

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОТЕР МАРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 378.147:656.61.071.1-056.87(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-
СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М. В. Сотер

Науковий керівник Слюсаренко Ніна Віталіївна, доктор педагогічних наук,
професор

Херсон – 2018
Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Cotep M. B. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Професійна освіта). – Херсонський державний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2018.

Інтенсивність розвитку сучасного суспільства, економічні та соціокультурні процеси інтеграції та глобалізації, що відбуваються у ньому, сприяють розвитку міжкультурного спілкування, збільшенню професійних контактів між представниками різних культур і країн, розширенню міжнародної співпраці й мобільності. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми міжкультурної взаємодії фахівців, особливо тих, чия професійна діяльність пов'язана з постійними переміщеннями між різними регіонами, країнами, частинами світу. До них належать й фахівці морської галузі, в тому числі інженери-судномеханіки, оскільки нині вони досить часто працюють на іноземні судноплавні компанії у складі мультикультурних екіпажів, що вимагає готовності до міжкультурної комунікації.

Тому однією з основних цілей навчання у закладі вищої морської освіти має бути цілеспрямована підготовка фахівців до міжкультурної комунікації через опанування ними знаннями про національний менталітет, картину світу; формування здатності до побудови як мовної, так і немовної поведінки з урахуванням норм соціумів, представники яких спілкуються тією чи іншою мовами; вміння виявляти та порівнювати культурні відмінності поведінки, норм і цінностей, розуміти погляди, наміри, думки, позицію представників іншої культури, долати конфлікти у процесі комунікації, забезпечити під час спілкування суб'єкт-суб'єкту взаємодію. Тобто реалії сьогодення вказують на необхідність формування у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до

міжкультурної комунікації, адже це не лише запорука ефективності професійної діяльності та взаємодії, а й безпеки фахівців.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків. Предмет дослідження – зміст, форми, методи й засоби формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Дослідження присвячено проблемі підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. У дисертації перевірено технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, яка відображена у моделі, що поєднує динамічно і гармонійно взаємопов'язані блоки: концептуально-цільовий (мета, завдання, нормативно-правова база, принципи, підходи); організаційно-змістовий (зміст та напрями формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота та самоосвіта); формувально-діяльнісний (форми, методи, засоби, етапи (організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний) підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації); контрольно-діагностичний (критерії, показники та рівні готовності (низький, середній і високий)); результат; обґрунтовано сукупність педагогічних умов, що забезпечують реалізацію технології (орієнтація аудиторної, позааудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання) та самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей необхідних для ефективною міжкультурною комунікації; розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу щодо підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурною комунікації; формування у майбутніх фахівців стійкої

мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи і самоосвіти; розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального).

Схарактеризовано структуру міжкультурної комунікації: суб'єкти комунікації; культури, що вступають у взаємодію; процеси кодування, декодування і інтерпретації інформації; характер взаємодії, контекст, умови; ключові якості, вміння і навички комунікантів.

Конкретизовано критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний), показники та рівні готовності (низький, середній, високий); уточнено сутність понять «міжкультурна комунікація», «готовність до міжкультурної комунікації», «технологія формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації».

Проведений аналіз філософської, культурологічної, психологічної і педагогічної літератури дав змогу дійти висновку, що міжкультурна комунікація – це основний інструмент соціальної інтеграції людини у полікультурний простір, універсальне знаряддя адекватного спілкування й рівноправної продуктивної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних спільнот, з урахуванням їх самобутності і своєрідності, засіб налагодження контактів, досягнення взаєморозуміння, миру й прогресу.

У процесі дослідження «готовність майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації» визначено як інтегровану якість особистості, яка охоплює відповідні знання, вміння, навички, якості та цінності, позитивну мотивацію та налаштованість на міжкультурну взаємодію, що у комплексі забезпечують повноцінне, ефективне виконання професійних обов'язків через продуктивну комунікацію між членами команди судна, побудовану на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, толерантності, емпатії, мобільності поведінки, відсутності етноцентризму, відкритості, готовності до діалогу, вмінні сприймати і розуміти інші культурні позиції і цінності.

Технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації визначено як спосіб організації освітнього

процесу, спрямований на оптимальне досягнення мети (формування якостей, умінь і навичок міжкультурної комунікації), який охоплює викладачів і студентів, а також комплекс взаємоузгоджених форм, методів, засобів навчання і виховання для цілісної професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки.

Набули подальшого розвитку зміст, форми, методи й засоби підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні навчально-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації (програми спецкурсу «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі», навчально-методичного посібника «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації»). Навчально-методичні розробки можуть бути використані в освітньому процесі закладів морського та технічного профілів для вдосконалення навчальних планів і програм, зокрема, таких дисциплін: «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Ділова англійська мова», «Безпечне управління судновими енергетичними установками і менеджмент машинної команди», підготовки навчальної літератури для студентів.

Ключові слова: підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків, міжкультурна комунікація, готовність до міжкультурної комунікації, модель технології формування готовності до міжкультурної комунікації.

ANNOTATION

Soter M. V. Formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication. – The manuscript.

Dissertation for a degree of Candidate of Pedagogical Sciences (PhD) in speciality 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» (015 – Professional education). – Kherson State University, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2018.

The intensity of the development of modern society, the economic and socio-cultural processes of integration and globalization that take place in it, promote the development of intercultural communication, increase of professional contacts among representatives of different cultures and countries, expansion of international cooperation and mobility. In this connection, the problems of specialists' intercultural cooperation, especially those whose professional activities are connected with constant movements among different regions, countries, parts of the world, are actualized. Among these are marine specialists, including marine engineers, as nowadays they often work for foreign shipping companies in multicultural crews requiring intercultural communication readiness.

One of the main goals of studying at a higher education establishment should be the targeted specialists' training to intercultural communication through acquirement of the knowledge of national mentality and world picture; formation of the ability to construct both linguistic and non-linguistic behaviour taking into account the norms of societies whose representatives communicate in one or another language; the ability to detect and compare cultural differences in behaviour, norms and values; to understand the views, intentions, thoughts, the position of representatives of other culture; to overcome conflicts during communication; to ensure the subject-to-subject interaction during the process of communication. Therefore, today's realities point to the need for the formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication, as this is not only a guarantee of the effectiveness of professional activity and interaction, but also safety of specialists.

The object of the study is future marine engineers' training. The content, forms, methods and training tools of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication are the subject of the study. Theoretical substantiation and experimental proof of the technology of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication is the purpose of the study.

The scientific investigation consists of introduction, three chapters, conclusions, list of used sources and applications.

The dissertation is devoted to the problem of future marine engineers' training to intercultural communication. The technology of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication has been examined. The technology is implemented in the model, which combines dynamically and harmoniously interconnected structural blocks: the conceptual and purpose-based block (purpose, tasks, regulatory and legal framework, principles, approaches); the organization and content-based block (content and directions of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication: classroom work (using elements of blended learning), extra-curricular work and self-education); the forming and activity-based block (forms, methods, training tools, stages of future marine engineers' training to intercultural communication (the organization and purpose-based stage, the reproductive and practical-based stage, the creative and practical-based stage)); the control and diagnostic-based block (criteria, indicators and readiness levels (low, medium and high)); result. A set of pedagogical conditions has been substantiated; they provide the implementation of technology (the orientation of classroom work, extra-curricular work (using elements of blended learning) and self-education to develop the skills and qualities required for effective intercultural communication; the development and implementation of educational and methodical support for future marine engineers' preparation to intercultural communication; the formation of future marine engineers' permanent motivation and subject-to-subject interaction during the classroom work, extra-curricular work and self-education; expanding educational area of future professionals (from personal to global).

The structure and main constituent elements of intercultural communication have been characterized: subjects of communication; interacting cultures; processes of encoding, decoding and interpreting information; the nature of the interaction, the context, the conditions; key qualities and skills of communicants.

The criteria (the motivational and value-based criterion, the cognitive criterion, the communicative and activity-based criterion), indicators and readiness levels (low, medium, high) have been specified.

The essence of the concepts of «intercultural communication», «readiness to intercultural communication», «the technology of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication» has been specified.

The analysis of philosophical, culturological, psychological and pedagogical literature made it possible to conclude that intercultural communication is the main tool of human social integration into a multicultural space, the universal tool for adequate communication and equal productive interaction among representatives of various linguistic and cultural communities, taking into account their identity and originality, the method of establishing contacts, achieving mutual understanding, peace and progress.

«Future marine engineers' readiness to intercultural communication» has been defined as an integrated quality of the individual that covers the relevant knowledge, skills, abilities, qualities and values, positive motivation and readiness to intercultural interaction, which taken together provide a full and effective implementation of professional duties through productive communication among crew team members, built on the basis of subject-to-subject interaction, cooperation, tolerance, empathy, mobility of behaviour, absence of ethnocentrism, openness, readiness for dialogue, abilities to perceive and understand other cultural positions and values.

The technology of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication has been identified as a way of organizing the educational process aimed at optimal achievement of the goal (formation of qualities, skills, abilities of intercultural communication) that encompasses lecturers and students, as well as a set of mutually agreed forms, methods, training tools of learning and upbringing for integrated professional and language, cultural and language and intercultural training.

The content, forms, methods and training tools of future marine engineers to intercultural communication have been further developed.

The practical aim of the study is to develop a training process for preparing future marine engineers to intercultural communication (program of the special course «Intercultural communication in the professional activities of specialists in the

maritime industry», a teaching manual «Foreign language as a means of professional intercultural communication»). Developed teaching and learning resources can be used in the educational process of marine and technical establishments for the improvement of curricula and programs, in particular, such subjects as «English», «English for specific purposes», «Business English», «Safety management of ship power plants and machine crew management», preparation of educational literature for students.

Key words: preparation of future marine engineers, intercultural communication, future marine engineers' readiness, model of technology of formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Слюсаренко Н., Сотер М. Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу. *Людинознавчі студії*. Серія: Педагогіка. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 1/33. С. 194–201.
2. Слюсаренко Н., Сотер М. Потреба у спілкуванні як основа суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу у вищій школі (у контексті ідей В. Сухомлинського). *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 26. С. 196–203.
3. Слюсаренко Н., Сотер М. Теоретичні аспекти формування у студентів умінь і навичок міжкультурного спілкування при вивченні іноземної мови. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 27. С. 109–116.
4. Сотер М. Сутність поняття «міжкультурна комунікація». *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2016. Вип. LXIX. С. 73–78.
5. Сотер М. Гра як засіб формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Вип. 32. С. 155–160.
6. Soter M. Theoretical Modelling of Intercultural Communication Process. *Journal of Advocacy, Research and Education*. Vol. (6), Is. 2. Ghana, 2016. P. 87–92. URL: http://www.kadint.net/journals_n/1473284978.pdf

7. Сотер М. Теоретичні аспекти формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Nowoczesna Edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź: WSIU 2016. Nr 2 (6). S. 177–182.

8. Сотер М. Специфіка підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. Вип. 34. С. 210–218.

9. Сотер М. Діалогові технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. К.: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 259–267.

10. Сотер М. Критерії, показники і рівні сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. Вип. № 4 (59). С. 494–499.

11. Сотер М. В. Використання веб-квестів у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Харків: ТОВ «Видавництво НТМТ», 2017. Вип. 4 (84). С. 125–138.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

12. Сотер (Кульбацька) М. Співвідношення понять «міжкультурна» і «мультикультурна» комунікація у наукових джерелах. *Виховання особистості: національно-патріотичний вимір*: мат. Всеукр. наук.-метод. конф. (Херсон, 16-17 квітня 2015 р.): у 2-х ч. Ч. 1. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. С. 166–170.

13. Слюсаренко Н., Сотер М. Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як умова формування особистості професіонала. *Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение*: мат. IV Международ. науч.-практ. конф. (Биробиджан, 28-29 октября 2015 г.). Биробиджан: ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2015. С. 74–77.

14. Слюсаренко Н., Сотер М. Общение как основа субъект-субъектного подхода к организации педагогического процесса в высшей школе. *Международна научна школа «Парадигма». Лято. 2015.* В 8 т. Т.5: Педагогика: сб. тр. Варна: ЦНИИ «Парадигма», 2015. С. 238–242 URL: <http://pem.esrae.ru/pdf/2015/1/41.pdf>

15. Сотер М. Міжкультурна комунікація як педагогічна проблема. *Новітні тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір*: мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 11–15 квітня 2016 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2016. С. 252–255.

16. Сотер М. Шляхи вдосконалення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 жовтня 2016 р.). К.: УМО НАПН України, 2016. С. 466–468.

17. Сотер М. Формування готовності студентів до міжкультурної комунікації засобами технологій навчання у співробітництві. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: мат. II Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 18 листопада 2016 р.): в 2 ч. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Ч. II. С. 120–126.

18. Сотер М. Толерантність як основа міжкультурної комунікації. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 10–11 листопада 2016 р.). Херсон: Гельветика, 2016. С. 186–188.

19. Soter M. The role of cooperative learning in the formation of students' readiness to intercultural communication. *Современные проблемы гуманитарных и социальных наук*: мат. Международ. науч.-практ. конф., посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан (Астана, 9 декабря 2016 г.). Астана: Евразийский гуманитарный институт, 2016. С. 192–193.

20. Сотер М. Духовна культура особистості як основа міжкультурної комунікації. *Духовна культура в сучасній Україні: філософські та психолого-педагогічні виміри*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 27 жовтня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 154–162.

21. Soter M. Formation of the future marine engineers' readiness to intercultural communication as transcendental intercultural personalities. «*World Science in 2016: Results*»: proceedings of II International scientific conference (Morrisville, January 26, 2017). Morrisville, Lulu Press., 2017. P. 208-211.

22. Сотер М. Шляхи подолання бар'єрів міжкультурної комунікації (на прикладі інженерів-судномеханіків). *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы*: мат. II-й Международ. науч.-практ. конф. (Баку–Ужгород – Дрогобыч, 10 марта 2017 г.). Баку –Ужгород – Дрогобыч: Посвит, 2017. С. 336–339.

23. Сотер М. Соціокультурні трансформації особистості в процесі міжкультурної комунікації. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2017 р.). Харків: Стиль-Издат, 2017. С. 79–81.

24. Сотер М. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації як запорука уникнення надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: мат. III Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (Київ, 21 квітня 2017 р.). Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2017. С. 120–121.

25. Сотер М. Навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи (у контексті ідей Я.А. Коменського). *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)*: мат. II Всеукр. пед. чит. (Херсон, 24 березня 2017 р.). Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. С. 246–251.

26. Сотер М. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним*

спрямуванням: мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). Херсон: ХДМА, 2017. С. 244–248.

27. Сотер М. Автентичний текстовий матеріал як засіб підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. *Комунікативний дискурс у полікультурному просторі*: мат. Міжнарод. міждисцип. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 6-7 жовтня 2017 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. С. 214–217.

28. Сотер М. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами Інтернет ресурсів (на прикладі інформаційного ресурсу YouTube). *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 15-16 листопада 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 54–58.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

29. Slyusarenko N., Soter M. Formation of readiness of future marine engineers for intercultural communication using game simulation technology. *Ukrainian Journal of Educational Research*. Lviv, 2016. V.1 No1. P. 53-57.

30. Сотер М. Специфіка підготовки студентів до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Теоретичні та практичні аспекти імплементації змішаного навчання у процесі підготовки фахівців з іноземних мов*: монографія / Н. Абабілова, В. Баркасі, О. Волченко та ін. Миколаїв: Іліон, 2018. С. 179-225.

31. Сотер М. Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації: навчально-методичний посібник для студентів технічних спеціальностей. Миколаїв: Іліон, 2018. 212 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	23
1.1. Сутність міжкультурної комунікації	23
1.2. Міжкультурна комунікація в структурі професійної готовності майбутніх інженерів-судномеханіків	58
Висновки до першого розділу	74
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	76
2.1. Структурна та змістова характеристика моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.....	76
2.2. Аналіз сучасного стану готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.....	116
Висновки до другого розділу.....	137
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	140
3.1. Форми і методи формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.....	140
3.2. Організація експериментального дослідження та його результати.....	173
Висновки до третього розділу	190
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ	236

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтенсивність розвитку сучасного суспільства, економічні й соціокультурні процеси інтеграції та глобалізації, що відбуваються в ньому, сприяють розвитку міжкультурного спілкування, збільшенню професійних контактів між представниками різних культур і країн, розширенню міжнародної співпраці й мобільності. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми міжкультурної взаємодії фахівців, особливо тих, чия професійна діяльність пов'язана з постійними переміщеннями між різними регіонами, країнами, частинами світу. До них належать і фахівці морської галузі, в тому числі інженери-судномеханіки, оскільки нині вони досить часто працюють на іноземні судноплавні компанії у складі мультикультурних екіпажів, що вимагає готовності до міжкультурної комунікації.

Значимість питання формування в майбутніх фахівців готовності до міжкультурної комунікації зазначено в таких документах: Закон України «Про вищу освіту», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу», «Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти» та ін.

Професійна діяльність інженерів-судномеханіків у більшості випадків пов'язана зі специфічними умовами роботи на морському транспорті у складі мультикультурних екіпажів і неможлива без конструктивного діалогу, вміння сприймати й розуміти інші культурні позиції й цінності, уявлення про міжкультурну комунікацію як спосіб суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах мультикультурного, мультинаціонального середовища. Особливого значення цей аспект професійної діяльності інженерів-судномеханіків набуває у сферах співробітництва, торгівлі, миротворчої діяльності, коли вони вступають у спілкування і взаємодію з носіями інших етнічних, національних і державних ознак, чия культура і способи спілкування значно відрізняються.

Проблема міжкультурної комунікації є предметом дослідження багатьох учених (М. Бахтін, Ф. Бацевич, В. Біблер, Дж. Джексон, В. Гудикунст, Д. Лендіс, О. Леонтович, У. Лідс-Гурвіц, Д. Мацумото, І. Піллер, Р. Портер, О. Садохін, Л. Самовар, С. Тінг-Туми, Дж. Трейджер, Е. Холл, Г. Хофстеде та ін.). Значення культури, зокрема для успішної міжкультурної взаємодії, розглянуто у наукових розвідках Л. Виготського, В. Гумбольдта, Т. Іванової, К. Леві-Строса та ін.

У наукових працях дослідників наголошено й на значенні полікультурної освіти (М. Анбер, І. Козубовська, І. Лощонова та ін.), кроскультурної освіти (М. Беннетт, А. Солодка та ін.), міжкультурної освіти (Р. Ауернхаймера, С. Ніколаєва та ін.), мультикультурної освіти (Дж. Бенкс, М. Орб та ін.), діалогу культур (В. Біблер, М. Каган та ін.), самоідентифікації та національної самобутності, національної самосвідомості, національної культури (Л. Кондрацька, Р. Льюїс, Г. Терещук та ін.), подолання різного роду стереотипів, конфліктів, включаючи ті, що базуються на міжкультурному підґрунті (О. Садохін, С. Тінг-Туми та ін.), організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу (Г. Мешко, Н. Слюсаренко, А. Степанюк та ін.).

Особливо інтенсивне поширення міжкультурна комунікація отримала в теорії і практиці викладання іноземних мов. Значний внесок у дослідження й інтеграцію ключових проблем, що пов'язані з міжкультурною комунікацією, спілкуванням з іноземними партнерами у процесі навчання іноземних мов зробили О. Баглай, І. Бахов, Л. Гайсина, Р. Гришкова, Г. Дев'ятова, О. Дігіна, Г. Захарова, О. Канюк, А. Козак, О. Кричківська, Ю. Максимова, Н. Микитенко, Т. Мороз, М. Сафіна, О. Тарнопольский, В. Терехова, С. Тер-Мінасова, О. Фролова, І. Халєєва, О. Чекур, Л. Юсупова, Н. Якса та ін. Різні аспекти підготовки фахівців інженерних спеціальностей, зокрема інженерів-механіків, інженерів-судномеханіків, вивчали: О. Джеджула, У. Ляшенко, Н. Черненко та ін.

Активне дослідження проблеми міжкультурної комунікації розпочалося наприкінці минулого століття, однак аналізу її педагогічного компонента, на

відміну від вивчення філософських і соціологічних аспектів, приділено недостатньо уваги. Цей компонент потребує подальших розвідок, зокрема, з позицій особистісної і професійної готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації.

Актуальність теми підтверджує також наявність низки суперечностей між: потребою сучасного вітчизняного й міжнародного ринків праці у висококваліфікованих фахівцях морської галузі, покликаних вирішувати практичні питання взаємодії, взаємовпливу, взаємовідносин із представниками різних народів, країн, культур, і реальним рівнем готовності інженерів-судномеханіків до виконання професійних обов'язків під час міжкультурної комунікації; необхідністю підвищення рівня готовності майбутніх фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації та браком науково обґрунтованих рекомендацій щодо цілісності професійно-мовної, культурно-мовної й міжкультурної підготовки; усвідомленням потреби модернізації підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації та недостатнім науково-методичним забезпеченням процесу їх підготовки до такої комунікації.

Усвідомлення цих суперечностей, соціальна затребуваність і недостатня практична розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження **«Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Херсонського державного університету в межах теми «Моніторинг освітньо-наукового простору як фактор інноваційного розвитку вищого навчального закладу» (державний реєстраційний номер 0112U001436). Тема дисертації затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 5 від 25.01.2016 р.), узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 223 від 09.03.2016 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи й засоби формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури уточнити сутність основних понять дослідження та схарактеризувати структуру міжкультурної комунікації.
2. Конкретизувати критерії, показники й рівні готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.
3. Розробити модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.
4. Експериментально перевірити ефективність розробленої технології і педагогічних умов її реалізації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених **методів**:

– *теоретичні*: аналіз і систематизація філософської та психолого-педагогічної літератури, навчально-методичних, програмних і нормативних матеріалів – для визначення стану досліджуваної проблеми на сучасному етапі; моделювання, аналізу й узагальнення педагогічного досвіду формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації – для розроблення моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації;

– *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди – для вивчення особливостей підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; експертна оцінка, самооцінювання, тестування – для з'ясування стану готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації;

педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої технології;

– *статистичні*: статистична обробка даних, отриманих у процесі експериментального дослідження – для кількісної і якісної обробки і оцінювання кінцевих результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Херсонської державної морської академії, Національного університету «Одеська морська академія», Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Всього дослідженням охоплено 215 студентів, 17 викладачів закладів вищої освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– *розроблено й експериментально* перевірено технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, яку відображено у моделі, що поєднує динамічно і гармонійно взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий* (мета, завдання, нормативно-правова база, принципи, підходи); *організаційно-змістовий* (зміст і напрями формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота й самоосвіта); *формувально-діяльнісний* (форми, методи, засоби, етапи (організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний) підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації); *контрольно-діагностичний* (критерії, показники та рівні готовності (низький, середній і високий)); результат;

– *обґрунтовано* сукупність педагогічних умов, що забезпечують реалізацію технології (спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання) й самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації; розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу щодо підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; формування у майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної

взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи і самоосвіти; розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального)).

У дослідженні:

– *схарактеризовано* структуру міжкультурної комунікації: суб'єкти комунікації; культури, що вступають у взаємодію; процеси кодування, декодування й інтерпретації інформації; характер взаємодії, контекст, умови; ключові якості, уміння і навички комунікантів;

– *конкретизовано критерії* (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний), *показники й рівні* готовності (низький, середній, високий);

– *уточнено* сутність понять «міжкультурна комунікація», «готовність до міжкультурної комунікації», «технологія формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації».

Набули *подальшого розвитку* зміст, форми, методи й засоби підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Практичне значення дослідження полягає у розробці навчально-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації (програми спецкурсу «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі», навчально-методичного посібника «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації»). Навчально-методичні розробки можуть бути використані в освітньому процесі закладів морського й технічного профілів для вдосконалення навчальних планів і програм, зокрема, таких дисциплін: «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Ділова англійська мова», «Безпечне управління судновими енергетичними установками і менеджмент машинної команди», підготовки навчально-методичної літератури для студентів.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Херсонської державної морської академії (довідка № 01-31/162 від 30.01.2018 р.), Національного університету «Одеська морська академія» (довідка

№ 58/220 від 01.02.2018 р.), Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (довідка № 24 від 30.01.2018 р.), Херсонського державного університету (довідка № 19-31/160 від 05.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. У друкованих працях, написаних у співавторстві, здобувачеві належить: [1] – обґрунтування переваг суб’єкт-суб’єктного підходу до організації педагогічного процесу; [2] – характеристика етапів розвитку суб’єкт-суб’єктного типу взаємодії; [3] – виокремлення педагогічних умов реалізації суб’єктної позиції студента; [13] – аналіз педагогічних умов формування умінь і навичок міжкультурного спілкування; [14] – розкриття сутності суб’єкт-суб’єктної взаємодії в освітньому процесі вищої школи; [29] – аналіз ролі ігрових імітаційних технологій у формуванні готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; [30] – розділ «Специфіка підготовки студентів до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання».

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки й результати дослідження висвітлювались у виступах та обговорювались на науково-практичних конференціях різних рангів: *міжнародних*: «Становлення і розвиток акмеології: теоретичні і прикладні аспекти» (Житомир, 2015), «Міжнародна наукова школа «Парадигма». Літо – 2015» (Варна, Республіка Болгарія, 2015), «Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції» (Полтава, 2015), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (Херсон, 2015), «Педагогічні основи становлення суб’єктності в освітньому просторі: проблема, пошук, рішення» (Біробіджан, Росія, 2015), «Новітні тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір» (Миколаїв, 2016), «Сучасні проблеми гуманітарних і соціальних наук» (Астана, Казахстан, 2016), «Всесвітня наука в 2016 році: результати» (Моррісвілл, США, 2017), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи» (Баку, Азербайджан, 2017), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів:

теорія і практика» (Харків, 2017), «Комунікативний дискурс у полікультурному просторі» (Миколаїв, 2017), «Етнодизайн: пошуки українського національного стилю/Полтава – Петриківка» (Полтава, 2017); *всеукраїнських*: «Виховання особистості: національно-патріотичний вимір» (Херсон, 2015), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (Херсон, 2015, 2016), «Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України» (Київ, 2016), «Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід» (Херсон, 2016), «Духовна культура в сучасній Україні: філософські та психолого-педагогічні виміри» (Херсон, 2016), «Я. А. Коменський – видатний педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 2017), «Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України» (Київ, 2017), «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 2017), «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 2017); *міжвузівських*: «Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення» (Хмельницький, 2017).

Публікації. Основні положення й висновки дослідження відображено у 31 опублікованій праці, з них 24 одноосібні: 9 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 статті – у закордонних наукових періодичних виданнях, 1 розділ – у колективній монографії, 18 статей і тез – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій, 1 навчально-методичний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (406 найменувань, з них 94 іноземною мовою), 16 додатків. У тексті вміщено 12 таблиць і 9 рисунків. Загальний обсяг роботи – 297 сторінок, із них 183 – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

1.1. Сутність міжкультурної комунікації

Інтенсивність розвитку суспільства призводить до глобалізації, розширення взаємодій різних країн, народів і їх культур, а спілкування з представниками інших держав стає реальністю сьогодення. В усіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства початок ХХІ століття відзначився масштабним розширенням світового та європейського просторів за допомогою культурних обмінів, прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, туризму, професійної мобільності фахівців різних галузей, наукового співробітництва, участі у спільних міжнародних освітніх, науково-дослідницьких проектах і грантах, програмах підвищення кваліфікації тощо. Єдиний інформаційний простір, соціальна мобільність людей, відкритість меж трансформують людство у цілісну світову спільноту. За таких умов вища освіта стає більш відкритою для міжкультурного спілкування. У зв'язку з цим актуалізується проблема підвищення якості підготовки фахівців, здатних брати активну участь у світовому, європейському та регіональному освітніх процесах, пошук нових підходів до переосмислення науково-педагогічного знання. Саме від якісної підготовки спеціаліста, готового до взаємодії з іноземним партнером, до розуміння культурних відмінностей, які є невід'ємною складовою сучасного світу, залежить не лише його власний професійний авторитет, а й престиж і репутація держави у цілому, які формуються через кожного, хто вступає в контакт із представником, лінгвокультурної спільноти, відмінної від власної.

Реформування й модернізація вітчизняного освітнього простору з вектором у світовий полікультурний простір висувають в один ряд із ключовими питаннями міжкультурного спілкування, що, зокрема, передбачено державними

документами (Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу та ін.) й вимагають підвищення якості підготовки майбутніх фахівців різних галузей, які мають відповідати потребам і тенденціям сучасного полікультурного середовища. Так, у Законі України «Про вищу освіту» одними з стратегічних завдань є «академічна мобільність», «академічна свобода», «міжнародна інтеграція у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» [195, с. 5]. У Білій книзі АПН України (нині НАПН України) зазначено, що «сучасний стан розвитку теорії і практики освіти характеризується напруженим пошуком шляхів актуального й прогностичного (випереджувального) реагування на виклики часу <...>. Освіта, віддзеркалюючи соціально-економічні запити, стає вагомим ресурсом у конкуруючих ринкових суспільствах, які пришвидшують інноваційний поступ <...>» [24, с. 8]. Саме тому сучасна вища школа покликана створити якісно нову освітню систему, здатну повною мірою підготувати кожного фахівця до міжкультурної комунікації, забезпечити для кожної особистості можливість реальної неконфліктної взаємодії як у полікультурному просторі своєї країни, так і світі загалом.

Під час всесвітньої доповіді ЮНЕСКО «Інвестиції у культурне різноманіття та міжкультурний діалог» акцентовано увагу на необхідності пропаганди мовної та культурної різноманітності в освіті. Зокрема зазначалося, що це просвітницька кампанія, яка потребує цілісного й офіційного визнання на найвищому рівні, щоб переконати всі сторони в її перевагах та актуальності [399, с. 118]. Ураховуючи важливість цієї проблеми, стратегією ЮНЕСКО (2014-2021) проголошено однією з першорядних задач сприяння активному міжкультурному діалогу шляхом освіти, науки, культури, комунікації та інформації [363, с. 13]. У документі зауважується, що міжкультурний діалог і зближення ніколи не були настільки актуальними, як наразі, вони стають все

більш необхідними для соціальної інтеграції, взаєморозуміння й міцного миру [363, с. 8].

Детальний аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури (Р. Ауернхаймер (G. Auemheimer), О. Баглай, М. Байрам (M. Byram), Ф. Бацевич, Дж. Беннетт (J. Bennett), М. Беннетт (M. Bennett), Дж. Бенкс (J. Banks), О. Вавілова, Л. Гайсіна, Л. Гончаренко, А. Гордійчук, Р. Гришкова, Т. Грушевицька, В. Гудикунст (W. Gudykunst), М. Гузикова, Г. Дев'ятова, Дж. Джексон (J. Jackson), О. Дігіна, Г. Захарова, О. Канюк, А. Козак, О. Кричківська, В. Кузьменко, Л. Куликова, Д. Лендіс (D. Landis), О. Леонтович, Ю. Максимова, В. Манакін, Д. Мацумото, І. Миронова, С. Ніколаєва, М. Орб (M. Orbe), І. Піллер (I. Piller), П. Річард-Амато (P. Richard-Amato), О. Садохін, М. Сафіна, А. Солодка, В. Староста (W. Starosta), О. Тарнопольський, В. Терехова, С. Тер-Мінасова, С. Тінг-Туми (S. Ting-Toomey), Дж. Трейджер (G. Trager), У. Лідс-Гурвіц (W. Leeds-Hurwitz), П. Фофанова, Т. Фрік, О. Фролова, І. Халєєва, Е. Холл (E. Hall), Г. Хофстеде (G. Hofstede), О. Чекурн, Г. Чен (G. Chen), О. Шпак, Л. Юсупова, Н. Якса), зокрема теоретичних і практичних питань, пов'язаних із проблемами міжкультурної комунікації, дозволив виявити, що нині поняття «міжкультурна комунікація» знаходиться у полі зору дискусії у науковців (додаток А). Так, питання, що мають відношення до міжкультурної комунікації, визначаються складністю, багатоаспектністю, відсутністю загальних методологічних основ дослідження та єдиних концептуальних підходів [136, с. 3]. У межах наукового дослідження виокремлюємо поняття «комунікація» і «культура» як «стовпи», основоположні фундаментальні поняття, що складають базис процесу міжкультурної комунікації.

Так, термін «комунікація» означає універсальне поняття, яке нині використовується філософією, психологією, соціологією, інформатикою, лінгвістикою та іншими науками. На думку багатьох учених, одним із перших, хто наголосив на цілісності/нерозривності мови, культури й комунікації був Е. Сепір. Він підкреслив, що мова є комунікативним процесом у чистому вигляді у кожному відомому нам суспільстві [222, с. 221]. В. Конєцька зауважила, що

«комунікація виникла в людському суспільстві як потреба індивіда передати іншому індивіду необхідну для спільних дій інформацію» [113]. При цьому варто відзначити, що будь-який збій у ході передавання тієї чи іншої інформації може викликати непорозуміння, незгоду, неприйняття, а під час комунікативної взаємодії з іноземним партнером ймовірність відсутності взаєморозуміння збільшується через різницю культур, а, відтак, і світосприйняття, традицій, звичаїв, цінностей, норм поведінки тощо.

У філософському енциклопедичному словнику поняття «комунікація» представлено як «спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями; передавання одного й того ж змісту від однієї свідомості (колективної чи індивідуальної) до іншої за допомогою знаків, зафіксованих на матеріальних носіях» [290, с. 269]. Психологи трактують цю дефініцію як «фундаментальну ознаку людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємоспілкуванні людей на основі обміну різного роду інформацією». Комунікація в тій чи іншій формі супроводжує кожний акт життєдіяльності суспільної людини [200, с. 79-80]. Отже, за її відсутності важко уявити розвиток будь-якого суспільства, саме вона є фундаментом, який відповідає за налагодження взаємодії і взаємозв'язків між людьми. Ч. Кулі, засновник американської соціології, підтверджує той факт, що комунікація як механізм забезпечує існування, розвиток, а також підтримку людських стосунків [129, с. 379]. Процес комунікації, який супроводжує людей під час взаємодії, сприяє їх соціалізації. Ф. Бацевич особливу увагу звертає на роль комунікації у суспільстві: комунікація – «міжособистісний (соціальний) процес і вид соціальної діяльності», ««механізм» формування індивіда як соціалізованої особистості», «засіб корекції соціального індивіда або групи»; вона «забезпечує існування соціальної пам'яті», «сприяє синхронізації життя суспільства у часі і просторі» [16, с. 34-35]. Відтак, за допомогою комунікативної взаємодії відбувається розвиток як комунікантів, так і культур, які вони представляють.

Варто відзначити, той факт, що нині вчені інтенсивно обговорюють проблему взаємозв'язку категорій комунікації і спілкування. Так, услід за

Л. Меркуловою, І. Кіреєвою виокремлюємо три основні підходи щодо розмежування понять «комунікація» і «спілкування» [153, с. 7-9]. Відповідно до першого підходу, ці два поняття практично ототожнюються (Л. Виготський, В. Курбатов, О. Леонт'єв, Т. Парсонс, К. Черрі). Прихильники другого підходу пропонують розвести поняття «комунікація» і «спілкування». Так, за М. Каганом «спілкування передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок, а комунікація суб'єкт-об'єктний», за Г. Андрєєвою «спілкування більш широка категорія ніж комунікація, оскільки включає три взаємопов'язані сторони: комунікативну, інтерактивну й перцептивну» [там само, с. 8]. Третій підхід до проблеми співвідношення понять «комунікація» і «спілкування» базується на понятті інформаційного обміну. Згідно з цим підходом, спілкування відображає лише ті процеси обміну інформацією, що супроводжують специфічну людську діяльність, спрямовану на встановлення й підтримку взаємозв'язку між людьми, і забезпечується, насамперед, вербально, за допомогою мови або тексту, у той час, коли поняття «комунікація» (інформаційний обмін) набуває більш широкого змісту [там само, с. 9-10]. У сенсі модусу мовного існування (Л. Виготський, М. Гузікова, В. Курбатов, О. О. Леонт'єв, В. Манакін, В. Паращук, Т. Парсонс, М. Прищак, В. Семенюк, П. Фофанова, К. Черрі та ін.) прийнято вважати, що дефініції «комунікація» і «спілкування» є рівнозначними, синонімічними, що позначають процеси обміну думками, інформацією й емоційними переживаннями під час взаємодії людей за допомогою одного й того ж засобу – мови. У рамках дослідження спиратимемося на цей підхід.

На думку Д. Кейтон, комунікація – це не просто процес передавання інформації, а й процес установалення контакту для виключно повного розуміння один одного під час взаємодії [354, с. 77]. Крім того, вона відображає емоційні стани людини, адже весь спектр людських емоцій виникає й розвивається безпосередньо в умовах спілкування [162, с. 82]. Під час комунікації разом із передаванням тієї чи іншої інформації виникає процес трансляції емоційного стану комунікантів, обміну світосприйняттям, цінностями, різного роду досвідом, культурним надбанням тощо. Цей процес значно ускладнюється під

час комунікативної взаємодії представників різних лінгвокультурних спільнот, які доволі часто по-різному сприймають одну й ту ж інформацію, використовують для передавання повідомлення різні засоби тощо, що може спричинити збій взаєморозуміння, різного роду ускладнення, колізії, суперечки, конфлікти. Услід за Ф. Бацевичем відзначимо, що лінгвокультурна спільнота передбачає «мовну і культурну єдність людей» [17, с. 164].

За В. Шийкою, процес комунікації складається з шести взаємопов'язаних елементів (рис. 1.1): «відправник/кодувальник – особа, яка генерує ідею або збирає і передає інформацію; повідомлення – інформація, закодована за допомогою символів; канал – засіб передавання інформації; одержувач/декодувальник – особа, якій призначена інформація і яка її готова сприйняти; сприйняття; зворотній зв'язок» [2, с. 11-12].

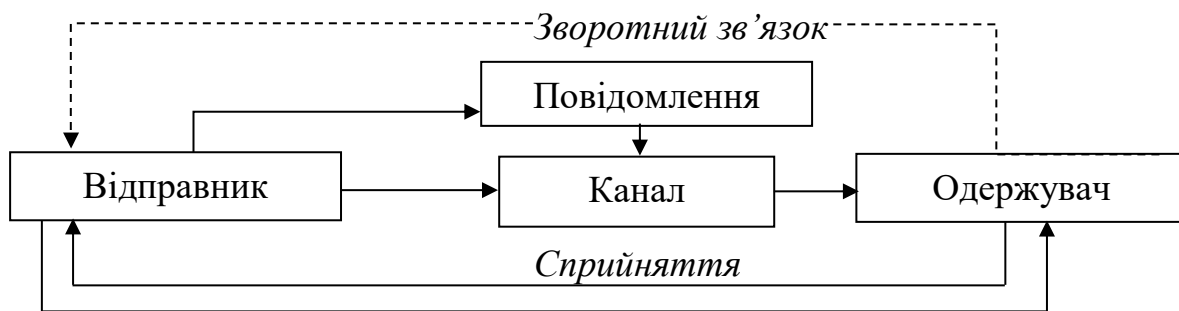

Рис. 1.1. Взаємозв'язок елементів комунікаційного процесу (за В. Шийкою)

Важливим для розуміння процесу комунікації та всіх її складових є дослідження комунікативних моделей, адже комунікативне моделювання – це основна форма пізнання процесу комунікації з середини, що дозволяє встановити зв'язок між кожним її елементом й виокремити їх роль. Модель комунікації – це схеми, що представляють процес комунікації [133, с. 8]. Ф. Бацевич зауважив, що вона містить «узагальнено представлений процес комунікації» [17, с. 115]. За твердженням О. Яшенкової, модель комунікації «відтворює основні елементи та функціональні характеристики комунікативних процесів» [311, с. 40]. Підсумовуючи, зауважимо, що модель комунікації служить для ґрунтовного, детального вивчення й усвідомлення процесу комунікації, оскільки дозволяє

відобразити, відтворити у спрощеному вигляді структуру, основні характеристики, особливості, взаємозв'язки і відношення між ключовими елементами, які охоплюють цей процес.

Проблеми «комунікації» розглядаються в межах багатьох наук (філософія, психологія, соціологія, біологія, культурологія, лінгвістика, теорія інформації та ін.), причому кожна з них конструює власну комунікативну модель, беручи за основу найбільш значущі, ключові для неї особливості, риси, характерні ознаки тощо. Відтак, говорячи про комунікативну модель, необхідно враховувати міждисциплінарний комплексний підхід. Процес комунікації може набувати різних форм у залежності від кількості учасників, намірів комунікантів, емоційного стану, використовуваних каналів, технік, засобів, стратегій та ін. Так, В. Кашкін зазначає, що у дослідженнях американського вченого-психіатра Ю. Рюша виділено 40 різних підходів до тлумачення терміну «комунікація» в різних сферах, що включають архітектуру, антропологію, психологію, політику та ін. [101]. Саме через складність, комплексність і багатоаспектність поняття «комунікація» в науковій літературі існує велика кількість моделей комунікації, зокрема, вчені виокремлюють «лінійні, інтерактивні і трансакційні моделі» [16, с. 52]. Найбільш відомі з них: лінійні моделі Аристотеля, Г. - Д. Лассвелла, Шеннона-Вівера, Р. Якобсона; інтерактивні моделі М. Бахтіна, Р. Барта, Г. Шпета; трансакційні моделі, наприклад, В. Шрамма. Розглянемо їх моделі й виділимо основні компоненти, що допоможе представити й описати авторську модель міжкультурної комунікації, а також окреслити структуру процесу міжкультурної комунікації.

Однією з перших запропонованих моделей, на думку більшості вчених, була модель Аристотеля (близько 355 року до нашої ери). Давньогрецький філософ у «Риториці» зауважив, що мова складається з трьох елементів: «із самого оратора/мовця, із предмета, про який він говорить, із особи, до якої він звертається; вона і є кінцевою метою всього» [7, с. 14]. Відповідно до цієї моделі відправник є активним учасником процесу комунікації, його ініціатором, а приймач – пасивним. Разом із тим, наразі більшість дослідників розглядають і

відправника, і одержувача інформації як активних учасників процесу комунікації (Ф. Бацевич, М. Олешков, В. Паращук, О. Семенюк, В. Шийка та ін.). Комунікативний процес вимагає максимальної концентрації зусиль як відправника, так і одержувача, адже той, хто передає повідомлення, має максимально точно донести інформацію, а той, хто сприймає, повинен правильно інтерпретувати сказане й відповідно відреагувати. Якщо відбувається збій на якомусь з етапів, результат передавання інформації є неякісним і неочікуваним, оскільки за будь-яким комунікативним актом стоїть той чи інший намір/сподівання.

Важливий внесок у дослідження цієї проблеми зробив Г. Лассвелл окресливши технологічну, незважаючи на її простоту, модель комунікації. У своєму дослідженні «Структура і функції комунікації у суспільстві. Ідей комунікації» (1948) учений зауважив, що для пізнання процесу комунікації необхідно дати відповідь на п'ять запитань: «Who says what to whom in which channel with what effect?» (Хто говорить? Що говорить? За допомогою якого каналу? Кому/До кого говорить? З яким результатом?) [358, с. 37]. Відповіді на ці питання дають можливість у загальному вигляді описати процес будь-якої комунікації (рис. 1.2). Разом із тим, як слушно відзначив Ф. Бацевич, «у цій моделі не враховано інтерактивності учасників комунікації, того, що кожен з них у процесі комунікативного акту міняється місцями, тобто адресат стає адресантом, і навпаки» [16, с. 53]. Цю модель дещо удосконалено Р. Бреддоком, який додав до моделі Г.-Д. Лассвелла два значущих компонента – умови, в яких протікає комунікація, і мету, яку переслідує комунікатор [321, с. 88-93].

Who?	Says what?	To whom?	In which channel?	With which effect?
Хто говорить? Комунікатор	Що говорить? Повідомлення	Кому? Отримувач	За допомогою якого каналу? Канал	З яким результатом?/ З яким ефектом? Результат/ефект

Рис. 1.2. Модель комунікації Г.-Д. Лассвелла

Цінною для розвитку теорії комунікації є більш розширена й дещо покращена модель комунікації Шеннона-Вівера (1949). Ця модель перейшла з математики й кібернетики до комунікації. Її запропоновано американським математиком В. Вівером й модернізовано американським дослідником комунікації та штучного інтелекту К. Е. Шенноном. Модель охоплює такі складові: «джерело інформації, передавач, канал передачі, одержувач інформації й кінцева мета/результат, представлені в лінійній послідовності» [378, с. 6-7].

Для розуміння сутності комунікації важливою, на думку більшості дослідників [2, с. 18-19; 16, с. 53-54; 221, с.34-35; 311], є й модель Р. Якобсона – американського лінгвіста й літературознавця, який у дослідженні «Лінгвістика та поетика» (1960) виділив у процесі комунікації такі важливі, стрижневі складові: адресат, адресант, повідомлення, код, контекст та контакт. Більшість дослідників [2; 16; 221; 311] підкреслюють, що під час правильно налаштованої комунікації всі ці складові функціують більшою чи меншою мірою.

Услід за Ф. Бацевичем зазначимо, що інтерактивні моделі «<...> передбачають активність усіх учасників спілкування. Тому обов'язковим елементом комунікації є зворотній зв'язок» [16, с. 55]. Тоді як, трансакційні моделі репрезентують «процес одночасного відправлення і отримання повідомлень комунікаторами, які залежать один від одного як творці комунікативного акту, залишаючись при цьому неповторними особистостями» [16, с. 55-56].

Отже, фундаментальними, основними складовими проаналізованих вище моделей є взаємодія учасників комунікації – комунікантів (відправник і одержувач), що породжують й інтерпретують повідомлення, яке, у свою чергу, складається з кодів/знаків різного роду (вербальних/мовних і невербальних/позамовних), які комуніканти кодують чи декодують. Спираючись на дослідження О. Семенюк, В. Паращук, відзначимо, що «вербальний (мовний) код – сукупність мовних засобів, які використовують комуніканти для створення обміну повідомленнями під час вербальної взаємодії (спілкування, комунікації)» [221, с. 226], а «невербальний (позамовний) код – сукупність позамовних засобів

(жестів, рухів, голосових ефектів тощо), які комуніканти наділяють символічними функціями і використовують для створення повідомлень та обміну ними» [там само, с. 230]. Щодо процесу кодування повідомлення, то його розглядають як «процес трансформації (перетворення) інформації у повідомлення за допомогою слів, інтонації, голосу, рисунків, жестів, виразів обличчя тощо» [2, с. 156], а декодування включає «перекладання отриманого повідомлення у форму, зрозумілу для утримувача» [там само, с. 155].

М. Гузикова, П. Фофанова окреслюють два підходи до оцінки ефективності комунікації: інформаційний (семантичний) і прагматичний. Щодо першого, то в ньому ефективність комунікації визначається через кількість інформації, яку адресанту вдалося передати без втрат, тобто повнотою інформації, яку адекватно зрозумів адресат. Відносно прагматичного підходу, то в його межах ефективність комунікації характеризується адекватністю реакції з боку адресата [55, с. 38-39]. Звичайно, обидва вищевказані підходи взаємопов'язані, вони співіснують, доповнюючи один одного, і є однаково важливими, адже у процесі комунікації, з одного боку, необхідно коректно, правильно й максимально точно передати інформацію, а з іншого – не менш цінним і вагомим є правильна її інтерпретація, сприйняття. Отже, процес комунікації передбачає наявність зворотного зв'язку, який і дозволяє виявити наскільки вдало відбувся процес передавання й отримання інформації. Ці процеси є виключно важливими, оскільки від їх злагодженості залежить погодженість подальшого спілкування, діяльності тощо, а особливо, якщо мова йде про виконання професійних обов'язків, коли від упорядкованості дій залежить збереження технічного устаткування, цілісність навколишнього середовища, життя людей тощо. Детальний аналіз сутності поняття «комунікація» (див. додаток А.1), а також існуючих комунікативних моделей дозволяє визначити, що комунікація – це досить складний процес установа й налагодження взаєморозуміння між партнерами з комунікації за допомогою спілкування (вербальними й невербальними засобами), а також виокремити його основну мету, завдання і функції (табл. 1.1).

Основна мета, завдання і функції комунікації*

Мета	Завдання	Функції
<ul style="list-style-type: none"> – спілкування, обмін думками, відомостями; – інформаційний зв'язок із метою передавання й отримання інформації у вигляді ділових повідомлень, установок, вказівок, наказів, ідей, знаків, символів, образів, оцінок, сигналів, емоційних переживань тощо; – установлення контакту 	<ul style="list-style-type: none"> – цілеспрямований інформаційний обмін; – налагодження й досягнення взаєморозуміння, впливу і взаємодії один на одного партнерів з комунікації; – передавання одного й того ж змісту від однієї свідомості до іншої, її прийняття, розуміння, сприйняття й відповідна реакція, діяльність тощо 	<ul style="list-style-type: none"> – інформативно-пізнавальна (взаємообмін різного роду інформацією; вірне сприйняття сутності повідомлення та адекватна реакція); – контактено-регулятивна (встановлення, налагодження, підтримка взаємозв'язку, взаєморозуміння, взаємодії; спонукання до дії чи її завершення та інше); – демонстраційна (прояв комунікантом емоцій, емоційних переживань, ідей тощо)

* Розроблено автором на основі [16; 146; 174;175; 212; 221; 311; 354].

Очевидно, що поняття «комунікація» не може існувати поза межами культури, адже культура, як і комунікація є явищем соціальним. На підтвердження цього наведемо думку В. Войтка, який зауважив, що комунікація є фундаментальною ознакою людської культури [200, с. 79-80]. У зв'язку з цим, підкреслимо, що ефективність процесу міжкультурної комунікації неможлива без детального й різнобічного знання культури комунікантів, їх менталітету, ціннісних орієнтацій, національного характеру, способу мислення, вірувань, різного роду звичаїв, традицій, особливостей світобачення, способу життя, комунікативного етикету, характерних засобів спілкування та ін. Виходячи з таких положень, вважаємо за необхідне звернутися до поняття «культура» (див. додаток А.2). Виявлено, що поняття «культура» є фундаментальним і вивчається низкою гуманітарних наук: філософією, історією, психологією, соціологією, антропологією, країнознавством, культурологією, етнологією, археологією, мистецтвознавством, лінгвістикою, семіотикою та ін. Кожна з них відповідно до своєї специфіки виділяє в культурі в якості предмета свого дослідження одну з її частин, той чи інший аспект. Як наслідок, не існує єдиного, загальноприйнятого визначення культури. Це свідчить про структурну складність, багатогранність феномена культури й постійний пошук науковців.

Учені виділяють різні підходи щодо тлумачення поняття «культура». Так, Т. Персикова [181, с. 69-71] визначає: соціологічний (фактор організації суспільного життя, сукупність ідей, принципів і соціальних інститутів), історичний (продукт історії суспільства, який розвивається шляхом передавання придбаного людиною досвіду від покоління до покоління), нормативний (норми і правила, які регламентують життя людей), психологічний (взаємозв'язок культури з психологією поведінки людей, соціально обумовлені особливості людської психіки), дидактичний (сукупність якостей, отриманих у процесі навчання), антропологічний (сукупність результатів діяльності людського суспільства у сферах життя й усіх факторів, що складають й обумовлюють спосіб життя нації, класу, групи людей). Спільною ознакою, яка об'єднує всі вищевказані підходи, є зв'язок культури з людською працею. Автором наголошується також, що культура створена людиною і проявляється у її діяльності, взаємодії, функціюванні тощо, тобто є невід'ємною її складовою.

Одну з перших ґрунтовних дефініцій культури запропоновано А. Кребером і К. Клакхоном. Вчені характеризують цей термін як структуровані способи мислення, почуття й реакції, отримані та передані головним чином за допомогою символів, що становлять відмінні досягнення людських груп, включаючи їх втілення в артефактах [356, с. 181]. Відзначається, що суттєве ядро культури складається з традиційних (тобто історично похідних) ідей.

У філософському енциклопедичному словнику це поняття трактується як специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у матеріальних і духовних благах, у системі соціальних норм й установ, у духовних цінностях, у ставленні людей до природи, між собою й до себе самих [290, с. 292]. О. Садохін підкреслює, що поняття «культура» пов'язане зі світом матеріальних і духовних продуктів людської діяльності [212, с. 22-23]. Відтак, культура включає в себе все, що створено людьми у процесі їх взаємодії, представляє і характеризує їх повсякденне життя, враховуючи ті чи інші історичні умови. Інтерес для нашого дослідження представляють розвідки А. Річард-Амато, який розглядає культуру «як спосіб життя; як контекст, у якому

ми існуємо, думаємо, відчуваємо і спілкуємося один із одним; як «клей», що поєднує в одне ціле групу людей; як програму, що закладена з раннього дитинства й управляє поведінкою людей у суспільстві й допомагає зрозуміти, що від них очікують і що відбудеться, якщо ці очікування не будуть виправдані; як ідеї, звичаї, навички, методи і прийоми, що характеризують певну групу людей у певний період часу» [374, с. 73]. Г. Хофстед серед ознак культури виділяє її динамічність. Учений підкреслює, що так само як особистість, яка прийняла певну культуру, так і сама культура змінюються під впливом обставин і часу [345]. Отже, культура постійно видозмінюється, доповнюється у процесі історичного розвитку. Більше того, в час науково-технічного прогресу, глобалізації ці процеси відбуваються все швидше й інтенсивніше.

Заслуговує на увагу опис дефініції «культура» Г. Кліффорда, який визначає її як історично зафіксовану модель, яка знаходить своє віддзеркалення у значеннях, втілених у символах, системі успадкованих уявлень, відтворених у формі символів, за допомогою яких люди спілкуються між собою й на основі яких фіксуються й розвиваються їхні знання про життя [333, с. 89]. Тобто, все, що зроблено людиною у процесі її історичного розвитку, є невід'ємною частиною культури. Водночас, для культури характерний динамізм (за Г. Хофстед), що вказує на її неперервний стрімкий розвиток. Ю. Лотман характеризує культуру як соціальне явище, зазначаючи, що окрема людина може бути носієм культури, здатна активно брати участь у її розвитку, тим не менш за своєю природою культура, як і мова, явище суспільне, тобто соціальне [141, с. 6]. Крім того, більшість дослідників окреслюють культуру як багатокomпонентне поняття, що включає велику кількість складових. Наприклад, Л. Самовар, Р. Портер, Р. МакДеніел Едвін, Р. К. Секстон виділяють п'ять основних компонентів, як-от: релігія, історія, цінності, суспільний устрій (організація суспільства) і мова [377, с. 39-43]. Усі вищевказані компоненти, з одного боку, дозволяють створити цілісне уявлення про культуру, з іншого – дають можливість відрізнити одну культуру від іншої, виокремити їх спільні й відмінні риси та ознаки. У дослідженнях, присвячених феномену культури, зазначається,

що у процесі своєї адаптації до навколишнього середовища людина створює власний штучний світ, так звану іншу природу, яка складається з матеріальних предметів, духовних цінностей, норм поведінки, символів та ін. Останні покликані безпосередньо задовольняти потреби людини в цьому ж середовищі. Разом із тим, між різними лінгвокультурними спільнотами основні складові компоненти, які використовують ці спільноти для адаптації у власному оточенні, достатньо відрізняються, що значно ускладнює взаєморозуміння між їх представниками, адже власне бачення одних і тих самих речей є подекуди доволі різним. Як слушно відзначає О. Садохін, нова природа продукується людиною не тільки як середовище її перебування. Створюючи матеріальні та духовні предмети і явища, норми поведінки, розвиваючи вміння і навички, людина тим самим створює сама себе [213, с. 108-109], і відповідно, власну культуру, яку вона транслює під час взаємодії з іншими людьми. Це дає право констатувати, що культура – це комплексне поняття, що постійно інтенсивно модифікується залежно від розвитку того чи іншого суспільства, набуваючи при цьому нових рис, характерних ознак. Більше того, під час міжкультурної комунікації через комунікантів відбувається взаємодія різних культур, а, відтак, і їх взаємовплив, що може виражатися у «взаємозбагаченні однієї мови і культури, а також взаємному відштовхуванні, несприйнятті носіями однієї (чи більшої кількості) мов і культур чужої мови і культури» [17, с. 32].

Трактування поняття «міжкультурна комунікація» в сучасному науковому просторі демонструє значну кількість синонімічних термінів, які часто перекликаються, серед них: «міжкультурна комунікація», «інтеркультурна комунікація (intercultural communication)» [17, с. 82; 314; 336; 337, с. 15; 362; 395, с. 3], «кроскультурна комунікація (cross-cultural communication)» [17, с. 82; 120, с. 74-76; 336; 337, с. 14; 240], «транскультурна комунікація (transcultural communication)» [17, с. 85; 117, с. 88-96], «мультикультурна комунікація (multicultural communication)» [89; 370, с. 9]. Більш детальну характеристику трактувань дослідниками поняття «міжкультурна комунікація» представлено в додатку А.3. Проаналізуємо деякі з них.

У науковій літературі презентовано низку різноманітних підходів і методів тлумачення міжкультурної комунікації. Студіювання проблеми міжкультурної комунікації здійснювалося представниками різних наукових галузей: філософії, психології, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвістики, культурології, антропології, соціології, історії, етнології, фольклористики та ін. Наразі закладаються основи новітніх наукових напрямів. Серед них такі напрямки психології – психологія міжкультурних комунікацій, психологія міжкультурних відносин, кроскультурна психологія та ін.; соціології – соціологія міжкультурних комунікацій та ін. Разом із тим, більшість із них не охоплюють усіх аспектів міжкультурної комунікації. Найбільш ґрунтовно окреслюють процес міжкультурної комунікації такі підходи: функційний/соціальний, пояснювальний/інтерпретаційний, критичний та інструментальний [212, с. 16-17]. Вони сприяють формуванню уявлень про природу людини, її поведінку, пізнавальну діяльність під час міжкультурної взаємодії представників різних культур. Детальне тлумачення визначених підходів представлено в таблиці 1.2.

Дослідження міжкультурної комунікації активно розвивається з 80-х рр. ХХ ст. На думку В. Лідс-Гурвіц, історія міжкультурної комунікації як наукової проблеми бере свої витoki з започаткування Інституту служби за кордоном у США (13 березня 1947 р.) [359, с. 262-281]. У межах його роботи американський учений антрополог Е. Холл та лінгвіст Дж. Трейджер у дослідженні «Культура як комунікація» (1954 р.) уперше для широкого використання запропонували термін «міжкультурна комунікація», що буквально означав специфіку стосунків між людьми різних культур. Згодом Е. Холл ґрунтовно дослідив основні положення та ідеї міжкультурної комунікації у праці «Німа мова» (1959 р.) та з'ясував тісний взаємозв'язок між культурою і комунікацією [337, с. 212]. Вчений заклав основи для вивчення міжкультурної комунікації, розробив перші програми, тренінги й методики підготовки до взаємодії з іноземцями, звертаючи увагу на проблеми адаптації до чужої культури, підготовку до реальних повсякденних зустрічей із представниками відмінних від власної культур, приймаючи при цьому культурні відмінності без осуду.

Таблиця 1.2

Підходи вчених щодо тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» *

Назва підходу та його представники	Загальна характеристика	Задачі
Функційний/соціальний підхід W. Gudykunst (2003), M. Sponcil & P. Gitimu (2010), J. Oetzel & S. Ting-Toomey (2003) M. Cissel (2014)	виходить із твердження, що культура будь-якого народу визначає певний характер поведінки і спілкування її носіїв, а тому ці її елементи можуть бути описані й передбачені	порівняння культурних відмінностей партнерів із метою передбачення результату комунікації, створення комунікативного пристосування, адаптації, можливості змінити стиль і модель комунікації і пристосуватися до моделей поведінки партнерів
Пояснювальний/інтерпретаційний підхід J. Hall (2002), E. Szabo (2007), N. Denzin (2001), N. Baig, S. Ting-Toomey and T. Dorjee (2014), D. Carbaugh (2007)	ґрунтується на розумінні культури як середовища проживання людини, створеного і змінюваного через комунікацію; у процесі спілкування з іноземцями кожна людина отримує суб'єктивний досвід, а тому її поведінка стає непередбачуваною і значною мірою залежить від різних обставин (наприклад, емоційного стану мовців, ситуації спілкування тощо). На таку людину неможливо якнебудь вплинути	опис, тлумачення й усвідомлення поведінки людини у процесі спілкування з представниками інших культур
Критичний підхід L. Cohen, L. Manion & K. Morrison (2007), M. Asante, Y. Miike & Y. Jing (2008), H. Hermans & H. Kempen (1998)	ґрунтується на вивченні умов спілкування: ситуацій, обставин, передумов, атмосфери, навколишнього оточення тощо	виявлення, інтерпретація і пояснення визначальних культурних відмінностей і характеру спілкування
Інструментальний підхід J. Cresswell & V. Plano Clark (2011), Q. Zhang & J. Oetzel (2006)	представляє практичний контакт представників різних культур, ефективність якого визначається ступенем адаптації, пристосування його ініціатора до культури реципієнта	практичний результат, успішна адаптація індивідів до інокультурного середовища

* Розроблено автором на основі [212; 314; 316; 323; 325; 326; 327; 328; 336; 338; 342; 369; 386; 404].

Більшість дослідників проблем «міжкультурної комунікації» (Д. Лендіс, Дж. Беннетт, М. Беннетт та інші) по праву вважають Е. Холла «батьком міжкультурної комунікації» [339, с. 15].

Представник наукової школи комунікації Університету Західного Мічигану, М. Орб, презентував на конференції «Комунікація у XXI столітті: основи дослідження; розширення ідеології» в м. Брисбен, Австралія (2007 р.) п'ять засад для аналізу поняття «міжкультурна комунікація». Вчений наголошує на необхідності прийняти всеосяжний/неподільний підхід до поняття культура; опрацювати питання подібності й відмінності культур; сприяти розумінню, що базується на концепції інтерсекціональності (термін означає дослідження різних форм або систем гноблення, домінування або дискримінації); визнати динаміку на мікро- і макро- рівнях; усвідомити природні суперечності, а також ті, що виявилися у процесі міжкультурної комунікації [370, с. 9].

За визначенням С. Тінг-Туми, професора Каліфорнійського державного університету, яка спеціалізується студіюванням питань дослідження людської комунікації, поняття «міжкультурна комунікація» слугує для позначення процесу спілкування між членами різних культурних спільнот. Крім того, вчена зауважує, що цей термін включає також групову взаємодію низки факторів: вірування, цінності, норми і сценарії їх взаємодії [395, с. 16]. Нам імponує думка Т. Новінгера, який зазначає, що міжкультурна комунікація – це транзакційний, символічний процес, що передбачає встановлення зв'язку між людьми різних культур [368, с. 165]. При чому, як влучно зауважив М. Беннетт, люди під час міжкультурної взаємодії повинні приймати різні культурно обумовлені способи мислення й поведінки навіть за умови, якщо вони можуть їм не сподобатися [318, с. 28]. Е. Верещагін, В. Костомаров під цим терміном розуміють «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур» [34, с. 26]. У цьому визначенні авторами наголошено на наявності рівноцінного, рівнозначного взаєморозуміння між партнерами з комунікації, позаяк інакше міжкультурна комунікація відбутися не може, оскільки будь-яке неправильне судження призводить до збою передавання інформації, що може викликати розбіжності думок, плутанину, неясність і навіть створити конфліктну ситуацію між комунікантами. Так, адекватна міжкультурна комунікація – це процес, який передбачає повне взаєморозуміння партнерів під

час спілкування, тобто інформація/думка/ідея, яка передається одним комунікантом, є правильно зрозумілою, усвідомленою іншим, а відтак, він може правильно реагувати, діяти, дати коректну, очікувану відповідь, реакцію тощо. Адекватне взаєморозуміння є одним із невід'ємних складових процесу міжкультурної комунікації.

Учені (Дж. Мартін, Г. Чен, В. Староста) зазначають, що міжкультурна комунікація безпосередньо пов'язана зі здатністю людей ефективно спілкуватися (досягати особистих цілей/намірів), правильно, не зважаючи на певні ситуаційні й культурні обмеження, вести бесіди (дії та поведінка мають відповідати вимогам й очікуванням у конкретному контексті) [324; 362]. Таким чином, саме завдяки спілкуванню представники різних культур можуть налагоджувати взаємозв'язки. При цьому необхідно усвідомлювати полікультурність сучасного світу, а, відтак, людей із різними поглядами на одні й ті ж речі, приймати такими, якими вони є. Окреслене прийняття не означає, що людина повинна цілковито перейняти іншу культуру, інколи повністю відмінну від власної, а лише має прагнути й намагатися зрозуміти представників інших культур. Погоджуємося з думкою Дж. Хорка, що для того, щоб вижити у мультикультурному світі, для злагодженої співпраці не потрібно думати, відчувати й діяти однаково, необхідно розуміти власні культурні цінності й культурні цінності партнера, з яким доведеться працювати [346, с. 25]. Ф. Бацевич зазначає, що культурні цінності – це «основа культурних установок; аксіологічні координати, крізь які представники різних етносів, національні лінгвокультурні спільноти сприймають і оцінюють явища об'єктивної реальності» [17, с. 82-83]. Звідси знання про правила поведінки, способи мислення, цінності, принципи та культурні норми спілкування є виключно важливими під час міжкультурної комунікації. О. Тейлор представив досить повний перелік «культурних правил», знаючи, які можна ефективно функціонувати і взаємодіяти у суспільстві: як розпочати та завершити бесіду; як мобілізуватися під час взаємодії; знання обставин, за яких можна перервати/припинити спілкування, коли використовувати мовчання; знання відповідних

тем спілкування; обізнаність у тому, як і коли використовувати гумор; правильне застосування засобів невербальної комунікації [377, с. 87]. У ракурсі потреби у створенні рівних умов існування для всього різноманіття соціальних груп та їх культур, важлива думка Дж. Бенкса [28, с. 15-19]. Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що дотримання рівності має забезпечуватись через такі важливі кроки, як-от: усвідомлення, повагу і відкритість до культурного плюралізму; визнання і шанобливе ставлення до відмінних точок зору, поглядів, переконань тощо; створення суб'єкт-суб'єктного типу взаємодії у процесі співробітництва та безпосередньо під час комунікації; вияв толерантності, тактовності та емпатії; уникнення різного роду невинуватих упереджень за релігійними, культурними ознаками, расовою чи етнічною приналежністю, гендерними ознаками тощо; постійне розширення культурного кругозору.

О. Шпак стверджує, що міжкультурна комунікація обов'язково має бути обумовлена взаємодією партнерів різних національних культур, у ході якої відповідно до визначених норм відбувається обмін інформацією, образами свідомості, зразками культури, діяльності й досягається взаєморозуміння [306, с. 9]. Звідси випливає, що за допомогою окресленого процесу окремі особи з двох (або більше) різних культурних спільнот узгоджують спільний зміст у комунікативній ситуації [395, с. 16-17]. Виходячи із розуміння змісту міжкультурної комунікації як «процесу спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот» [17, с. 82-83], услід за О. Садохіним [212, с. 87], можна визначити такі основні ознаки рівня її розвитку: психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; відкритість до пізнання чужої культури і сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей; уміння розмежовувати колективне й індивідуальне в комунікативній поведінці представників інших культур; володіння набором сучасних комунікативних засобів; здатність змінювати поведінкові моделі

спілкування в залежності від ситуації; дотримання норм етикету у процесі комунікації; готовність долати стереотипи.

Проведене дослідження доводить, що більшість учених наполягають на необхідності у процесі вивчення проблем міжкультурної комунікації увагу зосереджувати на тісному зв'язку мови й культури (О. Садохін, Р. Портер, Л. Самовар, С. Тер-Мінасова, Е. Холл та інші). Наприклад, С. Тер-Мінасова акцентує увагу на основних аспектах взаємозв'язку мови і культури. Вчена визначає мову, по-перше, дзеркалом культури, в якому відбивається не лише реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але і суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу; по-друге, скарбницею, коморою культури, що зберігає культурні цінності в лексиці, у граматиці, в ідіоматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, у художній і науковій літературі, у формах письмової та усної мови; по-третє, передавачем, носієм культури, який транслює скарби національної культури, що зберігається з покоління в покоління; по-четверте, знаряддям, інструментом культури, що формує особистість людини, носія мови, через нав'язані йому мовою і закладені в ній бачення світу, менталітет, ставлення до людей та інше, тобто через культуру народу, який користується цією мовою як засобом спілкування [277, с. 14]. Таким чином, що одним із найбільш дієвих, ефективних способів установаження різноманітних контактів, при яких передається від одного народу до іншого, від однієї культури до іншої набутий багатьма поколіннями досвід, цінності, традиції, звичаї, є мова. У сучасному глобалізованому світі мова – це передусім один із ключових засобів різного роду обмінів між народами (наприклад, інформацією, науковими здобутками, досвідом вирішення тих чи інших проблем). Разом із тим, «мова відображає дійсність, створює свою картину світу, специфічну й універсальну для кожної мови і, відповідно, народу, етнічної групи, мовного колективу, що використовує цю мову як засіб спілкування» [276, с. 46]. Саме тому, зважаючи на безперечно фундаментальне значення мови, на новий етап виходить і вивчення іноземних мов. Іноземна мова, як і рідна, на

думку Є. Пассова і В. Царькова, виконує дві суттєво важливі функції – пізнання і спілкування. Однак різниця полягає в тому, що іноземна мова слугує засобом не лише міжособистісного, але й міжнаціонального, міждержавного, міжнародного спілкування [177, с. 6]. Н. Микитенко зазначає, що аби на високому рівні володіти іноземною мовою, «мовець повинен знати, розуміти і дотримуватися правил етикету лінгвокультури носіїв мови та норм їх мовленнєвої поведінки» [158, с. 72]. Нині процеси міжкультурної комунікації змінюють не лише статус і значення іноземної мови в суспільстві, але й функції, що вона виконує, а також принципи функціонування. Вагомими стають, насамперед, установлення взаєморозуміння між представниками різних народів, забезпечення доступу до розмаїття світової культури, політичних процесів, освіти. Як результат – розширення міжнародних контактів, що, у свою чергу, посилює, сприяє міжкультурному спілкуванню.

Заняття з іноземної мови стають тим містком, що допомагає майбутнім фахівцям знайти шляхи до порозуміння, кооперації та співробітництва з носіями іншої мови, культури, традицій, звичаїв тощо; регулювати культурно-мовні контакти в міжкультурному середовищі. С. Тер-Мінасова підкреслює, що для навчання іноземної мови як засобу спілкування, потрібно створювати атмосферу реального спілкування, налагоджувати зв'язок викладання іноземних мов із життям [277, с. 26]. Заняття з іноземної мови певною мірою забезпечують практику міжкультурного спілкування, оскільки кожне іноземне слово відображає іноземну культуру: за кожним словом стоїть обумовлене національне уявлення про світ [там само, с. 14]. Разом із тим, дослідники наголошують, що лише знання іноземної мови не завжди гарантує успіх/взаєморозуміння у процесі спілкування з іноземним партнером. Саме тому виникає нагальна потреба переорієнтувати педагогічну, психологічну, методичну, лінгвістичну науки на проблему міжкультурної комунікації, а точніше, на проблему формування у кожної людини готовності ефективно брати участь у взаємодії з іноземцями, будувати взаємовигідний діалог між представниками різних культур і країн, суб'єкт-суб'єктну конструктивну взаємодію з усіма представниками сучасного

широкомасштабного життєвого простору. Як зазначає М. Байрам [322, с. 331], нині викладачі мови повинні стати викладачами мови й культури.

Безперечно погоджуємося з думкою Л. Меркулової та І. Кіреєвої, що міжкультурна комунікація характеризується тим, що під час зустрічі представників різних культур, кожен із них діє відповідно до своїх культурних норм [153, с. 36]. При цьому підкреслено, що поведінка людей, які належать до інших культур, не є чимось непередбачуваним; вона піддається вивченню і прогнозуванню, однак вимагає спеціальної підготовки. Дослідники, які студіюють питання міжкультурної комунікації, давно помітили, що при зіткненні представників двох і більше культур виникають різноманітні проблеми, непорозуміння, інколи навіть конфлікти. Як уже зазначалося, посередником й інструментом при взаємодії представників інших культур виступає, насамперед, мова. Під час міжкультурної комунікації, у ході спілкування представників різних культур, коли відбувається «зіткнення» культур, утворюється специфічний простір, де зіштовхуються різні, інколи навіть протилежні точки зору, позиції щодо бачення світу, цінностей та багато іншого, що безпосередньо впливає на свідомість та поведінку людей. У. Ханнерз справедливо наголосив, що світ залишається світом лише завдяки взаємодії і комунікації. Якби у світі були лише місцеві жителі, він був би не більш ніж сума окремих його частин [340, с. 249]. Дж. Беррі, А. Пуртинг, М. Сігалл, П. Дасен [20], Р. Тріандіс [284], О. Садохін [212], Л. Самовар, Р. Портер, Р. Мак Деніел Едвін, Р. К. Секстон [377], А. Солodka [120] з'ясували такі прояви вищезгаданого впливу: комуніканти під час міжкультурної взаємодії починають надавати більшого значення своїй культурній приналежності, а, отже, й ключовим компонентам культури, таким як: релігія, історія, цінності, суспільний устрій (організація суспільства), мова; у ході міжкультурної комунікації виникають різні бар'єри (мовні, невербальні, бар'єри стереотипів і забобонів), викликані розбіжностями у розумінні того, що відбувається, відмінностями у сприйнятті одних і тих же явищ, предметів тощо; комунікантам під час міжкультурної комунікації потрібно докладати додаткових зусиль, знань, умінь

і навичок, а також попередній життєвий досвід, включаючи досвід спілкування з представниками як власної лінгвокультурної спільноти, так і інших, для подолання таких бар'єрів, а відтак, досить часто відчувається дефіцит навичок спілкування в міжкультурному контексті, що спричиняє дезорієнтацію, плутанину і розгубленість; в учасників міжкультурної комунікації виникає здивування, а іноді тривога і нерозуміння того, що предмет спілкування можна сприймати якимось інакше; під час перебування комунікантів у міжкультурному просторі трансформується їх культурна ідентичність, відбуваються зміни, викликані досвідом міжкультурного спілкування, мобілізуються знання, уміння та навички, отриманий культурний і комунікативний досвід задля ефективної міжкультурної взаємодії; комунікант починає глибше усвідомлювати свою власну культуру, світогляд, підхід і ставлення до життя, людей.

Зауважимо, що процес занурення в інокультурне оточення під час професійної мобільності у більшості випадків проходить без будь-якої попередньої підготовки, спрямованої на подальшу ефективність взаємодії з іноземними колегами. Разом із тим, процес культурної соціалізації особистості достатньо складний і багатогранний, адже це «процес входження людини у чуже суспільство, набуття нового досвіду, необхідного для виконання соціальних ролей у новій національній лінгвокультурній спільноті» [17, с. 160]. Як показує практичний досвід та дослідження проблем міжкультурної комунікації, навіть за найбільш сприятливих умов перебігу спілкування у фахівців за кордоном можуть виникнути складнощі й напруженість під час взаємодії з колегами, представниками інших країн, що безпосередньо впливає й позначається на якості і продуктивності професійної діяльності. О. Садохін зазначає, що процесу комунікації у всіх її виявах властива двозначність і деяка невизначеність [212, с. 85]. Це може викликати різні непорозуміння. При чому, автор підкреслює, що у рідній культурі їх рівень скорочується за допомогою стандартних способів і можливостей передбачення. Так, наприклад, притаманні співрозмовникам, що належать до однієї культури, невербальні коди (жести, рухи, голосові ефекти тощо) трактуються й інтерпретуються значно простіше, адже є ймовірність

припущення їх значення. І навпаки, вони можуть у спілкуванні з представниками інших культур спричинити непорозуміння, оскільки навіть найбільш прості і часто вживані коди можуть мати суттєво різні значення.

Зміни особистості внаслідок контакту з іншими культурами отримали назву «акультурація». Услід за Дж. Беррі, зазначимо, що акультурація з'являється тоді, коли «групи індивідів із різних культур вступають у безпосередній тривалий контакт, наслідками якого є зміни елементів вихідної культури однієї або обох груп» [319]. Результат акультурації виявляється в адаптації до життєдіяльності в чужій культурі. Як слушно зауважив В. Тамарин, основною метою процесу адаптації є мінімізація некомфортних для особистості умов [271, с. 9]. Вивчаючи цей феномен, У. Томас та Ф. Знанецький дійшли висновку, що процес адаптації людини має соціальну сутність [394], а її ефективність оцінюється через рівень пристосування особистості до норм і правил поведінки в конкретному середовищі. Успішно пройдений процес адаптації створює передумови для подальшого її інтегрування. Таким чином, продуктивна адаптація означає, що особистість, з одного боку, зберігає власну культурну ідентичність, а з іншого – оволодіває культурою інших народів. На думку німецького культуролога Р. Ауернхаймера, підготовку до міжкультурної взаємодії варто починати з самоаналізу і критичної саморефлексії [315]. Насамперед необхідно підготуватись до визнання відмінності між людьми, їх судженнями, розумінням сучасного світу тощо. Різниця в розумінні та сприйнятті одних і тих самих явищ повинна сприйматися з повагою, яка пізніше має трансформуватись у здатність продуктивного налагодження міжкультурної взаємодії, розуміння представників інших лінгвокультурних спільнот.

Адаптацію, як правило, розглядають у двох аспектах – психологічному й соціокультурному [212, с. 149]. Психологічна адаптація – це досягнення психологічного задоволення в межах нової культури, що виражається в доброму самопочутті, психологічному здоров'ї, а також чітко і ясно сформованому розумінні лінгвокультурної ідентичності, «приналежності до певної національної культури й мови» [17, с. 63]. Соціокультурна адаптація полягає в

умінні вільно орієнтуватися в новій культурі й суспільстві, вирішувати повсякденні проблеми як побутового, так і професійного характеру. У ході міжкультурної комунікації, в тому числі й професійної, представники різних національних лінгвокультурних спільнот мають трансформуватися соціокультурно, тобто виявляти такі характерні особистісні якості, як: відкритість, щирість, свободу від упереджень, терпимість, толерантність, емпатію, тактовність, готовність до активного спілкування з іноземними партнерами, а також мати сформоване уявлення про різноманіття культур у світі й позитивне ставлення до культурних відмінностей народів. Разом із тим, адаптація людини під час міжкультурного спілкування в новому культурному середовищі не повинна означати повне копіювання, відтворення нових культурних норм. Вона, передусім, має бути орієнтована на розуміння інших культурних цінностей, духовне збагачення й розвиток особистості, а отже, її трансформацію. А. Солодка підкреслює, що у процесі соціокультурних трансформацій особистості «окрім поверхневих зовнішніх змін, відбуваються і якісні, які пов'язані з ефектом занурення в іншу культуру» [120, с. 194]. Звідси міжкультурна трансформація особистості – це «суттєва зміна світогляду, рівнів мовної, культурної і комунікативної компетенцій особистості під впливом знайомства з іншою культурою, участі у міжкультурній комунікації з використанням нового культурного та комунікативного досвіду» [17, с. 175-176]. Отже, можемо констатувати, що саме в результаті адаптації у ході міжкультурної комунікації відбуваються якісні соціокультурні трансформації особистості.

Аналіз теоретичних та практичних результатів наукових розвідок [40; 53; 55; 63; 99; 106; 120; 212], відкриває можливості виокремити загальні умови, що сприятимуть підготовці до успішної адаптації особистості до міжкультурної комунікації в інокультурному середовищі, в тому числі під час професійної взаємодії, й дозволять зменшити ризик виникнення непорозумінь, конфліктних ситуацій, а отже, слугуватимуть підґрунтям для соціокультурних трансформацій особистості. Концентрація зусиль вищої освіти у напрямку до фундаментальної підготовки особистості до міжкультурної взаємодії задля ефективного її

функціонування на перехресті культур є однією з ключових умов, адже дозволяє масштабно скерувати цей процес у правильне русло. Так, у межах вищої освіти має бути забезпечене: глибоке і всебічне оволодіння культурою власного народу як основою для інтеграції в інші культури; виховання молоді в дусі миру, толерантності, терпимості, тактовності, гуманного міжнаціонального спілкування; конструктивна мовна підготовка, що обов'язково повинна супроводжуватися різними соціокультурними, історичними фактами особливостей культури, мова якої вивчається; уміння мобілізувати всі отримані знання, уміння та навички у процесі безпосередньої міжкультурної взаємодії.

Грунтуючись на аналізі передових досліджень процесу міжкультурного спілкування та його складових, презентуємо авторську модель міжкультурної комунікації. У ній враховано основоположні компоненти, такі як: суб'єкти міжкультурної комунікації – комуніканти; культури, що вступають у взаємодію; процеси кодування, декодування й інтерпретації інформації; характер взаємодії комунікантів, контекст, умови (3); ключові якості (1), уміння й навички (2) комунікантів, необхідні для якісної і продуктивної взаємодії з представником іншої культури, а отже, для здійснення міжкультурної комунікації (рис. 1.3).

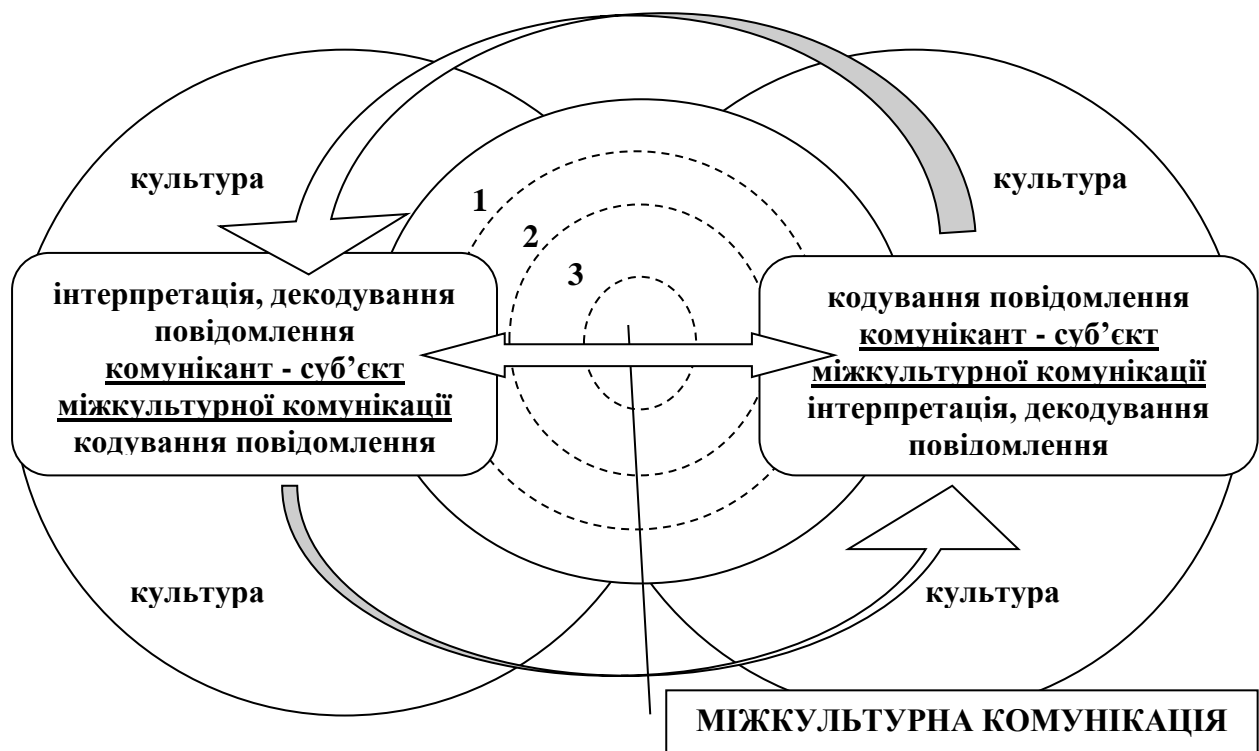

Рис. 1.3. Модель міжкультурної комунікації

Перший компонент авторської моделі міжкультурної комунікації – суб'єкти міжкультурної комунікації (комуніканти). Це «особи, які беруть участь у комунікації» [221, с. 228]. На думку Ф. Бацевича, до комунікантів належать: адресант (мовець, автор повідомлення) і адресат (слухач, той, хто сприймає повідомлення) [17, с. 81]. О. Авраменко, Л. Яковенко і В. Шийка пропонують як синонім дефініцію «комунікатор» і визначають його як «суб'єкт комунікації, індивід чи групу індивідів, які реалізують самостійно вироблені програми дій, що сприяють досягненню самостійно вироблених і поставлених цілей» [2, с. 156]. Суб'єкт визначається як «конкретний індивід або соціальна спільнота, що володіє свідомістю, волею і здатна цілеспрямовано перетворювати дійсність і себе» [202, с. 348]. При цьому зазначається, що перетворення індивіда на суб'єкта відбувається через його взаємодію з іншими людьми у спільній діяльності. Крім того, на думку А. Брушлинського, людина як суб'єкт – це системна цілісність усіх її найскладніших і суперечливих якостей, станів і властивостей, її свідомості й несвідомості [27, с. 3]. Учений також підкреслює, що суб'єкт – це людина на вищому рівні діяльності, спілкування та автономності. Саме здатність особистості організувати й регулювати своє життя як підпорядкування власним цілям, цінностям є вищим рівнем і справжньою якістю суб'єкта [225, с. 20]. Важливою під час міжкультурної комунікації є взаємодія «комунікантів» як «суб'єктів», адже така позиція повною мірою дозволяє нести відповідальність за процес спілкування, за налагодження взаємозв'язку між представниками різних лінгвокультурних спільнот. Власну точку зору на дефініцію «комунікант» висловлює О. Садохін, наголошуючи, що у процесі міжкультурної комунікації – це мовна особистість, яка розглядається як специфічний тип комуніканта, який володіє культурною ідентичністю, дотримується мовних, поведінкових і комунікативних норм своєї культури, здатний до ефективної міжкультурної взаємодії [212, с. 104]. Додатково визначення поняття «мовна особистість» подано у додатку А.4. Зважаючи на такі міркування, в авторській моделі міжкультурної комунікації подаємо тлумачення «комунікант – суб'єкт міжкультурної комунікації» як учасника міжкультурної

комунікації, який вирізняється притаманними йому певним якостями, уміннями й навичками, необхідними для ефективної взаємодії з представником іншої культури, а отже, для здійснення міжкультурної комунікації. Кожен комунікант – суб'єкт міжкультурної комунікації – носій певної культури, яка є складним цілим. Культура включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї і будь-які інші здібності й навички, що здобуваються людиною як членом певного суспільства [397, с. 1]. Усі комуніканти у процесі міжкультурної комунікації відповідають за кодування інформації/повідомлення, її декодування/сприйняття, а також зворотній зв'язок, тобто правильну реакцію на отримане повідомлення. Залежно від рівня і правильності реакції можна зробити висновок щодо успішності міжкультурної комунікації. Таким чином, під час взаємодії комунікантів відбувається й зіткнення їх культур, а відтак, і всіх їх складових (мовна, емоційна й ціннісна картини світу та ін.), що сприяє культурному збагаченню й взаємообміну. Водночас розвиток й обмін можливий за умови, якщо комуніканти мають достатній багаж знань (це і знання релігійних особливостей, цінностей, звичаїв, традицій, культури поведінки, етикету й норм спілкування тощо) та досвід подолання комунікативних бар'єрів.

У широкому значенні слова поняття «бар'єр» означає проблему, що виникає під час взаємодії і знижує її ефективність. Ф. Бацевич виокремлює термін «бар'єри комунікативні» як «різноманітні труднощі, непорозуміння, конфлікти, які виникають у міжособистісному спілкуванні». Автор зауважує, що комунікативні бар'єри визначаються «лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними причинами» [17, с. 23]. О. Садохін, досліджуючи це поняття, фокусує увагу на тому, що бар'єри заважають здійсненню контактів та взаємодії між партнерами з комунікації [211, с. 297]. А поняття «міжкультурних бар'єрів спілкування» пов'язане з комунікативними труднощами, які «викликані неповним володінням культурними нормами, прийнятими в конкретній національній лінгвокультурній спільноті» [17, с. 23].

Аналіз наукових досліджень [137; 212] серед найбільш суттєвих бар'єрів під час міжкультурної комунікації дозволив виділити такі: мовні, невербальні,

бар'єри стереотипів і забобонів. Мовні бар'єри в міжкультурній комунікації пов'язують із наявністю в культурі й мові кожного народу як універсальних (загальнолюдських), так і національно-специфічних характеристик спілкування [212, с. 97]. О. Садохін стверджує, що універсальні характеристики особливо важливі для міжкультурної комунікації, оскільки вони однаково осмислюються всіма людьми у світі, а відтак, створюють мовне підґрунтя для міжкультурної комунікації. Водночас, у кожній із культур є притаманні тільки їй національно-специфічні характеристики, закріплені в мові, моральних нормах, переконаннях, типах поведінки. Вони є очевидними перешкодами, мовним бар'єром до міжкультурного взаєморозуміння. Невербальні бар'єри пов'язані з використанням немовних засобів спілкування. Вони виконують важливі функції у процесі міжкультурної комунікації, виступають додатковим, а в деяких випадках (наприклад, під час екстремальної ситуації за наявності значного шуму, великої відстані між комунікантами тощо) й основним джерелом передавання різного роду інформації (сміслової, емоційної тощо). Однак, символи (жести, міміка, постава тіла, манера спілкування тощо), що використовуються для представників різних лінгвокультурних спільнот можуть мати доволі різне значення й по-різному сприйматися. Як наслідок, їх розбіжність, нерозуміння чи несприйняття може впливати на ефективність інтерпретації інформації й усвідомлення повідомлення, що має негативні наслідки на весь процес спілкування. До розбіжностей, які можуть вплинути на перебіг спілкування представників різних культур, відносять: розходження паралінгвістичних характеристик (гучність, тональність, швидкість мови та ін.), мова тіла (жести, вираз обличчя, міміка та ін.), контекст комунікації (зовнішній вигляд, ставлення до дистанції у міжособистісній взаємодії та ін.). О. Леонтович зазначає, що кожен фізичний прояв у культурах, де переважає невербальна комунікація, це вияв глибокого змісту [137, с. 32]. Тому обов'язково необхідно застосовувати у міжкультурній комунікації усвідомлену вибірковість сприйняття. Це, на думку дослідника, перший важливий крок у підготовці до освоєння чужої культури. Учені [17; 53; 137; 145; 146], які досліджують розбіжність у немовних засобах

спілкування, констатують, що такі засоби, як правило, під час міжкультурної комунікації викликають здивування, у деяких випадках занепокоєння, інколи навіть шок, адже здаються дивними, незрозумілими. Також можливі непорозуміння у зв'язку з їх інтерпретацією з точки зору власної національно-культурної специфіки. Проте з часом відбувається розуміння й звикання до іншої ситуації, відтворення (часто мимовільне) знаків, які були запозичені в партнерів з комунікації. Розглядаючи бар'єри стереотипів та забобонів, можна констатувати, що ці явища особливо важливі як потенційні бар'єри міжкультурних взаємодій на перших стадіях інтеракції в ситуації неповної інформації про особу партнера. О. Садохін розглядає поняття «соціальний стереотип» та «етнічний стереотип». Соціальний стереотип визначається вченим як стійке уявлення про будь-які явища чи людей, властиве представникам тієї чи іншої соціальної групи, тоді як етнічний стереотип – сукупність відносно стійких уявлень якого-небудь етносу про моральні, розумові, фізичні якості, властиві представникам інших етнічних спільностей [212, с. 248]. Дослідник справедливо підкреслює той факт, що залежно від способів і форм використання стереотипи можуть бути корисні або шкідливі для комунікації [там само, с. 139]. Саме стереотипізація допомагає людям у багатьох випадках розуміти ситуацію й діяти відповідно до нових обставин. Серед причин, за яких стереотипи ускладнюють процес міжкультурної комунікації, виділяються: тенденція до етноцентризму – схильність негативно оцінювати представників іншої культури крізь призму стандартів власної; стереотипізація етнічної свідомості, що виявляється у формуванні спрощених образів представників своєї та інших культур; забобони як результат селективних (обраних) включень у процес міжкультурних контактів, у тому числі чуттєвого сприйняття, негативного минулого досвіду [212, с. 139 - 140].

Цілком очевидним є факт, що під час міжкультурної комунікації для подолання різного роду бар'єрів треба володіти інформацією про звички представників інших культур, норми поведінки, національні особливості мислення, невербальні знаки, їх значення тощо. Аналіз наукових досліджень

дозволив визначити ефективні шляхи, тобто правила подолання бар'єрів міжкультурної комунікації, до яких уналежнюємо: 1) бути передбачливим у спілкуванні, думати про що, як, коли, де й із ким говорити, ретельно обмірковувати почуте і власну відповідну реакцію; 2) здійснювати спілкування взаємоввічливо, з толерантною, доброзичливою, тактовною, врівноваженою, культурною внутрішньою установкою, проявляючи емпатію і співпереживання; 3) зменшити взаємодію і контакти з людьми, спілкування з якими важко дається, спрямовувати розмову до суто ділових питань, намагаючись поводитися стримано, не демонструвати труднощі й негативні емоції, що з ними пов'язані; 4) бути спостережливим, уважним і чуйним до психологічної атмосфери спілкування, стану співрозмовника, емоційних реакцій, тону висловлювання партнера, невербальних знаків тощо; 5) уявляти себе на місці співрозмовника, намагатися зрозуміти сказане; 6) здійснювати комунікативне опрацювання: обдумувати не тільки, що сказати, але й у яких виразах, яким тоном, тембром, висотою гучності, а також із яким емоційним навантаженням; 7) дотримуватися етикету, субординації, місця, часу, враховувати ситуацію та обставини спілкування; 8) привчитися вміло слухати й чути партнера з комунікації, мобільно реагувати на почуте, не змушуючи довго чекати співрозмовника; 9) уміти виділяти головне, те, що є ключовим у процесі спілкування, й, разом із тим, не пропускати важливі деталі; 10) сприяти підтримці рівноправних суб'єкт-суб'єктних стосунків під час спілкування; 11) бути відповідальним у процесі міжкультурної взаємодії, оскільки від цього залежить не лише власний авторитет, але й престиж і репутація держави в цілому тощо.

Розуміння взаємодії декількох культур дозволяє досягнути дві важливі сторони кожної окремої культури (за О. Садохіним) – зовнішню (об'єктивну) і внутрішню (суб'єктивну), які визначаються цінностями, ціннісними орієнтаціями, й, разом із тим, специфічними способами сприйняття, мислення, норм поведінки кожного окремого суб'єкта. Отже, взаємодія «комунікантів – суб'єктів міжкультурної комунікації» носіїв певних культур у процесі міжкультурної комунікації вимагає від них певних умінь, навичок і якостей; вони

є чільними для налагодження ефективного взаємозв'язку і взаєморозуміння.

На основі аналізу наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних науковців [11; 40; 50; 55; 63; 71; 212; 300; 308; 309], у межах дослідження до ключових умінь і навичок здійснення ефективної/продуктивної міжкультурної комунікації, віднесено наступні: когнітивні уміння (уміння використовувати міжкультурні знання під час різного роду комунікативно-мовленнєвих ситуацій з іноземцем); практичні комунікативні уміння (вміння здійснювати основні мовленнєві функції (підтвердження, погодження, схвалення, висловлення побажання, спростування, заперечення тощо) з метою досягнення мети взаємодії; вміння успішно вести діалог з представником іншої культури; вміння здійснювати переклад з однієї мови на іншу (як в усній, так і писемній формах); уміння правильно інтерпретувати інформацію як вербальну, так і невербальну); орієнтувально-оцінювальні уміння (вміння правильно трактувати поведінку представника іншої культури; мобільно встановлювати причини міжкультурного непорозуміння і швидко долати його); прогностично-регулятивні уміння (вміння виявляти й порівнювати культурні відмінності поведінки, норм і цінностей; вміння толерантно з емпатією і повагою ставитися до співрозмовника; вміння адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури; вміння регулювати рівень тривожності під час міжкультурної взаємодії з іноземним партнером). Як уже зазначалося, під час взаємодії комуніканти мають володіти такими якостями: толерантність, полікультурність, емпатія, мобільність поведінки, креативність, стійкість особистості, рефлексія, соціальна активність і міжкультурна відповідальність, відсутність етноцентризму, відкритість, готовність до діалогу, усвідомлена культурна пристосованість (готовність визнавати унікальність кожної культури). Всі вони у комплексі дозволяють досягти бажаного результату взаємодії й будуть детально описані у підрозділі 2.1. Наступним важливим компонентом авторської моделі є характер взаємодії між комунікантами, який дозволяє налагодити найбільш продуктивний взаємозв'язок. Проведене дослідження дозволило стверджувати, що взаємодія між комунікантами у процесі міжкультурної комунікації має будуватися на

діловому партнерському співробітництві, суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників міжкультурної комунікації, а також із дотриманням принципу діалогу між ними. Вказані якості, комплекс когнітивних, практичних, орієнтувально-оцінювальних, прогностично-регулятивних умінь і навичок, представлені в авторській моделі міжкультурної комунікації, допоможуть оптимально організувати міжкультурну комунікацію, встановити продуктивний контакт з іноземним партнером, досягти цілковитого взаєморозуміння, знайти прийнятні для обох комунікантів способи організації взаємодії, спільної діяльності. Констатуємо також, що міжкультурна комунікація через взаємодію комунікантів впливає на розвиток кожної з культур в усіх їх аспектах: образ життя, сприйняття світу, менталітет, національний характер, повсякденне життя тощо, адже все це відбивається в мові й поведінці комунікантів.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що міжкультурна комунікація – це основний інструмент соціальної інтеграції людини в полікультурний простір, універсальне знаряддя адекватного спілкування й рівноправної продуктивної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних спільнот з урахуванням їх самобутності та своєрідності, засіб налагодження контактів, досягнення взаєморозуміння, миру й прогресу. Зважаючи на викладене вище, характеризуємо поняття «міжкультурна комунікація» як таке, що об'єднує всі унікальні особливості культур і служить установленню продуктивної взаємодії між представниками різних народів і між народами взагалі. Її функціонування спрямоване на досягнення взаєморозуміння, встановлення продуктивних взаємовідносин, взаємопізнання і зближення різних культурних спільнот. Аналіз наукової літератури показав, що існує тісний внутрішній і зовнішній взаємозв'язок між основними складовими поняття «міжкультурна комунікація»: «культура» і «комунікація», які за своєю суттю є соціальними феноменами (В. Манакін, Е. Тайлор, С. Тер-Мінасова, Г. Хофстед, О. Садохін, У. Томас, Ф. Знанецький). Це дозволяє відзначити, що міжкультурна комунікація є соціальним феноменом. Крім того, сам процес міжкультурної комунікації через взаємодію представників різних культур сприяє розвитку всіх форм суспільного

життя. З одного боку, він сприяє взаємному розвитку різних лінгвокультурних спільнот як соціальних організмів включаючи їх духовні, культурні і матеріальні прояви, а з іншого – забезпечує постійний розвиток самої людини. Отже, міжкультурна комунікація як суспільне явище нині є як ніколи актуальною. Процеси глобалізації скорочують світовий простір, сприяючи тісному зв'язку культур і їх представників, а міжкультурна комунікація виступає головною умовою економічного, політичного й гуманітарного співробітництва. У результаті культурна різноманітність і міжкультурні контакти є невід'ємними складовими сучасного життя, а тому міжкультурна компетентність стає вкрай необхідним компонентом сучасної освіти на всіх її рівнях [399].

У Рекомендаціях ЮНЕСКО про міжкультурну освіту (2006 р.) виокремлено ключові принципи її функціонування [398]. Зокрема, відзначено, що вона має забезпечити повагу до культурної ідентичності тих, хто навчається; надати кожному необхідні культурні знання, вміння й навички, по-перше, для досягнення активної участі в житті суспільства, по-друге, задля сприяння поваги, розуміння й солідарності між людьми, що належать до різних етнічних, соціальних, культурних і релігійних груп та націй тощо. Учені виокремлюють як синонімічне поняття поряд з міжкультурною освітою, полікультурну. Так, у Міжнародній енциклопедії освіти поняття «полікультурна освіта» визначається як цілеспрямований процес навчання і виховання, спрямований на оволодіння знаннями про інші культури; розвиток умінь і навичок конструктивної міжкультурної взаємодії; формування світогляду, заснованого на діалозі культур, готовності до ефективної життєдіяльності в демократичному суспільстві; створення рівних освітніх можливостей для тих, хто належить до різних культурних груп [347, с. 719]. І. Козубовська, З. Мигалина зазначають, що полікультурна освіта є «компонентом загальної освіти й спрямована на краще розуміння інших культур, сприяння встановленню позитивних відносин та взаєморозуміння між представниками різних культур країни, вихованню в душі ненасильства й віротерпимості» [109, с. 212]. Відтак, міжкультурна комунікація – це не просто потреба, а вимога успішного, повноцінного функціонування людини

в сучасному плюралістичному суспільстві. Більш того, з кожним роком це питання набуває все більших масштабів: розширення кордонів, різного роду мобільності (освітньої, професійної), збільшення робочих місць у мультикультурних компаніях як у межах країни, так і закордоном тощо. Як слушно зазначила Н. Боговик, межі між культурами поступово стають розмитими, але за збереження культурної своєрідності утворюється єдиний полікультурний простір [25, с. 64]. Сьогодні, як ніколи, потрібні люди цілком готові до культурних і соціальних змін, а перед освітою постає складне завдання – виховання молоді в дусі толерантності, терпимості, тактовності, рівноправ'я, миру й глибокої поваги до усіх народів, формування умінь співпрацювати з людьми різних національностей, віросповідань, соціальних груп; розуміти, цінувати своєрідність культур інших народів без втрати своєї самобутності й особливості. Л. Кондрацька підкреслює, що «повнота й динаміка етнічної самоідентифікації залежить від рівня осмисленості суб'єктом досвіду своїх пращурів, спресованого у символічних формулах національного етносу» [112, с. 11]. До того ж аналіз численних наукових розвідок, показує, що питання, пов'язані з міжкультурною комунікацією, мають багатопрофільний, міждисциплінарний характер. Проблеми, які виникають перед фахівцем у ході виконання функційних обов'язків у мультикультурних, мультинаціональних командах, стосуються не лише суто професійних аспектів. Вони, як правило, набагато ширші, мають міждисциплінарний характер та вимагають об'єднання знань, умінь і навичок із різних галузей. Відтак, підготовка до міжкультурної комунікації обов'язково має стати однією з пріоритетних в освіті, зокрема у професійній, оскільки нині необхідні висококваліфіковані фахівці, які володіють не лише спеціальними професійними знаннями, вміннями й навичками, але і професійно-особистісними навичками та якостями, що сприяють глибшому оволодінню різними видами діяльності (навчальною, пізнавальною, професійною), серед яких вагоме місце посідають: позитивне, толерантне ставлення до людей; вміння вислухати, з розумінням ставитися до інших, співпереживати; вміння оцінювати ситуацію різнопланово, наперед

прогнозуючи її можливі наслідки; вміння передбачати й не допускати різних конфліктних ситуацій, за потреби швидко й мобільно їх долати/вирішувати; вміння брати на себе відповідальність та ініціативу за розв'язання задач, виявляючи творчість, винахідливість, креативність, прийняття конструктивних рішень тощо; вміння налагоджувати взаємозв'язки, співпрацювати; прагнення до самовдосконалення й за необхідності працювати над собою та ін. Усі вказані якості є суттєво важливими під час налагодження міжкультурної взаємодії з іноземним партнером. Зауважимо, що навчання спілкуванню, взаємодії між культурами важливе для всіх майбутніх фахівців незалежно від профілю. Очевидно, що, в першу чергу, це стосується тих із них, хто у ході виконання професійних задач знаходиться пліч-о-пліч із представниками інших культур.

Питання підготовки фахівців до міжкультурної комунікації у межах вищої професійної освіти, зокрема майбутніх інженерів-судномеханіків, є вкрай важливим, адже сприяє конкурентоспроможності фахівця, його ефективній професійній реалізації на світовому (міжнародному) ринку праці, відкриває можливості саморозвитку й підвищення кваліфікації шляхом долучення до світових теоретичних і практичних здобутків у професійній сфері за спеціальністю; дозволяє легко адаптуватися до нових умов діяльності, долати різного роду бар'єри у ході комунікації, запобігати конфліктним ситуаціям тощо.

Виходячи з викладеного вище, у наступному структурному підрозділі дослідження буде проаналізовано міжкультурну комунікацію в структурі професійної готовності майбутніх інженерів-судномеханіків.

1.2. Міжкультурна комунікація в структурі професійної готовності майбутніх інженерів-судномеханіків

Процеси всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації сприяють інтенсивному зростанню мобільності інженерів-судномеханіків. Це веде до посилення соціальної значимості міжкультурної комунікації як засобу професійної самореалізації у динаміці міжнародних

професійних контактів. На часі суттєво важливою є здатність інженерів-судномеханіків компетентно вирішувати виробничі питання в ситуаціях міжкультурного спілкування. Рівень підготовки таких спеціалістів має відповідати як вимогам державних документів (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про приєднання України до Конвенції ПДНВ 1978 року»; Державний стандарт вищої освіти України з напрямку «Морський та річковий транспорт» професійне спрямування «Експлуатація суднових енергетичних установок» та ін.), так і міжнародних вимог, до яких відносять міжнародні норми (стандарти) Міжнародної морської організації, Міжнародної організації праці та ін. Докладно проаналізовано нормативно-правове забезпечення підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків у додатку Б. У освітньо-професійній програмі (ОПП) галузевого стандарту вищої освіти напрямку підготовки «Морський та річковий транспорт» зазначається, що підготовка бакалавра, майбутнього інженера-судномеханіка, має здійснюватися на засадах, що визначені для першого циклу Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, «<...> передбачених розділами А-III/1, В-III/1, А-III/2 та В-III/2 (для професійного спрямування «Експлуатація судових енергетичних установок») Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти з Манільськими поправками 2010 року» [41, с. 8]. Відповідно до правила I/1 Міжнародної конвенції з ПДНВ «механік» – це «кваліфікована особа командного складу, яка відповідає за несення вахти у машинному відділенні»; «старший механік» – «старший за посадою механік, який відповідає за суднову силову установку»; «другий механік» – «означає механіка, наступного за посадою після старшого механіка, на якого покладається відповідальність за рухову установку, а також експлуатацію й технічне обслуговування механічних та електричних установок на судні у випадку неспроможності старшого механіка нести таку відповідальність» і «механік-стажист» – «означає особу, яка проходить підготовку, щоб стати механіком, і призначається таким згідно з національним законом чи правилом» [147]. Основні вимоги щодо функційних обов'язків старших (рівень управління) та вахтових (рівень експлуатації) механіків згідно з

Міжнародною конвенцією про підготовку і дипломування моряків та несення вахти представлено у додатку В.

Беручи до уваги Мінімальні вимоги, викладені у таблицях А-III/1 для вахтових механіків і А-III/2 для других і старших механіків [147], можна відмітити, що виходячи з основних задач, які стоять перед інженерами-судномеханіками, а це, насамперед, відмінне обслуговування головної та допоміжних силових установок судна, безперебійна робота яких забезпечує його безпеку, та виконання виробничих операцій, що сприяє створенню комфортних умов для життєдіяльності усього екіпажу. Саме тому інженери-судномеханіки повинні бути цілковито підготовленими до виконання функційних обов'язків, бути фахівцями своєї справи, зацікавленими у виконанні поставлених задач якомога краще. Разом із тим, професійна діяльність інженера-судномеханіка (як вахтового, старшого, так і інших) відбувається у тісному взаємозв'язку, контакті й за постійного спілкування з членами команди судна. За Л. Рускуліс і Т. Зайцевою визначимо такі типи професійного спілкування, як-от: монологічне і діалогічне усне спілкування; прямоконтанкне і посередньоконтанкне спілкування; міжособистісне і масове спілкування; безпосереднє й опосередковане спілкування [210, с. 46-48]. Усі вищевказані типи професійного спілкування наявні у тій чи іншій мірі у роботі інженерів-судномеханіків. Так, наприклад, монологічне усне висловлювання досить часто спостерігається під час виголошення наказів, інструктажів, брифінгів, різного роду повідомлень тощо, діалогічне – у ході формального спілкування під час несення та передачі вахти, а також за неформального спілкування, наприклад, під час відпочинку з колегами тощо. Варто зауважити, що як монологічне, так і діалогічне усне висловлювання – це приклади прямоконтанкного спілкування, яке, як правило, супроводжує роботу фахівців морської галузі, зокрема, інженерів-судномеханіків, тоді як посередньоконтанкне спілкування характеризується одностороннім зв'язком із слухачем, наприклад, через виголошення повідомлення через рупор тощо. Безпосереднє спілкування включає наявність контактного мовлення з членами екіпажу, а опосередковане – це непряме спілкування, що здійснюється за

наявності того, чи іншого опосередкованого «апарата». Серед прикладів опосередкованого спілкування можемо виділити наступні: записи машинного журналу та значення показників, отриманих з приладів, які занотовуються у ході несення вахти; прапорцева, семафорна сигналізація; спілкування з родиною, друзями за допомогою телефонного та скайп зв'язку, соціальних мереж, електронної пошти тощо. Майбутні інженери-судномеханіки мають бути готовими до виконання всіх ключових завдань ділового спілкування під час виконання своїх професійних обов'язків. Услід за А. Троцько, І. Трубавіною до завдань ділового спілкування відносимо: вміння розпізнати наміри й індивідуальність партнера; організувати спільну діяльність; забезпечити зворотний зв'язок (інформацію про результати цієї діяльності) [285].

Щодо вимог, які висуваються до вахтових механіків (рівень експлуатації), що безпосередньо пов'язані зі спілкуванням із колегами в ході виконання професійних обов'язків, виділяють наступні: управління персоналом судна та його підготовка (керівництво рядовим складом ходової машинної вахти), забезпечення порядку несення вахти, досягнення і підтримання інформованості про ситуацію, налагодження ефективного зв'язку, негайні повідомлення щодо неполадок, пожежі тощо. Старший механік (рівень управління) має погоджувати дії з капітаном задля забезпечення належної організації безпеки ходової машинної вахти, досягнення і підтримки інформованості про ситуацію, забезпечувати ефективний зв'язок на судні, на березі та ін. Стосовно взаємодії механіків необхідно відмітити, що старший механік повинен забезпечити вахтового помічника всією інформацією з питань профілактичного ремонту, виправлення пошкоджень або ремонтних робіт, які підлягають виконанню під час несення вахти [147]. Тобто виконання інженерами-судномеханіками їхніх функційних обов'язків здійснюється не ізольовано, а за умов постійної комунікації й підтримки взаємозв'язку з членами команди. По суті професійна діяльність фахівця морської галузі є командною, і від кожного її члена залежить ефективність роботи усього судна. Це висуває до інженера-судномеханіка вимоги, що пов'язані не просто з оволодінням сумою відповідних професійних

знань і практичних навичок, а й із умінням підтримувати в судновому колективі атмосферу взаєморозуміння, доброзичливості, згуртованості, єдності, взаємодопомоги, тактовності, командного духу, дотримання загальноприйнятих моральних норм і правил. Отже, важливим для майбутнього інженера-судномеханіка є оволодіння принципами ефективного і безконфліктного спілкування, причому здійснюється воно, як правило, англійською мовою – мовою міжнародного спілкування, загальновизнаною міжнародною мовою, яка використовується в морській справі. Таким чином, уміння й навички спілкування у роботі інженерів-судномеханіків мають істотне значення, а їх відсутність, як підкреслив В. Пузько, може призвести до багатьох проблем [203]. Отже, як слушно відзначили Н. Слюсаренко, Л. Ліпшиць «професійна діяльність морських фахівців <...> має бути спрямована на забезпечення успішного ділового співробітництва за умови адекватного взаємопорозуміння між представниками різних культур» [235, с. 179]. Варто додати, що «кожний акт професійної комунікативної взаємодії вимагає нестандартної мовленнєвої творчості, оскільки будується з врахуванням багатьох обставин – ситуацій спілкування, індивідуальності партнера по спілкуванню, його емоційного стану, характеру відносин, які склалися між партнерами» [97, с. 31]. Очевидним є той факт, що гарно налагоджена комунікація – це основна передумова безпечного управління морським судном. Водночас, як зауважує Г. Дзуган, для ефективного спілкування етнічно змішаної команди важливо, щоб морські фахівці розуміли більше, ніж слова, які вони використовують для комунікації один із одним [330, с. 11]. Погоджуємося з ученим, адже нині, окрім обов'язкового диплома про здобуту освіту та відповідного рівня оволодіння іноземною мовою, необхідний високий рівень вияву комунікативних здібностей та вміння налагоджувати продуктивну взаємодію з іноземним партнером, членом змішаної команди, а, отже, здійснювати професійну діяльність у межах мультикультурного екіпажу.

В умовах жорсткої конкуренції в сучасній морській галузі спеціалізовані посередницькі («крюїнгові») як вітчизняні, так і міжнародні судноплавні компанії (наприклад, АСК «Судноплавна компанія Укррічфлот», ТОВ

«Єврокрюїнг» («EuroCrew»), ТОВ «Марлоу Навігейшн» («Marlow Navigation»), ТОВ «Коламбія шипменеджмент» («Columbia Shipmanagement») та інші), теж висувають до фахівців вимоги не лише високого рівня професійної підготовки, ініціативності, комунікабельності, здатності до прийняття нестандартних рішень, мобільності поведінки, легкої адаптації до нових умов, а й відповідних умінь ефективно взаємодіяти з членами інтернаціональних команд. Змішані екіпажі, поєднання на одному судні представників різних національностей є особливістю сучасного глобалізованого ринку праці для фахівців морської галузі. Протягом останніх двадцяти п'яти років близько 80% світового флоту стали багатомовними й багатоетнічними [353; 366, с. 1]. Зазвичай міжнародні екіпажі складаються з представників семи й більше національностей [353]. Так, наприклад, найбільші у світі міжнародні неурядові організації у сфері судноплавства Балтійська та міжнародна морська рада (BIMCO) і Міжнародна федерація судновласників (ISF) [361] опублікували результати спільного дослідження світового ринку праці морських фахівців, за якими Україна входить до п'ятірки лідерів (Філіппіни, Китай, Індія, Туреччина, Україна, Росія, США, Японія). Однак щоденні тісні контакти представників доволі різних культурних спільнот породжують безліч проблем, непорозумінь і навіть конфліктів, що зумовлені саме розбіжністю норм, цінностей, особливостей світобачення партнерів. Дж. Хорк підкреслює, що саме непорозуміння такого роду є серйозною загрозою безпеки в галузі судноплавства [346, с. 26]. Як показують результати дослідження, проведеного Міжнародною морською організацією (ІМО), саме людський фактор є причиною виникнення 80% аварійних ситуацій у морі. Однією з ключових причин настільки незадовільних показників є недостатній досвід уникнення бар'єрів міжкультурної комунікації членів екіпажу або практично повна його відсутність [264, с. 26]. Експерти підкреслюють, що нездатність членів команди спілкуватися між собою призводить до високого рівня стресу на борту судна, саме тому мовний фактор у рази перевищує за своєю важливістю технічну компетентність морських фахівців [331, с. 143]. Необхідно зауважити, що робота

інженера-судномеханіка достатньо виснажлива, напружена, навіть стресогенна, що не може не позначитись на ефективності взаємодії, не вплинути на перебіг спілкування між членами екіпажу, а отже, позначитися на загальній роботі судна. Вчені [305; 353; 379, с. 24] зазначають серед основних стресових факторів професійної діяльності морського фахівця за нормальних умов роботи на судні такі: 1) стрес-фактори, пов'язані з природними умовами (зміна часових поясів, погодних та кліматичних умов під час плавання; шторми, тайфуни, качка; перепади температури, вологість, швидкість вітру тощо); 2) стрес-фактори, пов'язані з виробничими умовами (шум і вібрація; недостатня штучна освітленість і відсутність природного освітлення у виробничих приміщеннях; електромагнітне випромінювання; високий рівень ризику втратити здоров'я; можливість отримання травм та інші); 3) соціально-психологічні стрес-фактори (замкнуте судове оточення з обмеженим колом спілкування; єдина зона відпочинку й праці; потреба в цілодобовій готовності до виконання професійних обов'язків; тривалий робочий час, що може досягати понад дванадцять годин та вахтовий характер роботи й відпочинку; монотонність професійної діяльності; обмежений доступ до інформаційних ресурсів; соціальна ізоляція; необхідність прийняття швидких, конструктивних рішень в умовах дефіциту часу). До соціально-психологічних стрес-факторів фахівців морської галузі відносять також і відсутність безпосереднього спілкування з членами їх родин, близькими людьми, друзями. Разом із тим, як влучно відзначила Н. Слюсаренко, «опосередковане спілкування (за допомогою телефону, факсу, звичайної або електронної пошти, скайпу тощо) не надає бажаного ефекту» [236, с. 153]. Як наслідок, виникають знервованість, роздратованість, що значною мірою позначається на якості взаємодії з членами екіпажу, виконанні посадових обов'язків, інструкцій тощо. За таких складних умов інженер-судномеханік повинен постійно контролювати себе, щоб ефективно виконувати покладені на нього функційні обов'язки і відповідати покладеній на нього соціальній ролі. Вказані причини, як правило, підвищують емоційну напруженість, що може призвести до різного роду конфліктних ситуацій. Разом із тим, у надзвичайних,

стресових ситуаціях, дуже важливо вміти спілкуватися і швидко розуміти, реагувати [346, с. 16]. С. Стівенсон наголошує, що безпечно й ефективно функціонування суден вимагає високого рівня інтуїтивного розуміння слів, знання нюансів фразеології, жестів, рухів тіла, пауз/мовчання, звичаїв і практичних навиків, які можуть бути доступні лише досвідченим користувачам тієї чи іншої мови [389, с. 5]. Тим не менш, адаптація до професійної діяльності і професійна підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації не завжди усвідомлюється майбутніми морськими фахівцями як важлива умова їх ефективної професійної діяльності [353]. Це закономірно, адже, як зазначає Л. Романовська, «адаптація до майбутньої професійної діяльності є багатокompонентним процесом, який розпочинається в межах навчального закладу і завершується уже в площині професії. Цей процес проходить впродовж усього життя людини, що забезпечує її професійну мобільність» [206, с. 287].

Проаналізовані факти загострюють потребу в інженерах-судномеханіках, готових як до майбутньої професійної діяльності, так і до міжкультурної комунікації як невід'ємної складової побудови конструктивного діалогу, співпраці, толерантної, тактовної взаємодії з представниками інших країн. У них мають бути сформовані вміння сприймати й розуміти інші культурні позиції й цінності, уявлення про міжкультурну комунікацію як спосіб суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах полікультурного середовища. Вказані характеристики в поєднанні з професійними знаннями, вміннями й навичками сприяють високій ефективності виконання інженерами-судномеханіками своїх функційних обов'язків. Утім, у процесі підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації існує значна кількість проблем, основними з яких є: сприйняття інформації через власний культурний досвід та підготовку; потреба організації навчання комунікації з урахуванням невербальних засобів спілкування, культури спілкування, правил ділового етикету, звичаїв, традицій, цінностей, національно-специфічних та релігійних особливостей, різних ментальних моделей світу (відмінне сприйняття категорії часу, простору) тощо [212; 277; 330, с. 14]. Ці

проблеми сьогодні мають місце і в підготовці фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації.

Професійна підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків згідно з ОПП галузевого стандарту вищої освіти України здійснюється відповідно до трьох циклів підготовки: гуманітарної та соціально-економічної; математичної та природничо-наукової; професійної та практичної [41, с. 7]. Система компетентностей бакалавра (майбутнього інженера-судномеханіка) формується навчальними дисциплінами нормативної та варіативної частин ОПП. Відповідно до ОПП нормативна частина не змінюється, разом із тим, заклад вищої освіти має право вносити корективи за окремим погодженням із Міністерством освіти і науки України. До варіативної частини виходять навчальні дисципліни самостійного вибору закладу вищої освіти та тих, які вільно обирає сам студент [41, с. 8]. Як відзначалось, унаслідок глобалізації сучасного морського ринку праці майбутній інженер-судномеханік має володіти не лише професійними знаннями, вміннями та навичками, знаннями англійської мови на рівні «незалежного користувача» (згідно з рівнями володіння мовою Рекомендацій Ради Європи) [83], але й такими уміннями та навичками, які сприятимуть ефективній міжкультурній комунікації з членами змішаної судової команди. Причому всі вищевказані фактори є невід’ємними компонентами, що необхідні майбутнім інженерам-судномеханікам вже у ході плавальної практики у рамках їх практичної підготовки й, більше того, саме вони є вагомими показниками, що сприяють якісній професійній реалізації фахівців морської галузі. Важливо відзначити, що між студентом морського закладу вищої освіти та інженером-судномеханіком є ступенева система практичної професійної підготовки. Так, наприклад, після другого курсу студенти проходять шестимісячну плавальну практику на посаді моториста-практиканта і отримують робочий диплом моториста 2-го класу; на третьому курсі плавальна практика також триває шість місяців на посаді моториста 2-го класу; після четвертого курсу та отримання диплому вони можуть працювати вахтовими механіками, при цьому необхідний плавцenz шість місяців. Після першого (бакалаврського) рівня студенти мають

можливість продовжити навчання на другому (магістерському) рівні, плавальна практика складає шість місяців на посадах 2-го і 3-го механіка. Після закінчення навчання та отримання диплому можуть займати посаду старшого механіка, при цьому потрібен плавцenz вісімнадцять місяців.

Ретельний аналіз галузевого стандарту вищої освіти дозволив виокремити дисципліни з циклів підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, що містять потенціал підготовки до міжкультурної комунікації. Серед дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки необхідно, перш за все, виокремити «Англійську мову», яка передбачає навчання іноземній мові в межах достатніх для розуміння команд та спілкування з іншими членами екіпажу судна під час виконання функційних обов'язків. Ця дисципліна суголосно поєднується з «Англійською мовою (за професійним спрямуванням)» (цикл професійної та практичної підготовки). Значний потенціал є у дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія України та української культури» та «Філософія». Перша – забезпечує формування у майбутніх інженерів-судномеханіків комунікативних умінь, культури ділового спілкування, готовності до дискусії, навичок самоконтролю за дотриманням мовних норм у ході комунікативної взаємодії, навичок оперування фаховою термінологією, коригування та перекладу різного роду текстів, виховання поваги до української мови, мовних традицій тощо. Щодо «Історії України та української культури», то її мета полягає у розвитку національної самосвідомості майбутніх фахівців морської галузі, виховання їх патріотичних, морально-етичних переконань; ознайомленні і зацікавленні пам'ятками духовної та матеріальної культури, що у комплексі дозволить їм стати рівноправними суб'єктами міжкультурної комунікації, які шанують власні культуру, історію, традиції й, разом із тим, з повагою ставляться до інших. «Філософія» сприяє загальноосвітній та соціально-культурній підготовці морського фахівця, забезпечуючи його оптимальну інтеграцію у сучасний полікультурний простір. Чільне місце у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації займають дисципліни циклу професійної та практичної підготовки. Зокрема, варто

відзначити «Англійську мову (за професійним спрямуванням)» відповідно до вимог закладених у ПДНВ (для інженерів-судномеханіків – таблиця А-III/1) [147], знання, уміння та професійні навички отримані у межах вивчення цієї дисципліни «дозволяють особі командного складу використовувати технічні посібники та виконувати обов'язки механіка», відповідно професійні обов'язки. Аналіз процесу викладання дисциплін циклу теоретичної професійної підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків дозволив виокремити ряд позитивних шляхів їх оптимізації, які наразі запроваджуються у закладах вищої морської освіти, насамперед це пов'язано із залученням до освітнього процесу висококваліфікованих фахівців морської галузі зі значним досвідом роботи, зокрема старших механіків, механіків (наприклад, у Херсонській державній морській академії, Національному університеті «Одеська морська академія»); викладання деяких дисциплін, або їх окремих модулів, тем англійською мовою (там само); впровадження комунікативного підходу не лише під час навчання англійської мови (за професійним спрямуванням), але при вивченні дисциплін циклу професійної підготовки (наприклад, Херсонська державна морська академія). Разом із тим, варто зазначити, що переважна більшість дисциплін за фахом викладаються державною мовою, що тим самим посилює значення англійської мови (за професійним спрямуванням). З метою досягнення цілісності та якості підготовки необхідним є вивчення термінології англійською мовою послідовно з її представленням і вивченням у межах фахових дисциплін, таких як: «Суднові котельні установки», «Суднові турбінні установки» та ін. Відзначимо також важливу роль такої дисципліни як «Менеджмент морських ресурсів», яка забезпечує формування знань, умінь та навичок управлінської діяльності на судні, що сприяє ефективній безаварійній роботі суднової команди та мінімізує ризик аварій шляхом формування відповідальної та безпечної поведінки екіпажу в екстремальних умовах. Поряд із цією дисципліною варто відмітити дисципліни «Безпека та охорона на морі», «Безпека життєдіяльності», «Виживання в екстремальних умовах», які забезпечують набуття знань, умінь та навичок щодо особистої та колективної безпеки в надзвичайних чи аварійних

ситуаціях, формування мотивації щодо посилення особистої відповідальності за безпечне функціонування судна, у тому числі й під час комунікативної взаємодії між членами змішаної команди. Важливою є також дисципліна «Управління судном та морська практика», яка дозволяє майбутньому інженеру-судномеханіку отримати професійні знання з іншого спрямування («Судноводіння»). Разом із тим, ця дисципліна виокремлена з огляду на те, що сприяє підготовці до ефективної професійної діяльності в умовах неухильної системи управління з виконанням функційних обов'язків, продуктивному спілкуванню та адекватному сприйняттю команд і рекомендацій, здатності до самооцінки накопиченого досвіду, аналізу своїх можливостей, необхідності самоосвіти і постійного вдосконалення як професійної, так культурної підготовки, які є важливими під час роботи у складі змішаної суднової команди.

Замітимо, що вивченню різних аспектів проблеми готовності присвячені роботи Е. Бабаєва, О. Єфремова, Л. Кондрашової, О. О. Леонтєва, А. Линенко, В. Моляко, К. Платонова та ін. Питання готовності до діяльності, в тому числі й професійної, представлено в дослідженнях В. Бодрова, Л. Гончаренка, М. Дьяченко, О. Ковальова, В. Кузьменка, І. Кучерявенко, К. Платонова, Л. Подоляк, В. Юрченко та ін. Проблему готовності майбутніх спеціалістів до міжкультурної комунікації відображено у наукових розвідках О. Баглай, Г. Дев'ятової, В. Єр'оміна, А. Козак, Н. Паперної, М. Сафіної, Л. Юсупової та ін.

Розгляд готовності до міжкультурної комунікації майбутніх інженерів-судномеханіків необхідно випередити уточненням сутності поняття «готовність» у широкому сенсі. При цьому відзначимо, що категорія «готовність» є предметом дослідження філософії, психології, соціології, соціальної психології, педагогіки та ін. Різні погляди відображено в додатку А.5.

Педагоги розглядають поняття «готовність» як стан, за якого суб'єкт практично, психологічно й особистісно готовий до самостійної ініціативної діяльності відповідно до індивідуальних інтересів і життєвих планів [163, с. 79]; як «цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички,

уміння, установки» [144, с. 70]; як цілісне утворення, що характеризує емоційно-когнітивну й волюву мобілізованість суб'єкта в момент його включення у певну діяльність [139, с. 56]. Із точки зору психології, готовність – це «складне особистісне утворення, багаторівнева та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дозволяють певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність» [161, с. 8]; це здатність особистості успішно й активно засвоювати необхідні знання та набувати певні вміння і навички [95, с. 83]. К. Платонов у структурі готовності виділяє три взаємозалежні сторони: моральну готовність, психологічну і професійну [189]. Якості, що визначають моральну готовність, автор відносить до соціально-обумовленої сторони особистості, психологічну – до сторони, що об'єднує індивідуальні особливості психічних процесів, професійну – до досвіду особистості. Поняття «готовність» розглядається також у межах компетентнісного підходу, який передбачає встановлення в освіті нового типу освітніх результатів, що не зводяться до комбінації відомостей і навичок, а орієнтовані на здатність і готовність особистості до вирішення різного роду проблем, до діяльності (за С. Троянською). Ці освітні результати, так звані компетентності, розглядаються як готовність вирішувати складні реальні завдання – професійної та соціальної діяльності, світоглядні, комунікативні, особистісні тощо [286, с. 27]. Таким чином, компетентність розглядається як готовність, здатність до діяльності. Проаналізувавши існуючі трактування дефініції «готовність», констатуємо, що категорію «готовність» можна визначити як рівень освоєння певного фонду знань, умінь та навичок, сформованості якостей і властивостей особистості, мотивації до професійної діяльності, що забезпечують продуктивне її виконання, а отже, й повноцінну соціальну активність людини. А зміст і структура готовності визначаються вимогами до того чи іншого виду діяльності.

У контексті нашого дослідження необхідно також окреслити сутність поняття «готовність до професійної діяльності» (за В. Кузьменком, Л. Гончаренко, М. Дьяченко). Це поняття у наукових роботах зустрічається

також у формулюванні «професійна готовність» (за В. Бодровим, О. Єфремовим, І. Кучерявенко) та «готовність до праці» (за Л. Подоляк, В. Юрченко, К. Платоновим).

В. Кузьменко та Л. Гончаренко характеризують поняття «готовність до професійної діяльності» як «складне структуроване утворення, в основі якого лежить позитивне відношення до своєї професії, наявні стійкі мотиви діяльності та професійні знання, уміння, а також певний досвід їх застосування на практиці» [126, с. 4]. В. Бодров акцентує увагу на включення у це поняття таких компонентів, як: трудова спрямованість особистості, мотиви обов'язку; позитивне емоційне ставлення до праці, стійкі професійні наміри, покликання; впевненість у своїх силах під час діяльності (як основа задоволення від праці); готовність зробити самостійний вибір, прийняти відповідальне рішення з урахуванням індивідуальних потреб; знання про стилі життя в певній професії, про труднощі адаптації на початкових етапах праці; вміння мобілізувати зусилля; саморегуляція у праці [198, с. 190-191]. Складним завданням у процесі студіювання поняття «готовність до професійної діяльності» є виділення її основних компонентів, тобто її структури. Професійну готовність розглядають як інтегральну якість, що складається зі стійкої єдності мотиваційного (позитивне ставлення до діяльності); орієнтаційного (знання про особливості певного виду діяльності); операційного (оволодіння способами і прийомами професійної діяльності; професійне мислення, сукупність відповідних умінь і навичок); вольового (самоконтроль, уміння управляти діями; самоврядування власної поведінки); оціночного (самооцінка підготовленості до діяльності) компонентів [40, с. 21; 9, с. 15]. В. Сластьонін запропонував включити до структури професійної готовності: психологічну готовність (сформовану (з різним ступенем) спрямованість на діяльність); науково-теоретичну готовність (наявність необхідного обсягу знань, потрібних для компетентної професійної діяльності); практичну готовність (наявність сформованих на потрібному рівні професійних умінь і навичок); психофізіологічну готовність (наявність відповідних передумов для оволодіння професійною діяльністю, сформованість

професійно значущих особистісних якостей); фізичну готовність (відповідність стану здоров'я і фізичного розвитку вимогам професійної діяльності) [224].

К. Дурай-Новакова відносить такі структурні компоненти професійної готовності фахівця як: мотиваційний (професійно значущі потреби, інтереси і мотиви діяльності); орієнтаційно-пізнавально-оцінний (знання й уявлення про зміст професії, професійні вимоги, способи вирішення професійних завдань); емоційно-вольовий (почуття відповідальності за результати діяльності, самоконтроль, вміння керувати діями, з яких складається виконання професійних обов'язків); операційно-дієвий (мобілізація, актуалізація професійних знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей особистості, адаптація до вимог професії, умов діяльності); установчо-поведінковий (настрій на сумлінну працю) [77]. Характеризуючи психологічну готовність до професійної діяльності, Т. Крюкова акцентує увагу на тому, що вона безпосередньо пов'язана з усвідомленням особистістю власних потреб (мотиваційний компонент); виражається у цілеспрямованій активності особистості (операціонально-діяльнісний компонент); впливає на формування оптимальної працездатності людини, продуктивності її діяльності (регулятивний компонент) і є необхідним ресурсом для самореалізації у майбутній професійній діяльності [122, с. 86-90]. Вчені також виділяють тривалу і тимчасову готовність. Перша включає: позитивне ставлення до певного виду діяльності; адекватні вимоги до діяльності; стійкі, довгостроково важливі особливості сприйняття, мислення, емоційно-вольових процесів; необхідні у певній галузі діяльності знання, навички, вміння. Тоді як тимчасовий стан готовності відображає особливості й вимоги до майбутньої ситуації. Виникнення і становлення тимчасової готовності обумовлюється такими факторами, як: розуміння завдання, усвідомлення відповідальності, бажання домогтися успіху, вироблення плану майбутньої роботи [40, с. 21]. Необхідно відмітити, що для досягнення якісного рівня готовності до подальшої діяльності у межах вищої школи весь освітній процес має бути спрямованим на забезпечення сукупності умов, які б

сприяли глибокому розумінню, усвідомленню мети, завдань і кроків для їх реалізації, підтримували б у майбутніх фахівців мотивацію до діяльності, сприяли самореалізації, самовдосконаленню, становленню професіоналів.

Щодо тлумачення поняття «готовність до міжкультурної комунікації», то дослідники розглядають його як «складну, інтегративну особистісно-професійну якість людини, що включає в себе спрямованість на міжкультурну комунікацію, мовні знання й комунікативні вміння» [106, с. 74]. Вона є «суттєвим аспектом особистісної готовності майбутнього спеціаліста до повноцінної соціалізації, соціальної взаємодії й самореалізації у суспільстві» (за А. Козак) [там само, с. 4-5]. Суголосною є думка Г. Дев'ятової, яка поняття «готовність до міжкультурної комунікації» представляє як складне, багатокomпонентне утворення, що включає спрямованість особистості на міжкультурну комунікацію, мовні знання та комунікативні вміння [63]. М. Сафіна характеризує таку готовність як особистісне новоутворення, що передбачає, як мінімум, наявність певного рівня знань з іноземної мови, лінгвокраїнознавчих орієнтацій і комунікативних умінь [216]. Л. Юсупова визначає це поняття як здатність до активізації своїх потенційних можливостей на основі накопиченого досвіду, знань і вмінь, до прийняття самостійних рішень під час міжкультурної комунікації. Вчена зауважує, що розвиток готовності студентів до міжкультурної комунікації визначається як багатогранний цілісний процес, який характеризується наявністю соціальних, етнічних і психолого-педагогічних чинників [308, с. 9].

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку морської галузі [51; 57; 107; 237; 278; 294] можна вважати готовність до міжкультурної комунікації невід'ємною частиною професійної готовності. Проаналізувавши сутність понять «готовність», «професійна готовність» та «готовність до міжкультурної комунікації», у процесі дослідження «готовність майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації» трактувалася як інтегрована якість особистості, яка охоплює відповідні знання, вміння, навички, якості та цінності, позитивну мотивацію та налаштованість на міжкультурну взаємодію, що у комплексі забезпечують повноцінне, ефективне виконання професійних

обов'язків через продуктивну комунікацію між членами команди судна, побудовану на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, толерантності, емпатії, мобільності поведінки, відсутності етноцентризму, відкритості, готовності до діалогу, вмінні сприймати й розуміти інші культурні позиції та цінності.

Висновки до першого розділу

Сучасний динамічний стан розвитку суспільства диктує нагальну потребу переорієнтації освітнього процесу на підготовку людини до життя у плюралістичному суспільстві, зокрема, до комунікативної взаємодії з іноземним партнером, до міжкультурної комунікації, що сприяє необхідності детального дослідження цього процесу та його основних складових.

Проведений аналіз філософської, культурологічної, психологічної і педагогічної літератури дав змогу констатувати, що міжкультурна комунікація – це основний інструмент соціальної інтеграції людини у полікультурний простір, універсальне знаряддя адекватного спілкування й рівноправної продуктивної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних спільнот з урахуванням їх самобутності і своєрідності, засіб налагодження контактів, досягнення взаєморозуміння, миру й прогресу. Виявлено, що міжкультурна комунікація включає такі структурні компоненти: суб'єкти міжкультурної комунікації – комуніканти; культури, що вступають у взаємодію; процеси кодування, декодування і інтерпретації інформації; характер взаємодії, контекст, умови; ключові якості, уміння і навички комунікантів, необхідні для якісної і продуктивної взаємодії з представниками іншої культури. Ураховуючи тісний взаємозв'язок основних компонентів словосполучення «міжкультурна комунікація» – культури і комунікації (М. Гузикова, Г. Захарова, А. Козак, В. Манакін, О. Садохін, С. Тер-Мінасова, П. Фофанова, Т. Фрік, І. Халеева, Г. Хофстед), які за своєю природою є явищами соціальними і відображають результат людської діяльності, можна стверджувати, що міжкультурна

комунікація також є соціальним явищем. Міжкультурна комунікація спрямована не тільки на об'єднання учасників процесу комунікації, але й на зближення, знайомство, взаємодію різних культур через їх комунікантів, а, відтак, спільний розвиток і збагачення. Міжкультурна комунікація – це ключова складова успішної взаємодії фахівців у межах сучасного полікультурного простору, зокрема, інженерів-судномеханіків, їх ефективної професійної самореалізації у сучасному плюралістичному суспільстві. Однією з основних цілей навчання в закладі вищої морської освіти має бути цілеспрямована підготовка фахівців до міжкультурної комунікації через опанування ними знаннями про національний менталітет, картину світу; формування здатності до побудови як мовної, так і немовної поведінки з урахуванням норм соціумів, представники яких спілкуються тією чи іншою мовами; вміння виявляти й порівнювати культурні відмінності поведінки, норм і цінностей, розуміти погляди, наміри, думки, позицію представників іншої культури, долати конфлікти у процесі комунікації, забезпечити під час спілкування суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Отже, реалії сьогодення вказують на необхідність формування в майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації, адже це не лише запорука ефективності професійної діяльності та взаємодії, а й безпеки фахівців.

У процесі дослідження «готовність майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації» визначено як інтегровану якість особистості, яка охоплює відповідні знання, вміння, навички, якості та цінності, позитивну мотивацію та налаштованість на міжкультурну взаємодію, що у комплексі забезпечують повноцінне, ефективне виконання професійних обов'язків через продуктивну комунікацію між членами команди судна, побудовану на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, толерантності, емпатії, мобільності поведінки, відсутності етноцентризму, відкритості, готовності до діалогу, вмінні сприймати і розуміти інші культурні позиції і цінності.

Матеріали, що увійшли до першого розділу, опубліковані автором у наукових працях [131; 245; 249; 252; 253; 256; 257; 258; 385].

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

2.1. Структурна та змістова характеристика моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

З метою встановлення сутності й характеристики процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації виникає нагальна потреба у створенні відповідної моделі технології такої підготовки, яка повинна відображати основні її складові, їх взаємозв'язок, а, отже, процес підготовки до міжкультурної комунікації в цілому. Це дасть змогу здійснити змістовно-процесуальну характеристику підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації й сприятиме оптимізації їхнього навчання міжкультурній комунікації в межах вищої професійної освіти.

Моделювання в педагогіці або «педагогічне моделювання» виступає одним із основних методів сучасного дослідження. Значення педагогічного моделювання розкрито в наукових розвідках А. Ашерова, В. Афанасьєва, Ю. Бабанського, С. Вітвицької, Б. Глинського, О. Дахіна, В. Мальованої, Н. Олексюк, В. Штоффа та інших. Учені наголошують, що саме завдяки цьому методу можливим став пошук і тлумачення сутнісних характеристик нових об'єктів педагогічної дійсності.

Так, Н. Олексюк зазначає, що «одним із шляхів пізнання сутності будь якого процесу <...> та посилення його результативності є застосування технології моделювання» [173, с. 156]. У філософському словнику термін «моделювання» пояснюється як спосіб відображення властивостей і відношень реального об'єкта на спеціально створеному для цього матеріальному об'єкті, який називається моделлю [289, с. 338]. У педагогічному енциклопедичному

словнику поняття «модельовання» розглядається, з одного боку, як метод дослідження об'єктів на їх моделях-аналогах певного фрагмента природної або соціальної реальності; а з іншого – побудова й вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ, сконструйованих об'єктів [179, с. 146]. О. Дахін зауважує, що поняття «модель» – це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, знакової форми, який, будучи подібним до досліджуваного об'єкта, відтворює у більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки й відношення між елементами цього об'єкта [61, с. 21-26]. Під моделлю, В. Шаповалов, розуміє теоретично представлену або матеріально втілену систему, яка, відображаючи досліджуваний об'єкт, здатна заміщувати його настільки, щоб дослідження моделі могло надавати нові дані про об'єкт [304, с. 21]. В. Штофф визначає модель як представлену або матеріально реалізовану систему, яка замінює його так, що вивчення її дозволяє отримати нову інформацію про цей об'єкт [307]. А. Ашеров, В. Мальована підкреслюють, що у педагогіці головними об'єктами модельовання є: процес підготовки спеціаліста; навчальна діяльність студента; майбутня професійна діяльність спеціаліста [8, с. 22].

У нашому дослідженні поняття «модель» визначаємо як проект, програму, що теоретично відображає властивості того чи іншого об'єкта в дії, яка є основою/підґрунтям для практичного її відтворення, втілення у життя. Модель можна представити у вигляді наукового припущення, вираженого за допомогою схематичного зображення того чи іншого процесу. Потреба застосування методу модельовання у процесі розробки концепції формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації обумовлена, насамперед, складністю цього процесу, необхідністю ґрунтовного, комплексного, різнобічного, деталізованого, поетапного підходу щодо його реалізації. Виникає потреба запровадження оптимальної, найбільш ефективної системи заходів для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації під час виконання безпосередніх професійних обов'язків. Це дозволить їм ефективно здійснювати професійну діяльність, надасть можливість розширювати власний професійний і загальнокультурний

кругозір, орієнтуватиме на самонавчання й самовдосконалення протягом усього активного трудового життя, підвищить ефективність ділового спілкування й взаємодії, сприятиме конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках праці.

Виявлено, що процес навчання міжкультурній комунікації є поліфункційним, досить складним, комплексним і багатогранним, що у свою чергу вимагає значних затрат зусиль, часу, уваги. На жаль, якість такого навчання лише частково задовольняє сучасні потреби. Цілком очевидним є той факт, що ресурси діючої традиційної системи навчання у межах полікультурної освіти потребують доповнення, оновлення, перегляду та переорієнтації. При розробці моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації ми дотримувалися системного й технологічного підходів, оскільки вони дозволяють повною мірою відобразити та проаналізувати складний об'єкт (яким є готовність майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації) як цілісне явище/систему. Ця система включає велику кількість закономірно та функційно поєднаних елементів, які тісно взаємопов'язані як внутрішніми, так і зовнішніми зв'язками, що сприяють формуванню готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. У дослідженні технологія формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації розглядається як спосіб організації освітнього процесу, спрямований на оптимальне досягнення мети (формування якостей, умінь і навичок міжкультурної комунікації), який охоплює викладачів і студентів, а також комплекс взаємоузгоджених форм, методів, засобів навчання і виховання для цілісної професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки.

Створена модель технологія має на меті формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Вона складається з динамічно і гармонійно пов'язаних блоків: концептуально-цільового, організаційно-змістового, формувально-діяльнісного, контрольно-діагностичного (рис. 2.1).

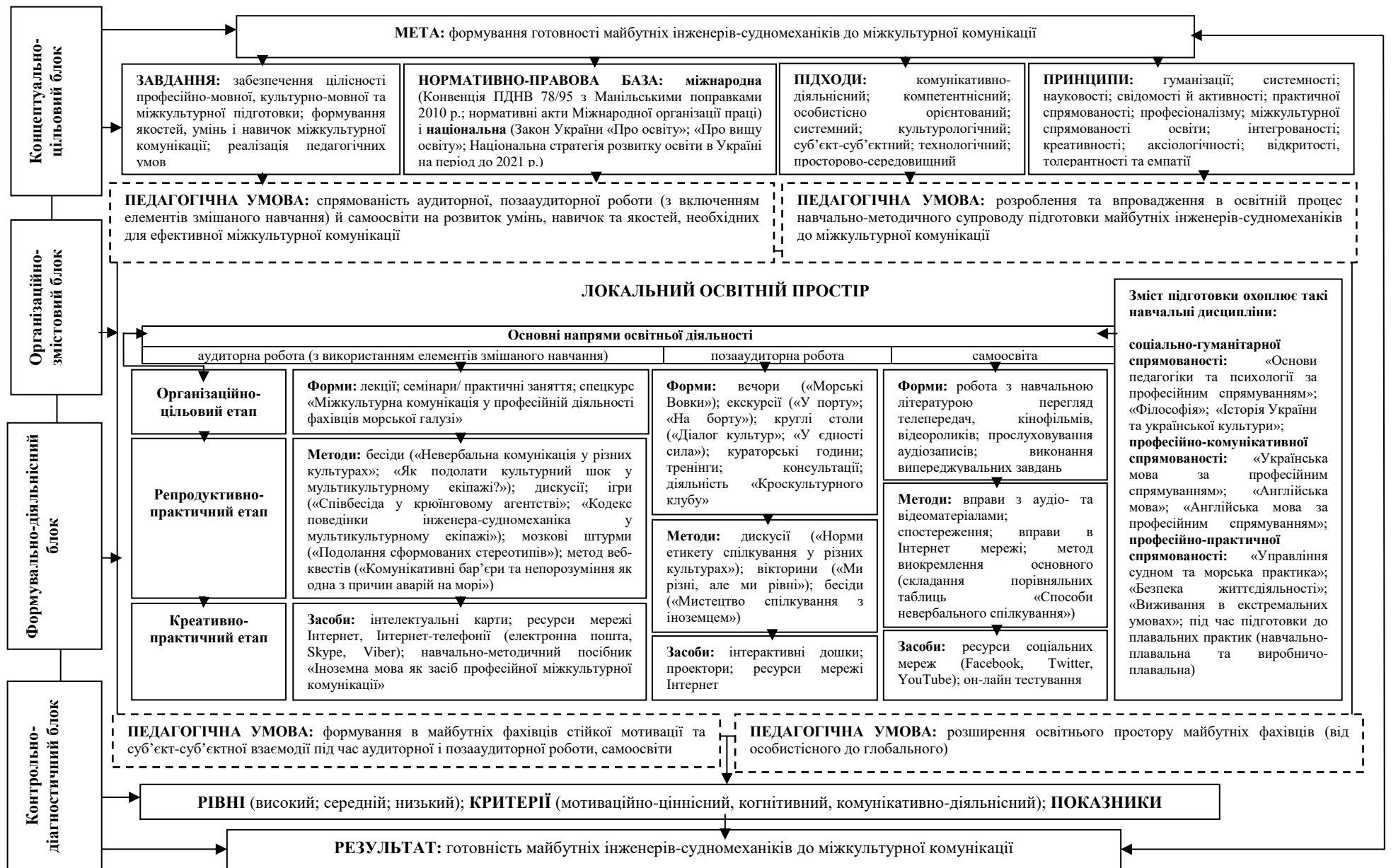

Рис. 2.1. Модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Концептуально-цільовий блок моделі представлено такими основоположними складниками: мета, завдання, нормативно-правова база, принципи і підходи до підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Серед основних завдань, закладених у моделі технології, представлено: по-перше, забезпечення цілісності професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки (за О. Чекун) майбутніх інженерів-судномеханіків; по-друге, формування якостей (толерантність, полікультурність, емпатія, мобільність поведінки, креативність, стійкість особистості, рефлексія, соціальна активність і міжкультурна відповідальність, відкритість, готовність до діалогу), умінь і навичок міжкультурної комунікації. У межах реалізації технології цілісність професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки передбачає, по-перше, опанування професійною іноземною мовою з метою ефективної взаємодії з колегами, розуміння команд, наказів, передачі інформації, спілкування з членами змішаного екіпажу як під час виконання посадових обов'язків, так і під час відпочинку, організації дозвілля тощо; по-друге, засвоєння норм і традицій культури ділової комунікації, а також стилей комунікативної поведінки для ефективної міжкультурної взаємодії між іноземними колегами, морально-етичних норм поведінки у мультикультурному середовищі; по-третє, оволодіння міжкультурними стилями комунікації, особливостями комунікативної поведінки, міжкультурними відмінностями у сприйнятті невербальних кодів спілкування, звичаями, традиціями, релігійними особливостями, а також особливостями у сприйнятті часу, простору в різних культурах.

Серед умінь виокремлено наступні: когнітивні уміння (уміння використовувати міжкультурні знання під час різного роду комунікативно-мовленнєвих ситуацій з іноземцем, зокрема професійних); практичні комунікативні уміння (вміння здійснювати основні мовленнєві функції (підтвердження, погодження, схвалення, висловлення побажання, спростування, заперечення тощо) з метою досягнення мети взаємодії; вміння успішно вести діалог з представником іншої культури; вміння здійснювати переклад з однієї мови на іншу (як в усній, так і писемній формах); уміння правильно інтерпретувати

інформацію як вербальну, так і невербальну); орієнтувально-оцінювальні уміння (вміння правильно трактувати поведінку представника іншої культури; мобільно встановлювати причини міжкультурного непорозуміння і швидко долати його); прогностично-регулятивні уміння (вміння виявляти й порівнювати культурні відмінності поведінки, норм і цінностей; вміння толерантно з емпатією і повагою ставитися до співрозмовника; вміння адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури; вміння регулювати рівень тривожності під час міжкультурної взаємодії з іноземним партнером). У межах цього дослідження, як зазначалось раніше, формування умінь і навичок міжкультурної комунікації, переважно, здійснюється на заняттях з іноземної мови, оскільки зміст цієї дисципліни у вищій школі дозволяє через оволодіння мовою та за її безпосереднього використання (під час спілкування) зануритися у культуру, традиції, звичаї іншого народу; позитивно розуміти і сприймати культурне розмаїття сучасного світу; використовувати мову як основний засіб спілкування; підготуватися до взаємодії з іноземними партнерами. Тоді як поза мовним середовищем зробити це досить складно.

Розглянемо сутність понять «уміння», «комунікативні вміння», «навички», «комунікативні навички». Поняття «вміння» трактують, з одного боку, як рівень оволодіння дією на перехідних етапах формування навичку, а з іншого – характеристику рівня оволодіння знаннями [76, с. 202]. У психологічному словнику Р. Немова цей термін пояснюють як здатність людини успішно виконувати певні дії із високою якістю і хорошими кількісними результатами [166, с. 445]. На думку І. Подласого, уміння – це, передусім, оволодіння способами (прийомами, діями) застосування засвоєних знань на практиці [190, с. 19]. Комунікативні вміння – це комплекс комунікативних дій, що базується на високому рівні теоретичної та практичної підготовки особистості та дозволяє творчо використовувати комунікативні знання і навички повного і точного відображення й перебудови дійсності. Комунікативні вміння, зазвичай, формуються двома шляхами, по-перше, в ході різної соціальної практики, до якої людина особисто залучена, по-друге, у процесі спеціальної підготовки до спілкування [209, с. 96]. Навички – це вміння, доведені до автоматизму, високого

рівня досконалості [190, с. 19]. Услід за Р. Немовим розглядаємо навичку як повністю автоматизований рух або систему рухів (дій) людини, що протікають точно, без свідомого контролю з боку людини і завжди призводять до певного, заздалегідь відомого результату [166, с. 232]. Під комунікативними навичками розуміють як автоматизовані компоненти усвідомлених дій, які сприяють швидкому і точному відображенню комунікативних ситуацій і визначають успішність виховання, розуміння об'єктивного світу й адекватного впливу на нього у процесі комунікації [63, с. 56-57], так і здатність людини здійснювати ту чи іншу мовленнєву дію в умовах вирішення комунікативних завдань на основі вироблених навичок і набутих знань [4, с. 254]. Комунікативні навички характеризується продуктивністю, ієрархічністю, творчим характером. Їм притаманна психологічна самостійність: щоб правильно і повноцінно спілкуватися, людина повинна вміти орієнтуватися в умовах спілкування і на основі цього будувати власне мовлення. Цьому виду навичок також притаманні усвідомленість, самостійність, продуктивність і динамізм. Окрім того, комунікативні навички не можуть функціювати без використання мовних засобів й актуалізуються в конкретній ситуації [там само, с. 254-255]. Сформованість комунікативних навичок у студентів безпосередньо впливає на якість оволодіння ними навичками міжкультурної комунікації, що в подальшому відбивається на професійному розвитку майбутнього фахівця.

Р. Уорт підкреслює, що комунікативні вміння і навички є одними із вирішальних індикаторів успіху при виконанні функційних обов'язків на робочому місці. Учений відмічає важливість розуміння таких важливих факторів, як: мета спілкування; аналіз аудиторії (слухача); використання засобів як вербальної, так і невербальної комунікації; надання значення кожній ситуації спілкування [373, с. 3-5]. Відповідно до Рекомендацій Ради Європи до міжкультурних вмінь і навичок відносять: «здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культури»; «культурну чуттєвість і здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур»; «здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно

долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації»; «здатність долати стереотипи у стосунках» [83].

Для формування вмінь і навичок міжкультурного спілкування необхідно забезпечити реалізацію комплексу заходів. Важливим аспектом формування таких умінь і навичок є застосування внутрішньо-дисциплінарної та міждисциплінарної інтеграції. Внутрішньо-дисциплінарна інтеграція дає можливість: упорядкувати та взаємопов'язати теми; забезпечити взаємопроникнення тем для формування цілісного уявлення про проблему; уникнути дублювання тем, що розглядалися раніше; забезпечити взаємозв'язок опанованого матеріалу, засвоєних тем з метою актуалізації опорних знань, умінь і навичок, розширення уявлення про проблему тощо. Міждисциплінарна інтеграція дозволяє: координувати й узгодити зміст навчальних дисциплін (соціально-гуманітарної, професійно-комунікативної і професійно-практичної спрямованості); оптимізувати виклад змісту дисциплін із метою цілісності підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Як внутрішньо-дисциплінарна інтеграція, так і міждисциплінарна повинні здійснюватися планомірно, поетапно й систематично.

Для формування вмінь і навичок міжкультурної комунікації значущою є також індивідуалізація й диференціація навчання, яка сприяє становленню студента як суб'єкта діяльності з його індивідуально-психологічними особливостями, дає можливість забезпечити максимальну продуктивність як кожного студента окремо, так і групи у цілому, ці компоненти також дозволяють усунути проблему недостатньої усної практики, що може негативно вплинути на якість формування комунікативних умінь і навичок, які є суттєво важливими під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Застосування поряд із традиційними інноваційних методів, підходів, технологій, пов'язаних з партнерською взаємодією та співробітництвом (за І. Подласим) [190, с. 450], які дозволяють підвищити результативність освітнього процесу через групову взаємодію студентів, взаємодопомогу та колективну відповідальність за результат кожного студента і групи у цілому, активізувати суб'єктну позицію студента, організувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію.

Проведене дослідження довело, що врахування цих засад надає можливість активізувати позицію студентів в освітньому процесі, допомагає їм оволодіти навиками вирішення задач, що сприяє розвитку в майбутніх інженерів-судномеханіків міжкультурного мислення, інтересу як до власної, так і до світової культури, появи стійкої потреби самовдосконалення у питаннях міжкультурного спілкування. Д. Мехонцева визначає, що головною метою особистості є саморозвиток, насамперед, особистісних якостей, які виступають умовами, без яких виконання особистістю функційних цілей або неможливе, або неякісне [155]. До основних завдань, закладених у авторській моделі технології, уналежнюємо формування у майбутніх інженерів-судномеханіків таких якостей: толерантність, полікультурність, емпатія, мобільність поведінки, креативність, стійкість особистості, рефлексія, соціальна активність і міжкультурна відповідальність, відкритість, готовність до діалогу. Розглянемо їх детально.

Так, тлумачення поняття «толерантність» пов'язане з терпимістю, поблажливим ставленням до будь-кого, будь-чого [227, с. 645]. Толерантність передбачає зацікавлене ставлення до іншого, бажання зрозуміти його світовідчуття, сприяючи тим самим взаємній повазі до різних культур і традицій [30, с. 34; 295, с. 17]. Толерантність визначається через ідеї визнання і поваги, рівності, відмови від домінування і насильства, визнання багатовимірності й розмаїття людської культури, норм, вірувань і відмови від зведення розмаїття до цілісності або до переваги однієї точки зору чи позиції [46, с. 34]. За визначенням Ф. Бацевича, толерантність міжкультурна – це «терпимість, ставлення з розумінням до наявних відмінностей у комунікативній поведінці учасників міжкультурної комунікації, які залежать від відмінностей у рідних мовах і культурах їх носіїв» [17, с. 147]. Такі тлумачення дають підстави визначити у дослідженні толерантність як якість особистості, що базується на повазі й визнанні рівності представників різних культур, на усвідомленні та прийнятті розмаїття проявів людської культури, норм поведінки, почутті терпимості й поваги у ставленні до думок, поглядів, переконань представників інших культур, відмові від переваги одних над іншими, домінування утисків, насильства у полікультурному

просторі сучасного світу. Вона дозволяє виступати майбутньому інженеру-судномеханіку медіатором культур у процесі міжкультурної комунікації.

Стосовно полікультурності як якості особистості, то услід за О. Вавіловою визначаємо її як інтегративну особистісну якість, яка охоплює культурну самоідентифікацію; позитивну установку суб'єкта на співпрацю з представниками різних культур (національностей, соціальних груп тощо); базується на загальній культурі (емоційній, інтелектуальній, поведінковій) і проявляється у міжкультурній взаємодії як повага до іншої культури, усвідомлення і подолання негативних стереотипів, визнання альтернативних думок; дозволяє реалізувати потенціал соціокультурних практик [29, с. 11]. Відтак, полікультурність – це якість, що базується на вмінні жити у мирі та злагоді з представниками різних лінгвокультурних спільнот, здатності до успішного самовизначення і продуктивної професійної діяльності в умовах культурного розмаїття, розумінні людей інших культур, сприйнятті їх такими, якими вони є. Якості «толерантність» і «полікультурність» досить близькі між собою й є одними з основних у процесі міжкультурної комунікації.

Емпатія – це осягнення емоційного стану іншої людини, співпереживання психологічного стану іншого [199, с. 789-790]. О. Садохін підкреслює, що емпатія – це здатність розуміти і розділяти переживання іншої людини [212, с. 249]. Вчені підкреслюють, що емпатія – це «обов'язковий компонент комунікативних здібностей і повноцінного спілкування» [2, с. 156]. Комунікативну емпатію характеризують як «комплексне поняття, пов'язане зі співпереживанням, вчуванням учасників комунікації в почуття, емоції, свідомість один одного, що сприяє успішності комунікації, формуванню сприятливої атмосфери спілкування» [17, с. 324]. Поділяючи думки вчених, під емпатією розуміємо спроможність відчувати партнера з комунікації, співпереживати у процесі комунікативної взаємодії, з розумінням і повагою ставитися до співрозмовника, що є обов'язковим невід'ємним компонентом повноцінної комунікації, зокрема міжкультурної.

З метою виокремлення такої якості, як мобільність поведінки, розглянемо, насамперед, термін «мобільний». У новому словнику української мови

«мобільний» трактується як «здатний до швидкого пересування, рухливий, мінливий» [168, с. 209]. Поняття «мобільність» включає в себе такі характеристики, як рухливість, здатність до швидкої реакції, до швидкої зміни [227, с. 418; 166, с. 215]. Ураховуючи їх, «мобільність поведінки» – це поведінка, в якій відсутні напруженість і тривожність, а натомість проявляються товариськість, комунікабельність, контактність, уміння швидко знайти вихід зі складної ситуації, оперативно реагувати на зміну обставин, гнучкість та адаптивність, легкість у подоланні конфліктів, бар'єрів, уміння приходити до спільного консенсусу. Означені характеристики є невід'ємними складовими, необхідними для якісної і продуктивної міжкультурної комунікації майбутніх інженерів-судномеханіків.

Креативність, услід за Л. Петришин, розглядаємо як «особистісно-професійну властивість, якій притаманні творче мислення, оволодіння знаннями креативного характеру та вміння використовувати креативні уміння й навички, тісний зв'язок з самоактуалізацією і самореалізацією у професійній сфері» [182, с. 149]. Для інженерів-судномеханіків у ході міжкультурної взаємодії, співпраці з колегами-іноземцями ця якість допомагає швидко адаптуватися до співрозмовника, мобілізувати життєвий досвід, знання, уміння та навички, налаштуватися на продуктивну комунікацію, творчо виходити з різних проблемних ситуацій, тощо.

Акцентуючи увагу на стійкості як якості особистості, дослідники визначають її як стійкість емоційну. Так, у «Психологічному словнику» Р. Немова поняття «стійкість емоційна (стабільність емоційна)» розглядається як психологічна характеристика дорослої людини, яка представляє її як емоційно зрілу особистість. Стійкість емоційна проявляється у тому, що людина нормально реагує на емоціогенні ситуації, цілком контролює свої емоційні стани і реакції [166, с. 450]. Вчені виокремлюють емоційну стійкість як системну якість особистості, що забезпечує цілеспрямовану поведінку людини та її високоефективну діяльність у складних, напружених умовах. Таким чином, стійкість особистості можна розглядати як складну якість особистості, синтез окремих якостей і здатностей, що забезпечують саморозвиток, формування власної індивідуальності особистості, яка включає також такт, увічливість, терпіння, емоційну стабільність, здатність

уникати конфліктних ситуацій, знаходити оптимальні шляхи їх вирішення та інше. Емоційна стійкість дозволяє справлятися зі стресом, упевнено застосовувати навички професійної діяльності, швидко приймати необхідні рішення. Беручи до уваги те, що міжкультурна комунікація є досить стресогенним процесом, адже відбувається зіткненням культур, норм, цінностей представників різних лінгвокультурних спільнот, яке досить часто призводить до виникнення бар'єрів, непорозумінь і навіть конфліктів, вважаємо, що саме тому ця якість необхідна особистості, яка вступає у комунікативну взаємодію з іноземними партнерами.

Виокремлюючи поняття «рефлексія», вчені визначають декілька його значень, це, по-перше, спрямованість свідомості людини на пізнання себе самого, зокрема, на пізнання власних психічних станів і процесів, по-друге, роздуми людини над власним життєвим досвідом, аналіз власних переживань, почуттів і вчинків. Це поняття також використовується як синонім терміну інтроспекція як одного з основних класичних методів пізнання психічних явищ, що розглядають як витончене, ретельне, цілеспрямоване самоспостереження людини [166]. У більш загальному значенні цей термін тлумачать як роздуми, самоспостереження, аналіз власних думок і переживань [там само, с. 564-565]. Важливим у аспекті міжкультурної комунікації, на нашу думку, є здатність особистості не лише займатись самоспостереженням, а й усвідомлювати себе з різних позицій (із власної та позиції іншої людини), аналізувати попередній досвід з метою прогнозування подій, регулювання і корегування власної поведінки, уникнення невдач.

Спробуємо пояснити такі якості якості, як: соціальна активність і міжкультурна відповідальність. У науковій спільноті активність більшість дослідників визначають як діяльність, енергійність [227, с. 31], а відповідальність трактується як здатність і готовність людини брати на себе зобов'язання (відповідальність) за те, що відбувається з ним і навколо нього, за власні дії і вчинки, а також за долю інших людей або хід подій [166, с. 262]. Звідси соціальна активність і міжкультурна відповідальність є якостями, що сприяють ініціативності у спілкуванні з іноземним партнером із комунікації, дозволяють швидко адаптуватися до нових умов взаємодії, виступати в якості повноцінних

представників рідної культури, бути креативним і оптимістичним комунікантом, діагностувати проблемні ситуації в полікультурному середовищі, брати на себе відповідальність за усунення будь-яких проявів міжкультурного непорозуміння.

Що стосується якостей відкритості й готовності до діалогу, то вони також є невід'ємними у міжкультурній комунікації, оскільки передбачають відкритість і позитивне ставлення до різних, як правило, відмінних від власних поглядів, точок зору, відкритість і прагнення до пізнання чужої культури, розуміння особливостей, індивідуальних характеристик представників інших культур, сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей, терпимість, готовність і бажання до налагодження спілкування з іноземцем у ході взаємодії.

Невід'ємною складовою розробленої авторської моделі є пріоритетні підходи до підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: комунікативно-діяльнісний, особистісно орієнтований, системний, культурологічний, компетентнісний, суб'єкт-суб'єктний, технологічний і просторово-середовищний.

Комунікативно-діяльнісний підхід (І. Бім, К. Брумфіт, Н. Гальскова, Н. Гез, К. Джонсон, І. Зимня, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Є. Пассов, В. Сафонова, В. Скалкін, О. Тарнопольський та ін.) до підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації передбачає оволодіння іноземною мовою як основним інструментом міжкультурного спілкування, узагальнення, зберігання і трансляції загальнокультурних цінностей. Цей підхід ураховує те, що реальне спілкування потребує використання різних видів мовленнєвої діяльності (говоріння (усна практика), читання, аудіювання (слухання – розуміння), письмо), які сприяють вирішенню конкретних завдань спілкування. Він забезпечує використання мови в реальних ситуаціях міжкультурної комунікації для досягнення взаєморозуміння між людьми, обміну думками, судженнями, ідеями тощо без перешкод, створенню й підтримки у студентів потреби у спілкуванні й обміні у процесі спілкування професійно й суспільно значимою інформацією. У процесі реалізації комунікативно-діялісного підходу важливо не лише організувати продуктивну освітню (чи іншу) діяльність, але й зробити її

цілеспрямованою, максимально зануривши студентів у ситуації реального міжкультурного спілкування, озброюючи при цьому інформацією, що дозволяє, з одного боку, бути підготовленим до різних ситуацій спілкування з іноземним партнером, а з іншого – вміти проектувати необхідну тактику поведінки у ході міжкультурної комунікації. Майбутні фахівці у межах цього підходу розглядаються як суб'єкти соціальної і навчальної діяльності.

Компетентнісний підхід (І. Бех, Н. Бібік, В. Баркасі, О. Дубасенюк, І. Зимня, Н. Микитенко, О. Пометун, Г. Селевко та ін.) відкриває ширші можливості для більш якісної підготовки студентів як до реального життя, так і до майбутньої професійної діяльності й, водночас, до «живих» ситуацій міжкультурного спілкування, що має охоплювати фахові знання, володіння іноземною мовою (однією чи кількома), а також безпосередні навички міжкультурної комунікації. Урахування цього підходу вимагає акцентуації на результаті освіти, причому в якості результату розглядається здатність фахівця активно, швидко діяти в різних проблемних ситуаціях в умовах сучасного полікультурного середовища, мобільно вирішувати складні задачі під час виконання своїх професійних обов'язків.

У межах особистісно орієнтованого підходу (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Дж. Дьюї, Р. Джонсон, Д. Джонсон, І. Зимня, М. Пентилюк, Г. Селевко, В. Серіков, В. Сухомлинський, І. Якиманська та ін.) доцільно реалізувати під час педагогічного процесу в освітньому процесі суб'єкт-суб'єктну взаємодію (студентів між собою, а також студентів із викладачем). Це сприяє розвитку у майбутніх фахівців культури спілкування, вибору ними оптимальної комунікативної стратегії під час діяльності; формуванню вмінь співпрацювати, поважаючи при цьому думки, погляди, переконання, ідеї інших людей, виробляючи вміння нести відповідальність за власні вчинки, поведінку, створюючи довірливі стосунки між членами колективу, а також позитивну атмосферу спілкування й діяльності; орієнтації освітнього процесу на формування у студентів таких соціально значущих якостей особистості, як: толерантність, полікультурність, емпатія, мобільність поведінки, стійкість особистості, рефлексія, соціальна активність і міжкультурна відповідальність, відкритість, готовність до діалогу; включенню механізмів саморозвитку

особистості, актуалізації її творчих здібностей, створенню необхідних умов як для життєвої, так і професійної самореалізації. Крім того, як указують вчені, особистісно орієнтований підхід містить суб'єктивно-емоційний компонент, який передбачає, що у процесі навчання студент переживає відчуття особистого успіху, впевненість у собі, у власних силах.

Системний підхід (Ю. Бабанський, В. Беспалько, І. Бім, Н. Гальскова, В. Журавський, В. Каган, Т. Лобанова та ін.) у процесі підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації висвітлює потребу дотримання нерозривної єдності й взаємозв'язку цілей, задач, функцій, змісту, форм, методів і засобів освітнього процесу. Саме за рахунок системного підходу можна досягти його цілісності, максимальної ефективності й результативності. Зокрема, цей підхід сприяє чіткому попередньому аналізу тих чи інших задач із подальшим послідовним детально організованим і спланованим їх досягненням.

Культурологічний підхід (В. Андреєва, М. Бахтін, В. Біблер, Є. Бондаревська, С. Гессен, І. Зязюн, І. Кон, Т. Максимова, В. Сластьонін та ін.) націлений на формування майбутніх інженерів-судномеханіків як особистостей, здатних повноцінно усвідомлювати приналежність до певної культури та відповідальність за рівень і результати представлення власної культури безпосередньо під час міжкультурної взаємодії з представниками інших лінгвокультурних спільнот; освоювати й розуміти цінності як національної, так і світової культур; опановувати стратегіями щодо вивчення інших культур чи культури, що представляють особистий чи професійних інтерес; розвивати культуру сприйняття полікультурності світу, а також прагнення до пізнання різних народів і їх культур; систематизувати і правильно інтерпретувати різні культурні явища; поважати й цінувати основні надбання національної, європейської та світової культур; етично, толерантно й добродібно поводитися з представниками інших культур. Підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації доцільно організовувати у контексті діалогу культур, що сприяє формуванню у студентів готовності до спілкування в полікультурному середовищі, мультикультурних, багатонаціональних екіпажах.

Суб'єкт-суб'єктний підхід (Ю. Бабанський, І. Бех, А. Брушлинський, К. Дворянкіна, О. Заболотна, К. Карпінський, В. Кремень, Т. Левченко, Д. Мехонцева, С. Рубінштейн, А. Сантос, Г. Селевко, В. Слободчиков, Г. Томе, Р. Мотшніг-Пітрік та ін.) дозволяє врівноважити позиції тих, хто навчає і навчається, що полягає у спільному обговоренні актуальних навчальних і виховних проблем, застосуванні педагогом демократичного стилю управління. При цьому останній у більшості випадків виконує лише роль координатора, наставника, тьютора. Крім того, суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають взаємний і плідний розвиток якостей особистостей у процесі спілкування і спільної діяльності.

Щодо технологічного підходу (В. Беспалько, Г. Селевко, В. Сластьонін та ін.), то він охоплює взаємоузгоджене, цілеспрямоване управління процесом підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, спрямованість мети на досягнення конкретного, прогнозованого результату, реалізацію поставлених задач за допомогою чіткої, алгоритмічної послідовності виділених етапів і зв'язку усіх компонентів, що охоплюють цей процес.

Просторово-середовищний підхід (Н. Касярум, В. Слободчиков, Н. Слюсаренко, Т. Ткач, А. Цимбалару та ін.) передбачає розширення освітнього простору, який спрямовується на комплексну підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної взаємодії у полікультурному середовищі сучасного світу під час усіх напрямів освітньої діяльності: аудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторної роботи й самоосвіти, від особистісного й локального рівнів до глобального.

Услід за Л. Корнеєвою зазначимо, що під час фахової підготовки студентів важливо дотримуватися таких принципів побудови освітнього процесу, як-от: загальнодидактичні (принцип свідомості, активності, наочності, доступності, побудова навчання як творчого процесу та інші); методичні (принцип культуровідповідності; діалогу культур; міжпредметної інтеграції; комунікативної спрямованості навчання; відтворення «феномена середовища», що вивчається; навчання спілкуванню в соціальному контексті, домінування проблемних завдань міжкультурного характеру; за професійним спрямуванням навчання); психологічні

(мотивації, міжкультурної сенситивності, толерантності, врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів) [115, с. 35].

До принципів побудови освітнього процесу в межах нашого дослідження віднесено такі: *гуманізації* (всебічний розвиток особистості студента задля ефективної професійної міжкультурної комунікації); *системності* (побудова всіх етапів підготовки до міжкультурної комунікації на основі цілісності й послідовності); *науковості* (формування наукового світогляду студентів в умовах полікультурності); *свідомості й активності* (формування прагнення до постійного самовдосконалення для професійного та особистого розвитку з метою ефективного функціонування у сучасному полікультурному просторі); *практичної спрямованості* (здатність до практичного застосування набутих знань, умінь і навичок у ситуаціях міжкультурного спілкування); *професіоналізму* (формування здатності застосовувати спеціальні знання, уміння та навички у складі мультикультурних екіпажів); *міжкультурної спрямованості освіти* (формування плюралістичного бачення світового культурного простору, побудова всієї площини освітнього процесу з позиції діалогу культур); *інтегрованості* (формування готовності до продуктивної участі у міжкультурному спілкуванні); *креативності* (зміна характеру вивчення іноземної мови з урахуванням її специфіки в ситуаціях міжкультурної комунікації, зміна ставлення до стереотипів, міжкультурних розбіжностей); *аксіологічності* (орієнтація освіти на засвоєння студентами досягнень світової культури в органічному поєднанні зі звичаями, традиціями, національною історією, культурою); *відкритості, толерантності та емпатії* (як до представників рідної культури/країни, так і інших людей). Усі ці принципи у ході підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації не можуть бути зреалізовані окремо один від одного, а лише у гармонічному поєднанні, діалектичній єдності, системі.

Варто додати, що принцип гуманізації, закладений у Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI», покликаний «формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості і планетарне мислення» [196]. У процесі підготовки інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації дотримання

цього принципу сприяє залученню майбутніх фахівців до духовних цінностей цивілізованого світу, розширенню їхнього світогляду, орієнтації на адекватне сприйняття реалій сучасного глобального світу, формуванню національно-патріотичних і духовно-моральних орієнтацій кожної особистості й, разом із тим, передбачає відкритість до цінностей полікультурного суспільства і до міжкультурного діалогу, терпимість і готовність до взаємодії, концентрує увагу на розумінні світу як цілості, «єдності у різноманітті».

Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації має здійснюватися комплексно. Відтак, саме гармонійне поєднання традиційного і елементів змішаного навчання дозволяє досягти максимального результату. Важливим є також гармонійне поєднання аудиторної (з використанням елементів змішаного навчання) та позааудиторної роботи, самоосвіти.

Ще одним складовим компонентом концептуально-цільового блоку є нормативно-правова база організації освітнього процесу, який спрямовується на підготовку інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Її буде детально розглянуто у підрозділі 2.2 та у додатку Б.

Організаційно-змістовий блок авторської моделі передбачає включеність основних напрямків освітньої діяльності (аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота та самоосвіта), а також відображає зміст навчальних дисциплін, які надають можливості для формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Аудиторні заняття забезпечують чітке, детальне планування, організацію й управління освітньою роботою з формування готовності до міжкультурної комунікації, а також систематичний контроль як самого процесу, так і результатів діяльності студентів. Як показав аналіз прикладних досліджень, суттєве скорочення часу, що відводиться на аудиторні заняття з іноземної мови, негативно впливає на якість опанування студентами необхідними знаннями, вміннями і навичками та на їхню підготовку до міжкультурної комунікації. Скорочення часу практичних занять обмежує можливості для творчої організації освітнього процесу, створення оптимальних умов для самостійної діяльності студентів, занурення в

автентичне середовище, для реальної індивідуалізації та диференціації навчання і виховання, розвитку партнерських взаємин у спільній діяльності. Проте, певною мірою вирішення вищевказаних проблем можливе у позааудиторній роботі.

Відомо, що позааудиторна робота – це робота зі студентами поза розкладом аудиторних занять й передбачає участь у вечорах відпочинку, зустрічі з цікавими людьми, перегляд фільмів, вистав, екскурсії та ін. Вона є значним резервом навчання і засобом досягнення цілей навчання [4, с. 40]. Комбінування позааудиторних занять з обов'язковим курсом створює умови для більш глибокої, ґрунтовної підготовки майбутніх фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації, дозволяє розширити сферу застосування навичок і умінь, набутих під час аудиторних занять (з використанням елементів змішаного навчання). Зокрема, значні можливості для цього надає участь студентів в роботі «Кроскультурного клубу», який було реалізовано в межах нашого дослідження (додаток Г). Мета клубу – створення необхідних умов для успішної інтеграції майбутніх морських фахівців, зокрема, інженерів-судномеханіків, до сучасного морського мультикультурного, мультинаціонального середовища, створення ситуацій зацікавленості та позитивної налаштованості майбутніх інженерів-судномеханіків на міжкультурну комунікацію з іноземними колегами під час роботи у складі мультикультурних екіпажів, виховання толерантності, миролюбства, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, неприйняття й відмови від агресивності, домінування і насильства. Аудиторні й позааудиторні заняття під час підготовки студентів до міжкультурної комунікації мають бути взаємопов'язані і взаємозалежні, взаємодоповнювати одне одного, виступаючи єдиною системою інтенсифікації всього процесу підготовки до взаємодії з іноземними партнерами.

Об'єктивні труднощі щодо оволодіння необхідним комплексом знань, умінь і навичок, які передбачені навчальними програмами закладів вищої освіти посилюються процесом швидкого старіння знань, а тому нині важко уявити фахівця, який не займається самоосвітою і самовдосконаленням протягом усього життя [65, с. 41]. Самоосвіта – це цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність, якою керує сама особистість, яка служить для вдосконалення її освіти

[104, с. 33]. О. Джеджула підкреслила, що «збільшення часу на самостійну роботу студентів передбачає таку її організацію, за якої студенти будуть самостійно підбирати інформацію, структурувати, переробляти під конкретні ситуації, використовувати її для вирішення професійних проблем» [67, с. 24]. Самоосвіта є надзвичайно важливою, зокрема у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, оскільки їхня професійна діяльність, як уже зазначалося, переважно проходить у мультикультурному середовищі, пліч-о-пліч із представниками різних національностей, а тому вимагає постійної якісної актуалізації, розширення, збагачення, вдосконалення набутих у закладах вищої освіти знань, умінь і навичок. Серед них виключно важливими є: навички усного й писемного мовлення, аудіювання; вміння правильно інтерпретувати і адекватно застосовувати невербальні засоби комунікації; вміння долати вербальні і невербальні перешкоди міжкультурного спілкування; вміння прогнозувати можливу поведінку учасників міжкультурної комунікації відповідно до їх лінгвокультурної спільноти; вміння розпізнавати бар'єри в міжкультурному спілкуванні і долати їх; вміння толерантно, з емпатією і розумінням ставитись до представників інших культур тощо.

Формувально-діяльнісний блок авторської моделі забезпечує практичну реалізацію виокремлених у ході дослідження форм, методів і засобів підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації під час трьох взаємообумовлених етапів (організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний). Під час дослідження на організаційно-цільовому етапі студентам надавалися роз'яснення і установки з метою усвідомлення ними необхідності формування готовності до міжкультурної комунікації, відбувалася координація подальшої діяльності і безпосереднє залучення всіх суб'єктів у процес формування цієї готовності. Репродуктивно-практичний етап передбачав планомірне й цілеспрямоване формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на базі опорних закладів вищої освіти через забезпечення цілісності професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки; застосування поряд із традиційними інноваційних форм

і методів, спрямованих на партнерську взаємодію та співробітництво, формування вмінь, навичок і якостей задля здійснення ефективної міжкультурної комунікації у професійній діяльності. На креативно-практичному етапі студенти застосовували набуті знання, уміння та навички міжкультурної комунікації (зокрема, й під час навчально-плавальної та виробничо-плавальної практик), демонструючи при цьому особистісні якості, необхідні для успішного виконання професійної діяльності у межах мультикультурного екіпажу під час виконання різного роду завдань. Цей етап (безпосередньо пов'язаний із контрольньо-діагностичний блоком моделі) охоплював оцінку рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Контрольно-діагностичний блок моделі передбачав експериментальну перевірку ефективності впровадження технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на основі системи критеріїв, показників і рівнів готовності (високий, середній, низький), що подано в підрозділі 2.2, та результат (підрозділ 3.2).

Розроблена модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації цілком узгоджена і скоординована відповідно до вимог, що висуваються до побудови освітнього процесу і враховує його нормативно-правову базу, зміст, навчально-методичне забезпечення, однак може бути дієвою лише за певних педагогічних умов. У ході розробки педагогічних умов формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації враховано потреби як вітчизняного, так і світового морського ринків праці у висококваліфікованих фахівцях, здатних продуктивно взаємодіяти у мультикультурних екіпажах. З цією метою у межах дослідження, насамперед, уточнено поняття «умова» та «педагогічна умова».

З'ясовано, що в довідковій літературі «умова» розуміється як: 1) обставина, від якої що-небудь залежить; 2) правила, встановлені в якій-небудь галузі життя, діяльності; 3) ситуація, в якій що-небудь відбувається [172, с. 588]. У психології досліджуване поняття, як правило, представлене в контексті психічного розвитку і розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх причин, що впливають на

процес розвитку, його динаміку і кінцеві результати, а також психологічний розвиток людини [165, с. 270-271]. Педагоги займають позицію, розглядаючи умови як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, які позначаються на фізичному, моральному, психічному розвитку людини, її поведінці, вихованні й навчанні, формуванні [193, с. 36]. Відтак, будь-яка діяльність людини проходить у певних умовах, які можуть бути штучно створеними, спроектованими, змодельованими тощо відповідно до тих чи інших потреб, не виключенням є педагогічна діяльність. В. Андреев вважає, що педагогічні умови – це обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення певних дидактичних цілей [6]. Отже, педагогічні умови виступають у якості діючих елементів, що лежать в основі педагогічного процесу. Ці елементи забезпечують досягнення конкретної цілі, сприяють створенню сприятливої атмосфери для отримання позитивного результату. У контексті нашого дослідження педагогічними умовами вважаємо сукупність заходів, що сприяють ефективному формуванню у студентів умінь і навичок готовності до міжкультурної комунікації.

Спираючись на наукові розвідки сучасних дослідників, у процесі дослідження виділено наступні педагогічні умови, що сприяють формуванню у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації, а саме: 1) спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання) та самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації; 2) розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; 3) формування у майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти; 4) розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального).

Перша педагогічна умова «Спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з включенням елементів змішаного навчання) та самоосвіти на розвиток

умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації» виокремлено з огляду на те, що одним зі способів вирішення проблеми скорочення аудиторних годин, що виділяються на вивчення іноземної мови, у процесі дослідження стало використання під час підготовки студентів до міжкультурної комунікації поряд із традиційною (Brick and Mortar Education; Brick and Mortar («цеглина і розчин»), В & М – англомовна ідіома, що означає щось усталене і традиційне) – елементів змішаного навчання (Blended Learning). Концепція змішаного навчання передбачає, що в сучасних умовах трансформації системи освіти можна оптимально поєднувати «сильні» сторони традиційного навчання з перевагами електронних технологій, що в результаті дозволить зменшити, або й узагалі виключити недоліки обох форм навчання задля досягнення максимального результату. Так, в залежності від ступеня насиченості освітнього процесу електронними технологіями і характеру взаємодії учасників дослідники виокремлюють декілька підходів до навчання (рис. 2.2) [262, с. 14].

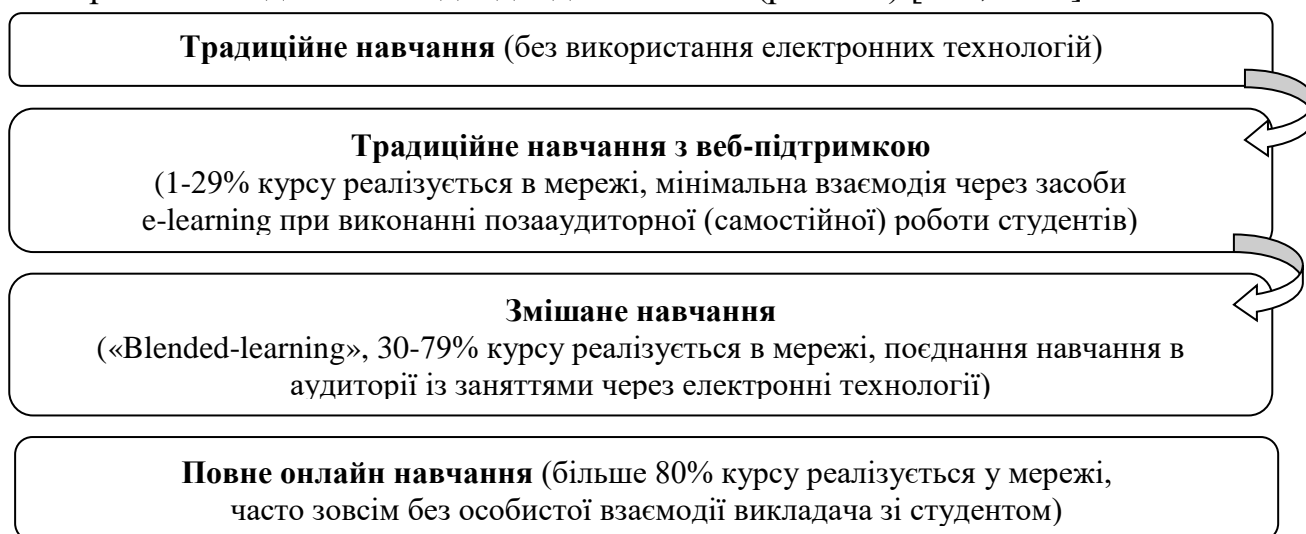

Рис. 2.2. Підходи до організації навчального процесу (за І. Сотник та Л. Кулик)

Підкреслимо, що визначенням поняття і основами організації електронного навчання займалися такі вчені як: Р. Фразі, Е. Роззетт, С. Моебз і С. Вейбелзах та інші. Нині існує чимало визначень поняття змішаного навчання, більшість із них носять описовий характер. Наведемо деякі з них. Як справедливо зазначив К. Кун, метою змішаного навчання є прагнення об'єднати переваги очного навчання та електронних ресурсів [132, с. 16-18]. О. Костіна переконливо доводить, що воно поєднує в собі найбільш ефективні аспекти та переваги

навчання/викладання в аудиторії та інтерактивного або дистанційного навчання, і є системою, що складається з різних частин, які функціують у постійному взаємозв'язку один з одним, утворюючи єдине ціле [116, с. 142]. М. Медведєва підкреслює, що дане поняття включає взаємодію між педагогом, студентами й інтерактивними джерелами інформації [149, с. 26-27]. С. Моебз і С. Вейбелзах визначають змішане навчання як поєднання дистанційного і традиційного спілкування в ході інтегрованої навчальної діяльності [364]. Суголосною є думка Ч. Грехема, який відзначає, що змішане навчання інтегрує традиційне навчання та комп'ютерно опосередковане навчання [334].

На думку Е. Роззетт і Р. Воган Фразі для досягнення значних результатів навчання, безперечно, необхідне змішане навчання. Вчені у дослідженні «Потенціал змішаного навчання» зазначають, що воно об'єднує, здавалося б, протилежні підходи для досягнення індивідуальних і колективних цілей «формальне і неформальне навчання», спілкування «обличчям до обличчя» й різні види «on-line» спілкування, «керовані дії і самостійний вибір шляху», «використання автоматизованих довідок і зв'язків із колегами» [376, с. 2]. До переваг змішаного навчання Е. Роззетт і Р. Воган Фразі уналежнюють: поєднання навчання і представлення його результатів; можливість обрати зручний час і місце навчання; охоплення різних форм роботи; можливість швидкого з'єднання та отримання відповіді на запитання (FAQs — поширені питання) за допомогою електронної пошти, телефонного чи відео зв'язку; відпрацювання тренувальних вправ у електронному режимі; наявність діагностики, оцінок і відгуків задля адаптації отриманого досвіду [там само, с. 2–3]. Лаліма і Кіран Лата Данглал серед переваг змішаного навчання виділяють наступні: частина навчання здійснюється з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (онлайн або автономному режимі) таким чином, викладач і студенти отримують більше аудиторного часу для творчої та кооперативної діяльності; студенти, навчаючись в режимі он-лайн забезпечені постійним контролем, при цьому за рахунок поєднання з традиційним навчанням не втрачається елемент соціальної взаємодії; ширші можливості для спілкування, яке не завершується у рамках аудиторної роботи;

зростає технічна обізнаність студентів, посилюється професіоналізм, оскільки розвивають самостійність, самовідповідальність, дисципліна [357, с. 133]. Н. Микитенко відзначає, що перевагами дистанційного навчання є «забезпечення індивідуального підходу до студентів, реалізації індивідуальної навчальної траєкторії; тісних міжособистісних контактів між учасниками навчального процесу; гнучкого графіку навчання, можливості навчатись паралельно з професійною діяльністю; оптимального використання навчальних площ та ефективного використання технічних засобів навчання; рівних можливостей для здобуття освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу тих, хто навчається; можливості здобуття освіти у закордонних навчальних закладах; можливості навчання і самонавчання впродовж життя» [159, с. 23].

Отже, можна констатувати, що змішане навчання – це освітня концепція, згідно з якою студент має змогу отримати знання і очно (із викладачем) під час аудиторних занять, і самостійно (он-лайн). Такий підхід до навчання, гармонійно поєднуючи традиційне і он-лайн навчання, дозволяє контролювати і коригувати час, місце, темп і шлях вивчення матеріалу, підвищити мотивацію, інтенсифікувати й активізувати сам процес навчання, зробити освітній процес мобільним і гнучким, реалізувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію між учасниками освітнього процесу, застосовувати різні форми навчання (індивідуальні і групові, реальні і віртуальні), отримати можливість мати цілодобовий доступ до інформаційних ресурсів тощо. У дослідженні виявлено, що, коли значна частина навчального матеріалу засвоюється самостійно у електронному форматі, очні заняття можуть бути більш насиченими і більш ефективно організованими. Водночас, за умови скорочення кількості аудиторних годин та заміни їх позааудиторними заняттями (самостійною роботою), застосування елементів змішаного навчання дозволяє ефективно організувати роботу студентів, змінити її формальний характер й дозволити працювати у «тандемі», разом із аудиторною у напрямку до спільного вирішення єдиної мети – якісної підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. При цьому, як довело проведене дослідження, варто враховувати, що елементи змішаного електронного і традиційне навчання повинні

упроваджуватись паралельно: кожному аудиторному заняттю має відповідати блок електронних завдань, завдань у мережі. Отже, воно не замінює, а доповнює основні практичні заняття, які відбуваються в аудиторії. У мережі можуть бути викладені довідкові матеріали, які не увійшли до змісту підручника або навчального посібника. Робота з відео- та аудіоматеріалом в режимі індивідуального перегляду сприяє детальному опрацюванню змісту навчального матеріалу за рахунок індивідуального темпу роботи, реалізувати який в межах аудиторного заняття досить важко. Заощаджує час практичного заняття та надає можливість приділити увагу усній комунікації використання тестових завдань із застосуванням автоматизованої перевірки та оцінки. Завдання можуть передбачати закріплення граматики, професійної лексики й термінології, необхідної для виконання безпосередніх професійних обов'язків, а також для ознайомлення з роллю невербальної комунікації, особливостями різних невербальних сигналів, знаків, способів їх передавання та застосування у різних країнах, особливостями національних культур, які знаходять своє відображення в мові, поведінці, характері, звичаях, традиціях і культурі народів – носіїв мови, що вивчається. Отже, застосування елементів змішаної моделі навчання надає студентам нові можливості для формування вмій і навичок міжкультурної комунікації, оскільки можна не тільки в будь-який час переглянути необхідний матеріал в режимі онлайн, але і пройти тестування, перевірити власні знання, ознайомитися з додатковими джерелами, які точно відповідають пройденим темам, розширюють та поглиблюють програмний матеріал.

Охарактеризований комплекс заходів, які представлені в авторській моделі, розглядаємо як єдину складну систему, що в сукупності всіх взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих чинників допомагає оптимально організувати підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, до встановлення продуктивного контакту з іноземними партнерами, задля досягнення цілковитого взаєморозуміння, знаходження прийнятних для обох комунікантів способів організації взаємодії, спільної діяльності. До того ж, поєднання комплексу заходів задля навчання міжкультурній комунікації розвиває у студента здатності

розуміти, інтерпретувати феномени іншої культури, дозволяє сформувати вміння порівнювати, знаходити відмінності та спільне з рідною культурою, безперервно розвиватися, удосконалювати, оновлювати й поповнювати знання, за необхідності швидко знаходити необхідну інформацію (наприклад, про можливі лінії поведінки з представниками тих чи інших культур під час роботи на одному судні) тощо. А неперервність, як зазначає В. Поліщук, «є необхідною умовою розширення і поглиблення професійної підготовки, забезпечення можливості переходу фахівця на новий, вищий рівень професійної компетентності, варіативність і можливість творчої інтенсифікації цих переходів» [192, с. 7].

Друга педагогічна умова «Розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації» передбачала, насамперед, розробку комплексу відповідних форм, методів і засобів (табл. 2.1). Розроблений комплекс спрямований на забезпечення високого ступеня включеності студентів в освітній процес, що активізує їх пізнавальну і творчу діяльність у процесі вирішення поставлених завдань, дозволяє мобілізувати зусилля, сконцентруватися на досягненні мети. Це не лише сприяє усвідомленню майбутніми інженерами-судномеханіками міжкультурного розмаїття світу задля ефективного вирішення професійних задач у полікультурному просторі, а й дозволяє запобігти виникненню надзвичайних ситуацій у майбутній професійній діяльності під час роботи на судні у складі мультикультурного екіпажу. Аналіз передових теоретичних і практичних наукових розвідок, результати, отримані під час дослідження, дали змогу встановити, що, враховуючи складність процесу міжкультурної комунікації, його комплексний характер і значний обсяг знань, умінь і навичок, якими необхідно оволодіти майбутнім фахівцям задля здійснення продуктивної міжкультурної комунікації, особливості вербального і невербального спілкування з представниками різних країн і культур, міжкультурної взаємодії у сучасному полікультурному світі, ділового мовленнєвого етикету з представниками різних національностей, формування комунікативної культури з дотриманням принципів терпимості та культурного плюралізму, уміння долати комунікативні бар'єри,

конфлікти, правильно сприймати міжкультурні відмінності та руйнувати стереотипи тощо, потрібен системний, скоординований, спланований процес, який повинен включати ретельний відбір не лише змісту, а й форм, методів і засобів традиційного і змішаного навчання.

Таблиця 2.1

Форми, методи і засоби підготовки студентів до міжкультурної комунікації

Форми проведення	Методи підготовки до міжкультурної комунікації	Засоби підготовки до міжкультурної комунікації
Лекційні заняття	лекція, інструктаж, пояснення, бесіда; створення ситуації новизни	слайди, фото; інтерактивна дошка; комп'ютер
Практичні заняття, семінари	пояснення, розповідь, робота з підручником/ посібником/словником; бесіда; вправи; розбір реальних ситуацій, метод кейсів, метод мозкового штурму, метод бліц-опитування, групова дискусія; фронтальне та індивідуальне опитування, контрольні роботи, написання тестів	підручники, навчальні посібники, різні види словників; демонстраційні приклади; таблиці, схеми, плакати, опорні конспекти; інтелектуальні карти; аудіо- та відеоресурси мережі Інтернет
Спецкурс «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі»	проблемна лекція, лекція-візуалізація, лекція-конференція, лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку; семінар розгорнута бесіда; пояснення, розповідь, вправи; моделювання ситуацій; контрольні роботи, есе; фронтальне опитування; індивідуальне опитування з розгорнутою відповіддю та прикладами; написання тестів	таблиці, схеми, плакати, опорні конспекти; інтелектуальні карти; аудіо- та відеоресурси ресурси мережі Інтернет; аудіовізуальні засоби, комп'ютер; інтерактивна дошка
Індивідуальна робота	питально-відповідальний метод консультування; бесіда, розгорнута бесіда, розгорнута бесіда на основі конспектів першоджерел; вирішення завдань і розбір конкретних проблемних ситуацій	ресурси мережі Інтернет, Інтернет-телефонії (електронна пошта, Skype, Viber); комп'ютер; конспекти
Самостійна робота	складання порівняльних таблиць, інтелектуальних карт; тести; написання есе, творів, рефератів; складання кросвордів; вправи; вправи з аудіо- та відеоматеріалами; вправи в Інтернет мережі; пошук відповідей на проблемні питання; пошук додаткової інформації та підготовка повідомлень, виступів; веб-квести; підготовка презентацій, проектів	бланки із завданнями; тестові бланки; ресурси соціальних мереж (Facebook, Twitter, YouTube); он-лайн тестування

* Розроблено автором

Так як, це дозволяє: 1) за відносно короткий проміжок часу засвоювати значну кількість матеріалу через комбінування аудиторного і самостійного вивчення матеріалу он-лайн, з використанням електронних технологій, он-лайн консультацій за допомогою електронної пошти, Messenger, Skype тощо; 2) урахувати індивідуальні особливості студентів щодо сприйняття інформації, у тому числі й достатньо складної для опрацювання, усвідомлення і засвоєння (зокрема, якщо студентові відповідно до його фізіологічних особливостей потрібно більше часу на виконання важких завдань, а індивідуальний темп роботи реалізувати в межах аудиторного заняття досить складно); 3) здійснювати цілодобовий, постійний доступ студентів до навчальних матеріалів у режимі он-лайн і, як наслідок, можливість удосконалювати, поповнювати, поновлювати власні знання, відновлювати у пам'яті вивчений матеріал, або попередньо готуватись до занять задля ознайомлення з матеріалом, який опрацьовуватиметься у межах аудиторного заняття, що допомагає виробити навички самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації (наприклад, через застосування інтернет-курсів MarEng і MarEng Plus (Maritime English) та ін.); 4) формувати у студентів навички планування і організації своєї діяльності задля ефективного досягнення поставлених цілей; 5) використовувати різні форми організації навчання за рахунок застосування електронних ресурсів, що надасть змогу зацікавити, активізувати освітній процес, підвищити інтерес, мотивацію студентів до вивчення необхідного матеріалу (наприклад, матеріали міжнародних сайтів Marine insight, Bright Hub Engineering, Spot On Learning та ін.). Так, гармонійне поєднання традиційного і змішаного навчання надає змогу ефективно організувати процес навчання, сприяє його оптимізації, активізації, доступності, особистісній орієнтації, допомагає формувати вміння вчитися самостійно, а отже, дозволяє підготувати майбутнього інженера-судномеханіка до навчання протягом усього життя, забезпечує необхідний рівень соціальної і професійної адаптації в умовах швидких змін, глобалізації й полікультурності сучасного суспільства.

Відносно засобів навчання, то продуктивним є використання їх у тісному поєднанні один із одним: підручники, навчальні посібники, словники, дидактичний

роздатковий матеріал; візуальні засоби наочності: рисунки, схеми, таблиці, фото; технічні засоби навчання: аудіовізуальні засоби (відео та аудіозаписи, електронні посібники, підручники, схеми), комп'ютер, засоби телекомунікацій, відеокомп'ютерні системи, мультимедія тощо. Ефективність їх використання досягається у процесі поєднання зі змістом і методами навчання [190, с. 262].

У ході дослідження з метою навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації розроблено програму спецкурсу «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі» (додаток Д), навчально-методичний посібник «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації» [246], відповідний дидактичний роздатковий матеріал та ін.

Розроблений спецкурс мав на меті підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, взаємодії з іноземними колегами під час роботи у багатокультурних, багатонаціональних екіпажах, у тому числі під час надзвичайних, непередбачуваних ситуацій. Він сприяв розширенню знань про культурне різноманіття сучасного світу, дозволяв сформуванню якості, уміння і навички, необхідні для міжкультурної комунікації, що допоможуть під час виконання професійних обов'язків уникнути як мовних, так і культурних бар'єрів, проявляти розуміння, емпатією, такт, толерантно сприйняти культурних відмінностей інших людей.

Матеріал навчально-методичного посібника «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації» спрямований на саморозвиток тих, хто навчається, їхню інтеграцію до світової культури, усвідомлення міжкультурної різноманітності світу задля ефективного вирішення професійних задач; збільшення інтересу до інших культур й толерантного прийняття власних та чужих культурних цінностей; забезпечення цілісності професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки; стимулювання розвитку у тих, хто навчається, коректності мови, уявлень про міжкультурну специфіку спілкування. У посібнику представлено словник «Професійна комунікація у міжкультурному середовищі», який дозволяє швидко знайти потрібне слово, словосполучення, фразу, що

пов'язані зі стандартним спілкуванням фахівців морської галузі як під час виконання професійних обов'язків, так і відпочинку, а також деякі стандартні моделі спілкування учасників міжнародного морського судноплавства. Стандартні фрази, що використані у словнику, взяті з резолюції А.918(22) з Додатком, прийнятим Асамблеєю Міжнародної морської організації (ІМО) у листопаді 2001 р.

У додатках розміщено: комплекс вправ за темами: «Вибір кар'єри. Професія морського інженера», «Культурні бар'єри спілкування на робочому місці»; «Подання заявки на роботу. Способи отримання хорошої роботи. Працевлаштування», «Глобальна морська дилема багатонаціональних та багатокультурних екіпажів»; «Підписання контракту. Формальності. Зустріч із капітаном», «Культурний шок та адаптація»; «Життя і робота на борту», «Мовні бар'єри і непорозуміння як одна з причин морських аварій. Подолання мовних перешкод»; «Обов'язки морських інженерів. Стандартні компетентності», «Нещасні випадки унаслідок труднощів міжкультурної комунікації і культурної різноманітності»; «Команди і командна робота. Навички роботи у команді, лідерські уміння і навички задля безпеки судноплавства», «Стереотипи в різних культурах. Культурні цінності на роботі»; «Безпека на борту. Аварії та їх причини», «Культурні відмінності у невербальній комунікації. Принципи невербальної комунікації». Автентичні статті, тексти, представлені у навчально-методичному посібнику, запозичені з офіційних сайтів Датської морської організації (Данія), Міжнародної федерації транспортників (Лондон), міжнародного сайту Морських інформаційно-аналітичних матеріалів (Marine Insight) та ін. Проблемно-орієнтований і творчий характер завдань, що пропонуються до кожної теми, сприяє розвитку у тих, хто навчається, критичного мислення, формуванню у них умінь та навичок ефективного міжкультурного спілкування іноземною мовою, як у професійній сфері, так і типових ситуаціях повсякденного спілкування у полікультурному середовищі. Комплекс вправ, уміщених у посібнику, спрямовано на вдосконалення у тих, хто навчається, вмінь у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності: читання, говоріння, аудіювання та письмо.

Третю педагогічну умову «Формування у майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти» виділено з огляду на те, що нині перед викладачем морського закладу вищої освіти стоїть важливе комплексне завдання: допомогти студенту, майбутньому інженеру-судномеханіку, розвинути власний потенціал з урахуванням індивідуальних потреб, інтересів, здібностей, нахилів і, разом із тим, з метою ефективної адекватної взаємодії з членами змішаної команди, навчити його терпимості та поваги до думок, поглядів і традицій інших людей, що базуватимуться на взаємному визнанні, незалежності та творчій співпраці. Певна річ, виконання цього завдання не можливе без створення ефективної педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу, яка б базувалась на довірі, повазі, співпраці та діалозі, а відтак реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентами у процесі їх спільної діяльності та безпосереднього спілкування. Для детального розуміння цього процесу, насамперед, уточнимо сутність поняття «педагогічна взаємодія», адже остання є однією із основних складових педагогічного процесу й виступає необхідною умовою задля створення оптимальних умов для двосторонньої, взаємної діяльності викладача і студента, побудови гармонійних суб'єкт-суб'єктних відносин. Під терміном «педагогічна взаємодія» у педагогіці прийнято розуміти вплив, який реалізується через знання, переконання, життєвий досвід, моральний приклад і особистість викладача. У «Словнику педагогічного вжитку» під редакцією Л. Лузіної даний термін розглядається, з одного боку, як взаємний та плідний розвиток якостей особистості педагога та його підопічних на основі рівності у спілкуванні й партнерстві у спільній діяльності, а з іншого, як «міжособистісна взаємодія у педагогічному процесі» [228, с. 50]. Під час педагогічної взаємодії необхідно, щоб усі її учасники виступали як паритетні, рівноправні, в міру своїх знань і можливостей, партнери [105, с. 12]. Так, спілкування і спільна діяльність є ключовими для характеристики педагогічної взаємодії. Отже, відповідно до нових викликів та потреб суспільства необхідно створити такі умови педагогічної взаємодії, які б, з одного боку, сприяли формування у майбутніх морських фахівців стійкої мотивації, з іншого, за яких

студент повною мірою мав би змогу проявити власну творчість, активність та індивідуальність у пізнанні та вираженні себе й, разом із тим, міг би з повагою, взаєморозумінням, солідарністю ставитись до оточуючих.

За твердженням К. фон Петегема стиль взаємодії, який викладач обирає для спілкування зі студентами має вирішальне значення для навчального процесу [402, с. 35]. У межах суб'єкт-суб'єктних відносин «педагогічна взаємодія» відіграє важливу роль, оскільки досвід, отриманий майбутніми фахівцями у процесі узгодженого та цілеспрямованого вирішення завдань, спільної діяльності з викладачем як координатором, наставником, сприяє особистісно-професійному зростанню всіх учасників [5, с. 5]. Майбутній інженер-судномеханік у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії з викладачем і студентами отримує цінний практичний досвід, який зможе відтворити під час майбутньої професійної діяльності, зокрема під час взаємодії з колегами під час виконання безпосередніх професійних обов'язків. Саме міжособистісна педагогічна взаємодія викладача і студента у процесі освітньої діяльності створює належні умови для виявлення кожного її учасника як суб'єкта власного саморозвитку, самореалізації та саморегуляції, який особисто несе відповідальність за досягнення очікуваних результатів що, з одного боку, дозволяє створити умови для успішної освітньої діяльності, а з іншого – забезпечує професійне зростання особистості майбутнього фахівця. Отже, ефективність педагогічного процесу залежить від характеру взаємовідносин між його учасниками, від того наскільки природно вони себе почувають.

Взаємодія між викладачем і студентом у межах освітнього процесу пов'язана з повсякденним спілкуванням, адже процес спілкування – це ключовий чинник, який забезпечує взаємозв'язок і взаємодію суспільних суб'єктів, сприяє обміну діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, вміннями, навичками, а також результатами діяльності [290, с. 447]. А відтак, дозволяє інтенсифікувати ефективну організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Услід за В. Кан-Каликом зауважимо, що найцікавіші навчально-виховні матеріали, найактивніші і прогресивні методи освітнього впливу можуть запрацювати лише за умови забезпечення вірним, відповідним педагогічним спілкуванням [96, с. 7],

активатором, якого виступає педагог [там само, с. 12]. В. Сухомлинський наголошував на необхідності створення такої ситуації спілкування, яка б природно стимулювала образне мислення і мовну діяльність вихованців [269, с. 17], адже «людське спілкування – це надзвичайно широке, багатогранне задоволення потреби людини в людині» [268, с. 481], а це, як відомо, можливе за умови постійної активної співпраці, взаємодопомоги, взаєморозуміння, підтримки, довіри, емпатії всіх учасників освітнього процесу. В. Грубінко, А. Степанюк підкреслюють, що «дієвість та ефективність впливу викладача на продуктивність діяльності студента значною мірою залежить від однієї з умов реального управління – обов’язкового та якісного зворотного зв’язку» [52, с. 185].

Л. Виготський зазначав, що процес спілкування характеризується наявністю контакту, сприйняття і розуміння іншої людини [39, с. 51]. Відтак, спілкування може одночасно виступати як процес взаємодії індивідів, як інформаційний процес, як процес співпереживання і взаємного розуміння один одного [176, с. 178]. О. О. Леонтьєв виокремлює, такі важливі компоненти процесу спілкування, як-от: інтенціональність направленості спілкування, тобто наявність специфічної мети, самостійної або підпорядкованої іншим цілям, наявність специфічного мотиву; його результативність як міру відповідності досягнутого результату поставленій меті; нормативність, що виражається, насамперед, у факті соціального контролю за протіканням і результатами акту спілкування [138, с. 112].

Разом із тим, Н. Седова підкреслює, що саме спілкування формує духовний світ людини, її спосіб життя, передає соціальні, моральні та культурні цінності, впливає на свідомість і поведінку людей, а відтак, спілкування є значущим в будь-якому виді діяльності. Від оволодіння людиною умінням контактувати з людьми залежить надалі його включеність у виробництво, мікроклімат колективу. У спілкуванні відбувається освоєння норм поведінки, джерелами якого виступають засоби масової інформації, навчальний процес і саме спілкування. У процесі взаємодії відбувається соціальне утвердження особистості [218, с. 5]. А. Мудрик [162, с. 55-112] акцентує увагу на тому, що у процесі спілкування реалізуються базові потреби людини, акумулюється розвиток ініціативи, самостійності,

комунікабельності і компетентності майбутнього фахівця. При цьому активність студентів у спілкуванні допомагає організувати той необхідний психічний контакт, мотивацію, без яких не може бути достатньо продуктивної взаємодії і, як наслідок, справжнього суб'єкта пізнання. Звідси постає необхідність формування суб'єкт-суб'єктної взаємодії і розвитку студента як суб'єкта пізнавальної діяльності, що дозволить інтенсифікувати освітній процес вищої школи та забезпечити формування у майбутніх фахівців стійкої мотивації.

Услід за І. Мироною, зауважимо, що «суб'єкт-суб'єктний тип відносин» означає рівноправність суб'єктних позицій навіть за наявності різних точок зору і можливість їх реалізації через взаємний вплив суб'єктів один на одного [160, с. 2]. У межах цього наукового дослідження, аспект паритетності за наявності різних суджень є виключно важливим, адже у ході міжкультурної комунікації відбувається такий же процес, зіштовхуються різні, інколи навіть протилежні позиції й необхідно з розумінням, толерантно прийняти відмінні від власних переконання. Таким чином, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків є вкрай важливим.

Б. Ломов, аналізуючи суб'єкт-суб'єктні відносини, зауважив, що вони характеризують процес взаємодії суб'єктів, у якому виявляються сприяння (або протидія), згода (або протиріччя), співпереживання та інші [140, с. 215]. Тобто педагогічну взаємодію можна розглядати як особливу форму педагогічного спілкування, що виражає суб'єктні позиції всіх його учасників, у результаті чого відбувається обмін цінностями, способами діяльності, переживаннями, емоційним станом, що спричиняє взаємні зміни їх поведінки, стосунків, діяльності. Саме за умов суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії під час спілкування між викладачем і студентом відбувається встановлення міжособистісної довіри, що дозволяє створити в аудиторії невимушену атмосферу, що, у свою чергу, сприяє повноцінному та ефективному розвитку справжнього професіонала й розкриттю його потенціалу. Завдяки суб'єкт-суб'єктній взаємодії між викладачем і студентами, і студентів між собою в освітньому процесі вищої школи реалізується необхідна організація та єдність дій студентів спрямованих на досягнення спільних

цілей, формуються вміння забезпечення взаєморозуміння та узгодженості дій, згуртованості й солідарності. Під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагог у більшості випадків виконує лише роль координатора, наставника, який сприяє плідному розвитку особистості студента з урахуванням його власних потреб, побажань та активної позиції, допомагає кожному студенту і групі у цілому знайти ефективні шляхи самовизначення і самовираження, що ґрунтуються на взаємній повазі, незалежності та творчій співучасті. Таким чином, суб'єкт-суб'єктний підхід дозволяє врівноважити позиції викладача й студента, що виражається у спільному обговоренні актуальних навчальних і виховних проблем, застосуванні педагогом демократичного стилю управління; при цьому залучення студента до вирішення різного роду питань актуалізує внутрішню мотивацію й потребу до опанування матеріалу, сприяючи міцнішому засвоєнню необхідних знань.

Доцільно акцентувати увагу на понятті «суб'єкт», яке є основоположним у рамках суб'єкт-суб'єктного підходу. В. Якунін наголошує, що студент має виступати не як пасивний об'єкт педагогічного управління і простий накопичувач знань, але, насамперед, як суб'єкт пізнавальної діяльності [310, с. 145]. Як справедливо зазначає Г. Мешко, суб'єктність особистості «характеризується розумінням себе та інших, здатністю визначати життєві пріоритети, спрямовувати активність відповідно до власних потреб та інтересів, свідомим і відповідальним ставленням до свого життя і майбутнього» [156, с. 16]. Виходячи з визначення «суб'єкта» як ідеалу розвитку людини, учені виділяють такі притаманні йому характеристики, як-от: активність, здатність до розвитку та інтеграції, самовизначення і самовдосконалення [1, с. 258]. Разом із тим, ключовою властивістю «суб'єкта», вважають здатність перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичних перевтілень, оцінювати способи діяльності, контролювати її хід і результат [280, с. 17]. К. Карпінський пропонує вважати суб'єкта як носія і виконавця діяльності [98, с. 68]. Безумовно, взаємодія даних підходів дозволяє повною мірою розкрити сутність «суб'єкта» як носія активності і діяльності, як свідомої дійової особи, що здатна повністю відповідати за свої вчинки, прогнозувати можливий хід подій та цілковито оцінювати їх наслідки.

Отже, «суб'єкт» є носієм активного, діяльного, творчого потенціалу, здатним свідомо планувати й організовувати власну діяльність, впливати на партнера, сприймати, аналізувати, оцінювати і контролювати власну діяльність і взаємозв'язки з іншими людьми. Відтак, важливо під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації підтримувати студента як суб'єкта освітнього процесу, всіляко сприяти його розвитку.

Саме тому доцільно зупинитися на структурі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, у процесі якої відбувається безпосереднє задоволення потреб учасників педагогічного процесу у спілкуванні. У ході дослідження з урахуванням наукових пошуків С. Недбайло [164] та Л. Уманського [288] виділено три етапи розвитку суб'єкт-суб'єктного типу взаємодії. Перший етап (у межах нашого дослідження він відповідає організаційно-цільовому етапу авторської моделі) передбачає проектування подальшої діяльності. На цьому етапі виокремлюються цілі та завдання суб'єкт-суб'єктних відносин (тобто визначаються основні аспекти спілкування), аналізується ситуація, відбувається вибір стратегії взаємодії (кооперація, товариство, співдружність, співробітництво). При цьому, формулюючи мету, варто враховувати, що студент повинен виступати, насамперед, як дослідник, організатор та виконавець власних ідей, а викладач – як координатор та наставник. Таким чином, студент за цілеспрямованого впливу викладача має окреслити для себе важливість формування готовності до міжкультурної комунікації. На важливості феномену «організованого мислення», оволодівши яким, студент може успішно скласти свої випадкові враження про різні явища навколишнього світу в єдину систему перевірених суджень, обґрунтованих розумінням сутності тієї чи іншої сфери дійсності, наголошує В. Давидов [59]. Другий етап – це етап реалізації (збігається з репродуктивно-практичним та професійно-практичним етапами авторської моделі). На ньому, відповідно до обраної стратегії взаємодії, розподіляються соціальні ролі і за розробленим планом відбувається виконання членами команди (у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адже всі її учасники є командою, рівноправними партнерами) необхідної для досягнення мети сукупності індивідуальних дій. За суб'єкт-суб'єктної взаємодії

кожен учасник має можливість особистісно зростати, розвивати творчість та ініціативу. Відтак, освітній процес визначається як процес розвитку особистісних якостей студента, що характеризує його як суб'єкта, носія суб'єктної позиції. Дослідники вбачають необхідність побудови викладачем спілкування таким чином, щоб студент зміг проявляти свою суб'єктну позицію, вчився бути активним суб'єктом майбутньої професійної діяльності [301]. Третій етап – рефлексія (реалізується на репродуктивно-практичному та креативно-практичному етапах після виконання тих чи інших завдань). На цьому етапі проводиться колективний та індивідуальний аналіз діяльності, самоаналіз, оцінка вкладу кожного в досягнення загальної мети. Зауважимо, що рефлексія робить студента суб'єктом своєї активності в освіті, у повсякденному житті, у взаємодії з навколишнім світом [303, с. 29]. М. Дмитрієва виділяє два види рефлексії: саморефлексія і рефлексія особистості. Остання розуміється як взаємна рефлексія, оскільки будується на основі адекватної імітації міркувань колег [72]. Отже, рефлексія сприяє прояву самостійності, усвідомленості, творчості в діяльності, а відтак є вагомим, невід'ємним етапом для розвитку суб'єкт-суб'єктного типу взаємодії. Для аналізу взаємодії педагога і студента важливу роль відіграє також взаємна рефлексія.

Таким чином, в умовах суб'єкт-суб'єктної підходу студент у процесі педагогічного спілкування виступає як соціально зріла особистість, носій наукового світогляду. Такий підхід дозволяє студенту проектувати ідентичний тип взаємовідносин у подальшій професійній діяльності, у ході міжкультурного спілкування з іноземними партнерами, що, у свою чергу, дозволить виступати повноцінним суб'єктом міжкультурної комунікації. Це передбачає врахування не лише власної системи поглядів на світ, а й оцінки себе в ньому. Інакше кажучи, формування світоглядних орієнтирів студента означає розвиток його рефлексії, а отже, усвідомлення ним себе суб'єктом навчальної діяльності, носієм певних суспільних цінностей, соціально корисною особистістю. Ураховуючи вище сказане, взаємовідносини між викладачем і студентами у процесі їх спілкування повинні стати партнерськими. Сучасний викладач не просто транслятор непорушних освітніх істин і контролер результатів зусиль студентів, а організатор

навчального процесу, спілкування, активний учасник безперервного діалогу зі студентами, старший товариш, ведучий, який і допомагає в освоєнні дисципліни, і забезпечує особистісний професійний розвиток кожного студента.

Тому необхідно забезпечити активну участь студента в освітньому процесі, з метою засвоєння інформації під час безпосередньої ініціативної діяльності та співпраці з викладачем; допомоги майбутньому спеціалісту розвинути суб'єктну позицію, власний потенціал відповідно до індивідуальних потреб та інтересів, здатність самостійно вносити корективи у свою діяльність з урахуванням поставленої мети; навчання терпимості та поваги до думок, поглядів інших. Очевидно, що процес створення гармонійних суб'єкт-суб'єктних взаємин у локальному освітньому просторі закладу вищої освіти супроводжується інтенсивним особистісним і професійним самовизначенням та самоактуалізацією, що сприяє успішному освоєнню професії й подальшій реалізації спеціаліста. Як відомо, кожен процес, а отже, й формування суб'єктної позиції студента, відбувається за певних умов. Під час дослідження виділено умови, за яких формування суб'єктної позиції у студентів відбувається більш ефективно, адже саме суб'єктна позиція є основою для реалізації та створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ураховуючи вищезазначене, а також дослідження сучасних учених [5; 27; 88; 96], до умов, які позитивно впливають на реалізацію суб'єктної позиції студента та, як наслідок, на створення гармонійних суб'єкт-суб'єктних взаємин, віднесено: 1) активізація навчальної діяльності студентів за рахунок актуалізації їх мотиваційних ресурсів, особистих смислів і цілей освітньої діяльності, рефлексії; 2) насичення змісту навчального процесу завданнями проблемного та пошукового характеру, дослідною роботою, діалоговими, ігровими та іншими формами групової взаємодії зі зміною рольових позицій; 3) створення сприятливого емоційного середовища за рахунок клімату довіри і співробітництва між усіма учасниками педагогічної взаємодії й насичення змісту навчального матеріалу ситуаціями вибору і успіху; 4) суб'єктний, особистісно орієнтований характер педагогічної взаємодії, за якої педагог не лише є джерелом різноманітного досвіду, а й досконало володіє технологіями педагогічної підтримки, ставиться до кожного

студента як до самоцінності, налаштований на діалог із ним, розвиток його суб'єктності; 5) забезпечення рефлексії у ході виконання тих, чи інших освітніх завдань, що дозволить студенту як суб'єкту свідомо аналізувати власний успіх, досягнення, й разом із тим, адекватно сприймати помилки, недоліки, нести особисту відповідальність за них. Формування у майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти є виключно важливою педагогічною умовою для формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Четверту педагогічну умову «Розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального)» у дослідженні виділено з урахуванням того, що всі основні напрямки освітньої діяльності (аудиторна робота (з включенням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота та самоосвіта) націлені на підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації у межах локального освітнього простору (освітнього простору певного навчального закладу).

Нині термін «освітній простір» розглядається цілою плеядою зарубіжних і вітчизняних науковців (Н. Касярум, Н. Рибка, В. Слободчиков, Н. Слюсаренко, Т. Ткач, А. Цимбалару та ін.). Т. Ткач визначає, що «освітній простір» – це «форма існування інтегрованих освітніх процесів, подій та явищ, які наповнені людськими смислами, впорядковані різноманітним інтелектуальною діяльністю і взаємодією» [279, с. 14]. А. Цимбалару виокремлює освітній простір як: «педагогічну реальність, у якій відбувається зустріч, взаємодія, осмислення і пізнання особистістю (подія) оточуючих її елементів-носіїв культури (освітнього середовища), що забезпечує суб'єктивізацію і прогресивний розвиток об'єктів (фігурантів і предметів). Освітній простір як система педагогічних факторів та умов освоєння особистістю у процесі становлення спеціально організованого педагогічного середовища може бути об'єктом цілеспрямованого педагогічного впливу, формування» [297, с. 45]. Н. Касярум зазначає, що «освітній простір, об'єднуючи ідеї освіти і виховання, створює освітню протяжність з освітніми подіями, явищами з трансляції культури, соціального досвіду, особистісних

смислів» [100, с. 108]. Учена під поняттям «освітній простір» розуміє «просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкритої й активної соціальної сфери, в якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, демографічних, екологічних, соціально-економічних, політичних та ін.), потреб соціальних замовників (і самої особи), реалізуються освітні послуги установами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом» [там само]. Н. Касярум виділяє такі рівні освітнього простору, як: «глобальний, континентальний, освітній простір країни, національно-регіональний, регіональний, територіально-регіональний, муніципальний (міський територіальний), локальний (окремого освітнього закладу), сімейний, особистісний» [там само, с. 108-109]. Вона робить висновок, що освітній простір – це результат «конструктивної діяльності суб'єктів освіти» [там само]. Н. Слюсаренко, як і інші науковці, відзначає, що «будь-яка людина одночасно існує в кількох освітніх просторах» [229, с. 42].

Відтак, можемо констатувати, що у нашому дослідженні освітній простір майбутніх інженерів-судномеханіків гармонійно поєднує в собі елементи кількох рівнів від особистісного до глобального, однак це відбувається в межах певного закладу вищої освіти, тобто локального освітнього простору.

Безперечно, всі виділені в ході дослідження педагогічні умови є тим важилем, який впливає і на ставлення до іноземної мови, і на якість її засвоєння, і на оволодіння знаннями, вміннями і навичками необхідними майбутнім фахівцям для гармонійних міжкультурних відносин в майбутній професійній діяльності, на їхню здатність ефективно виконувати свої функції в міжкультурному середовищі.

2.2. Аналіз сучасного стану формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Аналіз нормативно-правової бази (див. додаток Б), яку покладено в основу фахової підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, дозволив визначити три

групи документів: 1) міжнародні; 2) національні; 3) такі, що регулюють процес викладання іноземної мови за професійним спрямуванням.

До першої групи нормативно-правових документів віднесено Міжнародні конвенції і кодекси, а також модельні курси Міжнародної морської організації (Міжнародна конвенція про підготовку та дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ 78/95 з Манільськими поправками 2010 року), Міжнародна конвенція про охорону людського життя на морі (СОЛАС); Міжнародна конвенція про запобігання забруднення суднами (МАРПОЛ); Міжнародний Кодекс управління безпекою (МКУБ)) та ін. Нормативні акти Міжнародної організації праці, які включають спеціальні конвенції і рекомендації, покликані врегулювати умови праці фахівців морської галузі. Виконання основних правил/ вимог, що передбачені цими документами, надає право морякам без обмежень (за умови підписання документів країною, представниками якої вони є) ходити у рейси на будь-якому судні світового флоту під прапорами інших держав. Необхідність урахування цих нормативних актів у процесі підготовки інженерів-судномеханіків очевидна, адже обумовлена необхідністю міжнародно-правового регулювання їхньої діяльності.

Відповідно до Конвенції ПДНВ 78/95 з Манільськими поправками 2010 року розрізняють три основні рівні підготовки морських фахівців: I-й рівень управління – старший командний (офіцерський) склад (можуть обіймати посади: капітана, старшого помічника капітана, старшого механіка чи другого механіка); II-й рівень експлуатації – молодший командний (офіцерський) склад (включає посади: вахтового помічника капітана та механіка, або механіка судна) і III-й рівень допоміжний – рядовий склад [387, с. 77]. Відповідності до цих рівнів інженери-судномеханіки проходять підготовку I і II рівнів відповідно й отримують освіту у закладах вищої освіти морського профілю III-IV рівнів акредитації: університетах, академіях та інститутах.

До другої групи нормативно-правових документів (національних) уналежнено: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Державну національну програму «Освіта. Україна XXI», Національну доктрину розвитку освіти в Україні в XXI столітті, Національну

стратегію розвитку освіти України на 2012-2021 роки, Морську доктрину України на період до 2035 року, Галузеві стандарти вищої освіти підготовки морських фахівців та ін. У цих документах, зокрема у державних стандартах професійно-технічної освіти з підготовки інженерів-судномеханіків, як правило, враховані міжнародні нормативно-правові акти.

Щодо третьої групи нормативно-правових документів, що регламентують процес викладання іноземної мови, зокрема англійської за професійним спрямуванням (English for specific purposes – ESP), то до них включено Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти [83], Рамкову програму з англійської мови для професійного спілкування [197] та модельні курси Міжнародної морської організації, зокрема, «3.17 Морська англійська мова» («Model Course 3.17 Maritime English») [350], «1.39 Лідерство і робота у команді» («Model Course 1.39. Leadership and Teamwork») [349] та «1.21. Особиста безпека та соціальна відповідальність» («Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility») [348]. Це дозволяє врахувати і міжнародний, і європейський досвід викладання і вивчення англійської мови, в тому числі інженерами-судномеханіками.

У «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» акцентовано увагу на необхідності підтримки міжкультурного підходу, оскільки він сприяє «розвитку цілісної особистості того, хто вивчає мову, та його самоусвідомленню шляхом збагачення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами» [83].

У «Програмі з англійської мови для професійного спілкування», розробленої за погодженням з Міністерством освіти і науки України та підтримкою Британської Ради в Україні, виокремлено основну загальну мету, яка повинна бути закладена у типових програмах викладання англійської мови для професійного спілкування: «формування у студентів професійних мовних компетенцій, що сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ» [197, с. 8]. Автори наголошують на необхідності врахування таких принципів, як-от: інтернаціоналізму та плюралізму, демократії і

рівності прав. Тобто, наскрізною змістовою лінією мовної підготовки є підготовка майбутнього фахівця до взаємодії у сучасному мультикультурному середовищі.

Модельний курс 3.17 «Морська англійська мова» [350] створений із метою інтернаціоналізації морської освіти відповідно до вимог Міжнародної морської організації через стандартизоване навчання морської англійської мови. Він є виключно важливим у ході сучасних тенденцій розвитку морської галузі, зокрема, існування змішаних екіпажів, які поєднують у своєму складі представників двох, трьох і більше національностей. Даний курс спрямований на підготовку до ефективного спілкування під час різних ситуацій взаємодії на борту судна.

Під час підготовки фахівців до міжкультурної комунікації заслуговують на увагу також модельний курс «1.39 Лідерство і робота у команді» та «1.21. Особиста безпека та соціальна відповідальність».

Модельний курс «1.39 Лідерство і робота у команді» [349] націлений на з'ясування значення лідерства та командної роботи на борту, взаємовпливу і взаємодії членів екіпажу для підвищення загальної продуктивності праці, прийняття рішень, координованої роботи у команді, чіткого розподілу ролей і відповідальності між членами колективу, усвідомленого розуміння кожним результатів власної діяльності для досягнення загального результату, правильного трактування змісту та сутності всіх рішень та інструкцій. У межах змішаних екіпажів знання, уміння та навички роботи у колективі сприяють злагоджено вибудованій командній роботі, що є запорукою ефективної діяльності.

У модельному курсі «1.21. Особиста безпека та соціальна відповідальність» [348] закладено важливі аспекти підготовки фахівців морської галузі, що пов'язані зі сприянням налагодження ефективної взаємодії на борту (міжособистісні взаємовідносини; організація судової команди і продуктивної командної роботи), розуміння наказів та потреба бути зрозумілим під час виконання професійних обов'язків на борту судна (основи комунікації; методи комунікації; бар'єри, що виникають під час комунікації; ефективні уміння і навички передавання інформації; ефективні уміння і навички слухання; наслідки помилок у ході

комунікації; підведення підсумків комунікації; виконання правил поведінки в екстрених ситуаціях (міжособистісні взаємовідносини, зокрема внутрішні контакти і комунікація (з керівництвом, підлеглими, колегами).

Варто також відзначити роль таких модельних курсів: «7.02. Старший механік і другий механік» («Model Course 7.02. Chief engineer officer and second engineer officer») і «7.04. Вахтовий механік» («Model Course 7.04. Officer in charge of an engineering watch»), в яких представлено набір знань, умінь і навичок, якими має оволодіти майбутній інженер-судномеханік у залежності від посади на судні (старший механік, другий механік, вахтовий механік та ін.). У цих модельних курсах подано плани занять та рекомендації щодо організації освітнього процесу при викладанні теоретичних фахових дисциплін.

Аналіз змісту навчальних дисциплін відповідно до нормативних та варіативних частин ОПП підготовки інженерів-судномеханіків дозволив виявити, що на сьогодні, на жаль, не має дисциплін, які б комплексно готували фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації. Це здійснюється лише епізодично (в окремих випадках вводять спеціалізовані курси, факультативи тощо). Прикладом може слугувати спецкурс «Соціокультурні аспекти фахової підготовки майбутнього судноводія» (автор О. Фролова). Як виявлено у підрозділі 1.2, вагоме значення для практики міжкультурного спілкування мають заняття з іноземної мови, оскільки, як указує С. Тер-Мінасова, кожне іноземне слово відображає іноземну культуру: за кожним словом стоїть обумовлене національне уявлення про світ [277, с. 14]. Відтак, іноземна мова стає не просто навчальною дисципліною, а засобом успішного виконання інженерами-судномеханіками своїх функційних обов'язків, їх професійної самореалізації. Однак, до змісту дисципліни «Англійська мова за професійним спілкуванням» майже не передбачено матеріалу з підготовки фахівців до міжкультурної комунікації, наприклад, такого: невербальні засоби спілкування, які доволі часто використовуються в умовах роботи на морському судні; народні традиції; манери привітання; різні мовні норми (формальний і неформальний стилі, жаргон, фразеологізми та ін.). Відсутність таких знань та, як

наслідок, непорозуміння при реальному контакті з іноземними партнерами можуть ускладнювати процес спілкування, а інколи й взагалі унеможливають його.

Усі вищезгадані документи є основним ресурсом, тобто підґрунтям для розробки навчальних програм, програм спецкурсів, створення підручників, посібників тощо. Проведений аналіз ОПП підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, як уже зазначалося, дозволив виявити, що бракує спеціальних предметів безпосередньо орієнтованих на підготовку студентів до міжкультурної комунікації. Разом із тим, було виокремлено дисципліни, змістове наповнення яких певною мірою сприяє цьому процесу (табл. 2.2). Під час їх вивчення частково здійснюється підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної взаємодії чи окремих її аспектів (наприклад, актуалізація і розширення знань про культурне різноманіття світу і про власну культуру; способи уникнення конфліктних ситуацій; шляхи налагодження і побудови результативної командної роботи тощо).

Як видно з таблиці 2.2, аналіз змістового наповнення навчальних дисциплін дозволив умовно розподілити їх на такі групи: 1) дисципліни соціально-гуманітарної спрямованості, що націлені на підготовку всебічно розвиненої особистості морського фахівця, розширення світогляду задля повноцінного функціонування у полікультурному просторі); 2) дисципліни професійно-комунікативної спрямованості, які допомагають підготуватися до комунікативної професійної взаємодії з іноземними партнерами; 3) дисципліни професійно-практичної спрямованості, що надають можливості для застосування знань, умінь і навичок із міжкультурної комунікації на практиці (наприклад, при оформленні заявок до судномеханічних служб на запчастини, паливо, мастильні матеріали, хімічні речовини, інструменти тощо; під час ведення обліку витрат запасів і запасних частин; при використанні морських посібників, інструкцій, нормативних документів тощо; при проведенні переговорів по внутрішньосудновому зв'язку; при здійсненні записів щодо виконання профілактичного ремонту, виправлення

пошкоджень або ремонтних робіт тощо; під час різного роду доповідях на мостик; у ході ділової переписки тощо).

Таблиця 2.2

Дисципліни, включені до освітньо-професійної програми підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, що сприяють формуванню готовності фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації*

Дисципліни соціально-гуманітарної спрямованості	Дисципліни професійно-комунікативної спрямованості	Дисципліни професійно-практичної спрямованості
<ul style="list-style-type: none"> • основи педагогіки та психології за професійним спрямуванням; • філософія; • історія України та української культури; 	<ul style="list-style-type: none"> • українська мова за професійним спрямуванням; • англійська мова; • англійська мова за професійним спрямуванням; 	<ul style="list-style-type: none"> • управління судном та морська практика; • безпека життєдіяльності; • виживання в екстремальних умовах; • плавальні практики (навчальна та виробнича);

*Розроблено автором

Внаслідок недостатньої уваги до здійснення міжпредметних зв'язків (вони, як правило, існують лише теоретично у вигляді структурно-логічних схем, які є складовою частиною галузевого стандарту вищої освіти), що у своєму активі мають значний ресурс підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, студенти під час реальної взаємодії з іноземними партнерами відчують труднощі (проблеми) щодо практичного використання набутих знань, умінь і навичок. Це підтверджують результати проведеного у ході дослідження опитування (додаток Е). Так, на запитання: «Як Ви оцінюєте власну можливість налагоджувати продуктивну професійну взаємодію з представниками інших культур?» більшість респондентів відповіли «як недостатню».

Задля дослідження ефективності підготовки інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації було зроблено аналіз змістового наповнення навчально-методичної літератури для закладів вищої освіти (підручників, навчально-методичних посібників, довідників тощо) з дисциплін професійно-комунікативної

спрямованості: «Англійська мова» та «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», детально представлений у додатку Ж. Аналіз змісту посібників, підручників, методичних указівок, словників, електронних джерел і ресурсів, які використовуються для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, дозволив констатувати, що існує значна кількість літератури, а також інформаційних ресурсів для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до навчання англійської мови для фахових цілей, й, разом із тим, не має таких, що сприяють підготовці інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Ця проблема представлена в навчально-методичній літературі частково і не вирізняється системністю і обґрунтованістю. Тим не менш, існують інформаційні ресурси, які володіють значним потенціалом щодо підготовки до взаємодії з іноземними партнерами, у складі змішаного суднового екіпажу. До них можна віднести комп'ютерну програму MarEng Plus, мультимедійний посібник «Міжнародної англійської мови для моряків» В. Клюйвена (V. Kluijven «The international maritime language programme»), міжнародний сайт морських інформаційно-аналітичних матеріалів «Marine insight».

Дослідження фундаментальних та прикладних наукових розвідок [18; 40; 63; 106; 118; 153; 160; 167; 212; 216; 240; 294; 306; 308; 309; 339; 354; 368], аналіз нормативно-правової та навчально-методичної бази, засвідчує, що підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації вирізняється багатогранністю, а також теоретичною та практичною складністю, що викликає низку проблем, які потребують невідкладного вирішення. Детальний їх розгляд і запропоновані в ході дослідження шляхи їх вирішення у межах вищої школи представлено у таблиці 2.3. Таким чином, на підготовчому етапі дослідження виявлено, що існують численні проблеми у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Намагання їх вирішити сприяло постановці наступних завдань: з'ясувати сутність понять «критерії», «показники» і «рівні»; обґрунтувати критерії, показники і рівні готовності майбутніх інженерів-механіків до міжкультурної комунікації.

Аналіз досліджень учених (В. Беспалько, П. Гальперін, С. Занюк, Р. Немов, В. Сластьонін та ін.) дозволив виявити, що існує значна кількість підходів до визначення понять «критерій», «показник» і «рівень».

Таблиця 2.3

Сучасні проблеми готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації і шляхи їх вирішення*

Проблеми	Шляхи вирішення
Якість підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації не повною мірою відповідає сучасним вимогам (фундаментальність, цілісність)	Трансформація та переорієнтація змісту та організації освітнього процесу у ракурсі міжкультурної освіти.
Прагматична орієнтація вищої морської освіти дещо гальмує процес підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації	Вибудовування змісту науково-методичного забезпечення дисципліни «Англійська мова» на основі цілісності професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки майбутніх фахівців (за О. Чекур).
Серед навчальних дисциплін спрямованих на підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної взаємодії з іноземними партнерами, як правило, бракує дисципліни «Міжкультурна комунікація»	Комплексна інформаційна підтримка освітнього процесу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Єдність процесів навчання й виховання, аудиторної та позааудиторної роботи, самоосвіти у процесі підготовки до міжкультурної комунікації. Застосування активних форм і методів навчання міжкультурній комунікації.

* Розроблено автором

Так, критерій традиційно визначається як підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось [170], як відмітна ознака, мірило [227, с. 346], як узагальнений показник розвитку педагогічного процесу, успішності педагогічної діяльності, який виступає в якості оцінки педагогічних явищ [84, с. 13]. Р. Немов розглядає критерій: 1) як необхідну і достатню умову виникнення чого-небудь; 2) як підставу для прийняття будь-якого рішення; 3) як деякого роду стандарт, відповідно якого щось оцінюється [166, с. 190]. Н. Комлева підкреслює, що це поняття є характерною ознакою, за допомогою якої проводиться оцінка, дається класифікація чого-небудь [111, с. 195]. Критерії обов'язково повинні бути об'єктивними і валідними, обґрунтованими, визначати якість і ступінь сформованості вміння, мати певні показники, які формалізуються [21, с. 52-70].

У ході проведеного дослідження кожен окремий критерій виступав як ознака, твердження на підставі якого розкривається/ виводиться загальна оцінка, характеристика того, чи іншого явища. У межах дослідно-експериментальної роботи виокремлено мотиваційно-ціннісний, когнітивний і комунікативно-діяльнісний критерії, що у сукупності дозволять відобразити цілий спектр вимог щодо готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, які є складовими як спеціально-, так і загально-професійної підготовки висококваліфікованого фахівця. Це пов'язано перш за все з тим, що у сучасному полікультурному просторі вміння і навички міжкультурної комунікації є невід'ємною складовою професійної компетенції. Зазначене стосується як спеціальних, вузькопрофесійних умінь і навичок (hard skills), що необхідні для конкретної діяльності, так і соціальних, універсальних умінь і навичок (soft skills), які потрібні фахівцю незалежно від специфіки його діяльності. Отже, вміння і навички міжкультурної комунікації охоплюють усі складові професійної компетенції фахівців морської галузі. Оволодіння англійською мовою, яка є основною робочою мовою інженерів-судномеханіків, з одного боку, забезпечує можливість виконання професійних обов'язків і є невід'ємною умовою при виконанні посадових обов'язків відповідно до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (Конвенція ПДНВ), а з іншого продуктивна взаємодія між колегами з інших країн не можлива без загальних умінь і навичок здійснювати продуктивне міжособистісне спілкування, оволодіння вербальними і невербальними засобами спілкування, нормами етикету та загальною культурою спілкування, дотримання емпатії, толерантності, взаєморозуміння та ін.

Виокремлюючи у межах дослідження мотиваційно-ціннісний критерій, зазначимо, що він виражається в усвідомленні майбутніми інженерами-судномеханіками значущості міжкультурної комунікації у сучасному суспільстві взагалі, й у професійній діяльності, зокрема, формуванні ціннісного ставлення до проблем міжкультурної комунікації та налагодження продуктивних толерантних взаємовідносин із представниками інших культур, націленості на професійний

розвиток, самореалізацію, орієнтації на розширення та нарощування міжкультурних професійних зв'язків і досвіду.

На думку О. Садохіна, мотивація – це сукупність психологічних механізмів, які спонукають людину до певної дії і визначають її форму, спрямованість, інтенсивність і тривалість [212, с. 247]. С. Занюк, підкреслюючи значення мотивації, пише що «успіх у будь-якій діяльності залежить не лише від здібностей і знань, а й від мотивації» [86, с. 6]. Мотивація, як правило, є результатом комплексу взаємодіючих цілей та цінностей, наявних у самого суб'єкта, його сім'ї та культурі як соціальній, так і національній у цілому [312, с. 261-271]. Розглядаючи мотивацію до міжкультурної взаємодії, вчені характеризують її як сукупність почуттів, намірів, потреб та стимулів, пов'язаних із очікуванням залучення до міжкультурної комунікації [403, с. 211].

Щодо трактування цінностей, то Ф. Клакхон і Ф. Стродбек пояснюють їх як складні, згруповані у певний спосіб положення, які задають спрямованість різноманітним мотивам людського мислення і діяльності під час вирішення загальних людських проблем [355]. О. Садохін акцентує увагу на винятковій ролі цінностей, як у житті окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Вчений наголошує, що відповідно до цінностей відбувається відбір інформації у процесі взаємодії з навколишнім світом, устанавлюються соціальні відносини, формуються емоції і почуття, навички спілкування [212, с. 37]. Більш того, цінності вважають однією з основних ключових складових культури [293, с. 9]. У наукових дослідженнях усі культурні цінності поділяють на дві основні групи: 1) сукупність видатних творів інтелектуальної, художньої та релігійної творчості, унікальні архітектурні споруди, твори ремесла, археологічні та етнографічні раритети; 2) принципи спільного існування людей: звичаї, звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, оцінки, думки, інтерпретації та інше. Ці принципи ведуть до інтеграції суспільства, до зростання взаєморозуміння між людьми. Обидві групи культурних цінностей є «ядром» будь-якої культури і роблять її неповторною [293, с. 15-16].

Ціннісні орієнтації розглядають як відображення у свідомості людини цінностей, які визнані нею як стратегічні життєві цілі, світоглядні орієнтири

[199, с. 740]. За твердженням П. Гуревича, ціннісні орієнтації особистості формуються у процесі соціалізації через засвоєння цінностей суспільства, референтних соціальних груп і загальнолюдських цінностей, які представлені у матеріальній та духовній культурі, у соціальних нормах, звичаях, традиціях тощо [там само].

Отже, мотиваційний аспект у мотиваційно-ціннісному критерії визначається у розумінні мотивів (як внутрішніх, так і зовнішніх) до професійної діяльності, наявності мотивації до професійної діяльності, оскільки остання є провідним фактором, рушійною силою для здійснення будь-якої діяльності, зокрема міжкультурної комунікації. Щодо ціннісного аспекту він представлений через чіткі позитивні орієнтації у міжособистісних комунікаціях, тобто через сприйняття і правильну інтерпретацію ціннісних національно-специфічних ознак інших культур і їх вираження, прояв у ситуаціях міжкультурної комунікації; прийняття комплексу різних цінностей, які відтворені як у матеріальній, так і духовній культурах.

При підготовці студентів до міжкультурної комунікації варто врахувати складність і комплексність мотивації до міжкультурної комунікації, адже вона має включати: мотивацію до професійної діяльності у мультикультурному просторі, мотивацію до вивчення іноземної мови для спеціальних цілей, мотивацію до оволодіння нормами і стандартами іншомовної культури, мотивацію до усвідомлення культурних відмінностей, мотивацію до розширення знань країнознавчого, соціокультурологічного характеру, норм етики та правил поведінки з представниками інших культур, мотивацію до позитивної й продуктивної міжкультурної взаємодії, мотивацію до розширення та нарощування міжкультурних професійних зв'язків і досвіду та інші.

Змістове навантаження когнітивного критерію передбачає наявність у майбутніх інженерів-судномеханіків високого рівня міжкультурних знань та мовної підготовки відповідно до стандартів Міжнародної морської організації (знання професійної лексики, фразеологізмів, термінології необхідної для виконання функційних обов'язків, загальноповсякденної лексики) та вміння їх вдало використовувати в різних ситуаціях спілкування, включаючи професійні, бути

посередником культур; знань про культурне різноманіття сучасного світу, подібності і відмінності різних культур; знань основних етичних норм і правил поведінки з представниками інших культур, що сприятиме якісному виконанню професійних обов'язків та налагодженню продуктивної міжкультурної взаємодії з іноземними партнерами.

Комунікативно-діяльнісний критерій базується на вміннях оперувати наявними знаннями з міжкультурної комунікації у процесі взаємодії; вірно інтерпретувати інформацію, доцільно використовувати вербальні і невербальні засоби; вступати в контакт, знаходити причини міжкультурних невдач, непорозумінь; адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури; регулювати рівень тривожності під час міжкультурної взаємодії з іноземними партнерами; а також наявності у інженера-судномеханіка таких якостей, як: толерантність, полікультурність, емпатія, мобільність поведінки, стійкість особистості, рефлексія, соціальна активність і міжкультурна відповідальність, відкритість, готовність до діалогу.

У дослідженні вищеназвані критерії розглядалися як стандартні ознаки/характеристики, які дозволяють достовірно оцінити рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Визначення критеріїв готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації тісно взаємопов'язане з виділенням показників, які дозволяють з'ясувати рівень цієї готовності.

Розглянемо сутність понять «показник» і «рівень». Показники – це якісні і кількісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки досліджуваного об'єкта, тобто міра сформованості того чи іншого критерію [63, с. 101-102]. Це характеристика об'єкта, яка описує якусь його властивість [14, с. 146]. Варіанти вираження тих чи інших показників дозволяють визначити рівень сформованості готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації за певним критерієм та в цілому. Поняття «рівень» визначають як ступінь якості, величина досягнення чогось [263, с. 358].

Визначені в ході дослідження критерії та показники представлено у таблиці 2.4. Вони відповідають певним рівням (високий, середній, низький) сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Таблиця 2.4

Критерії та показники готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації*

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мотивація готовності до професійної діяльності. 2. Усвідомленість розуміння мотивів (як внутрішніх, так і зовнішніх) професійної діяльності. 3. Наявність чітких позитивних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях.
Когнітивний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оволодіння системою знань із міжкультурної комунікації шляхом інтеграції професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки. 2. Наявність знань техніки передачі інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації; знання про стратегії спілкування відповідно до ситуацій ділової комунікації (формальні і неформальні). 3. Засвоєння знань про культурне різноманіття сучасного світу, схожості і відмінності, що проявляються у різних культурах, про основні етичні норми і правила поведінки з представниками інших культур.
Комунікативно-діяльнісний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність застосовувати систему знань, умінь і навичок комунікації іноземною мовою (англійською) у практичній діяльності. 2. Оволодіння методами, прийомами і технологіями сприйняття, інтерпретації і передачі інформації у процесі міжкультурної комунікації. 3. Сформованість умінь виявляти і аналізувати культурні відмінності, мобілізувати поведінку в залежності від ситуації міжкультурної комунікації, розпізнавати бар'єри міжкультурної комунікації і долати їх, адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури, проявляти толерантність і емпатію у спілкуванні.

* Розроблено автором.

Високий рівень готовності до міжкультурної комунікації у майбутніх інженерів-судномеханіків характеризується тим, що студент має високу мотивацію до навчання та значний пізнавальний інтерес, що забезпечує якість знань; досконало володіє іноземною мовою (англійською); обізнаний у техніці передачі інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації, різних

стратегіях спілкування відповідно до ситуацій ділової комунікації (формальних і неформальних); усвідомлює вплив міжкультурної комунікації на професійну діяльність; проявляє активний інтерес до міжкультурної комунікації, пізнання відмінностей, що проявляються у різних культурах, налагодження продуктивної взаємодії з представником інших культур. Майбутній інженер-судномеханік з високим рівнем сформованості готовності до міжкультурної комунікації може розпізнавати і долати бар'єри в міжкультурному спілкуванні; попереджати, а також за потреби швидко долати різного роду конфліктні ситуації; знає етичні норми і правила поведінки з представниками інших культур, активно реалізує їх у своїй діяльності. Він позитивно налаштований на міжкультурне спілкування; постійно контролює свою поведінку і емоції, мобілізує їх в залежності від ситуації міжкультурної комунікації; підтримує позитивний настрій у роботі/навчанні, долаючи негативні емоції, невдоволення, має низький рівень нетерпимості в спілкуванні; вміє адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури; проявляє толерантність, полікультурність, емпатію, мобільність поведінки, креативність, стійкість особистості, рефлексію, соціальну активність і міжкультурну відповідальність, відкритість, готовність до діалогу. Як правило, високий рівень сформованості готовності до міжкультурної комунікації характерний для студентів, які мають досвід практичної міжкультурної комунікації. Переважно, це студенти, що навчаються на «відмінно».

Середній рівень характеризується тим, що студенти мають достатню мотивацію до навчання та пізнавальний інтерес; на достатньому рівні володіють іноземною мовою (англійською); можуть передавати інформацію за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації за необхідності, розрізняють формальні і неформальні ситуації ділової комунікації; усвідомлюють вплив міжкультурної комунікації на професійну діяльність; за потреби проявляють інтерес до міжкультурної комунікації; позитивно налаштовані щодо інших культур і їх представників, мають достатній рівень толерантності, полікультурності, емпатії, мобільності поведінки, креативності, стійкості особистості, рефлексії, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, готовності до

діалогу, нетерпимості у спілкуванні. Студенти знайомі з різними культурами, в певних ситуаціях реагують на культурні відмінності, намагаються проявляти мобільність, розпізнавати бар'єри в міжкультурній комунікації, можуть у випадку необхідності долати різного роду конфліктні ситуації, мають уявлення про етичні норми та правила поведінки з представниками інших культур.

Низький рівень характерний для студентів, які мають досить низьку мотивацію до навчання та пізнавальний інтерес; погано володіють іноземною мовою (англійською); чітко не розрізняють вербальні і невербальні засоби комунікації, можуть передавати лише деяку інформацію, знають про формальні і неформальні ситуації ділової комунікації, але не використовують знання на практиці; не надають значення важливості культури, культурного розмаїття, функції міжкультурного посередництва для професійної діяльності; не замислюються про вплив міжкультурної комунікації на професійну діяльність. Такі студенти мають середній або низький рівень розвитку толерантності, полікультурності, емпатії, мобільності поведінки, креативності, стійкості особистості, рефлексії, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, готовності до діалогу, досить високий рівень нетерпимості в різних аспектах спілкування. Вони не усвідомлюють культурні відмінності, не можуть долати бар'єри, що виникають під час міжкультурної комунікації; не орієнтуються в етичних нормах і правилах поведінки з представниками інших культур; не замислюються над розширенням знань із міжкультурної комунікації; лише інколи контролюють свою поведінку і емоції при спілкуванні; у них відсутній стійкий позитивний настрій до роботи/навчання, часто виникають негативні емоції.

Вибір критеріїв, показників і рівнів їх сформованості дозволив отримати загальну об'єктивну картину щодо сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Досягнення цієї мети передбачало виконання таких завдань: виміряти вихідний рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; здійснити комплексний аналіз рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; виявити

проблеми міжкультурної комунікації і здійснити вибір оптимального варіанту їх вирішення; розробити модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

На цьому етапі використовувались наступні методи: констатувальний експеримент щодо оцінки вихідного рівня готовності студентів до міжкультурної комунікації, тестування, анкетування, спостереження, бесіди; методи математичної обробки даних.

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав також проведення діагностичного анкетування, яке відбувалося на базі Херсонської державної морської академії, Національного університету «Одеська морська академія», Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (зразок анкети представлено у додатку Е). Аналіз результатів анкетування показав наступне.

Так, відповідаючи на перше запитання «Чи був у Вас раніше досвід спілкування з іноземцем?» більшість респондентів (60 %) відповіла, що мали раніше досвід спілкування з іноземцями; 23,3 % – не мали такого досвіду; 16,7 % – надали відповідь, що важко відповісти.

При відповіді на друге питання: «Як Ви оцінюєте власну можливість налагоджувати продуктивну професійну взаємодію з представниками інших культур?» 3,3 % респондентів відзначили, що важко відповісти; 31,2 % – оцінюють можливість продуктивно професійно взаємодіяти з представниками інших культур як погану; 27,9 % – задовільно; 31,1 % – добре; і лише 6,5 % – відмінно.

На третє запитання «Як Ви вважаєте, у якій мірі Вам необхідні у майбутній професійній діяльності знання та навички міжкультурної комунікації?» 22,3 % студентів відповіли, що знання та навички міжкультурної комунікації «дуже необхідні» у майбутній професійній діяльності; 33,5 % – визначили, що «доволі часто» необхідні знання та навички міжкультурної комунікації; 25,6 % – «не дуже часто»; 18,6 % – «рідко».

Відповідаючи на четверте запитання «Укажіть, роботі в якому екіпажі Ви надаєте перевагу», 34 % респондентів висловили бажання працювати лише з

українцями (у мононаціональному екіпажі); 50,7 % – у змішаному екіпажі (мультинаціональному), в тому числі й зі співвітчизниками; 15,3 % – у змішаному екіпажі (мультинаціональному) лише з іноземцями.

Відповіді на п'яте запитання «Що спонукає Вас вивчати іноземні мови?» 21,9 % – респондентів, визначили, що основна причина вивчення іноземної мови полягає в тому, що вона конче потрібна для майбутньої професійної діяльності; 23,3 % – бажають бути фахівцями конкурентноспроможними на вітчизняному та міжнародному ринках праці; 12,1 % – вважають престижним знати іноземні мови; 13,4 % – прагнуть підвищити власний загальнокультурний рівень; 20 % – хочуть досягти хороших результатів з усіх предметів навчального циклу; 9,3 % – подобається вивчати іноземні мови, оскільки спілкування іноземною мовою дозволяє відчувати задоволення.

Аналіз відповідей на запитання «Яка, на Вашу думку, роль іноземної мови у міжкультурній комунікації?» довів, що 47,4 % респондентів виокремили провідну роль іноземної мови; 35,4 % – указали, що роль іноземної мови більша, ніж інших навчальних дисциплін; 5,1 % – відповіли, що не більше, ніж у інших дисциплін; 12,1 % – важко відповісти.

Відповідаючи на сьоме запитання «Яким мовам спілкування на борту судна Ви надаєте перевагу під час виконання безпосередніх професійних обов'язків та у вільний час?» 58,6 % опитаних відзначили, що прагнуть спілкуватися поєднуючи англійську і українську мови (вказали також на можливість спілкуватись російською); 32,1 % – виключно українською мовою; 7,9 % – виключно англійською мовою; 1,4 % – важко відповісти на це запитання.

На восьме запитання «Навіщо, на Вашу думку, опановувати уміннями і навичками міжкультурної комунікації?» 33,5 % респондентів визначили, що це сприяє кращому розумінню під час взаємодії з представником іншої культури; 18,1 % – дозволяє розширити сферу спілкування, в тому числі й професійного з іноземними партнерами; 12,1 % – викликає повагу з боку закордонних колег; 12,1 % – дозволяє продуктивно і ефективно співпрацювати з представниками інших культур; 11,2 % – розширює можливості оволодіти інформацією про іноземних

партнерів; 7,9 % – дозволяє працювати закордоном, а також у мультикультурному колективі; 5,1 % – дозволяє уникнути непорозумінь під час виконання професійних обов'язків у колективі з іноземними партнерами.

Відповідаючи на дев'яте запитання «Які чинники під час міжкультурної комунікації членів екіпажу можуть завадити ефективному взаєморозумінню?», 32,1 % опитаних відзначили, що інформаційна розбіжність і розбіжність у сприйнятті можуть завадити ефективному взаєморозумінню; 25,6 % – вербальні фактори; 22,3 % – національно-культурні розбіжності; 11,2 % – відсутність тактовної поведінки; 8,8 % – релігійні розбіжності.

Аналіз відповідей на десяте запитання «Чи здійснюється підготовка у Вашому навчальному закладі до міжкультурної комунікації, до взаємодії з іноземцями під час роботи у мультинаціональних екіпажах? Якщо так вкажіть дисципліну, на якій відбувається підготовка до міжкультурної комунікації» виявив, що більшості респондентів (47,4 %) було важко відповісти; 30,3 % відповіли «ні, не здійснюється»; 22,3 % – зазначили, що здійснюється (з них 11,6 % – не вказали дисципліну, а 10,7 % – відзначили дисципліну «Англійська мова за професійним спрямуванням»).

Таким чином, анкетування майбутніх інженерів-судномеханіків довело, що вони незадоволені власним рівнем умінь і навичок налагоджувати продуктивну професійну взаємодію з представниками інших культур, однак студенти усвідомлюють важливість знань та навичок міжкультурної комунікації для майбутньої професійної діяльності. На жаль, більшість респондентів не змогли дати відповідь на запитання «Чи здійснюється підготовка у Вашому навчальному закладі до міжкультурної комунікації, до взаємодії з іноземцями під час роботи у мультинаціональних екіпажах?», або вона була негативною (66 %).

На констатувальному етапі педагогічного експерименту проведено також діагностику стану підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, якою охоплено 215 студентів та 17 викладачів закладів вищої освіти України. В експерименті задіяні курсанти I, II курсів через те, що основна кількість годин, що виділена на вивчення дисциплін, які включені до ОПП

підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків й сприяють формуванню готовності фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації, вивчається саме на цих курсах навчання. Їх було розподілено на контрольну і експериментальну групи.

Для визначення рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до професійної діяльності й міжкультурної комунікації як її невід'ємної складової, за мотиваційно-ціннісним критерієм, використано методику А. Чернявської, адаптовану (додаток З); методику А. Реана з авторською модифікацією (додаток К); методику І. Ладанова, В. Уразаєвої (додаток Л).

Методика А. Чернявської застосовувалась для визначення рівня професійної готовності особистості до професії: автономність при виборі професії, інформованість про світ професій, уміння планувати своє професійне життя і приймати рішення про майбутньої професійної долі, емоційне ставлення до ситуації вибору професії [267, с. 7-11]. Відповідно до змісту цієї методики відзначається, що поява стану готовності до тієї чи іншої діяльності починається з постановки цілі, яка у свою чергу базується на потребах і мотивах (або усвідомленні людиною поставленого перед нею завдання). Наступний крок, це підготовка плану та установок подальшої діяльності, моделей, покрокових схем майбутніх дій. Після чого людина приймається до реалізації формування готовності під час безпосередньої діяльності, застосовує певні засоби і способи діяльності, порівнює процес виконуваної роботи і її поточні проміжні результати з наміченою метою, вносить корективи. У формуванні стану готовності вирішальну роль відіграє те, що вона пов'язана з різними сторонами особистості, разом із тим, якщо не враховувати реально існуючі зв'язки з іншими характеристиками психічної діяльності стан готовності втрачає свій зміст.

Методика А. Реана [204] (з авторською модифікацією) використовувалася для визначення усвідомлення значущості майбутньої професії. Ця методика покликана визначити внутрішню, зовнішню позитивну та зовнішню негативну мотивації. Внутрішня позитивна мотивація є надзвичайно важливою, адже забезпечує успішну навчальну діяльність, розуміння її значущості, викликає

задоволення самим процесом навчання, результатами своєї праці і набутими навичками. Зовнішня мотивація є мінливою і залежить від певних обставин. Підрахувавши показники внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної (ВПМ) та зовнішньої негативної (ВОМ) можна визначити мотиваційний комплекс особистості, а на його основі – рівень усвідомлення значущості майбутньої професії. Дослідження довело, що більшість студентів мають низький рівень мотивації (контрольна група – 46,3 %; експериментальна група – 45,8 %). Кількість студентів із високим рівнем мотивації складає лише 18,5 % у контрольній групі, і 17,8 % у експериментальній.

Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановим, В. Уразаєвою) [70] дозволила виявити основні комунікативні орієнтації та їх гармонійності у процесі формального спілкування. Серед них у методиці визначено орієнтацію на прийняття партнера, на адекватність сприйняття і розуміння партнера, на досягнення компромісу.

Вимірювання рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації за когнітивним критерієм передбачало виконання студентами тестових завдань, проведення контрольних зрізів, опитування, бесід задля виявлення обсягу знань необхідних для міжособистісної і міжкультурної комунікації, як у письмовій, так і усній формах. Приклади завдань представлені у додатку М.

Наступним кроком стало вимірювання рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації за комунікативно-діяльнісним критерієм. Це завдання вирішувалося за допомогою таких методів, як-от: бесіда, спостереження, аналіз продуктів діяльності майбутніх фахівців (тестові завдання, контрольні роботи, проектні завдання) та ін. Результати констатувального етапу педагогічного експерименту виявилися статистично однорідними (еквівалентними) для контрольної і експериментальної груп та засвідчили недостатній рівень готовності студентів до міжкультурної комунікації за всіма критеріями (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту

Рівні готовності до міжкультурної комунікації	Контрольна група (КГ)		Експериментальна група (ЕГ)	
	осіб	%	осіб	%
Мотиваційно-ціннісний критерій				
Високий	20	18,5	19	17,8
Середній	38	35,2	39	36,4
Низький	50	46,3	49	45,8
Когнітивний критерій				
Високий	10	9,3	9	8,4
Середній	27	25,0	26	24,3
Низький	71	65,7	72	67,3
Комунікативно-діяльнісний критерій				
Високий	8	7,4	9	8,4
Середній	26	24,1	26	24,3
Низький	74	68,5	72	67,3
Усього	108	100	107	100

Необхідність подолання виявлених недоліків спонукає до розробки, обґрунтування та експериментальної перевірки технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати та представити структурну та змістову характеристики моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

У дослідженні технологію формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації розглядаємо як спосіб організації освітнього процесу, спрямований на оптимальне досягнення мети (формування якостей, умінь і навичок міжкультурної комунікації), який охоплює викладачів і студентів, а також комплекс взаємоузгоджених форм, методів, засобів навчання і виховання для цілісної професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки. Технологічність процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації забезпечується через: спрямованість

мети на досягнення конкретного результату; реалізацію поставлених задач за допомогою чіткої, алгоритмічної послідовності виділених етапів і зв'язку усіх компонентів, що охоплюють цей процес.

Розроблена модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації поєднує чотири взаємообумовлених і взаємопов'язаних блоки (концептуально-цільовий, організаційно-змістовий, формувальньо-діяльнісний та контрольньо-діагностичний). Концептуально-цільовий блок моделі вміщує такі основоположні складники, як: мета, завдання, нормативно-правова база, принципи і підходи до підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Організаційно-змістовий блок охоплює основні напрями освітньої діяльності (аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота та самоосвіта), зміст навчальних дисциплін з формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Формувально-діяльнісний блок забезпечує практичне впровадження виокремлених форм, методів і засобів підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації під час трьох взаємообумовлених етапів: організаційно-цільового, репродуктивно-практичного, креативно-практичного. Контрольно-діагностичний блок передбачає експериментальну перевірку ефективності впровадження технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на основі системи критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний і комунікативно-діяльнісний), показників і рівнів готовності (високий, середній, низький), результат. Реалізація запропонованої моделі технології можлива при створенні сукупності педагогічних умов: спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з включенням елементів змішаного навчання) й самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації; розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; формування в майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії

під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти; розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального).

Проведений аналіз дисциплін, які містять можливості щодо формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, дав змогу умовно розподілити їх на такі групи: соціально-гуманітарної спрямованості; професійно-комунікативної спрямованості; професійно-практичної спрямованості.

На підставі вивчення нормативно-правової та навчально-методичної бази професійної підготовки інженерів-судномеханіків виявлено такі проблеми: 1) якість підготовки до міжкультурної комунікації не повною мірою відповідає сучасним вимогам (фундаментальність, цілісність, орієнтація на практичне застосування набутих знань); 2) прагматична орієнтація вищої морської освіти дещо гальмує процес підготовки до міжкультурної комунікації; 3) серед навчальних дисциплін, спрямованих на підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної взаємодії з іноземним партнером, бракує дисципліни «Міжкультурна комунікація».

Для визначення сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації розроблено діагностичний інструментарій, який охоплював анкети, адаптовані діагностичні методики (А. Чернявської; А. Реана; І. Ладанова, В. Уразаєвої), спеціально розроблені завдання. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що лише незначна частина студентів (КГ – 9,2 %; ЕГ – 8,4 %) володіли високим рівнем готовності до міжкультурної комунікації, що підтверджує необхідність упровадження розробленої моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Матеріали розділу відображено в таких публікаціях автора: [230; 231; 232; 233; 248; 250; 254; 255; 261; 383; 384].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-СУДНОМЕХАНІКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.1 Форми і методи формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Невід’ємним компонентом моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації є форми, методи й засоби – складові формувально-діяльнісного блоку. Аналіз проблем, що впливають на формування готовності майбутніх інженерів-механіків до міжкультурної комунікації, представлений у підрозділі 2.2 «Аналіз сучасного стану готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації», дозволяє засвідчити той факт, що зменшення аудиторних годин, переважно когнітивна спрямованість освітнього процесу й орієнтація на знання, а не на практичне їх застосування, породжують авторитарний стиль діяльності викладачів, і є ключовими причинами, які сприяють зниженню мотивації, і, як результат, загальному зниженню продуктивності навчання. Більше того, всі вищевказані чинники не дозволяють подолати комунікативні бар’єри, позбавитися сформованих стереотипів тощо. Це свідчить про необхідність перегляду форм і методів, що зазвичай використовуються у закладах вищої освіти, і підбір таких, у яких майбутні інженери-судномеханіки вбачатимуть практичну цінність для подальшого професійного життя, що сприятиме мотивації навчальної діяльності та налаштуванню на активну участь в освітньому процесі, на свідомий вибір бути суб’єктом навчання.

У процесі дослідження виявлено, що найбільш ефективними формами організації освітнього процесу, які надають можливості для підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації, є практичні заняття, семінари, спецкурс «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі»,

самостійна аудиторна та позааудиторна робота студентів, індивідуальні заняття та консультації (в тому числі он-лайн консультації через скайп-зв'язок, електронну пошту), всі види практик, різні форми виховної роботи (конференції, зустрічі з видатними фахівцями морської галузі, круглі столи, заочні подорожі, «Кроскультурний клуб» та ін.). Особливу увагу приділено розподілу навчального матеріалу, виокремленню в ньому тем, які доцільно розглянути у межах аудиторних занять, а також таких, що студент може опанувати самостійно під час індивідуальних і групових он-лайн занять, позааудиторної роботи. При цьому було враховано, як відзначає В. Чайка, що «індивідуальні заняття на молодших курсах спрямовуються здебільшого на поглиблене вивчення студентами окремих навчальних дисциплін, на старших – мають науково-дослідний характер і передбачають безпосередню участь студента у виконанні наукових досліджень та інших творчих завдань» [299, с. 120].

Зокрема, розроблений спецкурс спрямовувався на безпосередню підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. У процесі його вивчення студенти мали можливість опанувати такі теми: «Готовність до міжкультурної комунікації як невід'ємна складова професійної готовності майбутніх інженерів-судномеханіків», «Особливості міжкультурної взаємодії членів екіпажу у мультикультурному середовищі», «Роль вербального і невербального спілкування на борту судна під час роботи у мультикультурних екіпажах», «Культурний шок та шляхи його уникнення», «Характерні ознаки поведінки у мультикультурному екіпажі (західного та східного типів культури)», «Культурні фактори як питання безпеки на морі» (див. додаток Д).

Також, вирішенню проблеми дослідження сприяло вивчення дисциплін, зокрема, соціально-гуманітарної спрямованості («Основи педагогіки та психології за професійним спрямуванням», «Філософія», «Історія України та української культури»), професійно-комунікативної спрямованості («Українська мова за професійним спрямуванням», «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням») та професійно-практичної спрямованості («Управління судном та морська практика», «Безпека життєдіяльності»,

«Вживання в екстремальних умовах»; під час підготовки до плавальних практик (навчально-плавальна та виробничо-плавальна). Пропозиції щодо наповнення змісту навчальних дисциплін міжкультурною складовою представлені у додатку Н.

Дисципліни соціально-гуманітарної спрямованості сприяли зорієнтуванню майбутніх інженерів-судномеханіків на власний всебічний розвиток як фахівця, розширенню загальнокультурного світогляду задля повноцінного функціонування у полікультурному просторі. Студенти мали можливість розширити уявлення щодо таких проблем як: роль культури як світової, так і національної під час міжкультурної комунікації; вплив національної культури і мови на функціонування людини у сучасному полікультурному просторі; особливості взаємодії з представниками східної і західної культур; міжособистісні стосунки та соціально-психологічний клімат і його значення у мультикультурному колективі; суспільні відносини і соціальні конфлікти у сучасному полікультурному просторі; соціальні конфлікти та їх прояв у ході міжкультурної взаємодії; міжкультурні конфлікти: причини виникнення, шляхи їх розв'язання та передбачення; соціалізація людини в умовах сучасного полікультурного простору; ціннісна картина світу; вплив процесів соціалізації та інкультурації на перебіг міжкультурної комунікації; роль цінностей під час міжкультурної комунікації.

Дисципліни професійно-комунікативної спрямованості дозволили підготувати майбутніх інженерів-судномеханіків до комунікативної професійної взаємодії як вітчизняними, так і з іноземними партнерами. З метою формування готовності до міжкультурної комунікації у рамках вивчення цих дисциплін було додатково залучено такі питання, як-от: міжнародний етикет, основні правила міжкультурного спілкування; культура ділового спілкування в мультикультурному колективі; загальні вимоги до культури ділового спілкування; бесіда як форма ділового спілкування між людьми у мультикультурному колективі; наради, збори, перемовини, брифінги, дискусії як форми колективного обговорення у мультикультурному колективі; збори і наради як форми прийняття колективного рішення; вітання у різних країнах: культура, звичаї і традиції; культура, звичаї і

традиції у різних країнах; релігійність і роль релігії в різних країнах; культурні норми різних національностей; багатомовні робочі місця: етикет розмови; діловий етикет; етикет мови тіла: невербальні повідомлення, грубі помилки мови тіла; культурний шок та адаптація; команди і командна робота, навички роботи у команді, лідерські уміння і навички, що забезпечують безпеку судноплавства, мовний етикет у мультикультурному екіпажі; нещасні випадки внаслідок труднощів міжкультурної комунікації і культурного розмаїття народів; мовні бар'єри і непорозуміння як одна з причин морських аварій, подолання мовних перешкод; культурні бар'єри спілкування на робочому місці.

Щодо дисциплін професійно-практичної спрямованості, то вони надали можливості для застосування знань, умінь і навичок із міжкультурної комунікації на практиці (при використанні карт та морських посібників, проведенні переговорів по радіотелефону, ділової переписки, практик тощо).

Під час підготовки до практики особлива увага надавалась питанням налагодження продуктивної взаємодії між членами екіпажу судна під час несення вахти; організація ефективної взаємодії між членами монокультурного/ мультикультурного екіпажу. Запропоновано включення додаткових завдань до звіту з плавальної практики, зокрема, до розділу «Англійська мова»: 1) *What language did you use to communicate onboard ship?* 2) *What were the difficulties of communication with your colleagues, especially, foreigners? (Describe the difficulties, feelings and emotions they caused).* 3) *Propose some tips for effective communication with your foreign colleagues during work in the multicultural crew.* 4) *Was it easy to adapt and adjust to the multinational and multicultural environment? Did you have any experience of culture shock? Did you have experience constraints/problems work in the multicultural crew?* 5) *Write some information about the misunderstandings that occurred with the crew during work. (Describe the character of misunderstandings).*

У ході організаційно-цільового, репродуктивно-практичного, креативно-практичного етапів формування у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації в межах аудиторних та позааудиторних занять, самоосвіти використовувалися традиційні (лекції, бесіди, дискусії, вправи,

практичні роботи, ілюстрації, демонстрації, самостійні спостереження, робота з підручником) та нетрадиційні методи (інтерактивні, методи нових інформаційних технологій, які передбачають залучення ресурсів мережі Інтернет та ін.).

На організаційно-цільовому та репродуктивно-практичному етапах підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, як доводить досвід, доцільним є виконання студентами різних вправ.

О. Тарнопольський зазначає, що «<...> ефективне виконання вправ стає можливим, коли у студентів є достатньо джерел для отримання потрібної інформації. Це означає, що подібні вправи виконуються на основі попереднього читання та слухання текстів, звідки «черпається» необхідна базова інформація. Це ніякою мірою не знижує творчого, продуктивного характеру вправ, оскільки у них студенти висловлюють власні думки, погляди тощо. Але створюється інформаційна основа для висловлювання власних поглядів та відношення і одночасно забезпечується взаємопов'язане навчання різних видів мовленнєвої діяльності» [274].

Значних успіхів у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації можна досягти з урахуванням методів, в основі яких лежить діалог (бесіда, дискусія), що дозволяє залучити до участі в освітньому процесі, до суб'єкт-суб'єктної взаємодії майже всіх студентів. Це підтверджують і наукові пошуки вчених (Н. Гойдош, Л. Кондрашова, Ю. Підборський, В. Сластьонін, О. Тамаркіна та ін.), у яких з'ясовано важливість застосування даного методу, а також його гуманістичну спрямованість.

Науковці, поряд із діалоговими методами, виокремлюють також діалогові технології. Н. Гойдош зауважує, що діалогові технології – це «сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня» [44, с. 72]. О. Тамаркіна відзначає, що діалогові технології навчання дозволяють залучити практично усіх студентів «до процесу пізнання, де вони можуть обмінюватися думками, ідеями в умовах емоційного комфорту і творчої атмосфери на занятті» [272, с. 97]. Застосування цієї технології під час підготовки майбутніх інженерів-

судномеханіків до міжкультурної комунікації продемонструвало, що діалогова технологія ґрунтується на безпосередній взаємодії викладача зі студентами, студентів між собою, що дозволяє говорити про можливість здійснювати постійний контроль під час спільної комунікативної діяльності як викладачеві, так і кожному студентові, а також взаємоконтроль, що сприяє глибшому, детальнішому засвоєнню навчального матеріалу. При застосуванні діалогових технологій під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації було враховано такі принципи: взаємної поваги між учасниками діалогу, взаєморозуміння, терпимості, толерантного ставлення до партнера під час комунікативної взаємодії; кооперації (співпраці для вирішення певної спільної мети); активності (залучення всіх студентів групи); проблемності; свідомості; ґрунтовності; зв'язку завдань з практичною діяльністю, реаліями життя та професійної діяльності.

Залучення діалогових технологій у освітній процес підготовки до міжкультурної комунікації сприяло створенню в аудиторії атмосфери взаєморозуміння й продуктивної співпраці; розвитку у студентів комунікативних вмінь і навичок (вони намагались лаконічно й доступно висловлювали думки, аргументували власні позиції, точки зору, враховуючи при цьому позицію партнерів). Це допомогло налагодженню партнерства, ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентами, студентами між собою; сприяло розвитку вмінь і навичок аналізу, синтезу, постановки цілей, а також роботи в команді; забезпечило формування позитивної мотивації до пізнавальної діяльності; дозволило контролювати рівень засвоєння студентами знань, міцності цих знань, сформованості відповідних вмінь і навичок. За результатами спостереження й аналізу виконання поставлених перед студентами завдань під час застосування викладачем діалогового навчання при підготовці до міжкультурної комунікації зроблено висновок, що студенти вчаться комунікативній взаємодії, критично мислити; вирішувати складні проблеми на основі аналізу ситуацій і відповідної інформації; аналізувати, оцінювати, зважувати альтернативні позиції, думки, приймати продумані, продуктивні, логічні рішення з урахуванням думок

колег/партнерів; брати участь в дискусіях із дотриманням правил етики спілкування. Дослідження дозволило виявити необхідність врахування у процесі підготовки викладачем до використання у освітньому процесі діалогових технологій для формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації таких чинників, як-от: пізнавальний потенціал й інтелектуальний рівень студентів (знання власної культури й культури партнерів по взаємодії, вміння долати соціокультурні бар'єри, стереотипи та ін.); їхні інтереси і потреби.

Під час дослідно-експериментальної роботи використовувалися всі види діалогових технологій, які виділяють Ю. Підборський [186, с. 134], а саме: проблемно-пошукові діалоги, семінари-дискусії, навчальні дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних ситуацій, а також О. Самойлов [215, с. 162] – диспути, дебати, навчальні конференції. Цілі проведення діалогу були різними: 1) навчання (прогнозувати поведінку співбесідника, швидко мобілізуватися і надати необхідну інформацію тощо); 2) застосування набутих знань, умінь і навичок на практиці; 3) тренінг, зміна установок; 4) розвиток і стимулювання творчого мислення тощо.

Особливе місце серед діалогових методів під час підготовки студентів до міжкультурної комунікації займала бесіда, оскільки у професійній діяльності інженерів-судномеханіків важливу роль відіграє діалогічне мовлення. За його допомогою відбувається взаємодія з членами екіпажу, керівництвом, здійснюється передавання інформації, адекватна інтерпретація інформації. Тобто бесіда є фундаментом співробітництва і взаєморозуміння між членами колективу у ході їх спільної діяльності. Вчені зазначають, що за допомогою методу бесіди «викладач <...> спонукає студентів до відтворення набутих знань, формування самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу» [292, с. 154]. Н. Волкова уналежнює бесіду до «методу безпосереднього спілкування» [38, с. 23]. Услід за М. Каган підкреслюємо, що спілкування передбачає суб'єкт-суб'єкний зв'язок, при якому не має відправника і одержувача повідомлення, є співучасники, співрозмовники [94, с. 143-146]. Відтак, метод бесіди дозволяє підтримувати партнерські стосунки, що, в свою чергу, допомагає важкодоступний для

сприйняття матеріал засвоювати легше, розвивати комунікативні вміння, самостійність, цілеспрямованість, відповідальність за сказане, розумову активність.

Під час бесіди інформація, що обговорювалася студентами, стосувалась і нових тем, які ще не були пройдені, і вже засвоєних. Бесіда використовувалася також для роз'яснення фактів, відомостей, даних, що вивчалися. У першому випадку студентів підводили, наближали, мотивували до вивчення нового матеріалу, у другому – перевіряли наскільки засвоєно опрацьований матеріал, допомагали з'ясувати, систематизувати ті, чи інші важливі, суперечливі питання.

Услід за Н. Гальською і Н. Гез зауважимо, що вміння використовувати мову, яка вивчається у різних сферах і ситуаціях, несе у собі творчий характер [42, с. 134]. Умови й обставини, в яких відбувається реальне спілкування, ніколи не бувають абсолютно ідентичними, вони різняться й доволі часто досить суттєво. Особливо це стосується майбутніх інженерів-судномеханіків, професійна діяльність яких проходить на судні у складі мультинаціональних екіпажів, інколи в достатньо складних умовах. Відтак, кожного окремого разу під час різних ситуацій спілкування людина повинна відшукувати необхідні саме до цієї конкретної ситуації мовні і паралінгвістичні засоби спілкування. Майбутні інженери-судномеханіки, враховуючи специфіку їхньої професійної діяльності, необхідність постійної безпосередньої взаємодії між членами екіпажу, які до того ж, як правило, належать до різних культур, мають бути максимально підготовленим до доволі відмінних обставин мовленнєвої взаємодії, обов'язково володіти навичками і накопичувати можливі варіанти поведінки для різних ситуацій, що сприятиме ефективності колективної взаємодії, продуктивності й якісній спільній діяльності й, водночас, дозволить створити доброзичливу атмосферу на судні, а інколи навіть сприятиме безпеці усього екіпажу.

У сучасних дослідженнях розглядаються такі основні види бесіди, як: контрольна-перевірвальна, пошукова, узагальнювальна та евристична [128; 223]. Зокрема, при проведенні контрольної-перевірвальної бесіди питання направлені викладачем на розуміння і відтворення студентами знань, вони пов'язані з

усвідомленням, контролем і перевіркою якості засвоєного матеріалу [223]. Під час пошукової, узагальнювальної, евристичної бесіди викладач завчасно підготовленими запитаннями підводить студентів до проблеми, що потребує вирішення, використовуючи їхній попередній досвід, а також раніше набуті знання. При проведенні різних видів бесід доцільним виявилось застосування продуктивних запитань, які вимагають не просто розуміння і відтворення отриманої інформації, але й активної розумової діяльності, застосування набутих знань і вмінь на практиці, мобільності у прийнятті рішень. У ході дослідження метод бесіди сприяв (за умови попередньо вдало підібраних запитань, а також завдяки позитивній установці на спілкування та власним зусиллям студентів) створенню на заняттях атмосфери постійної активної взаємодії студентів з викладачем і навпаки. Поставлені питання налаштовували студентську аудиторію на продуктивну співпрацю, швидке і більш ґрунтовне засвоєння матеріалу, адже кожен завдяки різнорівневим запитанням був особисто залучений до процесу спілкування, підвищували мотивацію до глибшого проникнення у те, чи інше питання, проблему, що сприяло розвитку самостійності, відповідальності, ініціативності і творчої участі студентів у освітньому процесі.

За формою проведення бесіди поділяють на фронтальні, групові та індивідуальні [15, с. 160]. Щодо фронтальних бесід, то, як відомо, у них питання адресовані всім студентам одночасно; групові бесіди передбачають питання, що адресовані студентам певної групи; індивідуальні ж питання адресовані безпосередньо одному студентові. Групова бесіда дає змогу розширити коло думок обох сторін, залучити колективний досвід і знання, що має велике значення для активізації мислення студентів [92, с. 28]. Бесіда, яка охоплює всіх студентів, викликає загальний інтерес до порушеної проблеми, підвищує зосередженість, пильність студентів, стимулює їх до активної роботи, забезпечує усвідомлене засвоєння знань, формування умінь і навичок. За характером питання, що використовуються у ході бесіди, досить багатогранні. С. Батишев, О. Новиков виділяють такі групи питань, як: запитання на порівняння і зіставлення предметів, їх зображень, явищ, процесів, фактів та ін.; запитання на узагальнення і виділення

істотних ознак досліджуваних фактів, явищ, процесів і формулювання понять; запитання на виявлення вміння використовувати знання в різних ситуаціях; запитання на пояснення причини – діагностичні; запитання спрямовані на з'ясування наслідків дії, процесу, способу та ін. – прогностичні; запитання на доказ, приведення доводів «за» і «проти»; запитання на встановлення міжпредметних зв'язків [15, с. 160-161].

Ураховуючи вищезазначене, при проведенні бесіди ми чітко дотримувались заздалегідь підготовленого й детально розробленого плану проведення, логічної постановки запитань, що допомогло шляхом опитування студентів і спільних логічних міркувань підвести їх до необхідних висновків, результатів, рішень.

Так, під час проведення на практичних заняттях евристичної бесіди, зокрема на початку вивчення теми «Greeting People in Different Cultures» («Вітання людей у різних країнах»), запитання були поставлені як кожному студенту, так і всій групі. Ці запитання були такими: 1) *What are the most common forms we use to greet?* 2) *Why is it important to know how do people greet each other around the world?* 3) *Do you know how do people greet one another around the world?* 4) *What distinctive features of greeting can we observe in different countries?* 5) *What is the difference between these two sentences: «How are you?» and «How do you do?»* 6) *What is your favorite way of greeting someone?*

Відповіді на ці запитання допомогли з'ясувати наявні у майбутніх інженерів-судномеханіків знання, вміння і навички щодо етикету привітання, мотивувати їх для подальшого поглиблення знань про те, як вітаються люди в різних країнах, сконцентрувати увагу на тому, що привітання іноземця за його звичаями є не що інше, як вияв поваги, а, відтак, допомагає встановити перший контакт, налагодити доброзичливі, довірливі взаємини з колегами – носіями інших культур.

Узагальнювальну бесіду використано у процесі проведення практичних занять і побудовано на основі теми/ матеріалу, що був попередньо вивчений, адже ця бесіда мала на меті виявити рівень розуміння студентами певної теми/матеріалу. Така побудова освітнього процесу допомагала студентам підготуватися до попереднього контролю, до модульної контрольної роботи, до виконання

самостійних завдань тощо. Як приклад, наведемо запитання узагальнювальної бесіди, яка використовувалася при вивченні майбутніми інженерами-судномеханіками теми «Nonverbal Communication Across Cultures» («Невербальна комунікація у різних культурах»): 1) *What is the difference between visual communication and nonverbal communication?* 2) *What is nonverbal communication?* 3) *What are the forms of nonverbal communication? Provide examples.* 4) *What are the kinds of gestures typically used for nonverbal communication? Which do you think has the greatest potential to cause intercultural misunderstandings and conflict? Give an example to support your answer.* 5) *What role does nonverbal behavior play in intercultural communication?* 6) *Why is nonverbal communication important? Prove your answer.* 7) *To what extent does nonverbal behaviour influence the quality of intercultural communication?* 8) *Which emotion is easiest to communicate across cultures and which one is most prone to misunderstandings?* 9) *What are some advantages of being skilled at nonverbal communication?*

Під час дослідження було враховано, що запитання узагальнювальної бесіди, зазвичай, вимагають розширених відповідей, доказів, прикладів, відповідних порівнянь, аналізу, що сприяє перевірці викладачем набутих студентами вмінь і навичок. У ході узагальнювальної бесіди, у випадку, коли відповіді студентів на поставлене запитання є досить різними, викладач може вводити елементи методу дискусії, щоб спільними зусиллями знайти відповідь на те чи інше проблемне запитання. Це допомагає уточнити відповідь, з'ясувати більш детально той чи інший аспект складного матеріалу.

Дослідна робота довела, що застосування методу бесіди при підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації обов'язково повинна базуватись на таких принципах, як-от: принцип спільної діяльності, співтворчості, що сприяє формуванню вміння висловити власну точку зору, допомагає більш детально розкрити проблемні питання, що потребують роз'яснень, уточнень; підтримки продуктивного взаємозв'язку між викладачем і студентами; міцності засвоєння знань та ін.

Спільна навчальна діяльність є більш ефективною, якщо розв'язання задач здійснюється не індивідуально, а передбачає колективні зусилля. Реалізація спільного пошуку відповідей студентською групою, можливість розкриття і обґрунтування різних точок зору є досить ефективними, забезпечують контроль за засвоєнням знань і розвиток наукового мислення кожної особистості [92, с. 49-50].

Як уже зазначалось, близькою до бесіди є дискусія – емоційно забарвлений обмін думками і судженнями. Питання, що ставляться у ході дискусії, є розгорнутими монологічними висловлювання учасників, а участь у дискусії передбачає наявність у них певних сформованих умінь у діалогічній і монологічній мові [110, с. 130]. Під час проведення дискусії роль керівника може на себе взяти не лише викладач, але й студент. Дискусія активно використовується для аналізу конкретних ситуацій через аргументацію власної позиції кожного з опонентів, а також базових ситуацій, у яких закладений альтернативний потенціал для обговорення. Особливу увагу ведучому необхідно звернути на наступні питання: 1) взаєморозуміння, або як спілкуються учасники дискусії; 2) членство, тобто наскільки група прислухається до думки кожного учасника; 3) атмосфера, або як учасники ставляться один до одного; 4) норми (процедури), тобто принципи відповідно до яких учасники вирішили проводити дискусію (час на кожен окремий виступ, послідовність виступів, способи вираження згоди чи незгоди) [93, с. 75].

Важливим також є обов'язковий зв'язок обговорюваної під час дискусії проблеми з іншими, що висвітлюються під час вивчення курсу. Це надає змогу підходити до вирішення проблем мобільно, максимально використовуючи весь арсенал знань, умінь і навичок, як у процесі навчання, так і під час безпосереднього міжкультурного спілкування під час проходження практики, у ході виконання професійних обов'язків, що забезпечує належний взаємозв'язок між теоретичними знаннями і практичними вміннями і навичками.

Перед організацією дискусії ми дбали про те, щоб студенти засвоїли правила мовного етикету іншомовної дискусії, яких необхідно дотримуватися під час обговорення. Ще однією важливою умовою було висловлення власної позиції виключно іноземною мовою, що сприяло формуванню практичних комунікативних

умінь і навичок.

Нижче наведено приклади кількох дискусій, які проводилися на формувальному етапі педагогічного експерименту.

Так, під час вивчення теми «Culture shock and adaptation» («Культурний шок та адаптація») майбутнім інженерам-судномеханікам було запропоновано висловити власне ставлення та обговорити у групі твердження Кофі Аннана «Ми можемо мати різні релігії, різні мови, різні кольори шкіри, але ми всі належимо до однієї людської раси» («We may have different religions, different languages, different colored skin, but we all belong to one human race» (Kofi Annan)). Ця дискусія сприяла розумінню різноманіття сучасного світу, необхідності толерантно, з повагою, емпатією та терпимістю ставитись до особистості кожного незалежно від його/її віросповідання, світогляду, гендерної приналежності тощо, що дозволить під час міжкультурної взаємодії з іноземцями уникнути непорозумінь і конфліктів, які базуються на нерозумінні й неприйнятті інших позицій, точок зору тощо.

При засвоєнні теми «Stereotypes in different cultures» («Стереотипи в різних культурах»), студенти поділялися на групи, між якими відбувався обмін поглядами, міркуваннями із запропонованих проблем: 1) *What are stereotypes and how do they affect people's lives?* 2) *How do people learn to make stereotypes?* 3) *How can the media (newspapers, television, movies) help to reduce stereotyping?* 4. *What do you think an individual can do to help reduce bias and stereotyping?*

Така дискусія дозволила студентам усвідомити роль стереотипів як позитивних, так і негативних, необхідність позбавлення стереотипного сприйняття інших з метою надання адекватної оцінки вчинкам, діям тощо, виокремити шляхи позбавлення від упереджень і стереотипів.

Використання дискусії в ході підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації дозволило органічно інтегрувати знання студентів із різних галузей при вирішенні певної проблеми, й разом із цим, надало можливість застосувати мовні знання і навички безпосередньо на практиці під час обговорення проблемного питання. У ході дискусії відбувалися обмін інформацією, формування комплексу умінь, зокрема: вміння висловлювати власні

точки зору, думки, ідеї на основі осмислення різного досвіду, опрацьованого матеріалу тощо, будувати висновки і логічні ланцюги доказів; уміння з розумінням та повагою сприймати докази, що сприяє розвитку системного логічного мислення, творчих і аналітичних здібностей; уміння ефективно співпрацювати з іншими людьми, відповідально відноситись до власного висловлювання, виражати думки ясно, упевнено, коректно й толерантно по відношенню до оточуючих. Дискусія як метод навчання сприяє розвитку у студентів умінь і навичок, необхідних для міжкультурної комунікації, оскільки вони студіюють правила мовного етикету іншомовної дискусії, висловлюють власну думку іноземною мовою, вчать (у деяких випадках на основі опорних конспектів) вибирати коректну форму спілкування залежно від ситуації.

Під час креативно-практичного етапу формування у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації, окрім вищезгаданих методів (бесіди, дискусії), застосовувалися також: мозковий штурм, різні ігри, веб-квести та ін.

Метод мозкового штурму (англ. brainstorming) безпосередньо спрямований на забезпечення процесу створення ідей, на подолання стереотипів мислення й комунікативних бар'єрів [114, с. 130]. У процесі дослідження підтверджено, він значною мірою активізує розумову діяльність студентів, стимулює їх до формування нових ідей і пропозицій з вирішення проблемного завдання чи ситуації; сприяє встановленню якісного взаємовпливу між студентами, вчить співпрацювати у команді, виявляти терпимість до будь-якої точки зору, поваги права кожного на свободу слова; дозволяє сформувати у студентів такі якості, як: креативність і мобільність поведінки, здатність швидко приймати рішення, надзвичайно необхідні для здійснення міжкультурної комунікації.

Мозковий штурм використовували, наприклад, для вирішення майбутніми інженерами-судномеханіками таких проблемних ситуацій: 1) *Які поради Ви можете надати для подолання сформованих стереотипів, які перешкоджають продуктивній міжкультурній комунікації?* 2) *Як Ви думаете, майбутньому морському інженеру потрібна така особиста якість, як толерантність і чому?*

Свої ідеї студенти фіксували на власних картках або на дошці, ватмані тощо. Постановка проблеми у такому форматі стимулювала у майбутніх фахівців бажання долучитись до обговорення, оскільки їх не поділяли на слабких і сильних, а надавали можливість рівноправно висловити власну ідею/ точку зору, що сприяло зменшенню комунікативного бар'єру та активному використанню набутих знань, умінь і навичок на практиці.

Чималі можливості для активного використання студентами набутих знань, умінь і навичок створювалися й під час гри.

Як показали результати спостереження, цей метод дозволяє в межах освітнього процесу створити й імітувати наближені до реальних умов ситуації, що є важливим фактором під час підготовки до міжкультурної комунікації, адже сприяє зануренню в умови, які можуть очікувати майбутніх інженерів-судномеханіків під час міжкультурної взаємодії з іноземними партнерами.

Організуючи ігри, ми спиралися на дослідження П. Бабинської, Т. Дмитрієнко, У. Літлвуда (W. Littlewood), Е. Маслико, Є. Пасова, О. Тарнопольського, Г. Рогової та ін.

Т. Дмитрієнко виокремлює гру як «соціально-педагогічне явище», вид розвиваючої соціальної діяльності, форму опанування соціального досвіду [73, с. 30]. Ключовим завданням учасників гри є набуття досвіду, навчання «через досвід та почуття» [194, с. 62]. Спостереження за студентами під час гри дозволило підтвердити загальновідомий факт, що знання, підкріплені емоціями, переживаннями, засвоюються й усвідомлюються значно краще. Завдяки використанню методу гри у ході формувального етапу педагогічного експерименту кожен студент мав змогу опинитися у штучно створеній ситуації міжкультурної комунікації (це було передбачено її умовами) й отримати цінний досвід, формуючи тим самим цілісне уявлення про професійну діяльність, про можливі проблеми під час міжкультурного спілкування при виконанні професійних обов'язків. Тобто, по суті, майбутні інженери-судномеханіки в ході ігрової діяльності в межах навчальної аудиторії практикували застосування знань.

Метод гри (як і дискусії, аналізу ситуацій, тренінгу) дозволяє повністю

зануритися в активне контрольоване спілкування, розгорнути проблеми в динаміці, надає можливість учасникам прожити необхідну кількість часу в конкретних ситуаціях міжкультурного спілкування. О. Садохін підкреслює, що за допомогою цього методу навчання партнери з комунікації вдосконалюють необхідні навички спілкування і взаємодії, розвивають впевненість у собі, здатність до гнучких стосунків [212, с. 222]. Під час гри викладач має змогу максимально залучити аудиторію до процесу навчання, перетворюючи студентів з «пасивних» в «активних» його учасників. Більше того, гра багатофункційна й має важливу закономірність: первісна зацікавленість зовнішньою стороною явищ поступово переростає в інтерес до їх внутрішньої суті [128, с. 142].

Під час формувального етапу педагогічного експерименту ми використовували різні ігри та ігрові ситуації (ділові, рольові, сюжетно-рольові, імітаційні), які організовано під час аудиторної й позааудиторної роботи, в тому числі на засіданнях «Кроскультурного клубу».

Ділова гра – це метод імітації ситуацій, що моделюють професійну або іншу діяльність шляхом гри [105, с. 33]. Основу такої гри складають ситуації з певної сфери соціально-професійної діяльності. Загальна логічна схема ділової гри складається з таких ключових компонентів, як-от: визначення сюжету гри її організатором; постановка ігрового завдання; розподіл ролей; інструктаж учасників; запуск механізму гри (виконання ігрового завдання в рамках своєї ролі). Принципове значення має експертна оцінка виконання ігрової задачі у цілому й кожної ролі окремо [178, с. 80]. Погоджуємося з М. Доможировою [75], яка, вивчаючи ділову гру як засіб навчання професійно-орієнтованого спілкування, поклала в основу своєї класифікації наявність або відсутність сюжету та виокремила: 1) ігри за сюжетом; 2) ігри без сюжету, але з певним завданням; 3) проблемну гру; 3) гру за легендою.

Щодо сюжетно-рольової гри то, це форма організації діяльності, що моделює і відтворює в умовних ситуаціях який-небудь аспект соціального життя [78, с. 98-99]. У сюжетно-рольовій грі студенти беруть на себе різні соціальні ролі у спеціально створюваних ними сюжетних умовах [105, с. 44].

М. Кузнєцова характеризує рольову гру як форму продуктивної групової навчальної діяльності, спрямованої на розвиток стратегій вербальної та невербальної комунікації в умовах штучно створеної проблемної ситуації, яка вимагає від студентів виконання обумовлених нею й актуальних для них соціокомунікативних ролей [125, с. 40]. Згідно з класифікацією вченої існують: 1) рольові ігри міжкультурної спрямованості, завдання яких – розвиток навичок міжкультурного спілкування; 2) рольові ігри стратегічної спрямованості, що покликані розвивати стратегічну компетенцію; 3) рольові ігри професійної спрямованості, що розвивають комунікативні навички та професійні компетенції.

Як слушно підкреслила Т. Добриніна, саме за допомогою ігор можна змоделювати, розвинути і вдосконалити практично всі особисті й професійні способи поведінки – комунікативні навички, спостережливість, творчі здібності, фантазію, здатність розбиратися як у власних, так і чужих почуттях [74, с. 16]. Усі вище перераховані способи поведінки є виключно важливими для процесу міжкультурної комунікації, оскільки він ґрунтується, насамперед, на спілкуванні і взаємодії між представниками різних культур.

У ході дослідження виявлено, що метод гри під час навчання іноземній мові сприяє створенню активної, ділової, необхідної в кожному конкретному випадку емоційної ситуації, а, відтак, як слушно з'ясувала Т. Дмитрієнко, допомагає розвинути у студентів: здатність спілкування з теми, що вивчається; здатність швидкого знаходження необхідних лексичних одиниць і термінів, ключів для вирішення проблеми у ігровій ситуації; комунікабельність, зібраність в потрібних ситуаціях, почуття впевненості у власних силах; здатність вираження своїх думок засобами іноземної мови; оцінку вірогідності використання отриманих знань з обраної спеціальності [73, с. 30]. Гра, активізуючи прагнення студентів до контакту один з одним, створює ситуацію рівності в мовному партнерстві, руйнуючи тим самим традиційний бар'єр між викладачем і студентами [там само, с. 31]. Цей метод створює можливість реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У процесі формування вмінь міжкультурної комунікації рольові ігри доцільно вибудовувати за правилами, які розроблені У. Літгльвудом [66]: студентам

пропонуються ситуації, які можуть виникнути у процесі міжкультурного спілкування, а отже, у реальному житті. Вони, на думку вченого, допоможуть адаптуватися до певної ролі у ситуаціях міжкультурного спілкування, студенти слідуєть стратегії і тактиці поведінки, так, наче це проходило у реальному житті, тобто їхня поведінка повністю повинна відповідати ролі, що виконується.

Під час дослідження з урахуванням сучасних наукових розвідок щодо механізму формування готовності до міжкультурної комунікації засобами гри виділено такі його компоненти: 1) наявність трьох взаємопов'язаних етапів, так званого алгоритму гри: підготовчий етап (що охоплює постановку мети, аналіз проблеми, обґрунтування задач, планування, загальний опис процедури гри, підготовку матеріального забезпечення, характеристику дійових осіб, розподіл ролей, консультації), етап проведення/реалізації (складається з входження в гру та безпосереднє виконання завдання, роботу з джерелами та підготовку до виступу, виступ груп, захист результатів) та етап аналізу/узагальнення результатів гри (містить дискусію, обговорення досягнень цілей заняття, сформованість умінь організації міжкультурної взаємодії, творчість виконання завдання, оцінку та самооцінку, роль кожного учасника під час гри, рефлексію, висновки та узагальнення, рекомендації); 2) одночасне задіяння під час усіх трьох етапів гри вмінь (засвоєння нових та практичне застосування набутих знань; швидка і правильна оцінка співрозмовника; швидке, самостійне прийняття рішень), знань (знання з іноземної мови (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні); норм спілкування; знань про культурні цінності; фактів про культуру; паралінгвістичних засобів спілкування), характер взаємодії (гуманістичного, суб'єкт-суб'єктного), спосіб мислення (критичний погляд; самокорекція; увага та апелювання відповідно до контексту / ситуації), відношення (відкритість до продуктивної взаємодії; відмова від упереджень; толерантне прийняття іншої культури). Під час взаємодії майбутні інженери-судномеханіки набувають досвід вирішення реальних ситуацій міжкультурної діяльності та спілкування.

Описаний вище механізм формування у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації засобами гри було апробовано,

наприклад, під час вивчення студентами курсу «Англійська мова». З цією метою розроблено низку ігор, зокрема «Співбесіда у крьюінговому агентстві. Потрібен інженер-механік для роботи у мультикультурному екіпажі».

За умов цієї гри студентів розподіляють на 2 групи. Перша група – це представники фірм, які набирають персонал інженерів-механіків для роботи за кордоном. Їх завдання полягає у тому, щоб описати вимоги до фахівців. Друга група – це інженери-механіки, які зацікавлені знайти якомога краще місце роботи. Кожен із них мав підготувати резюме (англійською мовою) та презентувати його «роботодавцям». У кінці гри враховується, яка з фірм набрала більше співробітників, обговорюються вимоги, сформульовані «роботодавцями», а також аналізуються резюме. Гру доцільно застосовувати на практичному занятті на завершальному етапі вивчення модуля «Організації і планування кар'єри», коли студенти вже оволоділи необхідним лексико-граматичним матеріалом, знають основні вимоги та правила щодо ділової професійної кореспонденції. Ця гра сприяє формуванню професійної компетентності, яку, зазвичай, можливо сформувати тільки на практиці, в реальних умовах. Під час гри студенти отримують уявлення про правила і вимоги, що висуваються до інженерів-судномеханіків за кордоном міжнародними крьюінговими компаніями, а також мають можливість зануритись у ситуацію міжкультурної комунікації.

У ході вивчення модуля «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності майбутніх фахівців» ми використовували гру «Кодекс інженера-механіка при роботі у мультикультурному екіпажі». За умов цієї гри студенти також поділяються на дві групи. Перша – це іноземні експерти, інженери-механіки з різних країн, що вже довгий час працюють у багатокультурних колективах, друга – молоді фахівці, інженери-механіки, зацікавлені знайти високооплачувану роботу за кордоном у складі багатонаціонального трудового колективу. Гра проходила у вигляді прес-конференції, на якій провідні спеціалісти відповідали на запитання, надавали поради молодим фахівцям. У кінці гри обговорено питання, що були поставлені, та отримані на них відповіді, а також було складено зведений кодекс порад молодому інженеру-судномеханіку з питань роботи у мультикультурному

екіпажі. Залучення до гри так званих «носіїв мови», яких представляли фахівці морської галузі або студенти з високим рівнем знань, умінь і навичок, було обов'язковою умовою, що відрізняла ділову гру від подібних моделюючих ігор. Завдяки їх участі досить успішно виконувалося одне з найбільш складних завдань у навчанні мовам – формування міжкультурних умінь і навичок. А для майбутніх інженерів-судномеханіків «проживання» процесу штучно створеного «міжкультурного спілкування» допомагало застосовувати набуті знання, вміння і навички на практиці. Найчастіше «запрошені» носії мови виступали від свого імені, тим самим емоційно забарвлюючи спілкування, адже у такому разі на перший план виходить особистість виступаючого і його власне ставлення до події, його досвід, знання. Цей момент гри дуже «тонкий», коли гра «виходить за свої межі», і створюється ситуація реального спілкування. Серед основних особливостей вищевказаних ігор виділяємо наступні: 1) залучення до гри всіх студентів групи без винятку; 2) спілкування в ході гри лише іноземною мовою.

Проведене дослідження довело, що ігри дозволяють успішно вирішувати важливі методичні та психологічні завдання, серед яких: створення ситуацій реального спілкування, в яких переплітається мовленнєва і не мовленнєва поведінка учасників; психологічна підготовка студентів до мовленнєвої діяльності, спілкування, в тому числі й міжкультурного; забезпечення природної необхідності багаторазового повторення учасниками гри мовного матеріалу; створення штучних умов для навчання студентів із середнім і низьким рівнями навченості; тренування студентів у виборі потрібного мовного варіанта; формування комунікативної мотивації; зняття втоми і напруженості. Однак ігри здатні привнести суттєві зміни у процес навчання студентів міжкультурній комунікації лише за умов ретельної підготовки до їх використання. Зокрема, ігри мають бути логічно вбудовані викладачем в певний освітній модуль та попередньо детально розроблені. Як довело дослідження, позитивний результат можна отримати при певній циклічності підготовки, розробки, проведення та обговорення результатів кожної гри.

На креативно-практичному етапі сформувати у майбутніх інженерів-судномеханіків готовність до міжкультурної комунікації допомагало використання веб-квестів.

Це технологія, яка об'єднує у собі елементи проблемного навчання, інтерактивного навчання, методу проєктів, гри, й передбачає активне використання інформаційних та комунікаційних технологій. Технологію веб-квест (WebQuests) почали використовувати відносно недавно, вона уведена у науковий обіг Б. Доджом (Bernie Dodge), професором освітніх технологій Університету Сан-Дієго (США) у 1995 році. Вчений виокремив веб-квест як діяльність орієнтовану на дослідження, в якому більшість або й вся інформація, що залучається, надходить з мережі Інтернет й спрямований він на заощадження часу навчання, зосередивши увагу на застосуванні інформації, а не на її пошуку, на підтримці уявлення студентів про аналіз, синтез та оцінку [329, с. 2]. Веб-квест дозволяє, як студентам, так і викладачам, бути творчими й продуктивними, використовувати створене освітнє середовище для ініціації уяви, вирішення поставлених задач, сприяє обговоренню важливих питань [320, с. 100]. Л. Петришин до переваг веб-квесту уналежнює: «підвищення зацікавленості до проблеми, що актуалізується для вивчення; можливість отримати додаткову інформацію творчого характеру; спрощення роботи в мережі Інтернет; розвиток креативних здібностей у пошуку аналогій та продукуванні креативних ідей». Учена зауважує, що веб-квест якісно збільшує мотиваційний рівень, «допомагає особистості самоактуалізуватись та саморозвинутись, сформувати нові компетенції та оформити результати роботи у вигляді публікацій, презентацій, створенні веб-сторінок» [183, с. 215]. О. Багузіна виділяє серед характерних ознак веб-квесту наступні: викладач може залучати величезні об'єми інформації Інтернет-ресурсів з певної тематики; працюючи над виконанням веб-квесту, студент може вибрати для себе найбільш зручний темп виконання завдання, повертатися до матеріалу, який для нього виявився незрозумілим; веб-квест надає можливість пошуку додаткової інформації з теми, проте в певних, заданих викладачем рамках; попередній відбір викладачем сайтів дозволяє виключити ймовірність використання студентами сайтів з

непідтвердженою, помилковою або необ'єктивною інформацією; викладач відбирає Інтернет-ресурси орієнтуючись на різні рівні мовної підготовки студентів; використання веб-квестів робить студента самостійним, пристосованим до життя, вчить його орієнтуватися в різноманітних ситуаціях [12, с. 16].

Услід за Б. Додж виокремлюємо шість послідовних етапів веб-квесту [329, с. 3], які презентують покроково діяльність студентів: 1) вступ (містить основні відомості, роз'яснення, що готують студента до виконання веб-квесту); 2) завдання (передбачає виконання задач, що дозволяє студентам навчатися й удосконалювати поточні знання, збираючи інформацію через веб-квест, залучати студентів до дослідницької діяльності); 3) набір інформаційних джерел, необхідних для виконання завдання (охоплюють ресурси інтернет мережі, веб-документи доступні через електронну пошту, або в реальному часі доступні бази даних для пошуку в мережі, а також книги та інші документи фізично доступні); 4) установки (включення вказівок до ресурсів); 5) опис процесу (детальний покроковий опис етапів, який спрямовує їх виконання); 6) рекомендації (про впорядкування отриманої інформації) й висновок (аналіз і підбиття підсумків).

Досвід упровадження веб-квестів у освітній процес показав, що цей метод підвищує мотивацію до навчальної діяльності. Як результат, студенти прагнуть виконати поставлені завдання більш продуктивно, докладаючи зусилля, залучаючи при цьому критичне мислення, логіку, аналіз, у тому числі й порівняльний, уміння узагальнювати, виокремлювати головне, робити висновки. Під час виконання веб-завдань студент перетворюється з об'єкта навчального процесу, що пасивно сприймає інформацію, на суб'єкта, який бере безпосередню активну участь у освітньому процесі, повною мірою несе відповідальність за якість засвоєння необхідного матеріалу, виконання поставлених перед ним задач. Причому весь процес набуває творчого характеру, адже вимагає самостійного перенесення знань, умінь і навичок в новий необхідний формат їх застосування.

Разом із тим, практика застосування веб-квестів при підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації показала, що їх використання має базуватись на залученні студентів до реальних проблем,

життєвих ситуацій, які можуть мати місце під час комунікативної взаємодії з іноземними колегами як у процесі безпосереднього виконання професійних обов'язків, так і у повсякденному житті, відпочинку. Такі ситуації дозволяють максимально ефективно підготуватися до міжкультурного спілкування. Аналіз сучасних досліджень і власний досвід застосування технології веб-квест у межах освітнього процесу дозволяє виділити її переваги: можливість поглиблення, розширення, систематизації та закріплення отриманих теоретичних знань і практичних умінь; автентичність текстового матеріалу, розміщеного у мережі Інтернет, яка дозволяє відшкодувати брак комунікації та інтеракції з реальними носіями мови; розвиток пізнавальних здібностей та активності студентів, творчої ініціативи і відповідальності; формування самостійного мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації; розвиток дослідницьких умінь; інтеграція знань і упорядкування інформації.

У презентованому дослідженні веб-квести використано на креативно-практичному етапі формування у майбутніх інженерів-судномеханіків готовності до міжкультурної комунікації.

Наприклад, веб-квест «Комунікативні бар'єри та непорозуміння як одна з причин аварій на морі» («Language barriers and miscommunication as a cause of maritime accidents») студенти розв'язували при вивченні модуля «Стратегії та тактики подолання міжкультурних бар'єрів та конфліктів» («Strategies and tactics for dealing with intercultural barriers and conflicts») під час виконання самостійної роботи. Метою цього веб-квесту було: 1) поглиблення й розширення знань студентів щодо різного роду комунікативних бар'єрів та непорозумінь, які можуть мати місце у майбутній професійній діяльності інженера-судномеханіка під час роботи у мультикультурному екіпажі; 2) усвідомлення природи комунікативних бар'єрів та непорозумінь задля розширення умінь і навичок прогнозувати та попереджати їх, за необхідності долати; 3) розвиток пізнавальної активності вивчення іноземної мови як засобу налагодження продуктивної міжкультурної комунікації; 4) підвищення мотивації до саморозвитку, самонавчання; 5) розвиток

толерантного ставлення, емпатії і спостережливості по відношенню до представників інших культур.

Відповідно до умов веб-квесту студентів було розподілено на дві групи: перша – експерти, які з'ясовували види комунікативних бар'єрів та непорозумінь під час міжкультурної комунікації; друга – фахівці, які визначали найбільш поширені причини комунікативних бар'єрів і непорозумінь, що трапляються з інженерами-судномеханіками під час роботи в мультикультурних екіпажах.

У ході виконання веб-квесту студенти мали чітко розподіляти між собою завдання, за які кожен член групи ніс персональну відповідальність, що дозволило зробити особистий внесок кожного студента в роботу команди й отримати спільний продукт. Перед початком виконання завдань веб-квесту студентів було проінструктовано, забезпечено необхідними матеріалами, надано посилання для пошуку потрібної інформації у мережі Інтернет (табл. 3.1), що дозволило націлити майбутніх фахівців на продуктивне виконання поставлених задач. Після отримання результатів, поданих у вигляді презентацій, дві групи експертів, співпрацюючи між собою, розробляли пам'ятку/інструкцію «Дієві поради запобігання комунікативних непорозумінь та подолання бар'єрів» («Effective tips for preventing communicative misunderstandings and overcoming barriers»), яка повинна допомогти майбутнім інженерам-судномеханікам у реальних ситуаціях професійної діяльності уникнути побутових і робочих непорозумінь, масштабних аварійних ситуацій.

Результати досліджень студенти представляли під час аудиторних занять шляхом захисту мультимедійних презентацій і пам'ятки/інструкції. Завершальним етапом роботи була саморефлексія (оцінка результатів і процесу в цілому). Студенти висловлювали власні думки з таких питань, як: 1) *Що викликало ускладнення, а що полегшило роботу під час виконання завдань веб-квесту?* 2) *Що для Вас виявилось новим (про що Ви дізналися вперше) із запропонованих матеріалів?* 3) *Яку інформацію вважаєте цінною (важливою для подальшої професійної діяльності)? Обґрунтуйте власну точку зору.* 4) *Які навчальні завдання, на Вашу думку, допомогла вирішити робота над виконанням веб-квестом?*

Таблиця 3.1

Приклади ресурсів мережі Інтернет для виконання завдань веб-квестів*

No	References for the first group The aim: to find out actual communication barriers and misunderstandings in intercultural communication.	No	References for the second group The aim: to identify the most common causes of communication barriers and misunderstandings that can occur with marine mechanical engineers while working in multicultural crews.
1	https://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/17142/b%2C4%29Bla%2C5%A1kov%2C3%A1_2011_bp.pdf?sequence=1	1	http://iamu-edu.org/wp-content/uploads/2014/06/badawi-halawa.pdf
2	https://oueverydaylife.com/six-barriers-to-intercultural-communication-12080535.html	2	http://www.he-alert.org/filemanager/root/site_assets/standalone_article_pdfs_0605-/HE00615.pdf
3	https://www.colorado.edu/conflict/peace/problem/cultrbar.htm	3	https://maredu.gunet.gr/modules/document/file.php/MAK265/Dissertations%20in%20English/Language%20barriers%20and%20miscommunication%20as%20a%20cause%20for%20marine%20accidents.pdf
4	https://www.businesstopia.net/communication/cultural-barriers-communication	4	https://knect365.com/maritime/article/d3d81534-beff-4a52-b3ac-5c186c4693c0/working-with-multicultural-crews-in-shipping-cross-cultural-trainer-laxmi-chaudhry
5	http://www.iaeme.com/MasterAdmin/UploadFolder/CROSS%20CULTURAL%20COMMUNICATION%20BARRIERS%20IN%20WORKPLACE/CROSS%20CULTURAL%20COMMUNICATION%20BARRIERS%20IN%20WORKPLACE.pdf	5	https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/578413/CSWPMS_2016_collated_for_web_final.pdf
6	https://www.youtube.com/watch?v=slq1nAhZuqE		
7	https://www.youtube.com/watch?v=1iSeorhtHMM		

* Розроблено автором

Завдяки таким запитанням студенти мали можливість провести аналіз власної самостійної діяльності, висловити свою позицію, яка є цінною не лише для їх розвитку, а й для викладача, зокрема для подальшої ефективної роботи з веб-квестами. Оскільки, цей веб-квест передбачав виконання низки завдань (відбір й аналіз інформації, групування й представлення матеріалів у вигляді презентації; вивчення отриманих даних і розроблення власних порад), то уважаємо його комплексним, відповідно його результати оцінювалися за кількома показниками,

серед яких: особистий внесок кожного члена групи; якість відібраної інформації та наявність конкретних фактів/прикладів/ ілюстрацій тощо; творчість та оригінальність подання й презентації матеріалу; захист. Спостереження за студентами під час роботи над веб-квестом, результати їх діяльності, а також відповіді на запитання після завершення роботи показали, що ця технологія активізує діяльність і мотивує студентів до навчальної діяльності загалом та міжкультурної комунікації, зокрема. Майбутні фахівці з інтересом виконували запропоновані завдання, проявили творчий підхід під час вирішення поставлених задач й глибоке розуміння зв'язку проблеми веб-квесту з подальшою професійною діяльністю.

Використання цього та інших веб-квестів допомогло якісно організувати й управляти самостійною роботою студентів, що є вкрай важливим фактором за умови значного скорочення аудиторної кількості годин і збільшення обсягу годин на самостійну роботу. Такий вид діяльності дозволив студентам обирати власний темп роботи; отримати постійний доступ до матеріалів, розміщених у мережі Інтернет, та можливість їх повторного перегляду за необхідності; здійснювати самоконтроль.

При підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації значне місце відводимо методам нових інформаційних технологій. В узагальненому вигляді основні характеристики й можливості цих методів для цілей освіти, зокрема для підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації, можна представити так: знищення просторово-часових бар'єрів між викладачем і студентом; гнучкість, мобільність освіти; розширення освітніх пропозицій для студентів; сприяння як спільному навчанню, так і самонавчанню; можливості індивідуалізації освіти; заохочення безперервної освіти впродовж життя; залучення учасників освітнього процесу до активної взаємодії і взаємозв'язку; можливість пристосування засобів навчання відповідно до потреб і характеристик індивідів; сприяння спілкуванню й взаємодії студентів з обмеженими можливостями або особливо талановитих з їхнім оточенням [31, с. 159].

У процесі дослідження проаналізовано дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців (О. Гітман, П. Сисоєв, Ю. Тимкіна, О. Тарнопольський та ін.) і зроблено висновок, що методи нових інформаційних технологій використовуються у тісному поєднанні з сукупністю програмно-апаратних засобів. Аналіз результатів наукових пошуків учених дозволив виділити серед переваг використання новітніх інформаційних технологій під час підготовки майбутніх фахівців до міжкультурній комунікації такі: 1) можливість компактного зберігання великого обсягу інформації; 2) відкритість і доступність (можливість працювати зі значною кількістю освітніх ресурсів, які, як правило, безкоштовні); 3) широкі можливості досить швидкого пошуку; 4) можливість виконання інтерактивних вправ і тестів; 5) легкість актуалізації інформації (доповнюється, розширюється й постійно оновлюється); 6) наявність багатого й високоякісного ілюстративного матеріалу (широкі можливості побудови візуальних моделей, представлення графічної й аудіо і відео інформації); 7) структурованість; 8) можливість цілодобово отримувати професійно значущу інформацію on-line, яка до того ж постійно оновлюється; 9) адаптивність і варіативність (адаптація до потреб конкретного користувача у процесі навчання, можливість варіювання рівня складності); 10) наявність іншомовного середовища з автентичною мовою (автентичні аудіовізуальні матеріали, автентичні відеоматеріали, автентичні візуальні матеріали); 11) розвиток самостійної діяльності під час освітнього процесу (можливість різного роду пошуково-пізнавальної діяльності у студентів, багаторазове повторення матеріалу, аналіз досягнутих умінь і знань); 12) можливість удосконалити вміння та навички як командної, так і індивідуальної роботи студентів; 13) інтенсифікація пізнавальної і творчої активності студентів; 14) мультисенсорність, тобто комплекс засобів для надання інформації (текст, звук, мультиплікації, відео тощо).

Використання в дослідно-експериментальній роботі методів нових інформаційних технологій значно розширило можливості організації самостійної роботи під час підготовки студентів до міжкультурної комунікації завдяки таким факторам: 1) індивідуальний підхід до виконання самостійних робіт; 2) значна

кількість варіацій інформаційних ресурсів (довідники, навчальні посібники, словники, банки індивідуальних завдань для самостійної роботи студентів тощо); 3) матеріали для контролю (тести, ситуаційні задачі); 4) методичні матеріали (вказівки, поради тощо); 5) віртуальні консультації (on-line); 6) автентичні текстові, аудіо- та відеоматеріали для самостійного опрацювання, які сприяють поглибленню й розширенню міжкультурного кругозору, допомагають ознайомитися з національною культурою, звичаями, традиціями різних культур (західної і східної). Це дозволило покращити підготовку студентів до міжкультурної комунікації, якісно змінити контроль, забезпечити гнучкість управління; сформувати у студентів «рефлексію своєї діяльності».

У ході проведення дослідження для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на всіх етапах (організаційно-цільовому, репродуктивно-практичному, креативно-практичному) широко використовувалися інформаційні ресурси, зокрема YouTube.

Інформаційний ресурс YouTube містить велику колекцію відеороликів, відеофрагментів, фільмів, трейлерів, які додані його користувачами з усіх куточків світу з різними цілями і метою. Особливий інтерес для нашого дослідження становили відеофрагменти – це вид короткого (тривалість 3-5 хв.) навчального відеофільму, який розкриває зміст одного з питань вивченої теми [4, с. 93].

Услід за С. Стемплескі і Б. Томалін підкреслимо, що саме відео після реальних життєвих ситуацій є одним із найефективніших засобів презентації мови в ситуативному контексті в межах навчального заняття в аудиторії [388, с. 3]. В. Ріверс констатує, що візуалізація сприяє кращому розумінню іншомовної культури [375, с. 399]. Ю. Верисокін зазначає, що сприйняття на слух тексту відео на заняттях з англійської мови готує до розуміння мовлення різних людей [36, с. 32]. Отже, використання відеоматеріалів дозволяє не просто почути, а й наочно побачити ситуацію, вербальні й невербальні особливості поведінки людей у тих чи інших ситуаціях спілкування, інтонацію, жести, позу, вираз обличчя, які властиві представникам різних культур. Паралінгвістичні особливості, що складають основу комунікації, є досить складними для пояснення без залучення візуалізації.

Тому використання YouTube як інформаційного ресурсу в освітньому процесі надає студентам можливість працювати з автентичними матеріалами на заняттях, а також під час виконання самостійної роботи, що орієнтовані значною мірою на ситуації реального спілкування. Досвід доводить, що включення відео під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації є досить ефективним, адже в межах освітнього процесу вони «занурюються» в певну культуру, її звичаї, традиції, особливості, мають можливість відчутти її колорит, порівняти, зробити аналіз характерних ознак кількох культур тощо. Така підготовка в майбутньому дозволить уникнути багатьох неприємних ситуацій, непорозумінь, конфліктів при взаємодії з іноземними колегами під час виконання безпосередніх професійних обов'язків. Однак, відео розміщені у YouTube, можуть бути досить складними для сприйняття. З одного боку, цей фактор дозволяє поступово підготувати студентів до життєвих ситуацій комунікативної взаємодії з іноземними партнерами, а з іншого – через темп мовлення, сторонні звуки, шуми, якість звуку, скорочень й інші фактори може здійснюватися негативний вплив на якість сприйняття й розуміння. Під час дослідження відеоматеріали інформаційного ресурсу YouTube використано для виконання майбутніми інженерами-судномеханіками таких завдань: після перегляду відеоролика з проблеми, що безпосередньо стосується міжкультурної комунікації, відповісти на запропоновані викладачем запитання; обговорити різні проблемні ситуації міжкультурної комунікації, представлені у відео (висловити власну точку зору, бачення проблеми, пошук консенсусу і прийняти спільне рішення); перегляд фрагменту відеоролика й обговорення всіх можливих варіантів розгортання ситуації, потім перегляд повного варіанту відеоролику, обмін думками та пропозиціями найбільш правильного шляху її вирішення; перегляд декількох відеороликів з їх подальшим компаративним аналізом (порівняння декількох культур; зіставлення різних ситуацій, аналіз подій тощо); перегляд відеоролику з проблемним запитаннями/завданням, а відповідь має бути представлена у вигляді короткого есе/плану/тез тощо. При цьому було враховано рівень оволодіння студентами іноземною мовою, дібрано відеоматеріали відповідного рівня

складності. Оскільки відеоролики є різної тривалості (від короткого відео до фільму) під час аудиторного заняття використано короткі відео з включенням широкого спектру завдань до них, пов'язаних з обговоренням тих чи інших проблем міжкультурного спілкування. А під час самостійної роботи – довші відео, після перегляду яких студенти виконували письмові роботи (відповіді на запитання, твори, есе, схеми, таблиці, тести тощо), що надавало викладачам можливість здійснити контроль за виконанням навчальних завдань.

Зокрема, під час вивчення теми «Nonverbal Communication in Different Cultures» студенти переглядали декілька відеороликів (1-й – <https://www.youtube.com/watch?v=6MhJxPffkhY>; 2-й – <https://www.youtube.com/watch?v=2h0V1YkccEE>; 3-й – <https://www.youtube.com/watch?v=BM9Iu4OQXAw>; 4-й – <https://www.youtube.com/watch?v=UmGyb5tg29g>), тематика яких пов'язана з проблемами використання жестів у різних культурах як засобів невербальної міжкультурної комунікації. Вибір таких відеороликів був пов'язаний із тим, що однакові жести внаслідок культурно-специфічного підґрунтя мають різне значення. Це значно ускладнює взаєморозуміння між партнерами з різних країн під час міжкультурної комунікації. Цілком тотожні з техніки виконання жести по-різному інтерпретуються в різних культурах, саме тому обов'язковим є їх розуміння, а також правильне тлумачення.

Після перегляду відеороликів студенти відповідали на ряд запитань, а саме: 1) *What does «the okay sign» mean to different cultures?* 2) *What does «thumbs-up sign» signify to different cultures?* 3) *What does «the crossed fingers sign» indicate to different cultures?* 4) *What does «the 'V' sign» mean to different cultures?* 5) *How much do you know about the meaning of certain gestures in different cultures?*

Крім того, студенти заповнювали таблицю, де вказували таку інформацію: жест, країна, у якій застосовується, та значення, у якому застосовується жест (позитивне/негативне) (табл. 3.2).

Таке завдання допомогло виявити універсальні й унікальні, позитивні й негативні властивості того чи іншого жесту, що використовується представниками

різних країн, усвідомити, що може сприяти й що, навпаки, перешкоджати спілкуванню з представниками інших лінгвокультурних спільнот.

Таблиця 3.2

The Meaning of Hand Gestures in different Countries

No	Gesture	Country/Countries	Gesture meaning	
			positive	negative

Запропоновані завдання дозволили сконцентрувати увагу студентів на проблемі, сприяли усвідомленню того, що ефективність спілкування залежить не лише від того, наскільки зрозумілі співрозмовнику слова, але й від здатності адекватно інтерпретувати інформацію, передану жестами, мімікою, рухами тіла, тембром голосу й іншими невербальними засобами комунікації. Особливо це стосується інженерів-судномеханіків, які часто працюють на морських судах у різних складних ситуаціях, і є випадки, за яких, наприклад, лише за допомогою жесту може бути передана та чи інша життєво необхідна інформація. Разом із тим, навіть найменше непорозуміння під час виконання професійних завдань може спричинити збій роботи всієї команди, а інколи навіть призвести до непоправних (трагічних) наслідків.

Вищезазначене дозволило зробити висновок, що використання відеоматеріалів інформаційного ресурсу YouTube під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації – досить швидкий, наочний і зручний спосіб подання інформації як у межах аудиторної, так і самостійної роботи. Останнє нині особливо актуальне в умовах суттєвого скорочення кількості аудиторних годин, адже дозволяє підготувати студентів до різних ситуацій міжкультурної взаємодії.

Значну допомогу в цьому надає й такий метод навчання, як робота з підручником. Однак у сучасній навчально-методичній літературі, зокрема в підручниках з іноземної мови, як показало проведене дослідження, бракує автентичних матеріалів. Разом із тим, вивчення останніх є конче важливим і

відбувається протягом усього періоду підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації.

Зокрема, Е. Азімова й А. Щукіна зазначають, що автентичні матеріали – це матеріали узяті з реального життя країни [4, с. 25], тобто створені носіями мови і для носіїв мови [171, с. 6-12]. Отже, ці матеріали по суті не були призначені для навчання, а залучені з метою оптимізації процесу навчання певній мові для створення атмосфери іншомовного середовища з реальною мовою, якій притаманна лексика, що взята з конкретних «живих» ситуацій спілкування, наявність ідіом, фразеологізмів, мовних кліше. Це дозволяє змоделювати конкретні ситуації, ознайомити студентів із проблемами, культурою, традиціями, звичаями країни, мова, якої вивчається. До автентичних текстів відносять книги, газети, журнали, а також будь-який матеріал узятий із певної культури [390, с. 295]. Г. Барабанова підкреслює, що автентичні тексти, використані з навчальною метою, відразу стають навчальними [13, с. 99]. Разом із тим, долучені до освітнього процесу тексти в поєднанні з різними методами не втрачають автентичності, а отримують нову практичну мету використання. Т. Матвеева зауважує, що автентичність матеріалу відображає живу мовну діяльність, а інформація, закладена в тексті, сприймається як більш достовірна [148, с. 22-26]. Так, автентичні тексти представляють продуктивний словниковий запас із найбільш часто вживаними лексичними одиницями. О. Тарнопольський, Ю. Дегтярьова наголошують, що «фаховим іншомовним текстом для читання студентами повинен бути реальний фаховий текст, написаний носієм мови» [275, с. 242].

Під час формувального етапу педагогічного експерименту було використано широкий спектр різноманітних автентичних матеріалів, як письмових (журнали, довідники, підручники, посібники, видані в англomовних країнах для студентів, які є носіями мови), так і усних (аудіо, відео), що можуть бути долучені на заняттях з іноземної мови для підготовки фахівців до міжкультурної комунікації. Зручним і доволі практичним виявилось те, що значна кількість автентичних матеріалів наявна в мережі Інтернет у режимі цілодобового доступу як для викладачів, так і для студентів. Однак це викликало ускладнення й необхідність фільтрації

необхідних матеріалів викладачем, у зв'язку з наявністю у мережі доволі різного з точки зору якості матеріалу. У роботах сучасних науковців немає єдино прийнятого визначення автентичних текстів, що піддавалися методичному обробленню чи впливу. Дж. Гебхард пропонує: 1) напіваавтентичні тексти; 2) відредаговані автентичні тексти; 3) адаптовані автентичні тексти; 4) тексти наближені до автентичних; 5) навчально-автентичні тексти та істинні автентичні тексти – залучені у навчальний процес без змін з контексту [332, с. 13]. Л. Трімбл поділяє автентичні тексти на істинні (*genuine*), адаптовані (*adapted*), синтезовані (*synthesized*) і створені (*created*) [396]. Щодо використання у навчальному процесі створених і адаптованих текстів, зауважимо, що такі тексти не повною мірою відображають «живий» лексичний матеріал. Це, у свою чергу, не дозволяє зануритися в атмосферу іншомовного середовища. Дослідження довело, що найбільш доцільним у межах закладу вищої освіти є застосування автентичних і синтезованих текстів, оскільки вони, з одного боку, відображають реалії мови, а з іншого – дозволяють засвоїти нові знання, цінності носіїв мови, яка вивчається, що сприяє формуванню як культурознавчої, так і міжкультурної компетенції. Услід за Ю. Дегтярьовою зазначимо, що видозміна автентичних текстів у синтезований може здійснюватися через доповнення тесту певною інформацією з метою поєднання її з уже пройденим чи новим навчальним матеріалом, шляхом виключення або скорочення деяких частин оригінальних текстів, через поєднання підібраних частин оригінальних текстів по-новому [64, с. 114].

Приклад синтезованого тексту, який було використано на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням у процесі викладання майбутнім інженерам-судномеханікам теми «Emergency Situations in the Workplace» (додаток О). Його основу складає автентичний матеріал «The Mariners' Alerting and Reporting Scheme (MARS)» [393], взято на сайті Морського інституту в Лондоні, Великобританія. Цей текст скомбіновано з декількох автентичних текстів без порушення їх автентичності. Синтез професійно-орієнтованих текстів здійснено з метою ширшого розкриття теми й виокремлення ключових її частин, тоді як

вилучений матеріал оригінальних текстів (деякі абзаци, речення) є менш важливим для засвоєння навчального матеріалу вищеназваної теми.

У процесі дослідження підтверджено, що синтезовані автентичні матеріали, які містять професійно-орієнтовані ситуації, мають практичну професійну значимість, дозволяють підготувати майбутніх фахівців до міжкультурного професійного спілкування з урахуванням норм, соціальних і ситуативних рис у конкретних комунікативних ситуаціях. Використані при цьому мовні вирази сприяють стимулюванню пізнавальної активності студентів і підвищенню їх мотивації до здійснення іншомовної комунікативної діяльності. Відбір матеріалу для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації обов'язково має відповідати таким характеристикам, як: автентичність, його практична/ прагматична значимість, професійна спрямованість.

Таким чином, дослідно-експериментальна робота була спрямована на цілеспрямовану підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, яка здійснювалася впродовж трьох етапів (організаційно-цільового, репродуктивно-практичного, креативно-практичного).

Результати спостереження, оцінювання різних видів робіт і діяльності студентів, які були задіяні в експерименті, під час аудиторної та позааудиторної роботи, самоосвіти) дало можливість відзначити ефективність авторської моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Це доводять статистичні підрахунки, представлені у підрозділі 3.2.

3.2 Організація експериментального дослідження та його результати

У процесі проведення експериментального дослідження, услід за А. Коджаспіровим, Г. Коджаспіровою, під педагогічним експериментом розуміємо науково поставлений досвід у сфері навчальної або виховної роботи з метою пошуку нових, більш ефективних способів вирішення педагогічної проблеми; дослідницьку діяльність з вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних

явищах, яка передбачає дослідне моделювання педагогічних явищ і умов їх протікання; активний вплив дослідника на педагогічне явище; вимірювання результатів педагогічного впливу; неодноразову відтворюваність педагогічних явищ і процесів [105, с. 168]. Метою дослідної роботи стала всебічна, комплексна перевірка ефективності технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації при реалізації комплексу педагогічних умов (спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання) й самоосвіти на розвиток умінь, навичок і якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації; розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; формування в майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти; розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального).

Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі Херсонської державної морської академії, Національного університету «Одеська морська академія», Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова. Проведення педагогічного експерименту передбачало чотири послідовних, логічно й змістовно взаємообумовлених етапи, які по чергово змінювали один одного: підготовчий (охоплював два підетапи: теоретичний і методичний); констатувальний, формувальний та контрольний. Кожен етап дослідно-експериментальної роботи відображено в таблиці 3.3 з визначенням цілей, завдань і методів дослідження відповідно.

Підготовчий етап передбачав розкриття стану проблеми формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Задачі етапу: встановити ступінь розробленості проблеми формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на основі аналізу наукових джерел та визначення її актуальності; визначити критерії і показники, а також методики діагностики рівнів готовності до міжкультурної комунікації.

Таблиця 3.3

Етапи проведення дослідно-експериментальної роботи, їх мета і задачі*

Етап	Мета і задачі	Методи
1	2	3
1. Підготовчий етап	<p>Мета: розкриття стану проблеми готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.</p> <p>Задачі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановити ступінь розробленості проблеми формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на основі аналізу наукових джерел і визначення її актуальності; – визначити критерії, показники і методики діагностики рівнів готовності до міжкультурної комунікації 	<p>Методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – теоретичні методи: аналіз нормативно-правових документів; філософської, соціологічної і психолого-педагогічної літератури; понятійно-термінологічний аналіз базових тверджень, визначень, понять дослідження; узагальнення, систематизація, моделювання – емпіричні методи: узагальнення і осмислення наукового педагогічного досвіду як вітчизняними, так і зарубіжними вченими з проблеми дослідження
2. Констатувальний етап	<p>Мета: визначення рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.</p> <p>Задачі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – виміряти вихідний рівень готовності до міжкультурної комунікації; – здійснити комплексний аналіз рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; – обґрунтувати проблеми міжкультурної комунікації і обрати оптимальний варіант вирішення цих проблем; – виявити педагогічні умови й розробити модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації 	<p>Методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – констатувальний експеримент з оцінки початкового рівня готовності студентів до міжкультурної комунікації, тестування, анкетування, спостереження, бесіди; – методи математичної обробки даних
3. Формувальний етап	<p>Мета: експериментальна перевірка ефективності розробленої технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.</p> <p>Задачі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – запровадити модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації в освітній процес; – апробувати навчально-методичний посібник «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації»; – створити «Кроскультурний клуб»; – діагностувати рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації 	<p>Методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – теоретичні методи: узагальнення, систематизація; – емпіричні методи: анкетування, тестування, педагогічне спостереження, бесіди, інтерв'ювання, формувальний експеримент щодо практичної реалізації моделі й комплексу педагогічних умов

1	2	3
4. Контрольний етап	<p>Мета: аналіз, інтерпретація й узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи.</p> <p>Задачі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – упорядкувати та опрацювати результати проведеної роботи; – здійснити оцінку та опису отриманих результатів, – аналізувати ефективність моделі, підведення підсумків 	<p>Методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація; – емпіричні методи: бесіда, анкетування, тестування, спостереження, контрольний експеримент по оцінці кінцевого рівня готовності до міжкультурної комунікації; – методи математичної статистики для обробки експериментальних даних; – методи наочного представлення результатів експериментальної роботи

* Розроблено автором

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було вивчення стану готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Далі був організований і проведений формувальний етап експерименту, метою якого стала апробація авторської технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. На контрольному етапі здійснено оцінку ефективності розробленої моделі технології шляхом порівняння показників, що характеризують рівень сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації в контрольній та експериментальній групах із застосуванням методів математико-статистичної обробки. У процесі дослідно-експериментальної роботи було отримано дані, які потребували аналізу й інтерпретації, а також підтвердження вірогідності їх об'єктивності та надійності.

У межах констатувального етапу педагогічного експерименту виявлено початковий стан сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Спираючись на одержані дані, досліджуваних розподілено на дві групи: 1) експериментальна (ЕГ) – 107 осіб; 2) контрольна (КГ) – 108 осіб. Було висунуто припущення, яке полягало у тому, що процес формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків буде більш ефективним у процесі впровадження моделі технології, представленої в підрозділі 2.1. До основних

критеріїв реалізації моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації віднесено: мотиваційно-ціннісний (сформованість готовності буде більшою за умови, якщо по завершенні втілення експерименту рівень мотивації студентів у експериментальній групі буде вищим, ніж у контрольній); когнітивний (сформованість готовності зросте, в тому випадку, якщо рівень засвоєння знань, необхідних для здійснення продуктивної міжкультурної комунікації під час взаємодії з іноземними партнерами у студентів експериментальної групи збільшиться по закінченню педагогічного експерименту проти початкового рівня); комунікативно-діяльнісний (сформованість готовності посилиться, за умови суттєвого підвищення рівня умінь та навичок, необхідних для здійснення продуктивної міжкультурної комунікації в експериментальній групі). Виходячи з зазначеного вище припущення, ми передбачали дослідження рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; аналіз і порівняння результатів отриманих у контрольній та експериментальній групах.

Як уже відзначалося в підрозділі 2.2, одержані результати констатувального експерименту дозволили виявити, що в переважній більшості студентів середній та низький рівні сформованості готовності до міжкультурної комунікації як за окремими критеріями, так і в цілому, що представлено у таблицях 3.4 та 3.5, а також на рисунках 3.2 (дані по мотиваційно-ціннісному критерію), 3.3 (по когнітивному критерію), 3.4 (по комунікативно-діяльнісному критерію). На рисунку 3.5 представлено загальний рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, зокрема на констатувальному етапі педагогічного експерименту. З огляду на існуючі проблеми виникла необхідність розроблення моделі технології, яка сприятиме підвищенню рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Формувальний етап педагогічного експерименту було спрямовано на формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Він передбачав три взаємообумовлені етапи: організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний. Детальний опис етапів і

завдань, які вони покликані вирішувати, було представлено у підрозділі 2.1. У ході формувального етапу апробовано розроблену модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, доведено, що вона може бути дієвою за реалізації певних педагогічних умов.

Упровадження першої педагогічної умови (спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з використанням елементів змішаного навчання) і самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації) довело, що в ході формування готовності до міжкультурної комунікації єдність аудиторної (з використанням елементів змішаного навчання) та позааудиторної роботи, самоосвіти сприяє компенсації незначної кількості аудиторних годин і забезпеченню гармонійної підготовки студента до міжкультурної комунікації, а насичення освітнього процесу країнознавчою, лінгвокраїнознавчою та соціокультурною інформацією, яка відображає специфіку та стратегії поведінки під час взаємодії з носіями різних культур, особливості їх культур, звичаїв, традицій, ціннісних орієнтацій, релігійних поглядів, норм поведінки, етикету, слугує розвитку умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективної міжкультурної комунікації.

Друга педагогічна умова (розроблення та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації) реалізовувалася через включення до змісту навчально-методичного забезпечення міжкультурної складової, використання комплексу навчально-методичних (посібники, словники, інструктивно-методичні матеріали до семінарських і практичних занять, самостійного опрацювання навчального матеріалу, завдання для контролю й самоконтролю, методичні розробки виховних заходів) та дидактичних (інтелектуальні карти, картки з текстами та вправами, таблиці, схеми, презентації, плакати, аудіо- і відеозаписи) матеріалів соціокультурного змісту, застосування різних форм організації освітнього процесу (практичні заняття, семінари, спецкурс «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі», самостійна робота студентів, індивідуальні заняття та консультації, практики, різні

форми виховної роботи (зокрема, «Кроскультурний клуб»)), насиченість освітнього процесу поряд із традиційними (лекції, бесіди, дискусії, вправи, практичні роботи, ілюстрації, демонстрації, самостійні спостереження, робота з підручником) нетрадиційними методами (інтерактивними, методами нових інформаційних технологій), які передбачають партнерську взаємодію та співробітництво, залучення інформаційних ресурсів мережі Інтернет, а також забезпечують цілісність професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки.

Третя педагогічна умова (формування в майбутніх фахівців стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи, самоосвіти) реалізувалася через занурення майбутніх фахівців у процес активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії та співпраці, спрямованої на формування стійкої мотивації до міжкультурної комунікації, при організації всіх напрямів освітньої діяльності. Суб'єкт-суб'єктний підхід дозволив врівноважити позиції викладача й студента, що виражалося у приєднанні, залученні (навіть студентів з невисоким рівнем навчальних досягнень) до спільного обговорення актуальних навчальних і виховних проблем. Разом із цим, включеність студента до вирішення широкого кола питань, колективні і групові форми роботи сприяли актуалізації внутрішньої мотивації й потреби до опанування матеріалу, сприяючи більш міцному засвоєнню необхідних знань, допомога і підтримка викладача через надання різного роду консультацій, зокрема, он-лайн із залученням електронної пошти, Messenger, Skype також сприяло підвищенню мотивації.

Четверта педагогічна умова (розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального)) здійснювалось шляхом імплементації змісту, форм, методів й засобів, що сприятимуть формуванню готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації до усіх напрямків освітньої діяльності (аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота та самоосвіта). При цьому зазначимо, що розширення меж освітнього простору здійснювалось через залучення ресурсів глобальної інформаційної мережі Інтернет, співпраці з іноземними й вітчизняними

висококваліфікованими фахівцями морської галузі зі значним досвідом роботи у мультикультурних екіпажах, взаємодії з іноземними колегами під час проходження практик тощо.

Кінцевою стадією формувального етапу педагогічного експерименту було оцінювання рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, яке здійснювалось на таких же засадах, як і на констатувальному етапі експерименту. Було зафіксовано позитивні зміни за трьома критеріями сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, що вказує на те, що студенти під час проведеної у процесі педагогічного експерименту роботи засвоїли певну суму знань (знання професійної лексики, термінології, необхідної для виконання функційних обов'язків у мультикультурних екіпажах, загальноживаної лексики; знання техніки передачі інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації; знання про стратегії спілкування відповідно до ситуацій ділової комунікації (формальні і неформальні); знання про культурне різноманіття сучасного світу, подібності і відмінності різних культур; знання основних етичних норм і правил поведінки з представниками інших культур та інші), сформували уміння і навички (когнітивні, практичні комунікативні, орієнтувально-оцінювальні, прогностично-регулятивні), а також набули якостей, що необхідні для здійснення продуктивної міжкультурної комунікації.

Проведене дослідження дозволило встановити зміни в мотиваційно-ціннісному критерії, що вказує на формування стійкої внутрішньої мотивації готовності до професійної діяльності, а, відтак, й до міжкультурної комунікації як складової частини професійної готовності майбутнього інженера-судномеханіка. Позитивна динаміка в когнітивному критерії засвідчує якісне збільшення суми знань необхідних для продуктивної міжкультурної комунікації з іноземним партнером, засвоєних студентами протягом формувального етапу експерименту. Отримані дані за комунікативно-діяльнісним критерієм доводять позитивні зрушення у застосовуванні опанованої системи знань, умінь і навичок у практичній діяльності.

Проаналізуємо результати проведеного педагогічного дослідження.

Мотиваційно-ціннісний критерій готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, як відзначалось раніше, оцінювався за відповідними показниками через застосування наступних методик: перший показник (мотивація готовності до професійної діяльності) було визначено за адаптованою методикою А. Чернявської (див. додаток З), другий (усвідомленість мотивів (як внутрішніх, так і зовнішніх) професійної діяльності) – за методикою А. Реана з авторською модифікацією (див. додаток К), третій (наявність чітких позитивних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях) – за методикою І. Ладанова, В. Уразаєвої (див. додаток Л). Результати досліджень за вказаними методиками на початку педагогічного експерименту дозволили з'ясувати, що низький рівень сформованості цього критерію простежувався як у контрольній, так і у експериментальні групах (контрольна група (КГ) – 46,3 %; експериментальна група (ЕГ) – 45,8 %). Ураховуючи той факт, що під час навчання контрольної групи також здійснювався певний вплив на мотивацію студентів (мотиваційно-ціннісний критерій), то це сприяло тому, що число студентів, які мають низький рівень, зменшилося на 8,3 %, середній – збільшилося на 4,6 %, високий – збільшилося на 3,7 % (див. табл. 3.4 та рис. 3.2).

Протягом формувального етапу експерименту було організовано цілеспрямовану виховну роботу, зокрема студентські зустрічі з фахівцями морської галузі (за планом роботи «Кроскультурного клубу»), що мали значний досвід роботи у мультикультурних екіпажах. Тематику виховних заходів визначено відповідно до подальшої професійної діяльності студентів (див. додаток Г). Для кращого сприйняття інформації використано різні засоби (аудіо та відеоматеріали, анімації, інтелектуальні карти, тематичні презентації тощо). Крім того, освітній процес було орієнтовано на суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Це спричинило суттєві зміни в мотивації студентів експериментальної групи. Число студентів із низьким рівнем розвитку мотиваційно-ціннісного критерію зменшилося на 34,6 %, з середнім – збільшилося на 17,8 %, з високим – збільшилося на 16,8 % (див. табл. 3.4 та рис. 3.2).

Таким чином, одержані в ході дослідження результати з мотиваційно-ціннісного критерію в експериментальній групі (на відміну від контрольної) свідчать про виражену позитивну динаміку. Тобто можна стверджувати, що формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації через побудову освітнього процесу за педагогічних умов, виокремлених та обґрунтованих у дослідженні, слугувало посиленню зацікавленості студентів, з одного боку, процесом професійної діяльності, а з іншого – в одержанні й застосуванні фахових знань, включаючи й ті, що є необхідними для налагодження продуктивної міжкультурної комунікації з іноземними колегами під час роботи в багатонаціональному екіпажі.

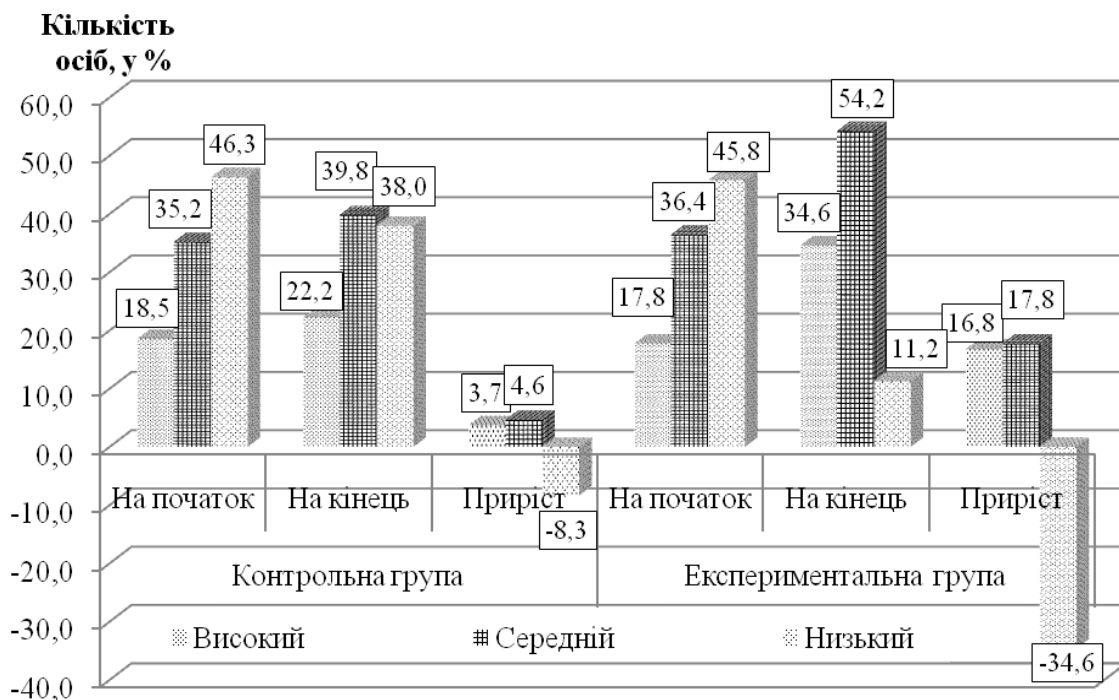

Рис. 3.2. Динаміка мотиваційно-ціннісного критерію готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Вивчаючи зміни рівня знань студентів за когнітивним критерієм, було також виявлено покращення. У таблиці 3.4 та на рисунку 3.3 представлено динаміку когнітивного критерію готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Як можемо побачити, при наповненні міжкультурним

змістом дисциплін, що включені до ОПШ підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків і сприяють формуванню готовності фахівців морської галузі до міжкультурної комунікації, застосуванні розробленого навчально-методичного супроводу, динаміка когнітивного критерію в експериментальній групі є позитивною: кількість студентів із низьким рівнем – зменшилася з 67,3 % до 32,7 % (-34,6 %), у той час як у контрольній групі – зменшилася з 65,7 % лише до 54,6% (-11,1 %); число студентів із середнім рівнем збільшилося в експериментальній групі з 24,3 % до 49,5 % (+25,2 %); у контрольній групі – з 25,0 % до 32,4 % (+7,4 %). Щодо високого рівня, то тут кількість студентів в експериментальній групі збільшилася на 9,4 %, тоді як у контрольній групі – тільки на 3,7 %.

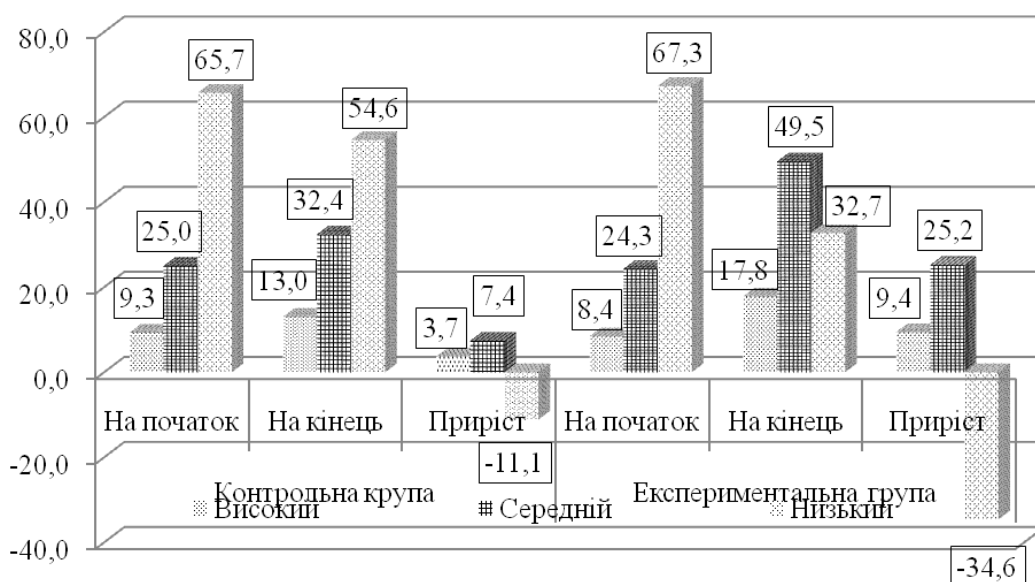

Рис. 3.3. Динаміка когнітивного критерію готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Вищевказані зміни щодо когнітивного критерію, які були зафіксовані в експериментальній групі, можна пояснити докладно розробленим, скоригованим й адаптованим змістом навчально-методичного забезпечення, використанням комплексу різних форм, методів й засобів організації освітнього процесу, які докладно репрезентовано у підрозділах 2.1 та 3.1.

Відносно комунікативно-діяльнісного критерію, який передбачав застосування знань, умінь та навичок міжкультурної комунікації на практиці, теж спостерігаємо покращення (див. табл. 3.4 та рис. 3.4).

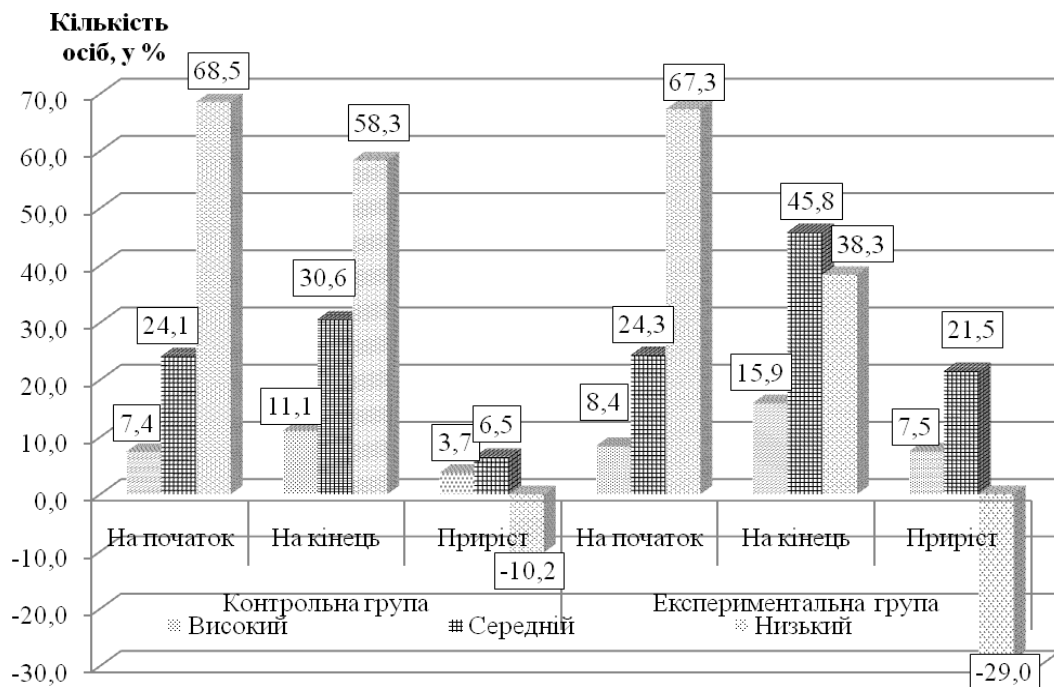

Рис. 3.4. Динаміка комунікативно-діяльнісного критерію готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Досліджуючи отримані дані, можна прослідкувати в експериментальній групі зменшення числа студентів низького рівня з 67,3% до 38,3% (-29,0%), збільшення числа студентів із середнім рівнем з 24,3% до 45,8% (+21,5%). Щодо високого рівня, то тут також відбулися позитивні зрушення з 8,4% до 15,9% (+7,5%). Аналізуючи результати отримані відповідно до контрольної групи, можна простежити незначне покращення. Зокрема, число студентів із високим рівнем збільшилось з 7,4% лише до 11,1% (+3,7%), із середнім рівнем – з 24,1% до 30,6% (+6,5%). Щодо низького рівня, то воно зменшилось з 68,5% до 58,3% (-10,2%). Такі зрушення можна пояснити тим, що у ході педагогічного експерименту студенти не були відірвані від освітнього процесу, отже, навчання за традиційною системою теж дало позитивний результат. Зафіксоване зменшення числа студентів

із низьким рівнем готовності, які входили до експериментальної та контрольної груп, становило відповідно 29,0 % та 10,2 %.

Узагальнені результати формувального етапу педагогічного експерименту за мотиваційно-ціннісним, когнітивним і комунікативно-діяльним критеріями, подано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Узагальнені результати експериментального дослідження
рівнів готовності майбутніх інженерів-судномеханіків
до міжкультурної комунікації**

Мотиваційно-ціннісний критерій									
Рівні готовності	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		
	до експерименту				після експерименту				
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Високий	20	18,5	19	17,8	24	22,2	37	34,6	
Середній	38	35,2	39	36,4	43	39,8	58	54,2	
Низький	50	46,3	49	45,8	41	38,0	12	11,2	
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100	
Когнітивний критерій									
Рівні готовності	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		
	до експерименту				після експерименту				
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Високий	10	9,3	9	8,4	14	13,0	19	17,8	
Середній	27	25,0	26	24,3	35	32,4	53	49,5	
Низький	71	65,7	72	67,3	59	54,6	35	32,7	
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100	
Комунікативно-діяльним критерій									
Рівні готовності	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		
	до експерименту				після експерименту				
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Високий	8	7,4	9	8,4	12	11,1	17	15,9	
Середній	26	24,1	26	24,3	33	30,6	49	45,8	
Низький	74	68,5	72	67,3	63	58,3	41	38,3	
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100	

Динаміку рівнів готовності студентів до міжкультурної комунікації, які входили до контрольної та експериментальної груп, подано у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Рівні готовності	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	до експерименту				після експерименту			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	10	9,2	9	8,4	12	11,1	19	17,8
Середній	29	26,9	31	29,0	35	32,4	59	55,1
Низький	69	63,9	67	62,6	61	56,5	29	27,1
Усього осіб	108	100	107	100	108	100	107	100

Більш наочно отримані результати щодо загального рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації представлено на рисунку 3.5.

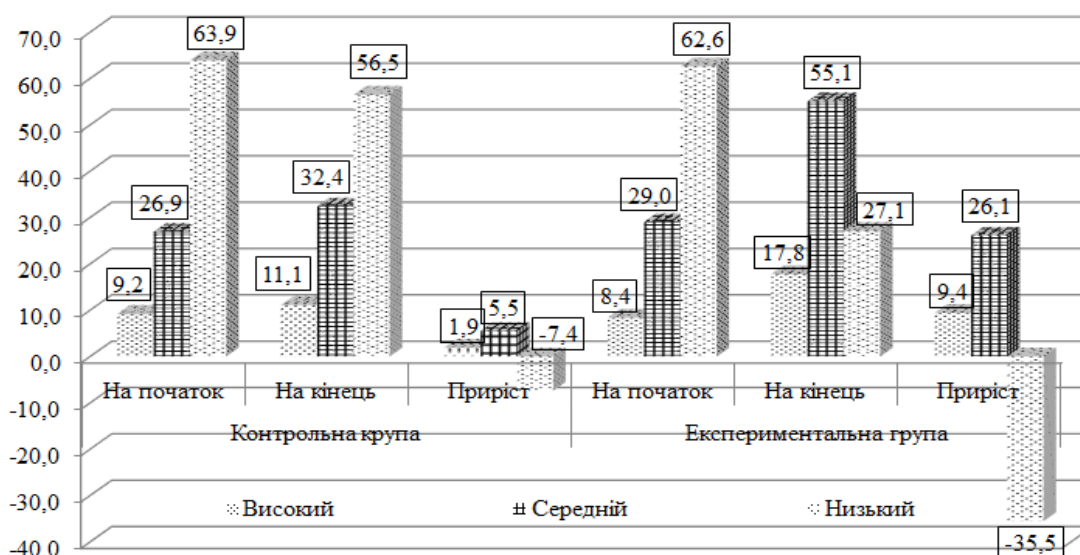

Рис. 3.5. Загальний рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Як видно з рисунку 3.5, у динаміці готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, які входили до експериментальної групи, загалом відбулися суттєві зміни. Кількість студентів з низьким рівнем готовності до міжкультурної комунікації у цій групі зменшилася на 35,5 %, із середнім і високим – збільшилася відповідно на 26,1 % і 9,4 %. Щодо результатів, отриманих у контрольній групі, то у цій групі число студентів з низьким рівнем

зменшилося всього на 7,4 %, із середнім і високим – збільшилося відповідно на 5,5 % і 1,9 %.

Рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації було визначено відповідно до показників, одержаних за експертними картками (додаток П).

Загальний рівень готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації розраховувався за формулою 3.1.

$$K = \frac{m + 0,5p}{Q}, \quad (3.1)$$

де: K – це коефіцієнт рівня готовності студента; m – це кількість показників, що мають високий рівень прояву; p – це кількість показників, що мають середній рівень прояву; n – це кількість показників, що мають низький рівень прояву; Q – це загальна кількість усіх показників з високим, середнім і низьким рівнями прояву ($Q = m + p + n$).

При $0 < K < 0,33$ – рівень готовності вважали низьким; при $0,33 \leq K < 0,66$ – середнім; при $0,66 \leq K < 1$ – високим.

Отримані дані засвідчили, що після проведення експерименту число студентів із низьким рівнем готовності до міжкультурної комунікації зменшилося на 35,5 %, із середнім – збільшилася на 26,1 %, а з високим – на 9,4 %.

Результати, отримані під час експериментального дослідження, було математично опрацьовано, одержані дані підтвердили підвищення рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Математико-статистичне опрацювання результатів експерименту здійснювалася за допомогою критерію χ^2 Пірсона. Так, критерій χ^2 (хі-квадрат) використовувався з метою порівняння розподілів об'єктів двох сукупностей за станом деякої властивості на основі вимірювань за шкалою найменувань цієї властивості у двох незалежних вибірках із сукупностей, які розглядаються [48, с. 96]. Для застосування критерію необхідно, щоб виконувалися наступні вимоги: по-перше, обидві вибірки випадкові; по-друге, вибірки незалежні, й члени кожної вибірки незалежні між собою; по-третє, шкала вимірювань може бути не вище

шкали найменувань із кількома (у рамках нашого дослідження трьома) критеріями (мотиваційно-ціннісним, когнітивним, комунікативно-діяльнісним).

Під час констатувального етапу педагогічного експерименту ми виходили з попередньо встановленого припущення про те, що між контрольною та експериментальною групами не повинно бути істотних відмінностей на рівні значущості 0,05. Відповідно до висунутого припущення, було сформульовано два твердження/гіпотези: H_0 : між контрольною та експериментальною групами не існує істотних відмінностей; H_1 : між контрольною та експериментальною групами існують істотні відмінності.

Групи порівнювалися попарно. Значення статистики критерію χ^2 було розраховано за формулою 3.2 [48, с. 101].

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 \cdot O_{2i} - n_2 \cdot O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}}, \quad (3.2)$$

де: n_1, n_2 – це обсяги вибірок; O_{1i}, O_{2i} – це кількість елементів відповідної вибірки, що належать до i -ого рівня; k – це кількість рівнів. У нашому випадку: $n_1 = 107$ (обсяг експериментальної групи), $n_2 = 108$ (обсяг контрольної групи), $k = 3$ (кількість рівнів – три: високий, середній, низький).

Обчислене за формулою значення χ^2 називається емпіричним або спостережувальним значенням критерію ($\chi^2_{\text{спост}}$).

Обраховане, ґрунтуючись на основі інформації щодо результатів експерименту, число $\chi^2_{\text{спост}}$ порівнюється із відомим критичним значенням критерію $\chi^2_{\text{крит}}$, яке подається для декількох рівнів значущості. Рівень значущості – це ймовірність помилки, яка базується на відхиленні нульової гіпотези (гіпотеза про відсутність різниці у характеристиках експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ)), тобто ймовірність того, що різниця вважається значною, а вона, фактично, випадкова. Відтак, у педагогічних дослідженнях, як правило, обмежуються рівнем значущості $\alpha=0,05$, тобто допустимим є не більше ніж 5% можливість помилки. Таким чином, можемо прийняти рівень значущості $\alpha=0,05$.

Критичне значення $\chi^2_{\text{крит}}$ розраховується за відповідною таблицею значень статистики χ^2 для ступенів вільності $\nu = c - 1$ (де: c – кількість рівнів, $c = 3$) та рівня

значущості $\alpha = 0,05$. В нашому випадку $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$. Якщо $\chi^2_{\text{спост}}$ виявиться менше $\chi^2_{\text{крит}}$, то приймається гіпотеза H_0 , а гіпотеза H_1 відхиляється. Якщо ж $\chi^2_{\text{спост}}$ буде більшим, ніж $\chi^2_{\text{крит}}$, то приймається гіпотеза H_1 , що свідчить про наявність істотних відмінностей між групами.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту були отримані наступні значення $\chi^2_{\text{спост}}$: для мотиваційно-ціннісного критерію – 0,04; для когнітивного критерію – 0,07; для комунікативно-діяльнісного критерію – 0,08. А для загального рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації $\chi^2_{\text{спост}} = 0,14$. Усі отримані значення менші ніж критичне $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$, що свідчить про відсутність істотних відмінностей між контрольною та експериментальною групами на початку формувального експерименту. Після завершення формувального експерименту отримано наступні дані $\chi^2_{\text{спост}}$: для мотиваційно-ціннісного критерію – 20,86; для когнітивного критерію – 10,56; для комунікативно-діяльнісного критерію – 8,63. Для загального рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації $\chi^2_{\text{спост}} = 19,08$. Усі отримані значення більші ніж критичне $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$, що свідчить про істотні відмінності між контрольною та експериментальною групами після проведення формувального етапу експерименту. Аналогічно обчислювалося значення критерію для загального рівня готовності і виявилось, що $\chi^2_{\text{спост}} < \chi^2_{\text{крит}}$, а після проведення формувального етапу експерименту $\chi^2_{\text{спост}} > \chi^2_{\text{крит}}$. Це дало можливість зробити висновок про зростання рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Результати статистичного опрацювання результатів експериментального дослідження надали можливість обґрунтовано стверджувати про статистичну значущість підвищення рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Таким чином, педагогічний експеримент засвідчив, що впровадження моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації при реалізації комплексу педагогічних умов позитивно вплинуло на сформованість готовності до міжкультурної комунікації.

Висновки до третього розділу

Технологія формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації передбачала три етапи: організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний.

На організаційно-цільовому етапі студентам надавалися роз'яснення і установки з метою усвідомлення ними необхідності формування готовності до міжкультурної комунікації, відбувалася координація подальшої діяльності і безпосереднє включення усіх суб'єктів у процес формування цієї готовності. Репродуктивно-практичний етап передбачав планомірне і цілеспрямоване формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації через забезпечення цілісності професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки; застосування поряд із традиційними інноваційних форм і методів, спрямованих на партнерську взаємодію та співробітництво, формування вмінь, навичок і якостей задля здійснення ефективної міжкультурної комунікації у професійній діяльності. На креативно-практичному етапі студенти застосовували набуті знання, уміння та навички міжкультурної комунікації (зокрема, й під час практик), демонструючи при цьому особистісні якості, необхідні для успішного виконання професійної діяльності у межах мультикультурного екіпажу під час виконання різного роду завдань. Упровадження в освітній процес розробленої технології сприяло поєднанню аудиторної (з використанням елементів змішаного навчання) та позааудиторної роботи, самоосвіти.

Імплементація обґрунтованих педагогічних умов здійснювалась через:

- 1) насичення освітнього процесу країнознавчою, лінгвокраїнознавчою й соціокультурною інформацією, яка відображає специфіку та стратегії поведінки під час взаємодії з носіями різних культур, особливості їх культур, звичаїв, традицій, ціннісних орієнтацій, релігійних поглядів, норм поведінки, етикету;
- 2) використання комплексу навчально-методичних і дидактичних матеріалів соціокультурного змісту;
- 3) занурення майбутніх фахівців у процес активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії та співпраці, спрямованої на формування стійкої мотивації до міжкультурної комунікації, при організації всіх напрямів освітньої

діяльності; 4) розширення меж освітнього простору шляхом залучення ресурсів глобальної інформаційної мережі Інтернет, співпраці з іноземними та вітчизняними висококваліфікованими фахівцями морської галузі зі значним досвідом роботи у мультикультурних екіпажах.

Під час організаційно-цільового, репродуктивно-практичного, креативно-практичного етапів у межах аудиторної (з використанням елементів змішаного навчання) та позааудиторної роботи, а також самоосвіти використовувалися різні форми, методи й засоби навчання та виховання. Зокрема, під час аудиторної роботи використовувалися такі *форми*: лекції, семінари / практичні заняття; спецкурс «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі»; *методи*: бесіди («Невербальна комунікація у різних культурах», «Як подолати культурний шок у мультикультурному екіпажі?»), дискусії («Мультикультурний екіпаж: так чи ні?»), ігри («Співбесіда у крьюїнговому агентстві», «Кодекс поведінки інженера-судномеханіка у мультикультурному екіпажі»), мозкові штурми («Подолання сформованих стереотипів»); веб-квести («Комунікативні бар'єри та непорозуміння як одна з причин аварій на морі»); *засоби*: інтелектуальні карти, ресурси мережі Інтернет; Інтернет-телефонії (електронна пошта, Skype, Viber), навчально-методичний посібник «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації» та ін. У позааудиторній роботі – *форми*: вечори («Морські Вовки»), екскурсії («У порту», «На борту»), круглі столи («Діалог культур», «У єдності сила»), кураторські години, тренінги, консультації, діяльність «Кроскультурного клубу»; *методи*: дискусії («Норми етикету спілкування у різних культурах»), вікторини («Ми різні, але ми рівні»), бесіди («Мистецтво спілкування з іноземцем»); *засоби*: мультимедійні дошки, проектори, інтерактивні дошки, ресурси мережі Інтернет та ін. Під час самоосвіти – *форми*: робота з навчальною літературою, перегляд телепередач, кінофільмів, відеороликів відповідної тематики, прослуховування аудіозаписів, виконання випереджувальних завдань; *методи*: вправи з аудіо- та відеоматеріалами, спостереження, вправи у Інтернет мережі, метод виокремлення основного (складання порівняльних таблиць

«Способи невербального спілкування»); *засоби*: ресурси соціальних мереж (Facebook, Twitter, YouTube), он-лайн тестування та ін.

Реалізація спецкурсу «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі» передбачала підготовку майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, взаємодії з іноземними колегами під час роботи у багатокультурних, багатонаціональних екіпажах як на борту судна, так і під час спілкування з представниками різних культур у порту.

Кожен етап підготовки інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації був спрямований на: внутрішньо-дисциплінарну та міждисциплінарну інтеграцію; індивідуалізацію та диференціацію навчання; застосування поряд з традиційними інноваційних методів (дискусії, ігри, метод проектів, мозкові штурми, веб-квести, імітаційно-рольове моделювання та аналіз професійних ситуацій та ін.), підходів, технологій, пов'язаних із партнерською взаємодією, співробітництвом та кооперацією групових зусиль задля досягнення спільних цілей; побудова освітнього процесу з урахуванням принципів гуманізації (всебічний розвиток особистості студента задля ефективної професійної міжкультурної комунікації); системності (побудова усіх етапів підготовки до міжкультурної комунікації на основі цілісності й послідовності); науковості (формування наукового світогляду студентів в умовах полікультурності); свідомості й активності (формування прагнення до постійного самовдосконалення для професійного та особистого розвитку з метою ефективного функціонування у сучасному полікультурному просторі); практичної спрямованості (здатність до практичного застосування набутих знань, умінь і навичок у ситуаціях міжкультурного спілкування); професіоналізму (формування здатності застосовувати спеціальні знання, уміння та навички у складі мультикультурних екіпажів); міжкультурної спрямованості освіти (формування плюралістичного бачення світового культурного простору, побудова усієї площини освітнього процесу з позиції діалогу культур); інтегрованості (формування готовності до продуктивної участі у міжкультурному спілкуванні); креативності (зміна характеру вивчення іноземної мови з урахуванням її специфіки в ситуаціях міжкультурного

спілкування, зміна ставлення до стереотипів, міжкультурних розбіжностей); аксіологічності (орієнтація освіти на засвоєння студентами досягнень світової культури в органічному поєднанні зі звичаями, традиціями, національною історією, культурою); відкритості, толерантності й емпатії (як до представників рідної культури/країни, так і інших).

Формувальний етап педагогічного експерименту засвідчив суттєві позитивні зміни у динаміці готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: у студентів експериментальної групи підвищився рівень відповідних знань; зросла мотивація до освоєння міжкультурної комунікації як компонента готовності до професійної діяльності; намітилися позитивні зрушення щодо застосування знань, умінь і навичок на практиці. Кількість студентів з низьким рівнем готовності зменшилася на 35,5 %, кількість студентів із середнім рівнем – збільшилася на 26,1 %, а з високим рівнем готовності – збільшилася на 9,4 %. Отримані дані підтверджують ефективність розробленої технології та обґрунтованих педагогічних умов її реалізації. Результати педагогічного експерименту піддалися статистичній обробці. Для статистичного підтвердження відмінностей між контрольною та експериментальною групами використано критерій χ^2 Пірсона. Проведене дослідження довело, що розроблена модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на засадах комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, системного, культурологічного, суб'єкт-суб'єктного, технологічного, просторово-середовищного підходів є дієвою та ефективною. Реалізація розробленої та обґрунтованої технології, оновлення змісту професійної підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, а також використання традиційних та інноваційних форм, методів і засобів допомогли підвищити рівень готовності до міжкультурної комунікації студентів експериментальної групи.

Основні положення висвітлено автором в публікаціях [241; 242; 243; 244; 246; 247; 251; 259; 260; 380; 384].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне й експериментальне дослідження проблеми підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, що полягало в апробації розробленої моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Отримані результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Сучасний динамічний стан розвитку суспільства диктує нагальну потребу переорієнтації освіти, зокрема вищої професійної, на підготовку фахівців до успішного функціонування у плюралістичному суспільстві. Міжкультурна комунікація стає основним засобом соціальної інтеграції людини в полікультурний простір, налагодження контактів, досягнення взаєморозуміння, миру й прогресу.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дав змогу уточнити поняття «міжкультурна комунікація» як основного інструмента соціальної інтеграції людини в полікультурний простір, універсального знаряддя адекватного спілкування й рівноправної продуктивної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних спільнот, з урахуванням їх самобутності та своєрідності, засобу налагодження контактів, досягнення взаєморозуміння, миру й прогресу.

Міжкультурна комунікація презентована такою структурою: суб'єкти комунікації; культури, що вступають у взаємодію; процеси кодування, декодування та інтерпретації інформації; характер взаємодії, контекст, умови; ключові якості, уміння й навички комунікантів.

Ґрунтуючись на аналізі фундаментальних та прикладних наукових досліджень, міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів, національних галузевих стандартів вищої освіти, з'ясовано сутність поняття «готовність майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації» як інтегровану якість особистості, яка охоплює відповідні знання, вміння, навички, якості та цінності, позитивну мотивацію та налаштованість на міжкультурну взаємодію, що у комплексі забезпечують повноцінне, ефективне виконання професійних обов'язків через продуктивну комунікацію між членами команди

судна, побудовану на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, толерантності, емпатії, мобільності поведінки, креативності, відсутності етноцентризму, відкритості, готовності до діалогу, вмінні сприймати і розуміти інші культурні позиції та цінності.

2. У межах дослідно-експериментальної роботи виокремлено критерії та показники готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: *мотиваційно-ціннісний* (мотивація готовності до професійної діяльності; усвідомленість розуміння мотивів (як внутрішніх, так і зовнішніх) професійної діяльності; наявність чітких позитивних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях), *когнітивний* (оволодіння системою знань із міжкультурної комунікації через інтеграцію професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки; наявність знань техніки передавання інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації; знання про стратегії спілкування відповідно до ситуацій ділової комунікації (формальних і неформальних); ступінь засвоєння знань про культурне різноманіття сучасного світу, схожості й відмінності, що проявляються у різних культурах, про основні етичні норми і правила поведінки з представниками інших культур) і *комунікативно-діяльнісний* (здатність застосовувати систему знань, умінь і навичок комунікації іноземною мовою (англійська) у практичній діяльності; рівень оволодіння різними методами, прийомами і технологіями сприйняття, інтерпретації і передачі інформації у процесі міжкультурної комунікації; ступінь сформованості вмінь виявляти й аналізувати культурні відмінності, уміння мобілізувати поведінку залежно від ситуації міжкультурної комунікації, уміння розпізнавати бар'єри міжкультурної комунікації і долати їх, уміння адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури, уміння проявляти толерантність і емпатію у спілкуванні), які в сукупності дали змогу відобразити цілий спектр вимог щодо готовності інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, які є невід'ємними складниками як спеціально-, так і загально-професійної підготовки висококваліфікованого фахівця. Представлено рівні

готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації – низький, середній і високий.

3. Розроблено модель технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації, яка охоплює чотири блоки: концептуально-цільовий (мета, завдання, нормативно-правова база, принципи й підходи); організаційно-змістовий (основні напрями формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації: аудиторна робота (з використанням елементів змішаного навчання), позааудиторна робота й самоосвіта); формувально-діяльнісний (форми, методи, засоби, етапи (організаційно-цільовий, репродуктивно-практичний, креативно-практичний) підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації); контрольньо-діагностичний (критерії, показники й рівні (низький, середній і високий)); результат. Упровадження та успішна реалізація моделі технології формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації можлива при створенні сукупності педагогічних умов, які обґрунтовано у процесі дослідження: спрямованість аудиторної, позааудиторної роботи (з включенням елементів змішаного навчання) й самоосвіти на розвиток умінь, навичок та якостей, необхідних для ефективною міжкультурною комунікації; розробка та впровадження в освітній процес навчально-методичного супроводу для підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації; формування стійкої мотивації та суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час аудиторної і позааудиторної роботи й самоосвіти, розширення освітнього простору майбутніх фахівців (від особистісного до глобального).

4. Експериментально перевірено ефективність розробленої технології та педагогічних умов її реалізації. Дослідно-експериментальна робота засвідчила позитивну динаміку сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації (суттєво збільшилась кількість студентів ЕГ з високим (з 8,4 % на початку експерименту до 17,8 % після його завершення) та середнім (з 29,0 % до 55,1 %) рівнями. Для математичного підтвердження ефективності формування готовності майбутніх інженерів-

судномеханіків до міжкультурної комунікації, а також вірогідності та достовірності результатів експерименту застосовано критерій χ^2 Пірсона.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання проблеми підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. Залишаються актуальними й потребують подальших розвідок і детального дослідження такі питання: підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації у закордонних закладах вищої освіти, формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. Деятельность и психология личности. Москва: Наука, 1980. 336 с.
2. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: навч. посіб. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 160 с.
3. Агранат Ю. В. Формирование поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы при обучении иностранному языку в вузе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Амур. гум.-пед. гос. ун-т. Хабаровск, 2009. 195 с.
4. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий. Москва: ИКАР, 2009. 448 с.
5. Алтухова А. А. Формирование субъект-субъектных отношений учителя и учащихся в учебном процессе общеобразовательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Барнаульский государственный педагогический университет. Барнаул, 2004. 22 с.
6. Андреев В. Педагогика творческого саморазвития. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1996. 568 с.
7. Аристотель. Риторика. Поэтика / пер. О. Цыбенко; послесл. В. Н. Марова; ред. О. А. Сычев, И. В. Пешков. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
8. Ашеров А. Т., Малеваная В. В. Методы и модели обучения студентов компьютерных специальностей эргономической экспертизе трудовой среды. Харьков: НТМТ, 2009. 151 с.
9. Бабаев Э. З. Содержание и структура практической готовности учителя к воспитательной работе в школе: метод. рек. Москва: Прометей, 1989. 32 с.
10. Бабенко И. В. Педагогическое лингвострановедение как культурологический компонент образования учащихся-мигрантов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ростовский государственный педагогический университет. Ростов-на-Дону, 1998. 23 с.

11. Баглай О. І. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т проф.-техн. освіти. Київ, 2013. 306 с.
12. Багузина Е. И. Веб-квест технология как дидактическое средство формирования иноязычной коммуникативной компетентности: на примере студентов неязыкового вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Моск. гуманитар. ун-т. Москва, 2012. 24 с.
13. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному вузі. Київ: ІНКОС, 2005. 315 с.
14. Баскаков А. М., Соколова Ю. Г. Спутник исследователя по педагогике. Челябинск: Полиграф-Мастер, 2008. 600 с.
15. Батышева С. Я., Новикова А. М. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Издание 3-е, переработанное. Москва: ЭГВЕС, 2009. 456 с.
16. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
17. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
18. Белая Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учебное пособие. Москва: ФОРУМ, 2011. 208 с.
19. Белкин А. С., Ткачев Е. В. Диссертационный совет по педагогике (опыт, проблемы, перспективы). Екатеринбург: УрГПУ. 2005. 248 с.
20. Берри Д. В., Пуртинга А. Х., Сигалл М. Х., Дасен П. Р. Кросс-культурная психология: исследования и применение: пер. с англ. Харьков: Гуманитарный центр, 2007. 560 с.
21. Беспалько В. П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний. *Советская педагогика*. 1968. № 4. С. 52–70.
22. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век. Москва: Политиздат, 1990. 413 с.

23. Бігич О. Б. Методика формування іншомовної компетентності в аудіюванні. *Іноземні мови*. 2012. № 2 (70). С. 19–30.
24. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. Київ: Інформ. системи, 2010. 342 с.
25. Боговик Н. В. Генезис поликультурного восприятия в теории и практике образования. *Ученые записки Педагогического института СГУ им. Н. Г. Чернышевского*. Саратов, 2010. № 1. С. 64.
26. Бохан Ю. В., Гіжко М. Д., Головіна С. В., Ігнат'єва Г. Ю., Черченко В. М. *Power the Ship! Student's Book*. Видання третє. Херсон: Тімех, 2013. 200 с.
27. Брушлинский А. Проблемы психологии субъекта. Москва: Институт психологии РАН, 1994. 109 с.
28. Бэнкс Дж. Мультикультурное образование: цели и измерения. *Новые ценности образования и мультикультурная среда школ*. Москва, 1996. Вып. 4. С. 15–19.
29. Вавилова Е. О. Развитие поликультурности студента в персонифицированном обучении: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Оренбург. гос. пед. ун-т. Оренбург, 2013. 26 с.
30. Валитова Р. Р. Толерантность: порок или добродетель? *Вестник Московского университета*. Серия 7. Философия. 1996. № 1. С. 33–37.
31. Ван Поведская Е., Масейра А. Д. Человек и новые информационные технологии: завтра начинается сегодня. Санкт-Петербург, 2007. 320 с.
32. Василюк А. В. Педагогічний словник-лексикон. Англо-український. Українсько-англійський. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2004. 154 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
34. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва: Русский язык, 1990. 247 с.
35. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик

- и сапиентемы / под редакцией и с послесловием Ю. С. Степанова. Москва: Индрик, 2005. 1040 с.
36. Верисокин Ю. И. Видеофильм как средство повышения мотивации учащихся. *Иностранный язык в школе*. 2003. № 5/6. С. 31–34.
37. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: ЦНЛ, 2006. 384 с.
38. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
39. Выготский Л. Избранные психологические исследования. Москва, 1956. 519 с.
40. Гайсина Л. Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
41. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра. Напрямок підготовки 6.070104 Морський та річковий транспорт/ Міністерство освіти і науки України. Офіц. вид. Київ. 2012. 24 с. URL: <http://subcomm.onma.edu.ua/dlzone/opp20120921.pdf> (дата звернення: 3.09.2015).
42. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. 3-е изд., стер. Москва: Академия, 2006. 336 с.
43. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. 416 с.
44. Гойдош Н. Діалогові технології навчання у системі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Гуманітар. вісн. держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 26. С. 70–75.
45. Голобородько Е. П. Методологические основы поликультурного образования. *Педагогический альманах*. 2002. № 3/4. С. 24–27.

46. Головатая Л. В. Толерантность как проблема философии образования: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.13 / Ставропольский государственный университет. Ставрополь, 2006. 179 с.
47. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 376 с.
48. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях: непараметрические методы. Москва: Педагогика, 1977. 136 с.
49. Григорьев С. Г., Гриншкун В. В. Список основных понятий, имеющих отношение к обучению с использованием информационных и коммуникационных технологий. *Методический семинар по формированию единой терминологии в области обучения с использованием информационных и телекоммуникационных технологий*. Москва: МГПУ. С. 56–84.
50. Гришаева Л. И., Цурикова Л. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. 4-е изд. стер. Москва: Академия, 2007. 336 с.
51. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.
52. Грубінко В., Степанюк А. Моніторинг якості вищої освіти як засіб корекції природничо-наукової підготовки майбутніх учителів. *Нова педагогічна думка / Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Рівненський державний гуманітарний університет*. 2014. № 3. С. 183–187.
53. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
54. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва: Гнозис, 2003. 288 с.
55. Гузикова М. О., Фофанова П. Ю. Основы теории межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
56. Гукаленко О. Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи. *Известия*

- Академии педагогических и социальных наук*. Москва: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2005. Вып. 9: *Педагогические традиции в этногенезе*. С. 126.
57. Гуцин А. Н. Сплочение многонационального корабельного коллектива: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Гуманитарная академия Вооруженных Сил. Москва, 1994. 213 с.
58. Давидович В. Е., Жданов Ю. А. Сущность культуры. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1979. 263 с.
59. Давыдов В. Теория развивающего обучения. Москва: ИНТОР, 1996. 541 с.
60. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Рус. яз., 1991. Т. 1. 684 с.
61. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределённость. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 21–26.
62. Дворянкина Е. К. Моделирование образовательной системы вуза по развитию студентов как субъектов профессионально-педагогической деятельности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / Моск. гос. пед. ун-т. Москва, 2012. 39 с.
63. Девятова Г. Г. Формирование готовности будущих учителей иностранного языка к межкультурной коммуникации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Магнитогорский государственный университет. Магнитогорск, 2002. 186 с.
64. Дегтярџова Ю. В. Методика навчання студентів вищих немовних навчальних закладів читання англійською мовою для ділового спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2006. 325 с.
65. Дедов Н. П. Психологические особенности обучения методам регуляции и саморегуляции поведения в процессе межкультурной коммуникации. *Современные тенденции в обучении иностранным языкам и культурам*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Электросталь, 24 нояб. 2010 г.) Электросталь, 2010. С. 10–13.
66. Деркач А., Щербак С. Педагогическая эвристика: Искусство овладения иностранным языком. Москва: Педагогика, 1991. 224 с.

67. Джеджула О. М. Сучасні підходи до проектування змісту професійної підготовки інженерів-механіків у сучасних освітніх університетських середовищах. *Педагогіка безпеки*. 2017. № 1. С. 21–27.
68. Джонсон Д., Джонсон Р., Джонсон-Холубек Э. Методы обучения. Обучение в сотрудничестве / пер. с англ. З. С. Замчук. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2001. 256 с.
69. Джумаева Н. Э., Сохибов А. Р. Педагогические термины и понятия. Карши: Каршинский государственный университет, 2014. 70 с.
70. Диагностика мотивационных ориентаций в межличностных коммуникациях (И. Д. Ладанов, В. А. Уразаева) Фетискин Н. П., Козов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Ин-т психотерапии, 2002. С. 68–69.
71. Дигина О. Л. Межкультурная коммуникация: схемы и комментарии. Челябинск : ЧГАКИ, 2005. 150 с.
72. Дмитриева М. Управление учебным процессом в высшей школе. Новосибирск: НЭТИ, 1971. 180 с.
73. Дмитриенко Т. А. Методика преподавания английского языка в вузе: учебное пособие. Москва: МЭЛИ, 2009. 92 с.
74. Добрынина Т. Н. Интерактивное обучение в системе высшего образования: монография. Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2008. 183 с.
75. Доможирова М. А. Деловая игра в обучении профессионально-ориентированному общению на иностранном языке студентов неязыковых вузов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Санкт-Петербургский государственный технический университет. Санкт-Петербург, 2002. 180 с.
76. Дружинина В. Современная психология. Москва: ИНФРА, 1999. 687 с.
77. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / МГПИ им. В. И. Ленина. Москва, 1983. 356 с.
78. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Краткий психологический словарь: личность, образование, самообразование, профессия. Минск: Хэптон, 1998. 399 с.

79. Елагина В. С., Немудрая Е. Ю. Основы педагогического общения. 2-е изд. Челябинск: Инновационный центр «РОСТ», 2012. 184 с.
80. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам. Санкт-Петербург: Союз, 2001. 291 с.
81. Енциклопедія освіти / Акад. Пед. Наук України; головний ред. В. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
82. Ефремов О. Ю. Педагогика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 352 с.
83. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ пер. О. М. Шерстюк; наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
84. Загвязинский В. И., Закирова А. Ф. Идея, замысел и гипотеза педагогического исследования. *Педагогика*. 1997. № 2. С. 13.
85. Зайцева Т. Г. Психічна культура як фактор психоемоційної стійкості моряка: монографія. Херсон: ХДМІ, 2009. 99 с.
86. Занюк С. С. Мотивація діяльності: спонукання, активність, успіх. Луцьк: Ред.-вид. відділ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 124 с.
87. Захарова Г. В. Формирование готовности к межкультурной коммуникации у студентов вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. Нижний Новгород, 2009. 164 с.
88. Зимняя И. Педагогическая психология: учебное пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
89. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме: учеб. пособие. Москва: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
90. Иванова Т. В. Диалог культур как форма осуществления коммуникационного взаимодействия в учебном процессе. *Гуманітарні науки*. 2001. № 1. С. 66–76.
91. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя. Киев: ЦВП, 2005. 282 с.

92. Ивашкин Е. Г., Жукова Л. П. Организация аудиторной работы в образовательных организациях высшего образования: учеб. пособие. Нижний Новгород, 2014. 80 с.
93. Інтерактивні методи навчання: навч. посібник / за заг. ред. П. Шевчука, П. Фенриха. Щецін: WSAP, 2005. 170 с.
94. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. Москва: Политиздат, 1988. 319 с. (Над чем работают, о чем спорят философы).
95. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. Москва: Педагогика, 1981. 200 с.
96. Кан-Калик В. Учителю о педагогическом общении: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1987. 190 с.
97. Канюк О. Л., Козубовська І. В. Формування умінь іншомовного ділового спілкування у майбутніх соціальних працівників: монографія. Ужгород: УжНУ, 2008. 140 с.
98. Карпинский К. Человек как субъект жизни: монографія. Гродно: ГрГУ, 2002. 280 с.
99. Карцева А. А. Межкультурное взаимодействие и туризм как механизмы современных социокультурных трансформаций: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / СПбГУ. Санкт-Петербург, 2015. 147 с.
100. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Вип. 12. С. 107–113.
101. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации: учеб. пособие. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. 175 с.
102. Кічук Н. В. Ігрове проектування як інтерактивна дидактична технологія підготовки фахівців. *Наука і освіта*. 2005. № 3/4. С. 61–65.
103. Ковалев А. Г. Психология личности. Москва: Знание, 1969. 361 с.
104. Коган Л. Н. Энциклопедия педагогических технологий: материалы для специалистов образовательных учреждений. Санкт-Петербург: КАРО, 2001. 367 с.
105. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2000. 176 с.

106. Козак А. В. Формування готовності майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин до міжкультурної комунікації: дис.. канд. пед. наук: 13.00.04 / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2012. 243 с.
107. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова. Одесса, 2001. 20 с.
108. Козубовська І., Байбакова О., Шпеник С. Підготовка майбутніх соціальних працівників США до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності: монографія. Ужгород: Шарк, 2016. 268 с.
109. Козубовська І., Мигалина З. Підготовка педагогічних кадрів в США в контексті полікультурної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв, 2017. № 4 (59). С. 241–245.
110. Колесникова И. Л., Долгина О. А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. Санкт-Петербург: Русско-Балтийский информационный центр «Блиц»; Cambridge University Press, 2001. 224 с. (Cambridge books for language teachers).
111. Комлев Н. Г. Словарь иностранных слов. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2001. 669 с.
112. Кондрацька Л. А. Етнічна самоідентифікація молодшого школяра: можливості пісенного фольклору. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2014. Вип. 24. С. 10–15.
113. Конецкая В. П. Социология коммуникации: учебник. Москва: Изд-во Международного Университета Бизнеса и Управления «Братья Карич», 1997. 302 с.
114. Конторусова С. С., Устинов А. М., Тарасов Т. Д., Степанов Б. И. Метод мозгового штурма. *Научный альманах*. 2016. № 5-1(19). С. 129–133.
115. Корнеева Л. И., Обвинцева О. В., Томберг О. В., Игнаткова С. В. Теоретико-методологические основы подготовки лингвистов-переводчиков в вузе: монографія. Екатеринбург: УрФУ, 2016. 288 с.

116. Костина Е. В. Модель смешанного обучения (blended learning) и ее использование в преподавании иностранных языков. *Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки*. 2010. Т. 1, № 2. С. 141–144.
117. Кричківська О. В. Міжкультурна комунікація у системі сучасних підходів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2007. № 5. С. 88–96.
118. Кричківська О. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2015. 293 с.
119. Кролевецкая Е. Н. Развитие субъект-субъектных отношений во взаимодействии куратора и студенческой группы: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Белгород. гос. ун-т. Белгород, 2006. 23 с.
120. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія / за заг. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: Іліон, 2014. 204 с.
121. Кроскультурні терміни = Cross-cultural terms: словник / авт.-укл. А. К. Солодка, Т. О. Мороз; за ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: Іліон, 2013. 252 с.
122. Крюкова Т. Б. Психологическая готовность будущих инженеров как ресурс самореализации в профессиональной деятельности. *Профессионализация личности в образовательных институтах и практической деятельности: теоретические и прикладные проблемы социологии и психологии труда и профессионального образования*: материалы II Международ. науч.-практ. конф. (Прага, 10–11 февраля 2013). Прага: Vdecko vydavatel'sk centrum «Sociosfra-CZ», 2013. С. 86–90.
123. Кудрявцева В. Ф., Бобришева Н. М., Бойко К.Л., Мороз О. Л. Seven Seas Ahead: textbook. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД». 2017. 238 с. (English)
124. Кудрявцева В. Ф., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Фролова О. О. Welcome Aboard: Student's Book. Видання восьме, доповнене і перероблене. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД». 2016. 266 с.
125. Кузнецова М. Н. Лингвометодические основы использования ролевой игры как средства формирования навыков межкультурного общения на иностранном

языке: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова.

Москва, 2011. 24 с.

126. Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навч. посіб. Херсон: РПО, 2006. 92 с.

127. Кузьмина Т. Р. Очерки межкультурной коммуникации: учебное пособие. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГЭУ, 2013. 186 с.

128. Кукушин В. С. Теория и методика обучения: учебное пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. 474 с.

129. Кули Ч. Общественная организация. Тексты по истории социологии XIX-XX вв.: хрестоматия. Москва: Наука, 1994. 383 с.

130. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты: на материале русской и немецкой лингвокультур: монография. Красноярск: РИО КГПУ, 2004. 196 с.

131. Кульбацька М. В. (Сотер М. В.). Співвідношення понять «міжкультурна» і «мультикультурна» комунікація у наукових джерелах. *Виховання особистості: національно-патріотичний вимір*: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. (м. Херсон, 16–17 квітня 2015 р.): у 2 ч. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Ч. 1. С. 166–170.

132. Кун К. E-Learning – электронное обучение. *Информатика и образование*. 2006. № 10. С. 16–18.

133. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 544 с.

134. Кучерявенко И. А. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности. *Молодой ученый*. 2011. № 12, т. 2. С. 60–62.

135. Левченко Т. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах: монографія. Вінниця: Нова книга, 2002. 512 с.

136. Леонтович О. А. Практикум по межкультурной коммуникации. Волгоград: Перемена, 2005. 172 с.

137. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения. Волгоград: Перемена, 2002. 344 с.
138. Леонтьев А. А. Общение как объект психологического исследования. Методологические проблемы социальной психологии. Москва: Наука, 1975. 123 с.
139. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Ин-т педагогики Акад. пед. наук Украины. Киев, 1996. 403 с.
140. Ломов Б. Общение как проблема общей психологии. Методологические проблемы социальной психологии. Москва: Прогресс, 1994. 270 с.
141. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века). Санкт-Петербург: Искусство, 1994. 709 с.
142. Лощенкова І. Ф. Полікультурне виховання майбутніх учителів у процесі вивчення іноземних мов: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2004. 224 с.
143. Ляшенко У. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2016. 267 с.
144. Максименко С. Д., Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати. Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа*. 1994. № 3/4. С. 68–72.
145. Максимова Ю. С. Основы межкультурной коммуникации: учебное пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2012. 103 с.
146. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. Посібник. Київ: Академія, 2012. 288 с.
147. Манільські поправки до додатка до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ) 1978 року (Резолюція 1 Конференції Сторін Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року): офіц. текст від 25.06.2010 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896_052/page (дата звернення: 10.12.2015).

148. Матвеева Т. П. Учебный текст и его коммуникативно-практические функции. *Текст в обучении русскому языку как иностранному*: межвуз. сб. науч. трудов гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург: Образование, 1994. С. 22–26.
149. Медведева М. С. Формирование готовности будущих учителей к работе в условиях смешанного обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. Нижний Новгород, 2015. 219 с.
150. Медведева С. А. Формирование ценностных доминант межкультурного общения при подготовке бакалавров менеджмента: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Брянск, 2014. 224 с.
151. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 г. (ПДНВ-78) с поправками (консолидированный текст) = International Convention Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW-78), as amended (consolidated text). Санкт-Петербург: ЦНИИМФ, 2010. 806 с.
152. Менеджмент морських ресурсів: навч. посібник / сост. Безлуцька О. П. та ін. Херсон: ХДМА, 2012. 100 с.
153. Меркулова Л. П., Киреева И. А. Компетенция межкультурного общения студенческой молодёжи: монография. Самара: Изд-во СГАУ, 2011. 196 с.
154. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е та ін.; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2011. 344 с.
155. Мехонцева Д. Самоуправление и управление. Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1991. 241 с.
156. Мешко Г. М. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 43 с.
157. Мигалина З. І. Полікультурна освіта дітей мігрантів в США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2017. Вип. 2 (41). С. 169–171.

158. Микитенко Н. О. Ієрархічна структура іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2014. Вип. 24. С. 69–76.
159. Микитенко Н. О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності у майбутніх фахівців природничих спеціальностей: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 43 с.
160. Миронова И. А. Формирование межкультурной компетентности студентов в процессе обучения иноязычному профессионально-ориентированному общению: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / С.-Петербург. политехн. ун-т. Санкт-Петербург, 2008. 24 с.
161. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ: Знання, 1989. 60 с.
162. Мудрик А. Общение в процессе воспитания: учебное пособие. Москва: Педагогическое общество России, 2001. 320 с.
163. Насонова Т. Г. Подготовка студентов к развитию творческих способностей, учащихся на уроках технологии. *Психолого-педагогические проблемы развития современного образования*: материалы Межрегион. науч.-практ. конф. Брянск, 2003. С. 77–83.
164. Недбайло С. В. Оптимизация педагогического сотрудничества преподавателей и курсантов в образовательном процессе военно-учебного заведения: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.08 / Военный ун-т. Москва, 2008. 24 с.
165. Немов Р. Психология: словарь-справочник: в 2 ч. Москва: Владос, 2003. Ч. 2. 352 с.
166. Немов Р. С. Психологический словарь. Москва: Владос, 2007. 560 с.
167. Ніколаєва С. Ю. Міжкультурна іншомовна освіта в Україні: ключові проблеми. *Іноземні мови*. 2016. № 2 (86). С. 3–9.
168. Новий тлумачний словник української мови / уклад.: Яременко В., Сліпущко О. Київ: Аконіт, 2001. Т. 3. 928 с. (Нові словники).

169. Новый тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2003. Т. 1. 926 с.
170. Новицкий П. В. Метрология. Москва: ВНИИПО, 1979. 112 с.
171. Носонович Е. В., Мильруд Р. П. Критерии содержательной аутентичности учебного текста. *Иностранные языки в школе*. 1999. № 2. С. 6–12.
172. Ожегов С. И. Словарь русского языка: около 53000 слов / под общ. ред. Л. И. Скворцова. 24-е изд., испр. Москва: Мир и образование, 2007. 640 с.
173. Олексюк Н. Моделювання процесу соціалізації як умова ефективності соціальної реабілітації особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв, 2016. № 3. С. 155–159.
174. Олешков М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса: монография. Нижний Тагил: Нижнетагильская гос. соц.-пед. акад., 2006. 335 с.
175. Панфилова А. П. Психология общения: учебник для студ. учреждений сред. проф. образования. Москва: Академия, 2013. 368 с.
176. Парыгин Б. Основы социально-психологической теории. Москва: Мысль, 1971. 348 с.
177. Пассов Е. И. Царькова В. Б. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе. Москва: Просвещение, 1993. 125 с.
178. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред.: В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой; авт.-сост.: В. И. Загвязинский и др. Москва: Академия, 2008. 352 с.
179. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2003. 528 с.
180. Педагогическое речеведение: словарь-справочник. Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Т. А. Ладыженской, А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. Москва: Флинта: Наука, 1998. 312 с.
181. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: учебное пособие. Москва: Логос, 2011. 224 с.

182. Петришин Л. Упровадження педагогічної системи формування креативності майбутніх соціальних педагогів у вишах. *Людинознавчі студії. Педагогіка*: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. Вип. 1 (33). С. 148–155.
183. Петришин Л. Й. Технологія Web-quest як сучасна педагогічна технологія у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 5-6 квіт. 2017). Тернопіль, 2017. С. 215–217.
184. Пивненко Б. А. Базовый учебник английского языка для инженеров-судомехаников. Одесса: Студия «Негоциант», 2007. 352 с.
185. Пидкасистый П. И. Педагогика: учебное пособие для студ. пед. вузов и пед. колледжей. Москва: Педагогическое общество России, 1998. 448 с.
186. Підборський Ю. Г. Застосування діалогових технологій у навчально-виховному процесі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Луганськ, 2012. № 22 (257). Ч. 1 (за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість», присвяч. 10-річчю Укр. відділення МАНПО). С. 132–139.
187. Платон. Избранные диалоги. Москва: Художественная литература, 1965. 441 с.
188. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва: Высш. шк., 1988. 174 с.
189. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва: Наука., 1986. 256 с.
190. Подласый И. Педагогика: в 3 кн.: учебник для студентов вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Владос, 2007. Кн. 2: Теория и технологии обучения. 575 с.
191. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. Київ: Філ-студія, 2006. 320 с.
192. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 44 с.

193. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. Москва: Высш. шк., 2004. 512 с.
194. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
195. Про вищу освіту Закон України від 1.07.2014 року № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 12.11.2015).
196. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): офіц. текст від 3 листопада 1993 р. № 896. Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 (576-96-п) від 29.05.96. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення 18.09.2017).
197. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Бакаєва Г. Є. та ін. Київ: Ленвіт, 2005. 119 с.
198. Профессиональная пригодность: субъектно-деятельностный поход / под. ред. Бодрова В. А. Москва: Институт психологии РАН, 2004. 390 . (Труды института психологии РАН).
199. Психологический словарь / под общей науч. ред. П. С. Гуревича. Москва: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. 800 с.
200. Психологичний словник / за ред. Войтка В. І. Київ: Вища школа, 1982. 218 с.
201. Психология личности. Тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 287 с.
202. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
203. Пузько В. И. Психологический аспект отбора успешных руководителей плавсостава. *Проблемы подготовки морских специалистов и пути их решения*: материалы учеб.-метод. сем. Владивосток: Изд-во Мор. гос. ун-та, 2008. С. 46–64.
204. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 432 с.
205. Рогова Г. В., Верещагина И. Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях. Москва: Просвещение, 1998. 230 с.

206. Романовська Л. І. Соціальна адаптація – один з факторів підготовки працівників соціальної сфери. *Молодий вчений*. 2016. № 10 (37). С. 286–289.
207. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
208. Рот Ю., Коптельцева Г. Встречи на грани культур: метод. пособие. Калуга: Полиграф–Информ, 2001. 185 с.
209. Руденский Е. Социальная психология: курс лекций. Москва: ИНФРА; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. 224 с.
210. Рускуліс Л. В., Зайцева Т.А. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник. Миколаїв: Іліон, 2014. 306 с.
211. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Москва: Высш. шк., 2005. 310 с.
212. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. Москва: КИОРУС, 2014. 254 с.
213. Садохин А. П. Культурология: теория и история культуры: учебное пособие Москва: Эксмо, 2007. 624 с.
214. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
215. Самойлов А. С. Социально-педагогическая эффективность использования результатов проектирования диалоговых технологий при изучении педагогических дисциплин в вузе. *Социально-экономическая эффективность результатов исследований молодых ученых в области образования: материалы Всероссийской научно-практической конференции (5-7 октября 2014 г., г. Тула)*. Москва, 2014. С. 161–165.
216. Сафина М. С. Формирование готовности к межкультурной коммуникации студентов гуманитарных вузов (на материале изучения иностранного языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Казанский государственный педагогический университет. Казань, 2005. 185 с.
217. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж: Истоки, 1996. 226 с.

218. Седова Н. В. Общение учителя и учащихся в учебной деятельности и подготовка к нему: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Российский государственный педагогический университет имени А. И. Герцена. Ленинград, 1984. 17 с.
219. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие Москва: Народное образование, 1998. 256 с.
220. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. Москва: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.
221. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник. Київ: Академія, 2010. 240 с.
222. Сепир Э. Коммуникация. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, 1993. 656 с.
223. Скакун В. А. Организация и методика профессионального обучения: учебное пособие. Москва: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2007. 336 с.
224. Слостёнин В. А. Социальный педагог и социальный работник: личность и профессия. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт*: в 2 т. Москва; Тула, 1993. Т. 2. С. 265–275.
225. Слободчиков В., Исаев Е. Основы психологической антропологии. Психология человека. Введение в психологию субъективности: учебное пособие для вузов. Москва: Школа-Пресс, 1995. 384 с.
226. Слобожанкина Л. Р. Формирование межкультурной толерантности будущих специалистов в процессе иноязычной подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Магнитогорский гос. ун-т. Магнитогорск, 2006. 177 с.
227. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лёхина, Ф. Н. Петрова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей., 1949. 805 с.
228. Словарь педагогического обихода / под ред. Л. М. Лузиной. Псков: ПГПИ, 2003. 71 с.
229. Слюсаренко Н. В. Освітній простір майбутнього менеджера освітньої галузі. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських*

структур: світовий досвід: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (10–11 листопада 2016 року, м. Херсон). Херсон: Гельветика, 2016. С. 41–43.

230. Слюсаренко Н. В., Кульбацкая М. В. (Сотер М. В.). Общение как основа субъект-субъектного подхода к организации педагогического процесса в высшей школе. *Международна научна школа «Парадигма». Лято–2015: в 8 т. Варна: Парадигма, 2015. Т. 5: Педагогика. С. 238–242. URL: <http://pem.esrae.ru/pdf/2015/1/41.pdf> (дата звернення 10.09.2015).*

231. Слюсаренко Н. В., Кульбацька М. В. (Сотер М. В.). Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як умова формування особистості професіонала. *Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение: материалы IV Международ. науч.-практ. конф. (г. Биробиджан, 28 октября 2015 г.). Биробиджан: ПГУ им. Шолом-Алейхема, 2015. С. 74–77.*

232. Слюсаренко Н. В., Кульбацька М. В. (Сотер М. В.). Потреба у спілкуванні як основа суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу у вищій школі (у контексті ідей В. Сухомлинського). *Педагогічний альманах. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 26. С. 196–203.*

233. Слюсаренко Н. В., Кульбацька М. В. (Сотер М. В.). Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка. Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 1 (33). С. 194–201.*

234. Слюсаренко Н. В., Кульбацька М. В. (Сотер М. В.). Теоретичні аспекти формування у студентів умінь і навичок міжкультурного спілкування при вивченні іноземної мови. *Педагогічний альманах. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 27. С. 109–116.*

235. Слюсаренко Н., Ліпшиць Л. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка. Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 1 (29). С. 173–181.*

236. Слюсаренко Н. Реалізація потреби у спілкуванні у професійній діяльності фахівців морської галузі. *Таврійський вісник освіти*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. № 2 (50). Ч. 2. С. 152–155.
237. Смелікова В. Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологіями: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонський державний університет. Херсон, 2017. 304 с.
238. Сморочинская Е. А. Interview Questions. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2011. 56 с.
239. Современный философский словарь / под общей ред. В. Е. Кемерова. 2-е изд., испр. и доп. Лондон; Франкфурт-на-Майне; Париж; Люксембург; Москва; Минск: ПАНПРИНТ, 1998. 1064 с.
240. Солодка А. К. Теоретико-методичні засади крос-культурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Київ, 2016. 42 с.
241. Сотер М. В. Автентичний текстовий матеріал як засіб підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. *Комунікативний дискурс у полікультурному просторі*: матеріали Міжнарод. міждисцип. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 6–7 жовтня 2017 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. С. 214–217.
242. Сотер М. В. Використання веб-квестів у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Харків: Видавництво НТМТ, 2017. Вип. 4 (84). С. 125–138.
243. Сотер М. В. Гра як засіб формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Вип. 32. С. 155–160.
244. Сотер М. В. Діалогові технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. Київ: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 259–267.
245. Сотер М. В. Духовна культура особистості як основа міжкультурної комунікації. *Духовна культура в сучасній Україні: філософські та психолого-*

- педагогічні виміри*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 27 жовтня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 154–162.
246. Сотер М. В. Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації: навчально-методичний посібник для студентів технічних спеціальностей. Миколаїв: Іліон, 2018. 212 с.
247. Сотер М. В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Херсон, 21–22 вересня 2017 р.). Херсон: ХДМА, 2017. С. 244–248.
248. Сотер М. В. Критерії, показники і рівні сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. Вип. 4 (59). С. 494–499.
249. Сотер М. В. Міжкультурна комунікація як педагогічна проблема. *Новітні тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір*: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 11–15 квітня 2016 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2016. С. 252–255.
250. Сотер М. В. Навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи (у контексті ідей Я. А. Коменського). *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)*: матеріали II Всеукр. пед. чит. (Херсон, 24 березня 2017 р.). Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. С. 246–251.
251. Сотер М. В. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами Інтернет ресурсів (на прикладі інформаційного ресурсу YouTube). *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Херсон, 15–16 листопада 2017 р.). Херсон: Гельветика, 2017. С. 54–58.

252. Сотер М. В. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації як запорука уникнення надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: матеріали III Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 квітня 2017 р.). Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2017. С. 120–121.
253. Сотер М. В. Соціокультурні трансформації особистості в процесі міжкультурної комунікації. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квітня 2017 р.). Харків: Стиль-Издат, 2017. С. 79–81.
254. Сотер М. В. Специфіка підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. Вип. 34. С. 210–218.
255. Сотер М. В. Специфіка підготовки студентів до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Теоретичні та практичні аспекти імплементації змішаного навчання у процесі підготовки фахівців з іноземних мов*: монографія / Н. Абабілова та ін. Миколаїв: Іліон, 2018. С. 179–225.
256. Сотер М. В. Сутність поняття «міжкультурна комунікація». *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2016. Вип. 69. С. 73–78.
257. Сотер М. В. Теоретичні аспекти формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Nowoczesna Edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź: WSIU, 2016. Nr 2 (6). S. 177–182.
258. Сотер М. В. Толерантність як основа міжкультурної комунікації. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Херсон, 10–11 листопада 2016 р.). Херсон: Гельветика, 2016. С. 186–188.
259. Сотер М. В. Формування готовності студентів до міжкультурної комунікації засобами технологій навчання у співробітництві. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матеріали II Всеукр. наук.-

метод. конф. за міжнар. участю (Херсон, 18 листопада 2016 р.): в 2 ч. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Ч. 2. С. 120–126.

260. Сотер М. В. Шляхи вдосконалення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 жовтня 2016 р.). Київ: УМО НАПН України, 2016. С. 466–468.

261. Сотер М. В. Шляхи подолання бар'єрів міжкультурної комунікації (на прикладі інженерів-судномеханіків). *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы*: матеріали II- й Международ. науч.-практ. конф. (Баку, Ужгород, Дрогобыч, 10 марта 2017 г.). Баку; Ужгород; Дрогобыч: Посвіт, 2017. С. 336–339.

262. Сотник І. М., Кулик Л. А. Змішане навчання як інноваційна технологія організації навчального процесу ВНЗ. *Шляхи вдосконалення позааудиторної роботи студентів*: матеріали науково-методичної конференції (м. Суми, 28–29 квітня 2016 р.). Суми: СумДУ, 2016. С. 13–15.

263. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / редактор-координатор Г. В. Осипов. Москва: Норма, 2000. 488 с.

264. Стадниченко С. М. Человеческий фактор на море: учеб.-метод. пособие Одесса: Астропринт, 2003. 192 с.

265. Степанов О. Психологічна енциклопедія. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

266. Ступина Л. Г. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетентности морских специалистов в учебном комплексе «Морской лицей – Морской вуз»: автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Балтийская государственная академия рыбопромыслового флота. Калининград, 2012. 26 с.

267. Сунцова Я. С. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие. Ижевск: Удмуртский университет, 2011. Ч. 2. 142 с.

268. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т.* Київ: Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 403–637.
269. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
270. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т.* Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419–654.
271. Сущность, формы и факторы социальной адаптации / под. ред. В. Э. Тамарина. Барнаул: Изд-во БГУ, 1977. 40 с.
272. Тамаркіна О. Л. Застосування діалогових технологій в навчальному процесі. *Проблеми лінгвістики й методики викладання мов у контексті входження України в Європейський простір: збірник матеріалів Всеукраїнської інтернет-конференції.* Умань: УНУС, 2016. С. 97–99.
273. Тарнопольський О. Б. Використання Інтернет-технологій у навчанні англійської мови для професійного спілкування студентів немовних спеціальностей. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Житомир, 2010. № 53. С. 47–51.
274. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посібник. Київ: ІНКОС, 2006. 248 с.
275. Тарнопольський О. Б., Дегтярьова Ю. В. Автентичність навчальних матеріалів у навчанні англійської мови для професійної комунікації у немовних вишах. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.* Львів, 2011. № 5 (2). С. 242–245.
276. Терещук Г., Юрій М. Формування мовної картини світу українського народу на тлі націотворення. *Україна-Європа-Світ.* Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 18. С. 46-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2016_18_8 (дата звернення: 19.12.2016).
277. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие Москва: Слово, 2000. 624 с.

278. Тирон О. М. Психолого-педагогічні основи формування іншомовної компетентності майбутніх моряків: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ, 2016. 284 с.
279. Ткач Т. В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2010. 50 с.
280. Томэ Г. Теоретические и эмпирические основы психологии развития человеческой жизни. *Принципы развития в психологии*. 1978. № 3. С. 17.
281. Торский В. Г., Позолотин Л. А. Усталость на судне убивает: продолжительность рабочего времени и времени отдыха моряков. Одесса: Порты Украины, 1998. 32 с.
282. Торский В. Г., Топалов В. П. Воспитание «культуры безопасности» курсантов в процессе обучения. *Морська освіта. Морское образование. Maritime education*. 2008. № 4. С. 12–16.
283. Торский В. Г., Топалов В. П. Об улучшении профессиональной подготовки судовых офицеров. *Морська освіта. Морское образование. Maritime education*. 2006. № 3/4. С. 47–53.
284. Триандис Г. К. Культура и социальное поведение. Москва: Форум, 2010. 382 с.
285. Троцко А. В., Трубавина И. Н. Теория и методика делового общения. Харьков: ХГПУ им. Г. С. Сковороды, 1999. 110 с.
286. Троянская С. Л. Основы компетентностного подхода в высшем образовании: учебное пособие. Ижевск: Издательский центр «Удмуртский университет», 2016. 176 с.
287. Уайт Лесли А. Понятие культуры. *Антология исследований культуры*: в 2 т. / пер. Е. М. Лазаревой; гл. ред. С. Я. Левит. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. Т. 1: Интерпретации культуры. С. 17–48. (Культурология. XX век).
288. Уманский Л. К проблеме психологической оценки «коллективной деятельности» и структуры контактной группы как коллектива. *Социально-*

психологические аспекты общественной активности школьников и студентов.

Ярославль, 1975. Вып. 42. С. 5–12.

289. *Философский словарь* / под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. 719 с.

290. *Философский энциклопедический словарь* / гл. ред: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

291. Фисенко А. И., Заводовская М. В., Новикова Н. В. *Инновационные образовательные технологии в вузе: организация, управление, эффективность: монография* / под общ. ред. А. И. Фисенко. Владивосток: Мор. гос. ун-т, 2011. 208 с.

292. Фіцула М. М. *Педагогіка вищої школи: навч. посібник. 2-ге вид., допов.* Київ: Академвидав, 2010. 456 с.

293. Фрик Т. Б. *Основы теории межкультурной коммуникации: учебное пособие.* Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2013. 100 с.

294. Фролова О. О. *Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсонська акад. неперервної освіти.* Херсон, 2015. 267 с.

295. Хеффе О. *Плюрализм и толерантность: к легитимизации и современном мире. Философские науки.* 1991. № 12. С. 16–28.

296. Хохленкова Л. А. *Технология профессионального педагогического общения при обучении иностранному языку студентов неязыковых специальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Тольяттинский государственный университет.* Тольятти: 2002. 229 с.

297. Цимбалару А. *Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. Український педагогічний журнал / Інститут педагогіки НАПН України.* 2016. № 1. С. 41–50.

298. Цуканова Е. *Психологические трудности межличностного общения.* Київ: Вища школа, 1985. 160 с.

299. Чайка В. М. Формування самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи організації освітнього процесу. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2014. Вип. 22. С. 117–122.
300. Чекун О. А. Педагогические условия подготовки студентов к межкультурной коммуникации: на примере неязыковых факультетов вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Московский гуманитарный университет. Москва, 2007. 19 с.
301. Чернова Н. А. Формирование личностных качеств студента как субъекта образовательной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Самарский гос. пед. ун-т. Самара, 2006. 26 с.
302. Черток Л. П. Діалог культур у післядипломній гуманітарній освіті Швейцарії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кримський гуманітарний університет. Ялта, 2011. 22 с.
303. Шамова Т. И., Давыденко Т. М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. Москва: Педагогический поиск, 2001. 384 с.
304. Шаповалов В. А. Высшее образование: современные модели, перспективы развития. Ставрополь: СГУ, 1996. 76 с.
305. Шафран Л. М., Псядло Є. М. Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков. Одеса: Фенікс, 2008. 292 с.
306. Шпак Е. В. Формирование межкультурной коммуникации студентов туристского вуза (на примере преподавания иностранного языка): автореф. дис. ... кан. пед. наук: 13.00.01 / Рязанский государственный университет имени С. А. Есенина. Рязань, 2011. 23 с.
307. Штофф В. А. Моделирование и философия. М-Л.: Наука, 1966. 96 с.
308. Юсупова Л. Г. Развитие готовности студентов неязыковых специальностей вуза к межкультурной коммуникации: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Юж.-Ур. гос. ун-т. Челябинск, 2008. 24 с.
309. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх вчителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 568 с.

310. Якунин В. Педагогическая психология: учебное пособие. 2-е изд. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 349 с.
311. Яшенкова О. В. Основы теорії мовної комунікації: навч. посібник. Київ: Академія, 2010. 310 с.
312. Ames C. Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*. 1992. № 84. P. 261–271.
313. Andres T. D. Understanding the Filipino seamen. Manila: Manila Values and Technological Management Centre, 1991. 28 p.
314. Asante M. K., Miike Y., Jing Y. Introduction. Issues and challenges in intercultural communication scholarship. *The global intercultural communication reader*. New York: Routledge, 2008. P. 1–8.
315. Auernheimer G. Interkulturelle Kompetenz und Professionalität. *Interkulturelle Studien*. Opladen. 2002. Bd. 13.
316. Baig N., Ting-Toomey S., Dorjee T. Intergenerational narratives on face: A South Asian Indian American perspective. *Journal of International and Intercultural Communication*. 2014. N 7. P. 127–147.
317. Bennett M. J. Defining, measuring, and facilitating intercultural learning: a conceptual introduction to the intercultural education double supplement. *Intercultural Education*. 2009. N 20 (4), P. 1–13.
318. Bennett M. J. Intercultural communication: a current perspective. *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings*. 1998. N 1. P. 1–34.
319. Berry J. W. The role of psychology in ethnic studies. *Canadian Ethnic Studies*. 1990. P. 8–21.
320. Bowman C. A. Infusing technology-based instructional frameworks in the methods courses: a response to Pope and Golub. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. 2000. N 1 (1). P. 98–101.
321. Braddock R. An Extension of the «Lasswell Formula». *Journal of Communication*. 1958. № 8. P. 88–93.

322. Byram M. The Intercultural Speaker and the Pedagogy of Foreign Language Education. *The SAGE Handbook of Intercultural Competence*. SAGE Publications Inc., 2009. P. 321–332.
323. Carbaugh D. Cultural discourse analysis: Five communication practices and intercultural encounters. *Journal of Intercultural Communication Research*. 2007. N 36 (3). P. 67–182.
324. Chen G. M., Starosta W. J. Foundations of intercultural communication. Boston: Allyn and Bacon, 1998.
325. Cissel M. Media framing: a comparative content analysis on mainstream and alternative news coverage of Occupy Wall Street. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*. 2014. N 3 (1). P. 68–72.
326. Cohen L., Manion L., Morrison K. Research methods in education. 6th ed. London: Routledge. 2007.
327. Cresswell J. W., Plano Clark V. L. Designing and conducting mixed methods research. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2011.
328. Denzin N. K. The reflexive interview and a performative social science. *Qualitative Research*. 2001. N 1 (1). P. 28–34.
329. Dodge B. Some thoughts about WebQuests. San Diego State University, 1995 (updated 1997). URL: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html (дата звернення: 22.05.2017).
330. Dzugan G. An investigation into multicultural communication and its Effect on maritime safety: implications for maritime trainers: Unpublished master's thesis / World Maritime University. Malmo, Sweden, 1998.
331. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. *MARCOM. Final Reports*. 2001. Volume 1. P. 163–120.
332. Gebhard J. G. Teaching English as a Foreign Language: a Teacher Self-Development and Methodology Guide. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996. 280 p.
333. Geertz C., Geertz H., Rosen L. Meaning and order in Moroccan society: three essays in cultural analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 544 p.

334. Graham C. R. Blended learning system: definition, current trends and future direction. *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs* / Bonk C. J., Graham C. R. (eds.) Pfeiffer, San Francisco, 2005. P. 3–21.
335. Grice T. English for Mariners. A Two-Level Course Book. Westfälische Wilhelms-Universität Münster. 2009. 176 p.
336. Gudykunst W. B. Cross-cultural and Intercultural Communication. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2003. P. vii–ix.
337. Hall Edward T. The Silent Language. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959. 240 p.
338. Hall J. K. Teaching and researching language and culture. London: Pearson Education. 2002.
339. Handbook of intercultural training / Landis Dan, Bennett Janet M., Bennett Milton J. (ed.). 3rd ed. Thousand: Sage publications: International Educational and Professional Publisher, 2004. 509 p.
URL:https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=U512AwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT5&ots=S3QCO1OINf&sig=aU93IIAGP_5QWg687_jd63vjXk8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 05.02.2016).
340. Hannerz U. Cosmopolitans and Locals in World Culture. *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity* / M. Featherstone (ed.). London: Sage Publications Ltd, 1990. P. 237–251.
341. Heller R., Hindle T. Essential Manager's Manual. USA: DK Publishing INC, 1998. 861 p.
342. Hermans H. J. M. , Kempen H. J. G. Moving cultures: The perilous problem of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist*. 1998. N 53. P. 1111–1120.
343. Hofstede G. H. Culture's consequences: comparing values, behaviours, institutions and organization across countries. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. 596 p.
344. Hofstede G. H. Culture's consequences: international differences in work-related values. Beverly Hills, 1984. 327 p.
345. Hofstede G. H. Cultures and Organizations: Software of the Mind. London: McGraw-Hill Book Company (UK) Limited, 1991. 279 p.

346. Horck J. An analysis of decision – making processes in multicultural maritime scenarios. *Maritime Policy and Management*. 2004. Vol. 31, No. 1. P. 15–29.
347. International encyclopedia of education. Elsevier Science, 2010. Vol. 8. P. 719.
348. IMO Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility. London: International Maritime Organization (IMO), 2000. 64 p.
349. IMO Model Course 1.39. Leadership and Teamwork. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 49 p.
350. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization (IMO), 2009. 138 p.
351. Jackson J. Introducing language and intercultural communication. Routledge, 2014. 411 p.
352. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. *Proceedings IMEC-22*. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182–195.
353. Kahveci E., Lane T., Sampson H. Transnational Seafarer Communities. UK: Seafarers International Research Centre, Cardiff University, 2002. 41 p. URL: <http://www.sirc.cf.ac.uk/Uploads/Publications/Transnational%20Seafarer%20Communities.pdf> (дата звернення: 7.10.2015).
354. Keyton J. Communication and organizational culture: A key to understanding work experience. Thousand Oaks, CA: Sage, 2011. 232 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=wnFyJ9Gu7isC&oi=fnd&pg=PR1&ots=6ImvHyXyTC&sig=uUk1KGlo1GeXU4pgGOCaDhQgU90&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 16.11.2015).
355. Kluckhohn F., Strodtbeck F. Variation in Value Orientation. N.Y., 1961.
356. Kroeber A. L., Kluckhohn C. Culture: A critical review of concepts. Cambridge, Massachusetts, U.S.A.: The Museum, 1952. 223 p.
357. Lalima, Kiran Lata Dangwal. Blended Learning: An Innovative Approach. *Universal Journal of Educational Research* 5(1). 2017. P. 129–136. URL: http://www.hrpub.org/journals/article_info.php?aid=5495 (дата звернення: 27.11.2017).

358. Lasswell H. D. The Structure and Function of Communication in society. *The Communication of Ideas: a series of addresses* / ed. by Bryson. New York, 1948. P. 37.
359. Leeds-Hurwitz W. Notes in the History of Intercultural Communication. The Foreign Service Institute and the Mandate for Intercultural Training. *Quarterly Journal of Speech*. 1990. № 76 (3). P. 262–281.
360. Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses. *JSSE*. 2005. Vol. 4. No 1. P. 31–55.
361. Manpower 2010 Update: The world demand for and supply of seafarers. BIMCO/ISF. 2010. 117 p.
362. Martin J. N. Intercultural communication competence: a review. Beverly Hills, CA: Sage, 1993. P. 16-29.
363. Medium-term strategy (2014-2021). As approved by the General Conference at its 37th session (General Conference resolution 37 C/Res. and validated by the Executive Board at its 194th session (194 EX/Decision 18). France: UNESCO, 2014. 33 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002278/227860e.pdf> (дата звернення: 14.12.2015).
364. Moebis S., Weibelzahl S. Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises. Outline of a Delphi Study. *Innovative Approaches for Learning and Knowledge Sharing: EC-TEL 2006 Workshops Proceedings*. 2006. P. 10–17. URL: http://trap.ncirl.ie/1063/1/Towards_a_good_mix_in_blended_learning_paper.pdf (дата звернення: 18.02.2016).
365. Motschnig-Pitrik R., Santos A. M. The Person Centered Approach to Teaching and Learning as Exemplified in a Course in Organizational Development. *Zeitschrift für Hochschulentwicklung*. 2006. Jg. 1. Nr. 4. P. 5–30. URL: <http://www.zfhe.at/index.php/zfhe/article/download/117/164> (дата звернення: 21.03.2016).
366. Nissa M. A. C. Espiriru and Noriel P. Devanadera. The Experiences of Filipino Seafarers in a Mix Nationality, national maritime Polytechnic Philippine, 2002.

367. Noble A., Vangehuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. *Proceedings IMEC-23*. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131–149.
368. Novinger Tracy. Intercultural communication: a practical guide. USA: University of Texas Press, AUSTIN, 2001. 210 p.
369. Oetzel J. G., Ting-Toomey S. Face concerns in interpersonal conflict: A cross-cultural empirical test of the face-negotiation theory. *Communication Research*. 2003. N. 30. P. 599–624.
370. Orbe M «“In order to get something you’ve never had, you have to do something you’ve never done” *Multicultural vision for dialogic communication for the 21st century*. WCA: *Communication in the 21st Century: Exploring Roots; Expanding Visions*: WCA 2007 Conference Brisbane, 2007. P. 20.
371. Piller I. Intercultural Communication: A Critical Introduction. Edinburg University Press. 2017. 227 p.
372. Pivnenko B. A. You are Second Marine Engineer. Odessa: Studio «Negoziant», 2008. 74 p.
373. Richard Worth. Communication skills. 2-nd ed. Ferguson Publishing Company. Career skills library. New York. 2004. 145 p.
374. Richard-Amato P. A., Snow M. A. The Multicultural Classroom White Plains, New York: Longman, 1992. P. 73–92.
375. Rivers W. M. Teaching Foreign-Language Skills. 2d edition. Chicago: The University of Chicago Press, 1981. 576 p.
376. Rossett A., Vaughan Frazee R. Blended Learning Opportunities. American Management Association Special Report. Copyright, 2006. 26 p.
377. Samovar Larry A., Porter Richard E., McDaniel Edwin R., Sexton Roy Carolyn. Communication between Cultures: A Reader 7th Edition. Boston, MA: Wadsworth Publishing, 2010. 463 p.
378. Shannon C., Weaver W. The Mathematical Theory of Communication: eighth paperback printing. USA: University of Illinois press. Urbana, Chicago, London, 1980. 125 p.

379. Should I stay or should I go? Motivational profiles of Danish seafaring officers and non-officers / Haka M., Borch D. F., Jensen C. et al. *International Maritime Health*. 2011. N 62 (1). P. 20–30.
380. Slyusarenko N., Soter M. Formation of readiness of future marine engineers for intercultural communication using game simulation technology. *Ukrainian Journal of Educational Research*. Lviv, 2016. Vol. 1, no 1. P. 53–57.
381. Smelikova V. B. Cases on Board Vessels: навч. посібник. Херсон: ХДМА, 2015. 84 с.
382. Smorochynska O. Developing sociocultural competence as a key for improving cultural awareness of future seafarers. *Proceedings of IMEC 23*. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 120–130.
383. Soter M. Formation of the future marine engineers' readiness to intercultural communication as transcendental intercultural personalities. *World Science in 2016: Results: proceedings of II International scientific conference (Morrisville, January 26, 2017)*. Morrisville, Lulu Press., 2017. P. 208–211.
384. Soter M. The role of cooperative learning in the formation of students' readiness to intercultural communication. *Современные проблемы гуманитарных и социальных наук: материалы Международ. науч.-практ. конф., посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан (Астана, 9 декабря 2016 г.)*. Астана: Евразийский гуманитарный институт, 2016. С. 192–193.
385. Soter M. Theoretical Modelling of Intercultural Communication Process. *Journal of Advocacy, Research and Education*. Ghana, 2016. Vol. 6, Is. 2. P. 87–92. URL: http://www.kadint.net/journals_n/1473284978.pdf (дата звернення: 12.09.2016).
386. Sponcil M., Gitimu P. Use of social media by college students: Relationship to communication and self-concept. *Journal of Technological Research*. 2010. N 4. P. 1–13.
387. STCW. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1995. URL: http://www.sea.jobs.ru/sea_programms/STCW95.pdf (дата звернення: 6.11.2015).
388. Stempleski S., Tomalin B. Video in Action: Recipes for using video in language teaching. New York; London: Prentice Hall, 1990.

389. Stevenson C. Who is tomorrow's seafarers? *Seaway*. 1998, June.
390. Stryker S. B., Leaver B. L. Content-Based Instruction in Foreign Language Education: Models and methods. USA, Washington, 1997. 328 p.
391. Swartz E. Multicultural Education: Disrupting Patters of Supremacy in School Curricula, Practices and Pedagogy. *The Journal of Negro Education*. 1993. Vol. 62. No. 4. P. 493–506.
392. Szabo E. Participative management and culture. A qualitative and integrative study in five European countries. Frankfurt: Peter Lang. 2007.
393. The Mariners' Alerting and Reporting Scheme (MARS). URL: <http://www.nautinst.org/en/forums/enclosed-spaces/seaways-articles.cfm> (дата звернення: 15.10.2016).
394. Thomas W., Znaniecki F. The polish peasant in Europe and America. NY: Knopf, 1927.
395. Ting-Toomey S. Communicating Across Cultures. New York: The Guilford P, 1999. 310 p.
396. Trimble L. English for Science and Technology. A Discourse Aproach. NY: Cambridge University Press, 1992. 180 p.
397. Tylor E. B. Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom. N. Y.: Holt, 1889. Vol. 1. 528 p.
398. UNESCO. (2006a). Strategy on human rights. Paris: UNESCO. URL: unesdoc.unesco.org/images/0014/001457/145734e.pdf (дата звернення: 16.11.2015).
399. UNESCO. (2009). World Report No. 2: Investing in cultural diversity and intercultural dialogue. Paris: UNESCO. URL: www.unesco.org/en/world-reports/cultural-diversity (дата звернення: 23.12.2015).
400. UNESCO. Mexico City declaration on cultural policies. Paris: UNESCO., 1982. URL:http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf (дата звернення: 22.03.2016).
401. UNESCO. Universal declaration on cultural diversity. 2001. 3 November). URL: <http://portal.unesco.org/en/ev.php->

URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 9.05.2016).

402. Van Petegem K. Relationship between student, teacher, classroom characteristics and students' school wellbeing: PhD thesis in pedagogy. University College Ghent, 2008. 215 p. URL: <https://biblio.ugent.be/publication/467993/file/4334626> (дата звернення: 5.10.2015)

403. Wiseman Richard L. Intercultural communication competence. *Handbook of international and intercultural communication* / W. B. Gudykunst, B. Mody (Eds.) 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage, 2002. P. 207–224.

404. Zhang Q., Oetzel J. G. Constructing and validating a teacher immediacy scale from a Chinese perspective. *Communication Education*. 2006. N 55. P. 218–241.

405. Zirkel S. The Influence of Multicultural Educational Practices on Student Outcomes and Intergroup Relations. *Teachers College Record*. 2008. Vol. 110. N 6. P. 1147–1181.

406. Banks J. An Introduction to Multicultural. Washington: University of Washington. 2013.

ДОДАТКИ

Додаток А
Сутність базових понять дослідженняДодаток А.1
Трактування вченими поняття «комунікація»

Автор	Визначення
Філософський енциклопедичний словник (голова редакції Іллічов Л., Федосєєв П., Ковальов С., Панов В.)	<i>Комунікація</i> – спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями; передача одного й того ж змісту від однієї свідомості (колективної чи індивідуальної) до іншої за допомогою знаків, зафіксованих на матеріальних носіях [290, с. 269].
Сучасний філософський словник (за загальною редакцією Кемерова В.)	<i>Комунікація</i> – тип взаємодії між людьми, що передбачає інформаційний обмін [239, с. 412-419].
Психологічна енциклопедія (автор-упорядник Степанов О.)	« <i>Комунікація</i> – змістова сутність соціальної взаємодії характеризує структуру міжособистісних і ділових зв'язків між людьми, особливості обміну інформацією у людському спілкуванні» [265, с. 172-173].
Психологічний словник (за редакцію Войтко В.)	<i>Комунікація</i> – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємодіюванні людей на основі обміну різного роду інформацією. Комунікація у тій чи іншій формі супроводжує кожний акт життєдіяльності суспільної людини [200, с. 79-80].
Психологічний словник (Гуревич П.)	<i>Комунікація</i> (лат. communicatio – зв'язок, спілкування) – акт спілкування, передача інформації (ідей, образів, оцінок, установок) від людини до людини, від однієї культурної одиниці до іншої; лінія або канал, який об'єднує учасників обміну інформацією [199, с. 306].
Словник довідник (Ладигенська Т., Михальська А.)	<i>Комунікація</i> - інформаційний зв'язок суб'єкта з тим чи іншим об'єктом – людиною, твариною, машиною. Комунікація виражається у тому, що суб'єкт передає якусь інформацію (знання, ідеї, ділові повідомлення, фактичні відомості, вказівки, накази тощо), яку одержувач повинен всього лише прийняти, зрозуміти (правильно декодувати), добре засвоїти і відповідно з цим робити [180, с. 88].
Новий словник методичних термінів та концепцій (Азімова Е. і Щукіна А.)	<i>Комунікація</i> (лат. communicatio – повідомлення, передача) – специфічний вид діяльності, змістом якого є обмін інформацією між членами однієї мовної спільноти для досягнення взаєморозуміння та взаємодії [4, с. 106-107].
Кроскультурні терміни: словник (Солодка А., Мороз Т.)	<i>Комунікація</i> – це процес передачі інформації від одного суб'єкта до іншого. Процеси комунікації – опосередковані знаком взаємодії між, принаймні, двома посередниками, які володіють набором знаків та семіотичних правил [120, с. 36].

Словник термінів міжкультурної комунікації (Бацевич Ф.)	« <i>Комунікація</i> – 1. Один із модусів існування явищ мови (поряд з мовою і мовленням). 2. Смысловий та ідеально-змістовий аспекти соціальної взаємодії, спілкування; складова спілкування поряд з перцепцією та інтеракцією; складний, символічний, особистісний, трансакційний, часто неусвідомлюваний процес обміну знаками, під час якого транслюється певна інформація зовнішнього або внутрішнього характеру, а також демонструються статусні ролі, в яких перебувають учасники спілкування стосовно один одного. У широкому розумінні комунікація має місце завжди, коли певній поведінці або її результату приписується певне значення і вони сприймаються як знаки або символи. У вузькому розумінні – спілкування за допомогою мовних і/або паралінгвальних і невербальних засобів з метою передачі інформації» [17, с. 81-82].
Кейтон Д. (Keyton J.)	<i>Комунікація</i> – це не просто процес передачі інформації, а й установлення контакту для виключно повного розуміння один одного під час взаємодії [354, с. 77].
Л. Самовар, Р. Портер	... <i>комунікація</i> – це динамічний процес, у якому люди намагаються поділитися своїми думками з іншими людьми за допомогою використання символів в певних умовах [377, с. 29].
Авраменко О., Яковенко Л., Шийка В.	« <i>Комунікація</i> – це не просто передача інформації, а передача змісту або значення за допомогою символів. Крім того, комунікація відбувається тільки тоді, коли одна сторона пропонує інформацію, а друга готова її сприйняти» [2, с. 7].
Манакін В.	« <i>Комунікація</i> – модус існування явищ мови (поряд із мовою і мовленням); спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передачі та одержання інформації» [146, с. 8].
Семенюк О., Паращук В.	« <i>Комунікація</i> – обмін значеннями або інформацією між індивідами (від джерела (адресанта) до одержувача (адресата)) засобами спільної системи символів або коду... Основним засобом комунікації є мова (вербальна, словесна), яка забезпечує обмін інформацією між індивідами, індивідом та суспільством, групами індивідів, навіть автокомунікацію – комунікацію людини із собою. Відтак комунікація може бути мовною (вербальною, словесною)... У людській взаємодії активно використовують і невербальну комунікацію» [221, с. 12-13].
Тер-Мінасова С.	<i>Комунікація</i> – це процес обміну повідомленнями, у ході якого постійно відбувається відтворення смислів, так як вони не збігаються у людей, що говорять на одній і тій же мові, що виростили в одній і тій же культурі [277].
Садохін О.	<i>Комунікація</i> – соціально обумовлений процес обміну інформацією різного характеру і змісту, що передається за допомогою різних засобів і має своєю цілю досягнення взаєморозуміння [212, с. 57]. <i>Комунікація</i> - процесу обміну думками, ідеями, уявленнями, емоційними переживаннями і інформацією, спрямована на досягнення взаєморозуміння і впливу один на одного партнерів по комунікації [там само, с. 58]. <i>Комунікація</i> — процес спілкування і взаємодії людей, що полягає у передачі інформації різного роду від людини до людини і здійснюється за допомогою різних знакових систем [там само, с. 245].
Василюк А.	« <i>Communication</i> – <i>комунікація</i> = обмін інформацією; спілкування; зв'язок» [32, с. 22].

Джумаєва Н., Сохибов А.	<i>Комунікація</i> - характеристика обміну інформацією у людському спілкуванні [69, с. 22].
Новінгер Трейсі (Novinger T.)	<i>Комунікація</i> має місце тоді, коли комунікатори приходять до загальноприйнятого змісту передбачуваного повідомлення, або коли ненавмисне повідомлення було правильно розтлумачено/інтерпретовано/ передано [368, с. 162].
Біла О.	<i>Комунікація</i> - обмін думками, повідомленнями, інформацією за допомогою різного роду вербальних або невербальних сигналів [18, с. 191].
Верещагін Є., Костомаров В.	<i>Комунікація</i> – це обмін інформацією, а по відношенню до мови – вербальне повідомлення певного змісту від адресанта до адресата. Третя ланка в комунікативному акті – спільна мова посередник [35, с. 138].
Яшенкова О.	« <i>Комунікація</i> – цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи» [311, с. 40].
Панфілова А. П.	<i>Комунікація</i> (лат. communicatio – повідомлення) – це специфічний обмін осмисленою інформацією, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту від людини, групи або організації іншій людині, групі або організації [175, с. 13].
Сайтарли І.	« <i>Комунікація</i> (лат. communico – роблю спільним, пов’язую, спілкуюсь) – процес передавання інформації (ідей, думок, уявлень, вражень тощо) вербальним, невербальним або паравербальним чином [214, с. 227]».
Платон	Як письмо, так і комунікація є способами обміну інформацією між людьми [187, с. 185-225]. Але письмо може завдати шкоди мисленню людей, адже останні будуть засвоювати знання не у процесі спілкування, а за допомогою інших сторонніх джерел [там само, с. 249].

Додаток А.2

Трактування вченими поняття «культура»

Автор	Визначення
Декларація ЮНЕСКО (1982; 2001)	<i>Культура</i> – це набір відмінних духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних особливостей суспільства або соціальної групи, що охоплює всі способи буття в цьому суспільстві; як мінімум, включаючи мистецтво та літературу, спосіб життя, способи життя разом, ціннісні системи, традиції та вірування [400; 401].
Філософський енциклопедичний словник (голова редакції Іллічов Л., Федосєєв П., Ковальов С., Панов В.)	<i>Культура</i> – це специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у матеріальних і духовних благах, у системі соціальних норм і установ, у духовних цінностях, у сукупності відношень людини до природи, між собою і до себе самої [290, с. 292].
Український педагогічний словник (Гончаренко С.)	« <i>Культура</i> сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя

	суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [47, с. 182].
Психологічний словник (Гуревич П.)	<i>Культура</i> – досягнутий людством рівень розвитку і фонд найкращих результатів цього розвитку, матеріалізований в формах мистецтва, науки, техніки, що стає умовою подальшого розвитку поколінь, товариств і окремих особистостей [199, с. 321].
Психологічний словник (Немов Р.)	<i>Культура</i> : 1) результат історичної, творчої діяльності людей протягом багатьох поколінь, а також те, що з усього цього освоєно окремо взятою людиною (індивідуальна культура) або групою людей (соціальна, групова культура); 2) система знань (уявлень, інформації), яка визначає манеру, спосіб, за допомогою якого суспільство або нації взаємодіють з їх соціальним оточенням і природою [166, с. 191-192].
Словник термінів міжкультурної комунікації (Бацевич Ф.)	« <i>Культура</i> – У широкому сенсі слова – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства. Розрізняють матеріальну і духовну культуру. У вузькому сенсі – рівень духовного життя людей. Певною мірою культура – інтерпретаційна модель світу людини, соціалізованої в певних умовах» [17, с. 92].
Кребер А., Клакхон К.	<i>Культура</i> складається з комплексу структурованих способів мислення, почуттів та реагувань, отриманих та переданих головним чином за допомогою символів, що становлять відмінні досягнення людських груп, включаючи їх втілення у артефактах [356, с. 181].
Біблер В.	<i>Культура</i> – це форма одночасного буття і спілкування людей різних – минулих, нинішніх і майбутніх – культур, форма діалогу і їх взаємопородження [22, с. 289].
Кузьміна Т.	<i>Культура</i> — загальні цінності, норми, традиції, мистецтво, історія, фольклор та установи групи людей [127, с. 165].
Садохін О.	<i>Культура</i> – світ матеріальних і духовних продуктів людської діяльності (артефактів), сукупність норм, цінностей, переконань, які розподіляються членами відповідних культурних груп і спільнот [212, с. 22-23].
Хофстед Г. (Hofstede G.)	<i>Культура</i> – це те, що визначає соціальний аспект людської особистості з точки зору засвоєної і придбаної поведінки. Культура динамічна, так само як і особистість, яка прийняла дану культуру, і обидві вони (як особистість, так і культура) змінюються під впливом обставин і часу [345].
Річард-Амато А. (Richard-Amato A.)	<i>Культура</i> – це образ життя, той контекст, у якому ми існуємо, думаємо, відчуваємо і спілкуємося один з одним. Це той «клей», що поєднує в одне ціле групу людей. Це програма, закладена з раннього дитинства, яка управляє поведінкою людей у суспільстві і допомагає зрозуміти, що від них очікується і що трапиться, якщо ці очікування не будуть виправдані. Культуру можна визначити як ідеї, звичаї, навички, методи і прийоми, що характеризують дану групу людей у даний період часу [374, с. 73].
Тер-Мінасова С.	<i>Культура</i> – сукупність результатів діяльності людського суспільства у всіх сферах життєдіяльності й усіх факторів (ідей, вірувань, звичаїв,

	традицій), які складають і зумовлюють спосіб життя нації, класу, групи людей в певний період часу [277, с. 14].
Манакін В.	«Культура – 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства; 2) інтерпретаційна модель світу людини, соціалізованої в певних умовах; 3) цілісний історичний феномен, локальна цивілізація, яка виникла на ґрунті територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної та психологічної спільності» [146, с. 275].
Кліффорд Г. (Clifford G.)	Поняття <i>культура</i> позначає історично передану модель значень, втілених у символах, систему успадкованих уявлень, виражених у формі символів, за допомогою яких люди спілкуються між собою і на основі яких фіксуються і розвиваються їх знання про життя і життєві установки [333, с. 89].
Тайлор Е. (Tylor E.)	<i>Культура</i> – складне ціле, яке включає знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї і будь-які інші здібності та навички, що здобуваються людиною як членом суспільства [397, с. 1].
Кулікова Л.	<i>Культура</i> розглядається як інформаційний процес; як світ артефактів (продуктів і результатів людської діяльності, включаючи породжені нею думки); світ інновацій та нових смислів; сукупність норм, цінностей, переконань, членів відповідних культурних груп і співтовариств [130, с. 14].
Авраменко О., Яковенко Л., Шийка В.	<i>Культура</i> (в перекладі з латини – вирощування, виховання, освіта, розвиток, шанування) означає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. [2, с. 157].
Давидович В., Жданов Ю.	<i>Культура</i> , як спосіб діяльності, необхідно включає в себе і її продукти, існуючи як би, у двох іпостасях. У самій діяльності вона включена в історично суб'єктивні культурно-творчі здібності, що формуються, з іншого боку, виявляється у світі об'єктивованих культурних цінностей. Дія організму культури і проявляється як суперечлива єдність цих двох складових [58, с. 94].
Ніето С.	<i>Культура</i> – постійно мінливі ціннісні орієнтації, традиції, соціальні та політичні відносини, світогляд, створювані й розповсюджені серед певної групи людей, пов'язані разом комплексом факторів, які можуть включати загальну історію, мову, соціальний клас і/ або релігію [3, с. 26].
Уайт Л.	<i>Культура</i> – це усі риси способу життя кожного народу, які залежать від здатності до символізації і можуть бути розглянуті в екстрасоматичному контексті. Якщо потрібно відрізнити англієць від француза на основі зіставлення їх культур, то це легко зробити, виділивши «риса, які характеризують» певний народ [287, с. 40].
Сайтарли І.	«Культура – рівень розвитку суспільства та творчих здібностей особистості, що втілюються у певні форми організації суспільного життя і діяльності людей (інститути), а також створені ними матеріальні і духовні цінності; у більш вузькому сенсі – царина духовної діяльності або історично вироблена система духовних цінностей і норм, звичаїв і традицій, притаманних певній соціальній спільності – етносу, нації тощо (елітарна культурна, молодіжна культура, українська культура та ін.) [214, с. 228]».

Додаток А.3
Трактування вченими поняття «міжкультурна комунікація»

Автор	Визначення
Л. Самовар, Р. Портер (Samovar Larry A., Porter Richard E., McDaniel Edwin R., Sexton Roy Carolyn)	... <i>міжкультурна комунікація</i> передбачає взаємодію між людьми з досить різним культурним сприйняттям і системою символів, щоб змінити/модифікувати процес комунікації [377, с. 12].
Тінг-Туми С. (Ting- Toomey S.)	<i>Міжкультурна комунікація</i> визначається як символічний процес обміну за допомогою якого окремі особи з двох (або більше) різних культурних спільнот узгоджують спільний зміст в інтерактивній ситуації [395, с. 16-17].
Новінгер Т. (Novinger T.)	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це транзакційний, символічний процес, що включає встановлення змісту/сенсу між людьми різних культур [368, с. 165].
Кроскультурні терміни: словник (Солодка А., Мороз Т.)	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це форма людського спілкування. Її використовують, щоб описати широкий спектр проблем комунікацій, які звичайно виникають в об'єднанні, що складається з людей з різних релігійних, соціальних, етнічних та освіта [121, с. 121-122].
Фрик Т.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це спілкування людей, які представляють різні культури [293, с. 5-6].
Максимова Ю.	Міжкультурна комунікація – сукупність різноманітних форм стосунків і спілкування між індивідами і групами, що належать до різних культур [145, с. 19].
Словник термінів міжкультурної комунікації (Бацевич Ф.)	« <i>Комунікація міжкультурна (у вузькому значенні слова)</i> – 1. Процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні. 2. Особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування» [17, с. 82-83]. « <i>Комунікація міжкультурна (у широкому значенні слова)</i> – увесь спектр можливих типів спілкування, який відбувається понад межами можливих соціальних груп (дискурсивних систем), починаючи від груп, представники яких є носіями різних культур, до комунікації між чоловіками і жінками або колегами різного віку тощо» [там само, с. 83].
Баглай О.	« <i>Міжкультурна комунікація</i> – це особлива область людських відносин, яка об'єднує комунікацію і культуру. Вона відбувається між носіями різних культур і, на думку більшості зарубіжних учених, трактується як взаємодія між представниками різних культур, у ході якої комуніканти проявляють свій досвід, знання й цінності, тим самим виявляючи суть культури» [11, с. 233].
Дев'ятова Г.	Під <i>міжкультурною комунікацією</i> розуміється функціонально обумовлена комунікативна взаємодія людей, які виступають носіями різних культурних співтовариств через усвідомлення ними чи іншими людьми їх приналежності до різних геополітичних, континентальних,

	релігійних, національних та етнічних співтовариств, а також соціальним субкультурам [63, с. 37].
Садохін О.	<i>Комунікація міжкультурна</i> — процес спілкування і взаємодії, здійснюваний між представниками різних культур або культурних спільнот [212, с. 245].
Біла О.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – безпосередній або опосередкований обмін інформацією між представниками різних культур [18, с. 192].
Гудков Д.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це спілкування мовних особистостей, що належать до різних лінгвокультурних спільнот, і, як будь-яка комунікація, являє собою взаємодію «свідомостей, що говорять» [54, с. 10].
Меркулова Л., Кіреєва І.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це взаємовідносини різних культур, обмін між двома культурами і продуктами їх діяльності, здійснюваний у різних формах [153, с. 38].
Манакін В.	« <i>Міжкультурна комунікація</i> – наука, яка вивчає особливості вербального і невербального спілкування людей, що належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот» [146, с. 9]. «Завданням <i>міжкультурної комунікації</i> є формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних та міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях» [146, с. 10].
Медведева С.	У рамках науки про <i>міжкультурні комунікації</i> розробляються питання, пов'язані з мовним спілкуванням, взаємовідносинами свідомості і комунікації, мови і поведінки людини, національно-специфічними особливостями мовної картини світу та ін. [150, с. 75].
Рот Ю., Коптельцева Г.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – міжособистісна взаємодія між представниками різних груп, які відрізняються один від одного багажем знань і мовними формами символічної поведінки, характерними для всіх членів кожної з цих груп [208, с. 14].
Слізарова Г.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – процес спільного вироблення єдиного, швидше за все нового для всіх учасників акту спілкування, значення всіх вироблених і усвідомлюваних дій і їх мотивів [80, с. 97].
Гузикова М., Фофанова П.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це обмін інформацією, який здійснюється носіями різних культур, причому те, що комуніканти є носіями різних культур, найбільшою мірою впливає на їх комунікацію і в деякій мірі визначає її хід [55, с. 8].
Слободжанкіна Л.	<i>Міжкультурна комунікація</i> – це сукупність різних форм відносин і спілкування між індивідами і групами, що представляють різні культури, в яких проявляється як схожість, так і відмінність мов, невербальних засобів спілкування, когнітивних особливостей і аксіологічних переваг [226, с. 29].
Кузьміна Т.	<i>Міжкультурна комунікація, крос-культурна комунікація (Cross-cultural Communication)</i> – область науки, яка вивчає, як люди різного культурного походження здійснюють спілкування. Як наука, міжкультурна комунікація прагне об'єднати такі, на перший погляд, не пов'язані дисципліни як комунікація, інформаційна теорія, теорії навчання і культурна антропологія. Мета полягає в тому, щоб досягти поглибленого розуміння і розробити рекомендації, які допомагали б людям з різних культур ефективніше спілкуватися один з одним [127, с. 169].

Сайтарли І.	«Крос-культурна (англ. Cross – перетинати, переходити) комунікація – вербальна і невербальна взаємодія представників» [214, с. 228].
Словник термінів міжкультурної комунікації (Бацевич Ф.)	«Комунікація крос-культурна (англ. Cross – пересікати) – 1. Те саме, що комунікація міжкультурна. 2. Наявна тенденція розмежовувати ці поняття: поняття крос-культурна комунікація стосовно вивчення деякого конкретного феномену в двох або більшій кількості культур і має додаткове значення порівняння, зіставлення цих культур» [17, с. 82].
Кроскультурні терміни: словник (Солодка А., Мороз Т.)	Крос-культурна комунікація (часто використовується як міжкультурна комунікація, хоча інколи їх значення розрізняють) – це область вивчення, яка розглядає, як люди, що знаходяться у різних культурних зв'язках, спілкуються між собою [121, с. 50].
Гукаленко О.	Інтеркультурна комунікація – це акт спілкування культур, що заснований на соціальному та історико-соціальному факторах у реальній картині світу. Інтеркультурна комунікація характеризується взаємодією культур, що виявляється у національній самосвідомості, ступенем демократизму суспільства, етнокультурної компетентності особистості і прагненням людини до міжкультурного порозуміння [56, с. 126].
Бабенко І.	Інтеркультурною комунікацією називається адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур [10, с. 13].
Гришаєва Л., Цурикова Л.	Інтеркультурна комунікація – спілкування між індивідами, що представляють різні культури [50, с. 306].

Додаток А.4

Трактування вченими поняття «Мовна особистість»

Автор	Визначення
Семенюк О., Паращук В.	«Мовна особистість – модель представлення особистості, що ґрунтується на аналізі дискурсу носія мови й узагальнено об'єктивує особливості використання ним системних засобів мови як з метою відображення його світобачення, так і для реалізації комунікативних інтенцій» [221, с. 56].
Бацевич Ф.	«Мовна особистість – індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення й сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» [16, с. 56].
Садохін О.	Мовна особистість - специфічний тип комуніканта, який володіє культурною ментальністю, системою цінностей, дотримується мовних, поведінкових і комунікативних норм і потенційно здатний до міжкультурної взаємодії [212, с. 249].
Гришаєва Л., Цурикова Л.	Мовна особистість – це комплексний прототип, наявність якого забезпечує надійність взаємодії між комунікантами у певних дискурсивних умовах у даній лінгвокультурі, незважаючи на практично незліченне багатство реальних ситуацій взаємодії [50, с. 198].
Ніколаєва С.	«Мовна особистість – це багатшаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей, умінь і готовностей до реалізації мовленнєвих дій різного ступеня складності, які класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності, а з іншого – за рівнями мови» [154, с. 57]

Додаток А.5
Трактування вченими поняття «готовність»

Автор	Визначення
Даль В.	<i>Готовність</i> – стан чи властивість готового; <i>готовий</i> (по відношенню до людини) має бажання і можливість виконувати щось; зібраний, налаштований на щось [60, с. 396].
Бусел В.	« <i>Готовність</i> – бажання зробити що-небудь» [33, с. 257].
Яременко В., Сліпушко О.	<i>Готовність</i> «згода зробити що-небудь, стан підготовленості до чогось» [169, с. 148].
Линенко А.	<i>Готовність</i> – цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в певну діяльність [139, с. 56].
Моляко В.	<i>Готовність</i> – це складне особистісне утворення, багаторівнева та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дозволяють певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність [161, с. 8].
Бабаєв Е.	<i>Готовність</i> – інтегральна якість, що складається зі стійкої єдності наступних компонентів: мотиваційного (позитивне ставлення до професії); операційного (професійне мислення, сукупність відповідних умінь і навичок); вольового (самоврядування власної поведінки); оціночного (самооцінка професійної підготовленості) [9, с. 15].
Монографія (Якса Н.)	<i>Готовність</i> обов'язково включає «якості особистості і власне діяльність, в якій вони виявляються.<...> готовність вмщує такі змістові характеристики: рівень усвідомлення цілемотиваційної сфери, цінностей <...> професії; рівень усвідомлення полікультурних цінностей; знання специфіки міжкультурної взаємодії; уміння взаємодіяти у полікультурному освітньому середовищі; сформовані особистісні якості міжкультурної взаємодії» [309, с. 219-220].
Калмикова З.	<i>Психологічна готовність</i> – здатність особистості успішно і активно засвоювати необхідні знання та набувати вміння та навички [95, с. 83].
Подоляк Л., Юрченко В.	« <i>Готовність до праці</i> – здатність до певної професійної діяльності як результат професійного навчання і виховання; яка є підсумком не тільки професійного розвитку, але й соціальної зрілості особистості» [191, с. 278-279].
Платонов К.	<i>Готовність до праці</i> : 1) готовність до будь-якої праці як результат трудового виховання з раннього дитинства; 2) готовність до певної праці, яка стала професією, як результат професійного навчання і виховання; 3) готовність до безпосередньої майбутньої праці у відомих або можливих умовах [188].
Кучерявенко І.	<i>Професійна готовність</i> – це сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог науки і техніки. Оскільки будь-яка діяльність є рішення незліченного ряду завдань, професіоналізм в ній виявляється перш за все в умінні бачити завдання, формулювати їх, застосувати методологію і методи спеціальних наук для установки діагнозу і прогнозу при вирішенні завдань, оцінювати і вибирати методи, які найбільше підходять для їх вирішення [134, с. 60].
Максименко С. і Пелех О.	« <i>Готовність до того чи іншого виду діяльності</i> є цілеспрямованим вираженням особистості, що включає її переконання, погляди,

	ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки» [144, с. 70].
Ковальов О.	<i>Готовність до діяльності</i> – якість особистості, що включає в себе свідомість особистісної та суспільно-значущої діяльності, позитивне ставлення до неї та здатність до її виконання [103, с. 311].
Кузьменко В., Гончаренко Л.	<i>Готовність до професійної діяльності</i> – «складне структуроване утворення, в основі якого лежить позитивне відношення до своєї професії, наявні стійкі мотиви діяльності та професійні знання, уміння, а також певний досвід їх застосування на практиці» [126, с. 4].
Дьяченко М.	<i>Підготовленість до професійної діяльності</i> – психологічна готовність, яка включає поряд з сукупністю знань, умінь і навичок, гранично допустимі сторони особистості, загальну культуру, загальний розвиток, систему особистісних цінностей [78, с. 235].
Єфремов О.	<i>Професійна готовність</i> означає психологічну готовність до самостійного і, при необхідності, творчого виконання професійної діяльності [82, с. 22].
Бодров В.	<i>Професійної готовність</i> включає трудову спрямованість особистості, мотиви обов'язку; позитивне емоційне ставлення до праці («радість праці»), стійкі професійні наміри, покликання; впевненість в своїх силах у праці (як основа задоволення від праці); готовність зробити самостійний вибір, прийняти відповідальне рішення з урахуванням індивідуальних схильностей і якостей особистості; знання про стилі життя в даній професії; про труднощі адаптації на початкових етапах праці; вміння мобілізувати зусилля; саморегуляція у праці [198, с. 190-191].
Козак А.	<i>«Готовність до міжкультурної комунікації</i> – це складна, інтегративна особистісно-професійна якість людини, що включає в себе спрямованість на міжкультурну комунікацію, мовні знання й комунікативні вміння» [106, с. 74].
Сафіна М.	<i>Готовність до міжкультурної комунікації</i> – це інтегративне особистісне новоутворення, що передбачає, як мінімум, наявність певного рівня знання іноземної мови, лінгвокраїнознавчих орієнтацій і комунікативних умінь [216].
Дев'ятова Г.	<i>Готовність до міжкультурної комунікації</i> – складне, багатокомпонентне утворення, що включає в себе: спрямованість особистості на міжкультурну комунікацію, мовні знання та комунікативні вміння [63].
Монографія (Солодка А., Майборода Р., Пустовойченко, Мороз Т., Дем'яненко О., Шиян Т., Айзікова Л.)	<i>«Готовність до кроскультурної взаємодії</i> передбачає наявність комплексу сформованих якостей особистості, які знаходять своє відображення у рівні розвитку особистісної культури учасника взаємодії» [120, с. 4]. <i>«Готовність до кроскультурної взаємодії</i> передбачає здатність розуміти культурно обумовлений контекст взаємодії та адекватну реакцію на нього [120, с. 6].

Додаток Б

**Нормативно-правове забезпечення
підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків
до міжкультурної комунікації**

Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків здійснюється відповідно до міжнародних і національних вимог.

До міжнародних вимог уналежнюють міжнародні норми (стандарти) Міжнародної морської організації та Міжнародної організації праці.

Невід'ємними складниками підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків у рамках Міжнародної морської організації є міжнародні кодекси і конвенції (Міжнародна Конвенція про підготовку, дипломування моряків і несення вахти (ПДНВ); Міжнародна конвенція про охорону людського життя на морі (СОЛАС); Міжнародна конвенція про запобігання забруднення суднами (МАРПОЛ); Міжнародний Кодекс управління безпекою (МКУБ)), а також модельні курси (1.21. Особиста безпека та соціальна відповідальність; 1.39. Лідерство і робота у команді; 3.17. Морська англійська мова; 7.02. Старший механік і другий механік; 7.04. Вахтовий механік).

Щодо міжнародних норм (стандартів) Міжнародної організації праці, то вагому роль відіграють Конвенція про працю в морському судноплаванні, Конвенція про інспекцію умов праці та побут моряків №178, Конвенція про найм і працевлаштування моряків №179, Конвенція про робочий час моряків і склад судового екіпажу №180.

У процесі підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації під час вивчення дисциплін «Англійська мова», «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у поєднанні з модельними курсами заслуговують особливої уваги Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти.

Виключно невід'ємними компонентами під час підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків у рамках національних вимог є Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про приєднання України до Конвенції ПДНВ 1978 року», а також Державний стандарт вищої освіти України з напрямку «Морський та річковий транспорт» професійне спрямування «Експлуатація судових енергетичних установок».

У межах Державного стандарту вищої освіти України з напрямку «Морський та річковий транспорт» виокремлюють обов'язкові його державну (вимоги до освітніх рівнів вищої освіти; вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти; кваліфікаційні вимоги до фахівця) та галузеві (освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ); освітньо-професійна програма (ОПП); навчальний план спеціальності) складові частини.

В основі забезпечення цілісності та ефективності підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації важливу роль відіграють Морська доктрина України на період до 2035 року, Державна національна програма «Освіта. Україна XXI», Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті, Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки.

**Список джерел щодо нормативно-правового забезпечення
підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків
до міжкультурної комунікації**

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ пер. О. М. Шерстюк; наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Конвенція Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплаванні. Підписання від 23.02.2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_519 (дата звернення: 26.08.2015).

3. Конвенція про інспекцію умов праці та побуту моряків № 178. Редакція від 23.02.2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_047 (дата звернення: 25.11.2015).
4. Конвенція про найм і працевлаштування моряків № 179. Редакція від 23.02.2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_048 (дата звернення: 16.11.2015).
5. Конвенція про робочий час моряків і склад суднового екіпажу № 180 Редакція від 22.10.1996. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_049 (дата звернення: 17.12.2015).
6. Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 р. (СОЛАС-74) (SOLAS). Редакція від 12.12.2002. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_251 (дата звернення: 14.09.2015).
7. Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден 1973 р. (МАРПОЛ). Редакція від 26.09.1997. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009 (дата звернення: 31.08.2015).
8. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р. (консолідований текст з манільськими поправками). К.: ВПК «Експрес Поліграф», 2012. 568 с.
9. Морська доктрина України період до 2035 року. Постанова кабінету Міністрів України №1307 від 07 жовтня 2009 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF> (дата звернення: 2.09.2015).
10. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Редакція від 29.05.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 25.09.2015).
11. Про Національну доктрину розвитку освіти. Прийняття від 17.04.2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 15.10.2015).
12. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Прийняття від 25.06.2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 09.09.2015).
13. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року. Підписання від 1 листопада 1996 року № 464/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464/96-%D0%B2%D1%80/card3#Files> (дата звернення: 22.12.2015).
14. Резолюція А.741(18). Міжнародний кодекс з управління безпечною експлуатацією суден та попередженням забруднення (Міжнародний кодекс з управління безпекою) (МКУБ). Редакція від 04.11.1993. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_304 (дата звернення: 24.08.2015).
15. IMO Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility. London: International Maritime Organization (IMO), 2000. 64 p.
16. IMO Model Course 1.39. Leadership and Teamwork. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 49 p.
17. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization (IMO), 2010. 138 p.
18. IMO Model Course 7.02. Chief engineer officer and second engineer officer. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 278 p.
19. IMO Model Course 7.04. Officer in charge of an engineering watch. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 236 p.

Додаток В

Основні вимоги щодо функціональних обов'язків старших (рівень управління) та вахтових (рівень експлуатації) механіків згідно з Міжнародною конвенцією про підготовку і дипломування моряків та несення вахти

Розділ Конвенції ПДНВ	Посада	Основні вимоги щодо функціональних обов'язків старших (рівень управління) та вахтових (рівень експлуатації) механіків
Загальні вимоги		
III/1 4 (a)	<i>Старший механік</i>	- повинен забезпечити належну організацію безпеки ходової машинної вахти за погодженням з капітаном; - визначає склад ходової машинної вахти, до якої можуть входити і відповідні члени рядового складу;
III/1 4 (c)		- заздалегідь визначає, за погодженням з капітаном, обсяг технічного постачання наступного рейсу, беручи до уваги потреби у паливі, воді, мастильних матеріалах, хімічних речовинах, деталях разового застосування та інших запасних частинах, інструментах, а також у будь-яких інших необхідних видах постачання;
III/1 4 (b)	<i>Вахтовий механік (перебуває під керівництвом старшого механіка)</i>	- несе відповідальність за роботу і перевірки, в міру необхідності, всіх механізмів і устаткування, доручених йому; - має забезпечувати протягом всієї вахти надійну ефективну роботу механізмів, які впливають на безпеку судна, та догляд за ними;
Експлуатація		
III/1 5 (h)	<i>Старший механік</i>	- повинен забезпечити вахтового помічника всією інформацією з питань профілактичного ремонту, виправлення пошкоджень або ремонтних робіт, які підлягають виконанню під час вахти;
III/1 5 (a)	<i>Вахтовий механік</i>	- повинен забезпечувати порядок несення вахти; - керує рядовим складом ходової машинної вахти, якщо такий є, зобов'язаний сприяти надійній і ефективній роботі головної силової установки та допоміжного устаткування;
III/1 5 (c)		- повинен забезпечити постійний контроль за роботою головної силової установки та допоміжних механізмів, проведення регулярних оглядів приміщень машинного відділення і рульового керування та вжиття необхідних заходів для усунення будь-якої виявленої несправності;
III/1 5 (d)		- у машинному відділенні, де передбачається постійна присутність вахти, має у будь-який час бути готовий керувати головною силовою установкою, виконуючи розпорядження про зміни напряму руху або швидкості; - у тих випадках, коли машинне відділення періодично переходить на безвахтове обслуговування, має бути готовий у будь-який момент прибути у машинне відділення;
III/1 5 (e)		- повинен забезпечувати наявність членів вахти біля поста керування головною силовою установкою, якщо вона

		управляється вручну, під час маневрування або в положенні «приготуватися»;
III/1 5 (h)		- несе відповідальність за відключення, переключення і регулювання всіх використовуваних механізмів, які знаходяться у його віданні; про всі роботи, що проводяться, мають бути зроблені відповідні записи;
III/1 5 (i)		- перед здачею вахти має відповідним чином зафіксувати всі події, що стосуються головної силової установки та допоміжного устаткування;
III/1 5 (f)		- не може брати на себе ніяких зобов'язань, що заважають йому обслуговувати головну силову установку та допоміжне устаткування; - має забезпечити постійне обслуговування головної силової установки та допоміжного устаткування до моменту зміни з вахти;
III/1 5 (j)		- для відвернення небезпеки для судна або його екіпажу повинен негайно доповідати на мостик про випадки пожежі, про дії у машинному відділенні, які можуть викликати зменшення швидкості судна, про неминучість виходу із ладу рульового управління або зупинки суднових двигунів, про зміни в подачі електроенергії чи про інші випадки, що загрожують безпеці;
III/1 5 (k)		- коли головна силова установка перебуває у стані готовності, має забезпечити негайну готовність до дії всіх механізмів і обладнання, які можуть бути потрібні для здійснення маневрів, та достатній резерв електроенергії для подачі на рульове управління й інші системи;
Вимоги по несенню вахти		
III/1 6 (c)	<i>Старший механік</i>	- на незахищеній якірній стоянці має погодити з капітаном питання про необхідність несення ходової машинної вахти;
III/1 6 (a)	<i>Вахтовий механік</i>	- повинен знати свої обов'язки по несенню вахти; - зобов'язаний: уміти користуватися відповідними системами внутрішньосуднового зв'язку; знати аварійні виходи з машинного відділення; знати аварійні сигнали, що використовуються у машинному відділенні, та вміти розрізняти їх, особливо при подачі сигналу про включення вуглецевої станції; знати розташування і уміти користуватися протипожежним обладнанням у машинному відділенні;

* Складено автором на основі Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти.

** Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року.

Редакція від 25.06.2010. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053

Додаток Г

Орієнтовна програма роботи «Кроскультурного клубу»

Вступ

Сучасний інтенсивний розвиток суспільства, постійне розширення міжнародних зв'язків трансформують людство у цілісну, взаємопов'язану спільноту. Це вимагає якісної підготовки фахівців, зокрема морської галузі, до взаємодії з іноземними колегами, до розуміння культурних відмінностей, які є невід'ємною складовою сучасного світу. Від такої підготовки залежить не лише власний професійний авторитет спеціаліста, а й престиж і репутація держави у цілому, адже вони формуються через кожного, хто вступає в контакт із представником відмінної від власної лінгвокультурної спільноти.

«Кроскультурний клуб» дозволяє продуктивно організувати вільний час студентів, забезпечує безперервну, цілком взаємопов'язану з аудиторною роботою та самоосвітою підготовку майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації з іноземними колегами під час роботи у складі мультикультурних екіпажів, сприяє розвитку комунікативних навичок, налаштовує студентів на ефективну співпрацю і взаємодію у колективі, збагачує новими знаннями і цінностями, розширює кругозір студентів, створює умови для самореалізації, самовираження і самоствердження, підвищує самооцінку.

Метою діяльності клубу є створення необхідних умов для успішної інтеграції майбутніх фахівців морської галузі, зокрема, інженерів-судномеханіків, до сучасного морського мультикультурного, мультинаціонального середовища, створення ситуацій зацікавленості та позитивної налаштованості майбутніх інженерів-судномеханіків на міжкультурну комунікацію з іноземними колегами під час роботи у складі мультикультурних екіпажів, виховання толерантності, миролюбства, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, неприйняття й відмови від агресивності, домінування і насильства.

Завдання:

1. Розширення культурно-країнознавчого кругозору майбутніх морських фахівців через насичення різного роду заходів клубу країнознавчою, лінгвокраїнознавчою та соціокультурною інформацією, яка відображає специфіку та стратегії поведінки під час взаємодії з носіями різних культур, особливості їх культур, звичаїв, традицій, ціннісних орієнтацій, релігійних поглядів, норм поведінки, етикету.

2. Підвищення рівня адаптації майбутніх фахівців морської галузі до комунікативної взаємодії з колегами, носіями інших етнічних, національних і державних ознак, чия культура і способи спілкування значно відрізняються.

3. Формування і розвиток навичок командної роботи, інтенсивної співпраці у колективі, дружніх відносин між студентами, організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії та позитивних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях студентів.

4. Формування стійкої мотивації до пізнання культурного різноманіття сучасного світу, схожостей і відмінностей, що проявляються у різних культурах.

5. Формування толерантності, полікультурності, емпатії, мобільності поведінки, креативності, стійкості особистості, рефлексії, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, готовності до продуктивного діалогу; визнання поваги до культурного різноманіття, неприйняття й відмова від агресивності, домінування і насильства; утвердження поваги до звичаїв, традицій, культури народів світу.

6. Створення умов для самореалізації особистості майбутніх моряків у відповідності до їх здібностей, власних і громадських потреб, інтересів, вподобань, нахилів.

Діяльність «Кроскультурного клубу» базується на таких принципах: гуманізації; практичної спрямованості; системності; свідомості й активності; міжкультурної спрямованості освіти; інтегрованості; креативності; аксіологічності; відкритості, толерантності та емпатії.

Принцип гуманізації. Діяльність клубу налаштована на всебічний розвиток особистості студента задля його успішної професійної реалізації у сучасному мультикультурному, мультинаціональному середовищі.

Принцип практичної спрямованості. Реалізація даного принципу дозволяє забезпечити тісний зв'язок позааудиторної роботи з майбутньою професійною діяльністю фахівців морської галузі, так як, налаштований на підвищення рівня адаптації майбутніх фахівців морської галузі до комунікативної взаємодії з колегами, носіями інших етнічних, національних і державних ознак, чия культура і способи спілкування значно відрізняються, сприяє створенню додаткових умов задля розширення культурно-країнознавчого кругозору студентів, свідомого застосування ними своїх знань, умінь і навичок.

Принцип системності. Діяльність «Кроскультурного клубу» передбачає тісний зв'язок позааудиторної роботи з аудиторною та самоосвітою, що сприяє цілісності та послідовності усіх етапів підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації.

Принцип свідомості й активності. Врахування даного принципу слугує формуванню у студентів прагнення до постійного самовдосконалення для професійного та особистого розвитку з метою ефективного функціонування у сучасному полікультурному просторі.

Принцип міжкультурної спрямованості освіти. Заходи організовані клубом за дотримання даного принципу сприяють формуванню плюралістичного бачення світового культурного простору, усвідомленню й прийняттю розмаїття проявів людської культури.

Принцип інтегрованості. Врахування принципу інтегрованості забезпечує єдність і взаємозалежність тематики і проблематики, яка представлена у рамках заходів клубу й спрямована на розширення культурно-країнознавчого кругозору студентів, підготовку до адаптації майбутніх морських фахівців до взаємодії з іноземними колегами, представниками відмінної від власної лінгвокультурних спільнот.

Принцип креативності. Забезпечення принципу креативності дозволяє створити умови для творчої і продуктивної самореалізації особистості студента у відповідності до його здібностей, власних і громадських потреб, інтересів, вподобань, нахилів з метою застосування отриманого практичного досвіду у подальшій професійній діяльності, зокрема в ситуаціях міжкультурного спілкування.

Принцип аксіологічності. Орієнтацію заходів клубу спрямовано на засвоєння студентами досягнень світової культури в органічному поєднанні зі звичаями, традиціями, національною історією, культурою.

Принцип відкритості, толерантності та емпатії. Дотримання даного принципу забезпечується через організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії та позитивних орієнтацій у ході міжособистісних комунікацій, а також налаштування взаємоввічливого спілкування, з толерантною, доброзичливою, врівноваженою, культурною внутрішньою установкою, проявляючи емпатію як до представників рідної культури/країни, так і інших.

Орієнтовна програма роботи «Кроскультурного клубу»

№ з/п	Назва заходу	Мета проведення	Термін виконання
1.	Організаційне засідання членів клубу	<ul style="list-style-type: none"> – повідомити інформацію про заходи, що плануються у рамках роботи клубу, обговорити план його роботи, висловити побажання і пропозиції щодо організації заходів – розвинути організаторські здібності, вміння самостійно приймати рішення – виховувати толерантність, емпатію, креативність, соціальну активність, 	початок вересня

		відкритість, готовність до продуктивного діалогу	
2.	Курси з англійської мови	<ul style="list-style-type: none"> – розширити й поглибити знання з англійської мови, відпрацювати навички її використання у професійній і особистісній діяльності – розвивати вміння долати комунікативні бар'єри, розвивати пізнавальні можливості, самостійність, самовдосконалення, увагу, пам'ять – виховувати стійку позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови, готовність до продуктивного діалогу; визнання поваги до культурного різноманіття; утвердження поваги до звичаїв, традицій, культури народів світу 	протягом року, щоп'ятниці
3.	Засідання клубу «Ми за мир у всьому світі»	<ul style="list-style-type: none"> – ознайомити з проблемою збереження миру на Землі, зокрема, під час міжкультурної взаємодії різних народів і їх культур, розкрити значущість збереження і зміцнення миру та запобігання різного роду конфліктам – розвивати навички прогнозування, попередження й долання конфліктних ситуацій, стимулювати до мирного співіснування з представниками різних культур у одному колективі – виховувати емпатію у ставленні до людей, повагу до культурного різноманіття, неприйняття й відмову від агресивності, домінування і насильства; утвердження поваги до звичаїв, традицій, культури різних народів задля збереження миру у світі 	кінець вересня (21 вересня, Міжнародний день миру)
4.	Святковий вечір «Морські вовки»	<ul style="list-style-type: none"> – розширити уявлення про майбутню професійну діяльність у сучасному полікультурному середовищі, розкрити роль і значення міжкультурної комунікації у професійній діяльності – стимулювати прагнення до пізнання культурного різноманіття фахівців, що працюють у сучасній морській галузі задля успішної взаємодії з іноземними колегами; підвищити рівень адаптації майбутніх фахівців до взаємодії з іноземцями, чия культура і способи спілкування значно відрізняються – досягти усвідомлення необхідності підготовки до міжкультурної комунікації у професійній діяльності; виховувати шанобливе ставлення до майбутньої професійної діяльності, до перейняття 	жовтень

		досвіду вітчизняних висококваліфікованих фахівців морської галузі зі значним досвідом роботи у мультикультурних екіпажах	
5.	Круглий стіл «У єдності сила»	<ul style="list-style-type: none"> – ознайомити з особливостями професійної взаємодії у колективі, зокрема, в умовах мультикультурного, мультинаціонального середовища, розкрити способи згуртування та стимулювання членів колективу до спільної діяльності – розвиток навичок командної роботи, інтенсивної співпраці у колективі; згуртування колективу, організація комфортного, доброзичливого клімату; орієнтувати студентів на потребу концентрації зусиль кожного задля досягнення загального успіху – виховувати командний дух, формувати мобільність поведінки майбутнього фахівця, готовності до продуктивного діалогу, виховувати почуття колективного співробітництва 	жовтень
6.	Вікторина до Міжнародного дня толерантності «Ми різні, але ми рівні»	<ul style="list-style-type: none"> – розширити знання про Міжнародний день толерантності, декларацію принципів толерантності (затверджена Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО, 16 листопада 1995 р.), розкрити значення толерантності у майбутній професійній діяльності, усвідомити й прийняти розмаїття проявів людської культури – розвинути толерантне мислення, залучити студентів до спільного обговорення проблеми, що пов'язані з толерантністю, спонукати до позитивного, толерантного ставлення як до представників рідної культури/країни, так і до інших – виховувати почуття терпимості й поваги у ставленні до думок, поглядів, переконань представників, як власної, так і інших культур; налаштувати на відмову від переваги одних над іншими, домінування, різного роду утисків, насильства у полікультурному просторі сучасного світу 	листопад (16 листопада, Міжнародний день толерантності)
7.	Конкурс тематичних плакатів до Міжнародного дня толерантності «Толерантність як шлях до професійної самореалізації у	<ul style="list-style-type: none"> – розширити уявлення про значення толерантності у професійній діяльності сучасного фахівця морської галузі в умовах мультикультурного, мультинаціонального середовища – заохочувати студентів до добродійності, визнання і поваги до культурного 	середина листопада

	сучасному полікультурному просторі»	<p>плюралізму, сприяти солідарності і терпимості у відносинах як між представниками рідної культури/країни, так і інших</p> <p>– виховувати прихильне, терпиме, неупереджене ставлення до культурного різноманіття, повагу до звичаїв, традицій, культури різних народів задля збереження миру у світі</p>	
8.	Зустріч «Міжкультурний діалог»	<p>– ознайомити студентів із звичаями, традиціями, культурою представників іноземних держав, розширити контакти з носіями мови</p> <p>– розвиток навичок спілкування з носіями мови, долати як соціокультурні, так і мовні бар'єри спілкування, підвищити рівень адаптації майбутніх фахівців морської галузі до комунікативної взаємодії з колегами, носіями інших етнічних, національних і державних ознак, чия культура і способи спілкування значно відрізняються</p> <p>– виховувати повагу до представників іноземних держав, терпимість під час міжкультурного спілкування, толерантність, емпатію</p>	грудень
9.	Засідання клубу «Проблема міжкультурної адаптації фахівця у мультикультурному середовищі»	<p>– ознайомити зі шляхами міжкультурної адаптації фахівця та культурою спілкування у мультикультурному середовищі</p> <p>– підвищити рівень адаптації майбутніх моряків до взаємодії з колегами, носіями інших етнічних, національних і державних ознак, чия культура і способи спілкування значно відрізняються, заохочувати до пізнання культурного різноманіття сучасного світу, схожостей і відмінностей, що проявляються у різних культурах</p> <p>– виховувати толерантність, емпатію, відкритість до сприйняття чужих культур і поваги до інших світоглядних моделей, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, неприйняття й відмова від агресивності, домінування і насильства</p>	грудень
10.	Дебати «Особливості етикету спілкування у різних культурах: необхідність чи забаганка?»	<p>– розширити знання про особливості, вимоги і правила етикету спілкування під час міжкультурної комунікації</p> <p>– розвиток етикету спілкування задля продуктивної міжкультурної комунікації з представниками різних культур, розвиток комунікативних навичок та умінь,</p>	січень

		стимулювати розвиток критичного мислення – виховувати демократичну культуру поведінки, тактовність, відчуття субординації	
11.	Екскурсія «У круїнговому агентстві»	– розширити уявлення про майбутню професійну діяльність й основні вимоги роботодавців до морських фахівців в умовах полікультурного середовища, розкрити роль і значення міжкультурної комунікації для успішної професійної реалізації і швидкої адаптації до взаємодії у мультикультурному екіпажі – стимулювати прагнення до пізнання культурного різноманіття фахівців, що працюють у сучасній морській галузі задля успішної взаємодії з іноземними колегами – виховувати шанобливе ставлення до майбутньої професійної діяльності, досягти усвідомлення необхідності підготовки до міжкультурної комунікації у професійній діяльності	січень
12.	Тренінг «Стереотипи і упередження у міжкультурній комунікації»	– ознайомити зі шляхами подолання негативних етнокультурних стереотипів і упереджень з метою ефективної міжкультурної комунікації, сприяти усвідомленню впливу етнокультурних стереотипів та упереджень на поведінку під час міжкультурної комунікації – розвиток соціальних навичок відкритості, розуміння до інших поглядів, навичок долати стереотипи і упередження, умінь рахуватися з різноманітним поглядів і цінностей – виховувати толерантність, емпатію, мобільність поведінки, почуття відповідальності, повагу до культурного різноманіття, неприйняття й відмову від агресивності, домінування і насильства	лютий
13.	Дискусія «Справедливість у мультикультурному, мультинаціональному середовищі: міф чи реальність?» до Всесвітнього дня соціальної справедливості	– повідомити інформацію про роль соціальної справедливості як одного з основоположних принципів мирного та успішного співіснування і взаємодії людей в умовах мультикультурного, мультинаціонального середовища – розвиток навичок спілкування у колективі, зокрема, мультинаціональному на засадах рівності і справедливості – виховувати миролюбність, прагнення до соціальної справедливості, повагу до толерантної взаємодії, соціальну	лютий (20 лютого, Всесвітній день соціальної справедливості)

		активність і міжкультурну відповідальність	
14.	Екскурсія «У порту»	<ul style="list-style-type: none"> – розширити уявлення про майбутню професійну діяльність морських фахівців під час роботи у порту в умовах полікультурного середовища, розкрити роль і значення міжкультурної комунікації для успішної професійної реалізації і швидкої адаптації у колективі – заохотити майбутніх фахівців до пізнання культури, звичаїв, традицій колег з інших держав, що працюють у сучасній морській галузі, задля успішної продуктивної взаємодії з ними – виховувати шанобливе ставлення до майбутньої професійної діяльності, досягти усвідомлення необхідності підготовки до міжкультурної комунікації у професійній діяльності 	березень
15.	Колективний перегляд коротких відеороликів «Невербальне спілкування у різних культурах» з їх подальшим обговоренням і розробленням практичних рекомендацій щодо використання невербальних засобів спілкування у різних країнах	<ul style="list-style-type: none"> – ознайомити з особливостями використання невербальних засобів спілкування у різних культурах під час міжкультурної взаємодії – розвиток умінь і навичок використання невербальних засобів спілкування під час взаємодії з представниками різних культур – виховувати доброзичливість, міжкультурну грамотність у використанні невербальних засобів спілкування, повагу до культури, звичаїв, традицій народів світу 	березень
16.	Веб-квест «Культурний портрет країни»	<ul style="list-style-type: none"> – розширити обсяг знань про культуру, звичаї, традиції, особливості релігійного світогляду іноземних країн, прийнятні норми поведінки у них, розширити культурно-країнознавчий кругозір студентів – відпрацювати способи подолання різного роду труднощів, які можуть виникнути під час взаємодії з представниками іноземних країн – виховувати повагу до звичаїв, традицій, культури народів світу, почуття толерантності, емпатії, миролюбства 	квітень
17.	Вікторина «Що ми знаємо про звичаї, традиції та культуру інших країн?»	<ul style="list-style-type: none"> – ознайомити із звичаями, традиціями та культурою представників іноземних країн, розширити обсяг знань про прийнятні норми поведінки у них, розширити 	квітень

		<p>культурно-країнознавчий кругозір студентів</p> <ul style="list-style-type: none"> – заохочувати до пізнання культурного різноманіття сучасного світу, схожостей і відмінностей, що проявляються у різних культурах; розвиток навичок командної роботи, інтенсивної співпраці у колективі – виховувати повагу до культури народів світу, прагнення до відкритості, співпраці, взаємоповаги, взаєморозуміння 	
18.	Карнавальна хода до Дня Європи	<ul style="list-style-type: none"> – розширити обсяг знань про культуру, звичаї, традиції, цінності та особливості релігійного світогляду Європейських країн – розвиток у студентів розуміння особливостей культури, звичаїв, традицій, цінностей Європейських країн – виховати повагу до культурного різноманіття, емпатію, толерантність до європейської спільноти, соціальну активність і міжкультурну відповідальність 	третя субота травня
19.	Конкурс пісні до Дня Європи «Співаймо європейських пісень»	<ul style="list-style-type: none"> – розширення культурно-країнознавчого кругозору студентів – занурити студентів у атмосферу Європейської культури і традицій, розвиток творчих здібностей – виховувати національну, громадянську свідомість студентів засобами мистецтва, шанобливе ставлення до Європейського мистецтва 	травень
20.	Фестиваль «Національні кухні різних країн світу»	<ul style="list-style-type: none"> – познайомити студентів з традиціями, звичаями національних кухонь різних країн світу, розширити знання про прийнятні норми поведінки у різних країнах за столом – занурити студентів у атмосферу культури і традицій різних країн світу, розвиток творчих здібностей – виховувати повагу, толерантне ставлення студентів до культури різних народів світу 	червень
21.	Організаційне засідання членів клубу	<ul style="list-style-type: none"> – обговорити результати діяльності клубу, проаналізувати досягнення та недоліки, висловити побажання і пропозиції щодо організації діяльності клубу на наступний рік – розвинути організаторські здібності, вміння вести конструктивний діалог, вміння самостійно приймати рішення – виховувати толерантність, емпатію, креативність, соціальну активність, відкритість, готовність до продуктивного діалогу 	кінець червень

Додаток Д

Програма спецкурсу «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі»

Вступ

В умовах глобалізації сучасного морського ринку праці й масштабної професійної мобільності морських фахівців, виникає гостра потреба у фахівцях здатних не просто ефективно виконувати професійні обов'язки, але й налагоджувати продуктивне спілкування з іноземними колегами, носіями інших культур, чие світосприйняття суттєво відрізняється, діяти спільно всією командою, адже від взаєморозуміння, впорядкованості та злагодженості дій усього екіпажу залежить не лише цілісність вантажу, що транспортується, судна, яке здійснює його перевезення, але й безпека і життя людей, збереження навколишнього середовища.

Вагомий внесок, щодо вирішення проблем налагодження продуктивної взаємодії, порозуміння фахівців морської галузі у мультикультурному просторі зробили вітчизняні (С. Козак, В. Кудрявцева, У. Ляшенко, В. Смелікова, О. Тирон, О. Фролова) і зарубіжні (Г. Бентон (G. Benton), Н. Берг (N. Berg), Д. Сусети (D. Susetyo), Дж. Хорк (J. Horck), В. Шорт (V. Short) науковці.

Спецкурс «Міжкультурна комунікація у професійній діяльності фахівців морської галузі» безпосередньо пов'язаний з такими дисциплінами, як: «Історія України та української культури», «Філософія», «Основи педагогіки та психології за професійним спрямуванням», «Правознавство та морське право», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Управління судном та морська практика», «Безпека життєдіяльності», «Вживання в екстремальних умовах».

Метою спецкурсу є підготовка майбутніх фахівців морської галузі, зокрема, інженерів-судномеханіків, до міжкультурної комунікації, взаємодії з іноземними колегами під час роботи у складі мультикультурних екіпажів, у тому числі під час надзвичайних, непередбачуваних ситуацій, розширення знань про культурне різноманіття сучасного світу, сформування якостей, умінь і навичок необхідних для міжкультурної комунікації, що під час виконання професійних обов'язків надасть змогу уникнути мовних і культурних бар'єрів, проявляти розуміння, емпатію, такт, толерантно сприймати культурні відмінності.

Завдання:

1. Визначення сутності та розкриття особливостей міжкультурної комунікації майбутніх фахівців морської галузі під час професійної взаємодії із представниками інших культур.

2. Засвоєння знань про культурне різноманіття сучасного світу, схожості і відмінності, що проявляються у різних культурах, про основні етичні норми і правила поведінки з іноземними партнерами.

3. Ознайомлення з особливостями поведінки у мультикультурному екіпажі, який поєднує представників різних культур (західної та східної).

5. Формування умінь виявляти і аналізувати культурні відмінності, мобілізувати поведінку в залежності від ситуації міжкультурної комунікації, розпізнавати бар'єри міжкультурної комунікації і долати їх, адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури, проявляти толерантність і емпатію у спілкуванні.

6. Формування толерантності, полікультурності, емпатії, мобільності поведінки, креативності, стійкості особистості, рефлексії, соціальної активності і міжкультурної відповідальності, відкритості, готовності до діалогу.

У результаті вивчення студент повинен:

– знати:

техніку передачі інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації; стратегії спілкування відповідно до ситуацій комунікації (формальних і неформальних), типи культури (західний чи східний) партнера по міжкультурній взаємодії; схожості і відмінності, що

проявляються у різних культурах; основні етичні норми і правила поведінки із представниками інших культур;

– **вміти:**

вступати в контакт та успішно вести діалог із представниками іншої культури; вірно аналізувати й із розумінням та повагою сприймати культурні відмінності людей; правильно інтерпретувати інформацію під час спілкування з іноземним партнером по комунікації; пояснювати особливості поведінки представників різних типів культур (західної та східної); знаходити причини міжкультурного непорозуміння; регулювати рівень тривожності під час міжкультурної взаємодії; працювати з різного роду довідковою літературою, словниками, із залученням ресурсів Інтернет мережі.

Спецкурс охоплює три взаємопов'язані модулі: «Міжкультурна комунікація у структурі професійної готовності майбутніх фахівців морської галузі»; «Мультикультурний екіпаж. Культурне розмаїття»; «Міжкультурна комунікація у мультикультурному екіпажі».

Він розрахований на 42 години, з них: 16 – лекційних, 16 – практичних, 10 – на самостійну роботу.

Форми організації освітнього процесу: аудиторна робота (з включенням змішаної форми навчання) поєднує лекції, семінарські/ практичні заняття; самостійну роботу студентів, у тому числі з використанням різного роду технічних засобів; консультації, зокрема із залученням електронної пошти, Messenger тощо.

Самостійна робота студентів охоплює репродуктивну, реконструктивну і творчу роботу (повторення лекційного матеріалу (зокрема, в ході пошуку відповідей на проблемні питання, запропоновані викладачем протягом лекції; через самостійне опрацювання й підготовку додаткової інформації, презентацій тощо); виконання проектних робіт; пошукових завдань он-лайн; перегляд відеороликів із завданнями до них; написання творів роздумів, есе на запропоновану тематику (за можливості представлення їх викладачу за допомогою засобів Інтернет-телефонії: електронна пошта, Skype, Viber тощо); розв'язування практичних завдань різного рівня складності; розробка планів, схем, порівняльних таблиць, консультації та індивідуальна робота).

Орієнтовна структура спецкурсу

№ з/п	Зміст	Лекції	Семінарські/ практичні заняття	Самостій на робота	Загальна к-ть годин
1	2	3	4	5	6
Модуль 1. «Міжкультурна комунікація у структурі професійної готовності майбутніх фахівців морської галузі»					
1.1.	Міжкультурна комунікація як умова ефективної професійної самореалізації фахівців морської галузі у сучасному полікультурному суспільстві	2	2		4
1.2.	Робота фахівців морської галузі у мультикультурному екіпажі	2	2	2	4
Модуль 2. «Мультикультурний екіпаж. Культурне розмаїття»					
2.1.	Взаємодія у мультикультурному екіпажі з представниками різних типів культур (західного та східного)	2	2	2	6
1	2	3	4	5	6
2.2.	Культурний шок і адаптація	2	2	2	6

2.3.	Норми і правила поведінки у мультикультурному екіпажі	2	2		4
Модуль 3. «Міжкультурна комунікація у мультикультурному екіпажі»					
3.1.	Комунікативні бар'єри і непорозуміння	2	2		4
3.2.	Вербальні і невербальні засоби комунікації у мультикультурному екіпажі	2	2	4	8
3.3.	Міжкультурні стилі комунікації	2	2		4
Усього:		16	16	10	42

Методи навчання: лекція (проблемна лекція, лекція-візуалізації, лекція-конференція тощо); семінарські заняття (семінари-диспути, семінар – розгорнута бесіда); практичні заняття (моделювання ситуацій, ділові та рольові ігри); консультації (групові, індивідуальні, дистанційні) та ін.

Методи і форми контролю успішності студентів: методи усного (опитування) та письмового (контрольні роботи, тести, есе) контролю; індивідуальні (індивідуальне опитування з розгорнутою відповіддю та прикладами тощо) та фронтальні (короткі відповіді з місця, письмові роботи тощо) форми перевірки знань, умінь і навичок студентів. Спецкурс передбачає також поточний контроль, модульний контроль, контроль самостійної роботи.

Форма підсумкового контролю: залік.

Опис навчальних модулів спецкурсу

Модуль 1

Міжкультурна комунікація у структурі професійної готовності майбутніх фахівців морської галузі

1.1 Міжкультурна комунікація як умова ефективної професійної самореалізації фахівців морської галузі у сучасному полікультурному суспільстві

Сутність міжкультурної комунікації. Основні завдання міжкультурної комунікації. Культурологічний, лінгвістичний, етичний, соціально-комунікативний, психологічний, професійно-прикладний аспекти міжкультурної комунікації (за В. Манакіним).

1.2. Робота фахівців морської галузі у мультикультурному екіпажі

Командна робота у мультикультурному середовищі. Організаційні чинники, пов'язані з екіпажем, які впливають на безпеку на морі.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Беляя Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учеб. пособие. М.: ФОРУМ, 2011. 208 с.
3. Гайсина Л. Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
4. Гришаева Л. И., Цурикова Л. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для студ. лингв. фак. выш. учеб. заведений. 4-е изд. стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 336 с.
5. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.
6. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
7. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Гнозис, 2003. 288 с.

8. Гуцин А. Н. Сплочение многонационального корабельного коллектива: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; Гуманитарная академия Вооруженных Сил. М., 1994. 213 с.
9. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
10. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова. О., 2001. 20 с.
11. Максимова Ю. С. Основы межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2012. 103 с.
12. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
13. Меркулова Л. П., Киреева И. А. Компетенция межкультурного общения студенческой молодёжи: монография. Самара: Изд-во СГАУ, 2011. 196 с.
14. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. М.: КИОРУС, 2014. 254 с.
15. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти; Херсонська акад. неперервної освіти. Херсон, 2015. 267 с.
16. Bennett M. J.. Intercultural communication: a current perspective Yarmouth, Maine: intercultural press. 1998.
17. Chen G. M., Starosta W. J. Foundations of intercultural communication. Boston: Allyn and Bacon. 1998.
18. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. MARCOM. Final Reports. Volume 1, 2001. 163-120 pp.
19. Hall E. T. The Silent Language. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959. 240 p.
20. IMO Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility. London: International Maritime Organization (IMO), 2000. 64 p.
21. IMO Model Course 1.39. Leadership and Teamwork. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 49 p.
22. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization (IMO), 2010. 138 p.
23. IMO Model Course 7.02. Chief engineer officer and second engineer officer. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 278 p.
24. IMO Model Course 7.04. Officer in charge of an engineering watch. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 236 p.
25. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182-195.
26. Kahveci E., Lane T., Sampson H. Transnational Seafarer Communities. UK: Seafarers International Research Centre, Cardiff University, 2002. 41 p.
24. Nissa M. A. C. Espiriru and Noriel P. Devanadera. The Experiences of Filipino Seafarers in a Mix Nationality, national maritime Polytechnic Philippine. 2002.
25. Novinger Tracy. Intercultural communication: a practical guide. USA: University of Texas Press, AUSTIN, 2001. 210 p.

Модуль 2

Мультикультурний екіпаж. Культурна різноманітність

2.1. Взаємодія у мультикультурному екіпажі з представниками різних типів культур (західного і східного)

Типи культур і міжкультурні стилі комунікації. Контекстні відмінності між культурами (ширококонтекстні культури (Схід) та вузькоконтекстні культури (Захід)). Культурні відмінності та їх проявів під час роботи у мультикультурному екіпажі. Сприйняття часу і простору у різних

культурах (монохронне і поліхронне сприйняття часу за Е. Холлом). Культурні бар'єри та шляхи їх подолання.

2.1. Культурний шок і адаптація

Причини, які спричиняють культурний шок під час роботи у мультикультурному екіпажі та його ознаки. Адаптація до роботи з іноземними партнерами.

2.3. Норми і правила поведінки у мультикультурному екіпажі

Розуміння особливостей поведінки у мультикультурному екіпажі судна. Норми і правила поведінки як складова успішної професійної діяльності фахівців морської галузі.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Безлуцька О. П., Бень А. П., Колегаєв М. О. та ін. Менеджмент морських ресурсів: навч. посібник. Херсон: ХДМА, 2012. 100 с.
3. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
4. Гузикова М. О., Фофанова П. Ю. Основы теории межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
5. Гуцин А. Н. Сплочение многонационального корабельного коллектива: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; Гуманитарная академия Вооруженных Сил. М., 1994. 213 с.
6. Зайцева Т. Г. Психічна культура як фактор психоемоційної стійкості моряка: монографія. Херсон: ХДМІ, 2009. 99 с.
7. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
8. Меркулова Л. П., Киреева И. А. Компетенция межкультурного общения студенческой молодёжи: монография. Самара: Изд-во СГАУ, 2011. 196 с.
9. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. М.:КИОРУС, 2014. 254 с.
10. Солодка А. К., Мороз Т. О. Кроскультурні терміни. Cross-cultural terms: словник. Миколаїв: Ілліон, 2013. 252 с.
11. Торский В. Г., Топалов В. П. Воспитание «культуры безопасности» курсантов в процессе обучения. *Морська освіта. Морське образование. Maritime education*. 2008. №4. С. 12-16.
12. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. MARCOM. Final Reports. Volume 1, 2001. 163-120 pp.
13. Hofstede G. Culture consequences: comparing values, behaviours, institutions and organization across countries. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. 216 p.
14. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182-195.
15. Noble A., Vangehuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. Proceedings IMEC-23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131-149.
16. Oetzel J. G. & Ting-Toomey S. Face concerns in interpersonal conflict: A cross-cultural empirical test of the face-negotiation theory. *Communication Research*, 30. 2003. P. 599–624.
17. Szabo E. Participative management and culture. A qualitative and integrative study in five European countries. Frankfurt: Peter Lang. 2007.

Модуль 3

Міжкультурна комунікація у мультикультурному екіпажі

3.1. Комунікативні бар'єри і непорозуміння

Міжкультурні особливості комунікативної поведінки. Причини виникнення комунікативних бар'єрів та їх вплив на міжкультурну комунікацію. Стереотипи у міжкультурній комунікації. Способи уникнення комунікативних непорозумінь. Шляхи подолання комунікативних бар'єрів під час взаємодії з іноземним партнером.

3.2. Вербальні і невербальні засоби комунікації у мультикультурному екіпажі

Сутність вербальної комунікації. Форми вербальної комунікації та їх роль під час взаємодії у мультикультурному екіпажі. Інтерференція та причини її виникнення. Види і функції невербальної комунікації, їх значення у ході міжкультурної комунікації. Міжкультурні відмінності невербальних кодів комунікації. Засоби фізіогноміки (вираз обличчя, зоровий контакт, погляд тощо). Засоби кінесики (рухи тіла: пози, жести, хода, потирання рук тощо). Паравербальні (паралінгвістичні) засоби (інтонація, паузи, темп, розподіл наголосу, висота і сила голосу, ритм мовлення тощо). Проксеміка як наука про норми та особливості просторової та часової організації спілкування з представниками різних лінгвокультурних спільнот.

3.3. Міжкультурні стилі комунікації

Прямий і непрямий комунікативні стилі. Розгорнутий і згорнутий (лаконічний) стилі. Особистісний і контекстуальний (суспільно орієнтований) стилі. Інструментальний і афективний.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Беляя Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учеб. пособие. М.: ФОРУМ, 2011. 208 с.
3. Гайсина Л. Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
4. Гришаева Л. И., Цурикова Л. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. 4-е изд. стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 336 с.
5. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
6. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Гнозис, 2003. 288 с.
7. Гузикова М. О., Фофанова П. Ю. Основы теории межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
8. Гущин А. Н. Сплочение многонационального корабельного коллектива: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; Гуманитарная академия Вооруженных Сил. М., 1994. 213 с.
9. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
10. Кузьмина Т. Р. Очерки межкультурной коммуникации: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2013. 186 с.
11. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультур: монография. Красноярск: РИО КГПУ, 2004. 196 с.
12. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: учеб. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с.
13. Максимова Ю. С. Основы межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2012. 103 с.
14. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
15. Меркулова Л. П., Киреева И. А. Компетенция межкультурного общения студенческой молодежи: монография. Самара: Изд-во СГАУ, 2011. 196 с.
16. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. М.: КИОРУС, 2014. 254 с.
17. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж: Истоки, 1996. 226 с.
18. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти; Херсонська акад. неперервної освіти. Херсон, 2015. 267 с.
19. Andres T. D. Understanding the Filipino seamen. Manila: Manila Values and Technological Management Centre, 1991. 28 p.

20. Dzugan G. An investigation into multicultural communication and its Effect on maritime safety: implications for maritime trainers. Unpublished master's thesis, World Maritime University, Malmo, Sweden, 1998.
21. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. MARCOM. Final Reports. Volume 1, 2001. 163 & 120 pp.
22. Haka M., Borch D. F., Jensen C., et al. Should I stay or should I go? Motivational profiles of Danish seafaring officers and nonofficers. *Int. Marit Health*. 2011; 62(1): 20–30, indexed in Pubmed: 21534222.
23. Horck J. An analysis of decision – making processes in multicultural maritime scenarios, *Maritime Policy and Management*, 2004. Vol. 31, No. 1.
24. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182-195.
25. Martin J. N. Intercultural communication competence: a review. In R. L. Wiseman and J. Koester (Eds.), *Intercultural communication competence*. Beverly Hills, CA: Sage.1993. p. 16-29.
26. Nissa M. A. C. Espiriru and Noriel P. Devanadera. The Experiences of Filipino Seafarers in a Mix Nationality, national maritime Polytechnic Philippine. 2002.
27. Noble A., Vangehuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. Proceedings IMEC-23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131-149.

Орієнтовні питання спецкурсу

1. Розкрийте значення міжкультурної комунікації для фахівців морської галузі.
2. Охарактеризуйте сутність процесу міжкультурної комунікації під час взаємодії з іноземцем.
3. Визначте основні завдання міжкультурної комунікації.
4. Назвіть ключові аспекти міжкультурної комунікації за В. Манакіним.
5. Охарактеризуйте основні організаційні чинники, пов'язані з екіпажем, які впливають на безпеку на морі.
6. Дайте визначення поняття «культурний шок». Вкажіть на позитивні і негативні наслідки культурного шоку.
7. Схарактеризуйте причини, які спричиняють культурний шок під час роботи у мультикультурному екіпажі.
8. Обґрунтуйте роль культурних відмінностей під час роботи з представниками відмінної від власної лінгвокультурної спільноти.
9. Поясніть контекстні відмінності між культурами (ширококонтекстні культури (Схід) та вузькоконтекстні культури (Захід)).
10. Поясніть основні особливості поведінки представників різних типів культур (західного і східного).
11. Розкрийте сутність поняття «стереотип». Визначте, які існують види стереотипів та схарактеризуйте їх роль.
12. Сформулюйте основні причини виникнення комунікативних бар'єрів та їх значення під час міжкультурної комунікації.
13. Визначте сутність вербальної комунікації під час міжкультурної комунікації.
14. Проаналізуйте функції невербальної комунікації у ході взаємодії з іноземним партнером по спілкуванню.
15. Визначте причини виникнення інтерференції.
16. Укажіть роль паралінгвальних засобів комунікації.
17. Назвіть ключові засоби кінесики та виокремте їх значення під час міжкультурної комунікації.
18. Охарактеризуйте міжкультурні стилі комунікації.

Рекомендована література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Безлуцька О. П., Бень А. П., Колегаєв М. О. та ін. Менеджмент морських ресурсів: навч. посібник. Херсон: ХДМА, 2012. 100 с.

3. Белая Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учеб. пособие. М.: ФОРУМ, 2011. 208 с.
4. Берри Д. В., Пуртинга А. Х., Сигалл М. Х., Дасен П. Р. Кросс-культурная психология: исследования и применение; пер. с англ. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. 560 с.
5. Войтко В. Психологический словарь. К.: Высшая школа, 1982. 218 с.
6. Гайсина Л. Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
7. Голобородько Е.П. Методологические основы поликультурного образования. *Педагогический альманах*, 2002. № 3-4 С. 24-27.
8. Гришаева Л. И., Цурикова Л. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. 4-е изд. стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 336 с.
9. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.
10. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учеб. для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
11. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Гнозис, 2003. 288 с.
12. Гузикова М. О., Фофанова П. Ю. Основы теории межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. 124 с.
13. Гущин А. Н. Сплочение многонационального корабельного коллектива: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; Гуманитарная академия Вооруженных Сил. М., 1994. 213 с.
14. Дигина О. Л. Межкультурная коммуникация: схемы и комментарии. ЧГАКИ. Челябинск, 2005. 150 с.
15. Зайцева Т. Г. Психічна культура як фактор психоемоційної стійкості моряка: монографія. Херсон: ХДМІ, 2009. 99 с.
16. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
17. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова. О., 2001. 20 с.
18. Кузьмина Т. Р. Очерки межкультурной коммуникации: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2013. 186 с.
19. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультур: монография. Красноярск: РИО КГПУ, 2004. 196 с.
20. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: учеб. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 544 с.
21. Ляшенко У. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Міністерство освіти і науки України, Херсонський державний університет. Х., 2016. 267 с.
22. Максимова Ю. С. Основы межкультурной коммуникации: учеб. пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2012. 103 с.
23. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
24. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 г. (ПДНВ-78) с поправками (консолидированный текст) = International Convention Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW-78), as amended (consolidated text). СПб.: ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. 806 с.
25. Меркулова Л. П., Киреева И. А. Компетенция межкультурного общения студенческой молодежи: монография. Самара: Изд-во СГАУ, 2011. 196 с.
26. Немов Р. С. Психологический словарь. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.
27. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: учеб. пособие. М.: Логос, 2007. 224 с.

28. Психологический словарь / под общей науч. ред. П. С. Гуревича. М.: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. 800 с.
29. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие. М.: КИОРУС, 2014. 254 с.
30. Садохин А. П. Культурология: теория и история культуры: учеб. пособие. М.: Эксмо, 2007. 624 с.
31. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. Воронеж: Истоки, 1996. 226 с.
32. Солодка А. К., Дем'яненко О. Є., Майборода Р. В. та ін. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія. Миколаїв: Іліон, 2014. 204 с.
33. Солодка А. К., Мороз Т. О. Кроскультурні терміни. Cross-cultural terms: словник. Миколаїв: Іліон, 2013. 252 с.
34. Сотер М. В. Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації: навчально-методичний посібник для студентів технічних спеціальностей. Миколаїв: Іліон, 2018. 212 с.
35. Торский В. Г., Позолотин Л. А. Усталость на судне убивает: продолжительность рабочего времени и времени отдыха моряков. Одесса: Порты Украины, 1998. 32 с.
36. Торский В. Г., Топалов В. П. Воспитание «культуры безопасности» курсантов в процессе обучения. *Морська освіта. Морское образование. Maritime education*. 2008. №4. С. 12-16.
37. Торский В. Г., Топалов В. П. Об улучшении профессиональной подготовки судовых офицеров. *Морська освіта. Морское образование. Maritime education*. 2006. №3-4. С. 47-53.
38. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти; Херсонська акад. неперервної освіти. Херсон, 2015. 267 с.
39. Andres T. D. Understanding the Filipino seamen. Manila: Manila Values and Technological Management Centre, 1991. 28 p.
40. Bennett M. J.. Intercultural communication: a current perspective Yarmouth, Maine: intercultural press. 1998.
41. Dzugan G. An investigation into multicultural communication and its Effect on maritime safety: implications for maritime trainers. Unpublished master's thesis, World Maritime University, Malmo, Sweden, 1998.
42. Chen G. M., Starosta W. J. Foundations of intercultural communication. Boston: Allyn and Bacon. 1998.
43. European Commission. The Impact of Multicultural and Multilingual Crews on Maritime Communication. MARCOM. Final Reports. Volume 1, 2001. 163-120 pp.
44. Haka M., Borch D. F., Jensen C., et al. Should I stay or should I go? Motivational profiles of Danish seafaring officers and nonofficers. *Int. Marit Health*. 2011; 62(1): 20–30, indexed in Pubmed: 21534222.
45. Hall E. T. The Silent Language. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959. 240 p.
46. Hofstede G. H. Cultures and Organizations: Software of the Mind. London: McGraw-Hill Book Company (UK) Limited, 1991. 279 p.
47. Hofstede G. Culture consequences: comparing values, behaviours, institutions and organization across countries. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001. 216 p.
48. Hofstede G. Culture's consequences: international differences in work-related values. Beverly Hills, 1984.
49. Horck J. An analysis of decision – making processes in multicultural maritime scenarios, *Maritime Policy and Management*, 2004. Vol. 31, No. 1.
50. IMO Model Course 1.21. Personal Safety and Social Responsibility. London: International Maritime Organization (IMO), 2000. 64 p.
51. IMO Model Course 1.39. Leadership and Teamwork. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 49 p.
52. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization (IMO), 2010. 138 p.

53. IMO Model Course 7.02. Chief engineer officer and second engineer officer. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 278 p.
54. IMO Model Course 7.04. Officer in charge of an engineering watch. London: International Maritime Organization (IMO), 2014. 236 p.
55. Joe J. O. Cross-Cultural Communication Issues on Board. Proceedings IMEC-22. Alexandria: Multimedia Centre AASTMT, 2010. P. 182-195.
56. Kahveci E., Lane T., Sampson H. Transnational Seafarer Communities. UK: Seafarers International Research Centre, Cardiff University, 2002. 41 p. URL: http://www.sirc.cf.ac.uk/6_Multinational_Crews.aspx
57. Keyton J. Communication and organizational culture: A key to understanding work experience. Thousand Oaks, CA: Sage, 2011. 22 p. URL: <http://en.booksee.org/book/1243816>.
58. Leeds-Hurwitz W. Notes in the History of Intercultural Communication: The Foreign Service Institute and the Mandate for Intercultural Training. *Quarterly Journal of Speech*, 1990. № 76 (3). P. 262–281.
59. Manpower 2010 Update: The world demand for and supply of seafarers// BIMCO/ISF. 2010. 117 p.
60. Martin J. N. Intercultural communication competence: a review. In R.L. Wiseman and J. Koester (Eds.), *Intercultural communication competence*. Beverly Hills, CA: Sage, 1993. p. 16-29.
61. Nissa M. A. C. Espiriru and Noriel P. Devanadera. The Experiences of Filipino Seafarers in a Mix Nationality, national maritime Polytechnic Philippine. 2002.
62. Noble A., Vangehuchten L., Parys W. V. Intercultural Competence and Effective Communication at Sea: an Invitation to Celebrate Diversity on Board. Proceedings IMEC-23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 131-149.
63. Novinger Tracy. *Intercultural communication: a practical guide*. USA: University of Texas Press, AUSTIN, 2001. 210 p.
64. Oetzel J. G. & Ting-Toomey S. Face concerns in interpersonal conflict: A cross-cultural empirical test of the face-negotiation theory. *Communication Research*, 30. 2003. P. 599–624.
65. Smorochynska O. Developing sociocultural competence as a key for improving cultural awareness of future seafarers. Proceedings of IMEC 23. Constanta: Editura NAUTICA, 2011. P. 120-130.
66. Szabo E. *Participative management and culture. A qualitative and integrative study in five European countries*. Frankfurt: Peter Lang. 2007.
67. Stevenson C. *Who is tomorrow's seafarers? Seaway*. 1998.
68. Ting-Toomey S. *Communicating Across Cultures*. New York: The Guilford P, 1999. 310 p.

Рекомендовані електронні ресурси

1. Australian Maritime Safety Authority. URL: <https://www.amsa.gov.au/>
2. Bright Hub Engineering. URL: <https://www.brighthubengineering.com/marine/>
3. International Maritime Organization. URL: <http://www.imo.org/en/pages/default.aspx>
4. MarEng Learning Tool. URL: http://mkkdok.utu.fi/mat/mareng_old/index.html
5. MarEng Plus Learning Tool. URL: http://mkkdok.utu.fi/mat/open_mareng/index.html
6. Marine insight. URL: <https://www.marineinsight.com/>
7. Marine Accident Investigation Branch. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/marine-accident-investigation-branch>
8. Maritime Research Institute Netherlands. URL: <http://www.marin.nl/web/show>
9. Maritime Terms Dictionary. URL: <https://www.marineterms.com/>
10. Marlins English Language Tests. URL: <https://www.marlinstests.com/>
11. National Marine Manufacturers Association. URL: <https://www.nmma.org/affiliates/marine-industry-association-resources>
12. Nautical Institute ('MARS' reports). URL: <https://www.nautinst.org/en/forums/mars/index.cfm>
13. Shipping industry. URL: <http://www.shippingindustry.com/#/video-details>
14. Spot On Learning. URL: <https://www.spotonlearning.eu/maritime-communication/21/43.htm>
15. UK Maritime and Coastguard Agency. URL: <http://www.mcga.gov.uk>

Додаток Е

Анкета-опитувальник щодо визначення

готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації*

Щоб правильно заповнити бланк анкети-опитувальника, будь-ласка, уважно читайте запитання.

Обраний Вами варіант відповіді підкресліть або за потреби впишіть Вашу власну відповідь.

Завчасно вдячні Вам за участь у анкетуванні!

1. Чи був у Вас раніше досвід спілкування з іноземцем?
 - а) Так, звичайно.
 - б) Швидше за все так.
 - в) Швидше за все ні.
 - г) Ні.
 - г) Важко відповісти.

2. Як Ви оцінюєте власну можливість налагоджувати продуктивну професійну взаємодію з представниками інших культур?
 - а) Відмінно.
 - б) Добре.
 - в) Задовільно.
 - г) Погано.
 - г) Важко відповісти.

3. Як Ви вважаєте, у якій мірі Вам необхідні у майбутній професійній діяльності знання та навички міжкультурної комунікації?
 - а) Дуже необхідні.
 - б) Доволі часто.
 - в) Не дуже часто.
 - г) Рідко.
 - г) Ніколи.

4. Вкажіть, роботі у якому екіпажі Ви надасте перевагу:
 - а) лише з українцями (мононаціональному);
 - б) змішаному екіпажу (мультинаціональному), у тому числі й з співвітчизниками;
 - в) змішаному екіпажу (мультинаціональному) лише з іноземцями.

5. Що спонукає Вас вивчати іноземні мови? Оберіть три найбільш вагомні причини (від 1-найбільш до 3-найменш значущої):
 - а) іноземна мова конче потрібна для моєї майбутньої професійної діяльності;
 - б) бажання бути висококваліфікованим фахівцем, конкурентноспроможним на вітчизняному та міжнародному ринках праці;
 - в) вважаю престижним знати іноземні мови;
 - г) прагнення підвищити власний загальнокультурний рівень;
 - г) прагнення досягти хороших результатів з усіх предметів навчального циклу;
 - д) подобається вивчати іноземні мови, спілкування іноземною мовою дозволяє мені відчувати задоволення;
 - е) Ваш варіант відповіді:

6. Яка, на Вашу думку, роль іноземної мови у міжкультурній комунікації?
 - а) Провідна.

- б) Більша, ніж у інших навчальних дисциплін.
- в) Не більше, ніж у інших дисциплін.
- г) Не знаю.
- г) Важко відповісти.

7. Яким мовам спілкування на борту судна Ви надасте перевагу під час виконання безпосередніх професійних обов'язків та у вільний час:

- а) виключно українською мовою;
 - б) поєднуючи англійську і українську мови;
 - в) виключно англійською мовою;
 - г) важко відповісти;
 - г) Ваш варіант відповіді:
-

8. Навіщо, на Вашу думку, опановувати уміння і навички міжкультурної комунікації? Оберіть 3 причини (1-найбільш значуща і 2-а найменш):

- а) дозволяє продуктивно і ефективно співпрацювати з представниками інших культур;
 - б) сприяє кращому розумінню під час взаємодії з представником іншої культури;
 - в) викликає повагу з боку закордонних колег;
 - г) дозволяє розширити сферу спілкування, у тому числі й професійного з іноземними партнерами;
 - г) дозволяє працювати закордоном, а також у роботі у мультикультурному колективі;
 - д) розширює можливості оволодіти інформацією про іноземних партнерів.
 - ж) дозволяє уникнути непорозумінь під час виконання професійних обов'язків у колективі з іноземними партнерами;
 - з) Ваш варіант відповіді:
-

9. Які чинники під час міжкультурної комунікації членів екіпажу можуть завадити ефективному взаєморозумінню. Оберіть 4 причини (1-найбільш значуща і 4-а найменш):

- а) національно-культурні розбіжності;
- б) релігійні розбіжності;
- в) вербальні фактори;
- г) невербальні фактори (міміка, жести, поведінка);
- г) етноцентризм;
- д) відсутність тактовної поведінки;
- ж) відсутність емпатії;
- з) інформаційна розбіжність і розбіжність у сприйнятті;
- е) стереотипи та упередження.

10. Чи здійснюється підготовка у Вашому навчальному закладі до міжкультурної комунікації, до взаємодії з іноземцями під час роботи у мультинаціональних екіпажах? Якщо так вкажіть дисципліну, на якій відбувається підготовка до міжкультурної комунікації.

- а) Так.
 - б) Ні.
 - в) Важко відповісти.
 - г) Ваш варіант відповіді:
-

Додаток Ж

Аналіз змістового наповнення навчально-методичної літератури (підручники, навчально-методичні посібники, довідники, словники, електронні ресурси тощо) та його потенціал щодо формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації

Підручники, навчально-методичні посібники, довідники, словники	
Назва, автор/авторський колектив	Аналіз змістового наповнення та його потенціал щодо формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації
<p>Підручник «Англійська мова для інженерів-судномеханіків», Б. Півненко</p>	<p>У підручнику «Англійська мова для інженерів-судномеханіків» Б. Півненка (Одеса, 2007) використано матеріали оригінальної технічної літератури англійською мовою з судових енергетичних установок, систем їх автоматичного регулювання, охорони навколишнього середовища. Цей підручник складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: базовий підручник англійської мови для судномеханіків «English for Maritime Studies for Engineer Officers», словник-мінімум судномеханіка «Vocabulary-minimum for Marine Engineers», навчальні модулі «Instructing materials for the Modules», програмований контроль знань за спеціальністю «Суднові силові установки» «Programmed instructions on speciality». Автор підручника ставить за мету вирішення двох основних задач: 1) розвиток і вдосконалення навиків читання і розуміння оригінальної літератури зі спеціальності; 2) формування вмінь вести нескладну бесіду на професійні теми, тобто оволодіння вміннями і навичками розмовного мовлення, що є важливим у практичній діяльності судномеханіка, оскільки, нині він, як правило, працює у складі іноземних екіпажів.</p>
<p>Посібник «Seven seas ahead», авторський колектив: В. Кудрявцева, Н. Бобришева, К. Бойко, О. Мороз</p>	<p>У посібнику «Seven seas ahead», авторський колектив: В. Кудрявцева, Н. Бобришева, К. Бойко, О. Мороз (Херсон, 2017) , розміщено навчальний матеріал, що сприяє вивченню загальної англійської мови необхідної для студентів напрямів підготовки «Річковий і морський транспорт» при проходженні практики на судах у портах і в морі. Зокрема, у посібнику представлено такі теми, як-от: перша допомога на борту судна, надзвичайні ситуації на морі, рятувальні пристрої, морське середовище, морська безпека. Проте, не приділено належної уваги підготовці до міжкультурної взаємодії, зокрема, подоланню різного роду бар'єрів під час спілкування з іноземними колегами, розрізненню невербальних засобів комунікації, сприйняттю мови на слух тощо.</p>
<p>Посібник «Welcome Aboard» підготовлений авторським колективом: В. Кудрявцева, О. Мороз, Ю. Петровська, О. Фролова</p>	<p>Посібник «Welcome Aboard» підготовлений авторським колективом: В. Кудрявцева, О. Мороз, Ю. Петровська, О. Фролова (Херсон, 2017) призначений для навчання англійської мови студентів напряму «Річковий і морський транспорт». У ньому представлено матеріал щодо підготовки морських фахівців; процедуру і можливості їх працевлаштування; типи суден та види вантажів; конструкції суден; організації роботи на судні, посадових обов'язків членів екіпажу; техніки безпеки на судні, рятувального обладнання та розміщення рятувальних засобів на судах. Мета цього посібника – розвиток умінь спілкування на професійні теми з членами багатонаціональних екіпажів. Однак, посібник лише частково готує фахівців морського транспорту,</p>

	зокрема інженерів-судномеханіків, до процесу міжкультурної комунікації. Більше того, у посібнику «не висвітлюється інформація стосовно специфіки роботи майбутніх інженерів-судномеханіків» [143, с. 74].
Довідник «You are second marine engineer», Б. Півненко	У якості допоміжної літератури в морських закладах вищої освіти використовується довідник «You are second marine engineer» Б. Півненка (Одеса, 2008) призначений для практичного використання і вдосконалення знань із англійської мови. Він містить основні фрази і вирази необхідні інженерам-судномеханікам для: спілкування у аеропорту, у готелі; розмов по телефону, ділових переговорів; підписання договорів, контрактів; ділової кореспонденції; знайомства з капітаном, старшим механіком тощо. Також у довіднику представлено посадові обов'язки інженерів-судномеханіків, інструкції по захисту навколишнього середовища тощо.
Посібник «Interview questions», О. Сморочинська	Посібник «Interview questions» О. Сморочинської (Херсон, 2012) покликаний допомогти студентам як у процесі проходження співбесіди на англійській мові в іноземних круїнгових компаніях, так і при роботі в іноземному екіпажі. У посібнику пропонуються найпоширеніші питання, що зазвичай використовуються під час співбесіди, і можливі варіанти відповідей на них.
Навчальний посібник «Cases on Board Vessels», В. Смелікова	Навчальний посібник «Cases on Board Vessels» В. Смелікової (Херсон, 2015) включає автентичні тексти-описи випадків або аварій на різних судах, а також вправи для вивчення цих випадків й аналізу причин, через які вони склалися. Метою посібника є розвиток умінь спілкування на професійні теми з членами багатонаціональних екіпажів у процесі аналізу випадків на судні, виявленні їхніх причин і засобів їхнього попередження. Однак, випадки уникнення проблем, що виникають унаслідок міжкультурних непорозумінь, не представлені.
Посібник «English for Mariners», Т. Грайс (T. Grice)	Посібник «English for Mariners» Т. Грайс (T. Grice) (Вестфальський університет імені Вільгельма, Німеччина, Мюнстер, 2009) складається із двох глав по п'ять розділів у кожній. Кожна глава включає розділ із Стандартними фразами Міжнародної морської організації для спілкування з членами екіпажу на борту судна, приклади фраз для передачі необхідної інформації. До того ж у кінці підручника є докладний словник з представлених у посібнику проблем, що дозволяє швидко знайти необхідне слово/вираз тощо. Разом із тим, не приділено достатньої уваги проблемам взаємодії і спілкування у рамках змішаних, мультинаціональних екіпажів.
Електронні ресурси	
Назва	Аналіз змістового наповнення ресурсу та його потенціал щодо формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації
Bright Hub Engineering	На електронному ресурсі «Bright Hub Engineering» представлено статті пов'язані з морською індустрією, суднобудуванням, судноплавством, морським флотом, морським правом, видами морських суден, судовими двигунами внутрішнього згоряння, електрообладнанням суден, судовими допоміжними установками і системами та інші. Разом із тим, не виявлено статей щодо проблем пов'язаних з роботою фахівців морської галузі у змішаних екіпажах.

<p>International Maritime Organization</p>	<p>На сайті Міжнародної морської організації (ІМО, яка є спеціалізованим органом Організації Об'єднаних Націй, що відповідає за безпеку судноплавства та запобігання морського забруднення), репрезентовано історію ІМО, її членів, структуру, стратегічний план роботи та події організації, основні конвенції, документи прийняті ІМО; у статтях та відео матеріалах окреслено значну кількість проблем пов'язаних з морською галуззю: безпека на морі та піратство, запобігання забрудненню морів кораблями, людський фактор у судноплавстві та інші. Варто зауважити, що даний електронний ресурс є вкрай важливим, так як ІМО законодавчо на міжнародному рівні регулює основні проблеми морської галузі. Й, тим не менш, проблемі підготовки морських фахівців до міжкультурної комунікації в межах змішаних екіпажів не приділено уваги.</p>
<p>«Міжнародна англійська мова для моряків» В. Клуйвена (V. Kluijven «The international maritime language programme»)</p>	<p>«Міжнародна англійська мова для моряків» В. Клуйвена – це мультимедійний курс розроблений у Коледжі морського флоту і транспорту (Shipping and transport college) м. Роттердам, Нідерланди. Навчальний курс націлений на підготовку судоводіїв і механіків до використання англійської мови у професійній діяльності й може бути застосований як у рамках аудиторної роботи, а також як дистанційний курс. У мультимедійному електронному посібнику виокремлено такі теми, як, наприклад, типи суден, навігація, завантаження і розвантаження, безпека, дизельні двигуни, паливна система, клапани, допоміжні двигуни тощо. До переваг курсу можемо віднести наявність відео-фрагментів, а також граматичний довідник і набір тестовий завдань для перевірки опрацьованого матеріалу.</p>
<p>MarEng Learning Tool, MarEng Plus Learning Tool</p>	<p>MarEng Learning Tool, MarEng Plus Learning Tool – це комп'ютерна програма призначена для підготовки фахівців морської галузі до використання англійської мови у професійній діяльності. Вивчення англійської мови користувачем у рамках роботи з програмою може здійснюватися як дистанційно, так і самостійно, у режимі on-line і off-line, крім того, вона містить словниковий додаток для мобільного телефону, що значно розширює можливості для повторення, закріплення лексичного матеріалу у будь-який зручний для слухача час. Ця комп'ютерна програма дозволяє підготуватись до фахової мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання), читання, говоріння й письмо, які є необхідними для якісно виконання функційних професійних обов'язків. Програма, завдяки відтворенню у ній реальних умов рейсу на борту віртуального судна «Marina», представлення широкого кола професійно-орієнтованих тем, створює додаткову мотивацію і зацікавленість. Варто відмітити, що у межах підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації важливим елементом даного курсу є варіативність подачі аудіозаписів. Насамперед слухачу курсу пропонується варіант аудіотексту, який відтворено у виробничих умовах, не носієм англійської мови, тим самим, створюючи «природність» професійної ситуації з включенням особливостей вимови, акценту, шуму тощо. Повторно слухачу пропонується зразок аудіотексту представлений професійним диктором, носієм мови. Така практика зіставлення двох варіантів аудіотексту є важливою з метою підготовки фахівців морської галузі до роботи у змішаних, мультикультурних, а, відтак, і багатомовних екіпажах, для, який англійська мова не є рідною.</p>

Marine insight	Marine insight – міжнародний інформаційний сайт Морських інформаційно-аналітичних матеріалів, що фокусується на поширенні інформації щодо різних аспектів морської галузі. Статті представлені на сайті, як правило, написанні практикуючими фахівцями морської галузі, що дозволяє акцентувати увагу на реальних ситуаціях, що мають місце на судах, у портах, під час підготовки морських фахівців до рейсу тощо. У деяких статтях, таких як, наприклад, «How team meetings help to improve safety and efficiency of ships?», «6 ways to improve interpersonal relationship among seafarers on board ships», «18 serious offences under Merchant Navy Code of Conduct resulting in to dismissal from job at sea» частково висвітлюється проблеми спілкування і взаємодії у складі мультинаціональних екіпажів.
Maritime Terms Dictionary	Maritime Terms Dictionary – це електронний on-line словник, зручний у користуванні, так як можна знайти необхідне слово, фразу, аббревіатуру тощо, містить значну кількість різних категорій: ремонт суден, ремонт суднового обладнання, ремонт турбокомпресорів, постачальники суднового обладнання, запчастини, судові служби, власники суден та багато інших.

Список проаналізованої навчально-методичної літератури

1. Grice T. English for Mariners. A Two-Level Course Book. Westfälische Wilhelms-Universität Münster. 2009. 176 p.
2. Кудрявцева В. Ф., Бобришева Н. М., Бойко К.Л., Мороз О. Л. Seven Seas Ahead: textbook. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД». 2017. 238 с. (English)
3. Кудрявцева В. Ф., Мороз О. Л., Петровська Ю. В., Фролова О. О. Welcome Aboard: Student's Book. Видання восьме, доповнене і перероблене. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД». 2016. 266 с.
4. Пивненко Б. А. Базовый учебник английского языка для инженеров-судомехаников. Одесса: Студия «Негоциант», 2007. 352 с.
5. Smelikova V. V. Cases on Board Vessels: навч. посібник. Херсон: ХДМА, 2015. 84 с.
6. Сморочинская Е. А. Interview Questions. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2011. 56 с.
7. Kluijven V. P. C. The International Maritime Language Programme. An English Course for Students at Maritime Colleges and for On-board Training: CD-ROM Presentations, Texts, Tasks and Projects – SMCP included. 3rd Edition. Alkmaar, Alk & Heijnen Publishers, The Netherlands, 2007. (original book+CD). 416 p.
8. Pivnenko B. A. You are Second Marine Engineer. Odessa: Studio «Negoziant», 2008. 74 p.

Рекомендовані електронні ресурси

1. Bright Hub Engineering. URL: <https://www.brighthubengineering.com/marine/>
2. International Maritime Organization. URL: <http://www.imo.org/en/pages/default.aspx>
3. MarEng Learning Tool. URL: http://mkkdok.utu.fi/mat/mareng_old/index.html
4. MarEng Plus Learning Tool. URL: http://mkkdok.utu.fi/mat/open_mareng/index.html
5. Marine insight. URL: <https://www.marineinsight.com/>
6. Maritime Terms Dictionary. URL: <https://www.marineterms.com/>

Додаток 3

Діагностична методика «Професійна готовність» (А. П. Чернявська)*

Вам пропонується ряд тверджень про особливості Ваших уявлень про світ професій. Якщо Ви згодні з тим, що написано у твердженні, то поставте навпроти номеру твердження плюс, якщо не згодні мінус.

Текст методики:

1. Я належу до тих людей, які вибирають не конкретну професію, а рівень освіти.
2. Я не приймаю серйозних рішень миттєво.
3. Коли мені потрібно зважитися на якусь важливу справу, я найсерйознішим чином оцінюю свої здібності.
4. Я знаю, в яких умовах я буду працювати.
5. Я аналізую своє минуле.
6. Я важко переношу невдачі в житті.
7. Я знаю обов'язки, які я буду виконувати на роботі.
8. Мене обов'язково будуть поважати за мої знання і досвід.
9. Я шукаю в минулому витоки того, що зі мною відбувається в сьогоденні.
10. Мені не подобається, що пошук справи до душі вимагає великих зусиль.
11. Усі мої дії підпорядковані певним цілям.
12. У мене увійшло в звичку думати про те, що зі мною відбувалося раніше.
13. На мою думку, знання особливостей майбутньої роботи до найдрібніших подробиць не гарантує від розчарувань.
14. Я докладу всіх зусиль, щоб мати високі знання і навички хоча б в одній області (практичній чи теоретичній).
15. У мене стало звичкою аналізувати важливі події мого життя.
16. Я нічого не роблю без причини.
17. Мене цілком влаштовує моя пасивність.
18. Я замислююся про те, що мене чекає в майбутньому.
19. Я віддаю перевагу, спокійній, роботі, яка не потребує значної відповідальності.
20. Я належу до тих людей, які виконують роботу нерозважливо.
21. Я буду міняти місце роботи до тих пір, поки знайду те, що мені насправді потрібно.
22. Перша ж велика невдача може «вибити мене їм сідла».
23. Я не замислююся, про своє, майбутнє.
24. Я не виберу роботу, що вимагає великої віддачі.
25. Я знаю самого себе.
26. Я буду домагатися свого, навіть якщо це викличе невдоволення рідних і близьких.
27. Я обрав професію через глибоку обізнаність подальшої діяльності
28. Мені не подобається бути самостійним.
29. Я не збираюся заздалегідь планувати рівень освіти, який я хотів би отримати.
30. Мене лякають ситуації, в яких я повинен сам приймати рішення.
31. Я не шкодую часу на обдумування варіантів складних задач.
32. Коли мене осягають невдачі, я починаю думати, що ні на що не здатний.
33. Я не уявляю себе працівником, вирішальним виробничі та особисті проблеми, пов'язані з виробництвом.
34. Я навряд чи зміг би виконати виробничі завдання без допомоги керівника.
35. Мені важко думати про перспективи, які дає та чи інша професія.
36. Я вважаю, що інтуїція заснована на знанні.
37. Читання різної довідкової літератури про професії нічого мені не дало.
38. У мене немає стійких поглядів на моє професійне майбутнє.
39. У моєму житті мало успіхів.

40. Я цілеспрямовано дізнавався про професію, навчальні заклади та місця майбутнього працевлаштування.
41. Я дуже турбуюся, чи зможу я впоратися з труднощами, а може, і невдачами в своєму професійному житті.
42. Я визнаю тільки обдуманний ризик.
43. Багато моїх плани зривається через мою невпевненості в собі.
44. Я належу до тих людей, які живуть сьогоднішнім.
45. Я з дитинства звик доводити почате до кінця.
46. Я боюся робити важливі кроки в своєму житті.
47. Я знаю, що мені цікаво.
48. Був час, коли я будував образ «ідеальної професії» без конкретної назви.
49. Коли я йду на компроміс, у мене псується настрій.
50. Я готовий докласти багато зусиль, щоб домогтися того, що мені потрібно.
51. Я знаю, чого я доб'юся в житті.
52. Я можу назвати професії, які цікавили мене в дитинстві.
53. Я мало замислююся про своє життя.
54. Я не можу визначити, свого ставлення до того, що мені необхідно приймати рішення.
55. В оцінці професії емоції у мене грають велику роль.
56. Якщо я чогось дуже захочу, я подолаю будь-які перешкоди.
57. У мене немає певних вимог до майбутнього.
58. При прийнятті рішень я покладаюся на інтуїцію.
59. Мені не подобається, коли від мене вимагають ініціативи та активності.
60. Я знаю, що у мене є такі риси характеру, які вкрай необхідні для моєї професії.
61. Я - соломинка, яка рухається за плином життя.
62. Коли я думаю про майбутню професію, у мене псується настрій.
63. Я впевнений, що обрав професію привабливішу зовні.
64. Своєю поведінкою в сьогоднішні я будую фундамент для майбутнього.
65. Якщо щось завадить мені отримати обрану професію, я легко поміняю її на іншу.
66. Я ніколи не замислювався, за якими законами влаштований світ професій.
67. Я вважаю, що люди, які багато чого досягли в житті, знали, чому вони чинять так, а не інакше.
68. Практична робота (в гуртках, на різних секціях, практиці) допоможе мені в майбутній професійній діяльності.
69. Я насилу уживаються з іншими людьми.
70. Я свідомо прагну до досягнення намічених цілей.
71. Будь-яка порада, даний мені з боку, може похитнути мій вибір професії й призвести до припинення навчання.
72. Я знаю, що для мене в житті важливо.
73. Я не довіряю тому, що написано в книгах про професії, а лише конкретній достовірній інформації.
74. Я планую своє життя хоча б на тиждень вперед.
75. Я не знаю, чому я вибрав саме цю професію!
76. Кращий спосіб познайомитися з професією - поговорити з тим, хто працює у обраній сфері.
77. Мені не подобається, коли багато хто думає про майбутнє.
78. У навчальному закладі я отримаю всі необхідні знання і більше ніколи вчитися не буду.
79. Я знаю область, в якій я доб'юся великих успіхів, ніж в інших.
80. Заздалегідь відомих способів вивчення тієї чи іншої професії не існує.
81. Мені не подобається, коли багато міркують про те, ким бути.
82. Мені важко спланувати своє життя навіть на тиждень вперед.
83. Я вважаю, що в суспільстві всі рівні за своїм становищем.
84. Більшість відомостей про професії я сприймаю як непотрібні.
85. Фактично я обрав навчальний заклад, не думаючи, де я буду працювати після його закінчення.
86. Мені все одно, чи будуть поважати мене на роботі як професіонала.

87. У своїх вчинках я завжди спираюся на перевірені відомості.
88. Все, що зі мною відбувається, - справа випадку.
89. Я не брав на себе відповідальність за вибір професії.
90. У важливих рішеннях я не йду на компроміси.
91. Я не довіряю рекламі професій, а лише достовірні інформації.
92. Я не розумію причин багатьох моїх вчинків.
93. Мої самооцінки збігаються з тим, як оцінюють мене друзі.
94. Я не розумію самого себе.
95. Я починаю нервувати, коли замислююся про те, що мене чекає.
96. Мій досвід показує, що від аналізу своїх думок і переживань користі мало.
97. Я не знаю, як здійснити свій професійний вибір.
98. Я можу відмовитися від багато чого, зараз цінного для мене, заради перспективних професійних цілей.
99. Я уявляю, яким я буду через 10 років.

* Диагностика професійного самоопределення: учеб.-метод. пособие / сост. Я. С. Сунцова. Часть 2. Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2011. С. 7-11.

Додаток К

**Мотивація професійної діяльності
(за А. О. Реаном, з авторською модифікацією)***

Прочитайте представлені мотиви професійної діяльності майбутнього інженера-судномеханіка та дайте оцінку їх значимості для Вас за п'ятибальною шкалою (від «1» (вагоме у найменшій мірі) до «5» (вагоме у найвищій мірі)).

Опитувальник для визначення мотивації професійної діяльності майбутнього інженера-судномеханіка

№ п/п	Мотив	1	2	3	4	5
1.	Грошове забезпечення у майбутній професійній діяльності інженера-судномеханіка					
2.	Прагнення до кар'єрного зростання завдяки обраній професії інженера-судномеханіка					
3.	Прагнення до уникнення критики керівництв або колег					
4.	Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей					
5.	Потреба у досягненні соціального престижу і поваги з боку інших завдяки обраній професії інженера-судномеханіка					
6.	Задоволення від самого процесу і результату роботи інженером-судномеханіком					
7.	Можливість найбільш повної самореалізації саме в обраній діяльності					

* Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. Спб.: Питер, 2002. 432 с.

Додаток Л

**Діагностика мотиваційних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях
(за І. Ладановим, В. Уразаєвою)***

Призначення. Методика націлена на визначення основних комунікативних орієнтацій та їх гармонійності у процесі формального спілкування.

Інструкція: Вам необхідно обрати один із варіантів відповідей на запропоновані в питальнику твердження:

- а) саме так;
- б) майже так;
- в) здається, так;
- г) може бути, так.

У процесі роботи з методикою намагайтеся спиратися на свій досвід спілкування з партнерами по діловому спілкуванню.

Опитувальник

1. Мій партнер дивиться на предмет обговорення всебічно, враховуючи і мою думку.
2. Мій партнер уважає мене гідним поваги.
3. Коли обговорюються різні погляди, ми вникаємо з партнером у справу по суті. Дрібниці нас не хвилюють.
4. Я впевнений, що партнер розуміє мої наміри з приводу створення добрих взаємовідносин з ним.
5. Мій партнер завжди гідно оцінює мої висловлювання.
6. Мій партнер відчуває, коли в ході бесіди треба слухати, а коли говорити.
7. Я впевнений, що при обговоренні конфліктної ситуації проявляю стриманість.
8. Я відчуваю, що партнер може зацікавитися предметом мого повідомлення.
9. Мені подобається проводити час у бесідах з партнером.
10. Коли ми з партнером приходимо до угоди, то добре знаємо, що кожному з нас робити.
11. Якщо обстановка того вимагає, то мій партнер готовий продовжити обговорення проблеми до її з'ясування.
12. Я намагаюся йти назустріч проханням мого партнера.
13. Обидва, мій партнер і я, намагаємося догодити один одному.
14. Мій партнер зазвичай говорить по суті, без зайвих слів.
15. Після обговорення з партнером різних думок я відчуваю, що це йде мені на користь.
16. Будучи засмученим, я використовую занадто різкі висловлювання.
17. Я намагаюся щиро зрозуміти намір мого партнера.
18. Я цілком можу розраховувати на щирість мого партнера.
19. Я вважаю, що добрі взаємини залежать від зусиль обох сторін.
20. Після будь-якої сварки з партнером ми, зазвичай, намагаємося бути один до одного уважнішими.

* Диагностика мотивационных ориентаций в межличностных коммуникациях (И. Д. Ладанов, В. А. Уразаева) Фетискин Н. П., Козов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Ин-т психотерапии, 2002. С. 68–69.

Додаток М

Завдання для визначення рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації за когнітивним критерієм

Частина перша

1. Приведіть у відповідність значення жестів-омонімів у різних культурах:

а) жест «заклик вказівним пальцем»:

Країни		Значення	
1	Філіппіни	А	стань переді мною, підійди
2	країни Азії	В	образливий жест (використання жесту в країні може призвести до арешту)
3	США, країни Європи	С	табу

б) жест «кінчики великого і вказівного пальців зімкнуті»:

Країни		Значення	
1	Франція	А	все добре
2	країни Азії, Бразилія	В	грубий, образливий жест
3	США	С	нуль, нікчема, не вартий уваги
4	Бразилія	Д	непристойний, вульгарний жест; сексуальна образа
5	Японія	Е	гроші

с) жест «долоня повернута від себе»:

Країни		Значення	
1	Греція	А	привітання, стоп
2	Туреччина	В	відчепися
3	країни Європи	С	іди геть, геть звідси

д) жест «піднятий великий палець угору»:

Країни		Значення	
1	Україна	А	цифра 5
2	Греція	В	усе чудово
3	Західна Європа	С	грубий, образливий жест
4	Близький Схід	Д	номер один
5	Китай	Е	сексуальна образа; замовчи

2. Оберіть із запропонованих відстаней (зон) спілкування особистісну (персональну) відстань (спілкування із незнайомими):

Частина друга

1. Оберіть правильний варіант відповіді. Рамадан – це ...

- a) ніч Могутності і Приречення, найзначніша ніч у році, пророк Мухаммед отримав перші сури священного Корану.
- b) свято жертвопринесення, головне релігійне свято в році та Шекер-Байрам.
- c) одна з священних ночей для мусульман; деякі вважають, що саме в цю ніч Коран був посланий з небес на землю, але тільки в ніч Кадр він досяг пророка Мухаммеда.
- d) священний місяць, під час якого всі мусульмани світу не їдять і не п'ють від світанку до вечірньої молитви.

2. Оберіть правильний варіант відповіді. Веди – це ...

- a) священна книга мусульман, яку, відповідно до мусульманського вчення, послав людям Аллах через ангела Гавриїла у формі одкровення пророку Мухаммеду, який і передав ці одкровення своїм одноплемінникам.
- b) збірка проповідей, звернутих до язичників, які ще не прийняли ісламу, складається із 114 розділів (сур), розташованих не за змістом чи хронологією, а за принципом зменшення розміру.
- c) одна з найдавніших книг світу, пам'ятка давньої індійської літератури, допомагають зрозуміти духовну культуру Індії та багатьох народів Азії, адже вони стали основою для створення різних релігійних і філософських учень.

3. Яке національне хобі, улюблена справа фінів?

- a) Хокей.
- b) Футбол.
- c) Рибальство.
- d) Боулінг.

4. Однією з візитних карток грецької культури прийнято вважати поняття «філотімо» (philotimo). Що воно означає?

- a) Великодушність, гостинність, повагу до інших (особливо до старших), волелюбність.
- b) Дружність, товариськість і братерські зв'язки між людьми.
- c) Зацікавленість історією, звичаями і традиціями.

5. Оберіть з поданих тварин, тварину особливу у країнах Азії і Африки, яка прирівнюється до священної і володіє «магічним даром»?

- a) Бик.
- b) Жук скарабей.
- c) Мангуст.

Частина третя

1. У чому суть проблеми. Проаналізуйте ситуації (А–Е).

А. За обідом старший помічник капітана (індієць) попросив передати другого механіка (поляка) йому хліб. Останній люб'язно передав хліб лівою рукою. Та, на жаль, індієць не прийняв хліб і почав неприємно ставитись до поляка.

6. There are nine vessels _____ us in the convoy.

- a) through; c) over;
b) under; d) behind;

7. We have no engine power _____ the moment.

- a) to; c) on;
b) at; d) with;

8. What is the meaning of «stand by»? (Figure 1)

- a) That you are properly relieved from your duties.
b) That you shall keep on with your work.
c) That you shall stand very close to the engineer officer.
d) That the watch keeping personnel shall be ready for starting or manoeuvring the main engine.

Figure 1

9. Indicate the correct name for the tool on the sketch (Figure 2):

- a) Adjustable wrench. c) Pliers.
b) Open end wrench. d) Chisel.

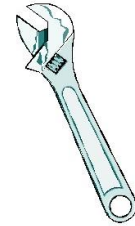

Figure 2

Частина п'ята

1. Answer the following questions:

- Why can behavioral differences between crew members of different cultures cause misunderstandings onboard ships?
- Why has the lack of culture awareness become an important issue onboard ship?
- What are the forms of nonverbal communication?
- What are stereotypes and how do they affect people's lives?
- What happens when you move from one culture to another? What is culture shock? What does culture shock mean?
- What is culture adaptation? Why is it so important to be successful in the multicultural market place?
- What are the benefits of manning the ship with multinational crew members?

2. Read and translate the tips of things that you should not do if you experience culture shock and try to explain why:

- Do not think you are strange or abnormal. Most people experience culture shock.
- Do not just sit around being negative and critical; it will only prolong your unhappiness.
- Do not focus on the bad things. Instead, look for the humor in difficult situations. Things that go wrong often make the best stories when you return.
- Do not be judgmental of your host culture. Try to understand that they just have different ways of doing things.
- Do not be offended by characteristics of the culture that you feel are not polite or appropriate.
- Do not immediately call/write/email your family/friends to tell them how miserable you are.

3. Choose one quote from those below and create a wellcrafted short essay to explain it:

- «Uplifting greetings bring a better spirit to your relationship» (Brent M. Jones).
- «Good morning! Good afternoon! Good night! These are not just mere greetings. They are powerful blessings, setting the best vibration for the day. Hence, whether it is morning, afternoon or night, make sure that you say your greeting right!» (Franco Santoro).

Додаток Н

Пропозиції щодо наповнення змісту навчальних дисциплін міжкультурною складовою

Дисципліна	Тема	Питання, що можуть бути розглянуті при вивченні теми
Дисципліни соціально-гуманітарної спрямованості		
Основи педагогіки та психології за професійним спрямуванням	Міжособистісні стосунки в групі	Міжособистісні стосунки в мультикультурному колективі; соціально-психологічний клімат і його роль у мультикультурному колективі
	Конфлікти у міжособистісних стосунках	Міжкультурні конфлікти: причини виникнення, шляхи їх розв'язання та передбачення; підготовка майбутніх моряків до уникнення міжкультурних конфліктів; основні стилі поведінки при розв'язанні конфліктів у мультикультурному колективі
	Різновиди спілкування, його функції	Механізм взаєморозуміння у мультикультурному екіпажі; сприятливі умови для спілкування у мультикультурному колективі; роль контактної зони під час міжкультурної комунікації
Філософія	Релігієзнавство як галузь наукового знання	Релігія і міжкультурна комунікація; роль релігії у налагодженні ефективної міжкультурної комунікації; релігія в системі міжкультурного і професійного спілкування
	Проблема людини у філософії. Цінності та їхня роль у житті суспільства	Соціалізація людини в умовах сучасного полікультурного простору; ціннісна картина світу; вплив процесів соціалізації та інкультурації на перебіг міжкультурної комунікації; роль цінностей під час міжкультурної комунікації; культурні цінності та їх значення для міжкультурної комунікації; аксіологічні компоненти міжкультурної комунікації
	Суспільство як система, що саморозвивається	Суспільні відносини і соціальні конфлікти у сучасному полікультурному просторі; соціальні конфлікти та їх прояв у ході міжкультурної взаємодії
	Духовне життя суспільства. Суспільна свідомість і культура	Роль духовної культури особистості у сучасному полікультурному світі; Східна й західна моделі культури у мультикультурному середовищі; пізнання східної і західної моделі культур з метою ефективної міжкультурної комунікації у мультикультурному середовищі

Історія України та української культури	Культура як спосіб буття людини і національної спільноти	Культура як основа процесу міжкультурної комунікації; основні типи культур, типологічні особливості української культури; роль світової та національної культури під час міжкультурної комунікації
	Національна культура і мова. Мовні і психологічні особливості українського народу, формування його світогляду	Вплив національної культури і мови на функціонування людини у сучасному полікультурному просторі; роль мовних і психологічних особливостей українського народу при міжкультурній комунікації
	Сучасні тенденції розвитку української культури	Особливості української культури та їх роль у ході міжкультурної взаємодії
Дисципліни професійно-комунікативної спрямованості		
Українська мова за професійним спрямуванням	Етика ділового спілкування	Міжнародний етикет, основні правила міжкультурного спілкування; особливості ділового етикету в Україні, у країнах Сходу та Заходу
	Культура ділового спілкування.	Культура ділового спілкування в мультикультурному колективі; загальні вимоги до культури ділового спілкування; бесіда як форма ділового спілкування між людьми у мультикультурному колективі
	Форми колективного обговорення професійних проблем.	Наради, збори, перемовини, брифінги, дискусії як форми колективного обговорення у мультикультурному колективі; збори і наради як форми прийняття колективного рішення
Англійська мова за професійним спрямуванням	Зустрічі з людьми (Meeting people)	Вітання у різних країнах: культура, звичаї і традиції (Greetings in different countries: culture, customs and traditions); багатомовні робочі місця: етикет розмови (multilingual workplaces: the etiquette of talk); діловий етикет (business etiquette); етикет мови тіла: невербальні повідомлення, грубі помилки мови тіла (body language etiquette: nonverbal messages, body language blunders)
	Подорожі навколо світу (Travelling around the world)	Культура, звичаї і традиції у різних країнах (Culture, customs and traditions in different countries); релігійність і роль релігії в різних країнах (religiosity and the role of religion in the different countries); культурні норми різних національностей (cultural norms of different nationalities)

	Організація екіпажу та поточні операції (Crew Organization and Routine Operations)	Глобальна морська дилема багатонаціональних і багатокультурних екіпажів (A global maritime dilemma in multinational and multicultural crews); культурний шок та адаптація (culture shock and adaptation); команди і командна робота, навички роботи у команді, лідерські уміння і навички, що забезпечують безпеку судноплавства (teams and teamwork, teamwork abilities and leadership skills for the safety of navigation), мовний етикет у мультикультурному екіпажі (language etiquette in the multicultural crew)
	Особиста безпека на борту (Personal Safety Aboard)	Нещасні випадки внаслідок труднощів міжкультурної комунікації і культурного розмаїття народів (Accidents involving multicultural communication difficulties and cultural diversity); стереотипи в різних культурах, культурні цінності на роботі (stereotypes across cultures, cultural values at work)
	Спілкування на морі (Communication at Sea)	Мовні бар'єри і непорозуміння як одна з причин морських аварій, подолання мовних перешкод (Language barriers and miscommunication as a cause of maritime accidents, overcoming language barriers); культурні бар'єри спілкування на робочому місці (culture communication barriers in the workplace)
Дисципліни професійно-практичної спрямованості		
Безпека життєдіяльності	Людський фактор у проблемі безпеки життєдіяльності	Соціально-культурні механізми запобігання впливу «людського фактору»; ключові складові, які сприяють налагодженню позитивного соціально-психологічного клімату екіпажу; чинники, що впливають на поведінку людини на судні, прийняття рішень в умовах екстремальних/надзвичайних ситуацій
	Сучасні проблеми життєдіяльності	Соціально-політична напруженість у суспільстві на культурному підґрунті як одна з ключових проблем життєдіяльності народів світу
Управління судном та морська практика	Рятування людей на морі	Особливості повідомлення про лихо та рятування людей під час роботи в мультикультурному екіпажі
	Рятування людей на рятувальних шлюпках і плотах	Особливості повідомлення про рятування людей на рятувальних шлюпках і плотах при роботі в мультикультурному екіпажі

Підготовки до плавальних практик (навчально-плавальної та виробничо-плавальної)	<p>Завдання на плавальну практику: Організація вахтової служби на судах морського флоту (Принципи несення навігаційної вахти. Взаємодії судноводіїв на вахті. Судновий журнал -основний документ реєстрації суднового життя та забезпечення безпеки судна. Розклад по судновим тривогам. Складання обов'язків екіпажу по тривогам відповідно до типу судна та характеру його експлуатаційної діяльності. Загально-суднова організація при аварійних ситуаціях.)</p>	<p>Налагодження продуктивної взаємодії між членами екіпажу судна під час несення вахти; організація ефективної взаємодії між членами монокультурного/ мультикультурного екіпажу</p>
	<p>Завдання на плавальну практику: Англійська мова (The following points should be written in a separate English report: 1. Applying for job (What company did you work for? Write about your interview). 2. Your Ship (principle characteristics, construction, crew's organization, type of ship, type of cargo). 3. Describe your watch. 4. Describe your daily routine on deck (including tools and materials). 5. What operations did you take part in during the voyage? (describe the operating procedure of any gear). 6. Write some information about the port visited in course of your voyage. 7. Your impressions after the first shipboard practice. Your plans for future.)</p>	<p>Додаткові завдання 8. What language did you use to communicate onboard ship? 9. What were the difficulties of communication with your colleagues, especially, foreigners? (Describe the difficulties, feelings and emotions they caused). 10. Propose some tips for effective communication with your foreign colleagues during work in the multicultural crew. 11. Was it easy to adapt and adjust to the multinational and multicultural environment? Did you have any experience of culture shock? Did you have experience constraints/problems work in the multicultural crew? 12. Write some information about the misunderstandings that occurred with the crew during work. (Describe the character of misunderstandings)</p>
	<p>Завдання на плавальну практику: Основи виживання в екстремальних умовах (Підготовка та спуск на воду рятувальної шлюпки, команди, що подаються при підготовці до спуску шлюпки. Посадка у рятувальну шлюпку, команди, що подаються при посадці до шлюпки. Відхід рятувальної шлюпки від судна. Висадка людей з рятувальної шлюпки. Керування рятувальною шлюпкою в штіль та при сильному хвилюванні.)</p>	<p>Додаткові завдання Комунікативна взаємодія в умовах рятувальної операції; комунікації між членами екіпажу в умовах екстремальних/ надзвичайних ситуацій</p>

Додаток О

Зразок синтезованого тексту з теми «Emergency Situations in the Workplace» (дисципліна «Англійська мова за професійним спрямуванням»)

Enclosed Space Problems in the Marine Industry

The whole of a ship inside the superstructure is an enclosed space. The Merchant Shipping Regulations define an enclosed space as one where it is 'foreseeable that the atmosphere may at some stage contain toxic or flammable gases or vapours, or be deficient in oxygen, to the extent that it may endanger the life or health of any person entering that space'.

The areas which are particularly problematic for rescue are the chain locker, engine room, forepeak, pump room and of course double hulls, wing tanks and double bottoms. Other problematic areas which are perhaps not so obvious are the paint locker, refrigerator units and those spaces that can quickly change from safe to dangerous.

The need to ensure structural integrity, and ultimately the protection of lives and environment, is one of the basic reasons for entering into enclosed spaces in our industry. Apart from inspections, enclosed spaces may also require cleaning, painting, sanitisation and repair work (steel replacement, access to remote underwater machinery and equipment etc.).

Before any entry into an enclosed space, it is essential that the crew members entering are adequately trained, equipped and protected in the event of an emergency.

Proper equipment for entering and rescue from these spaces is essential. Any rescue from an enclosed space onboard would benefit from the availability of the following equipment: winch/hoist system – the design of the equipment lent itself well to the tasks asked of it and made lifting a heavy weight much easier; tripod – although of limited use, this made a good anchorage point in the first and second exercises and would be essential for open deck situations; communications – an essential component of enclosed space equipment, the combination of hard wire and radio worked well, each with their own merits. In the case of the radio system, the head set had the added advantage of being hands free; rescue stretcher is versatile and ideally suited to both vertical and horizontal rescue scenarios; portable lighting – the enclosed spaces found on board were either totally dark or poorly lit, head-lamps are essential; rescue harness – the rescue harness give another dimension to the rescue by allowing both horizontal and vertical extrication.

Додаток П

Картка експертного оцінювання рівня сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації *

Критерії готовності	Показники готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації	Рівні готовності до міжкультурної комунікації			Підсумковий рівень
		низький	середній	високий	
Мотиваційно-ціннісний	- мотивація готовності до професійної діяльності;				
	- усвідомленість розуміння мотивів (як внутрішніх, так і зовнішніх) професійної діяльності;				
	- наявність чітких позитивних орієнтацій у міжособистісних комунікаціях;				
Когнітивний	- оволодіння системою знань із міжкультурної комунікації через інтеграцію професійно-мовної, культурно-мовної та міжкультурної підготовки;				
	- знання техніки передачі інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації; знання про стратегії спілкування відповідно до ситуацій ділової комунікації (формальних і неформальних);				
	- знання про культурне різноманіття сучасного світу; схожості і відмінності, що проявляються у різних культурах; про основні етичні норми і правила поведінки з представниками інших культур;				
Комунікативно-діяльнісний	- здатність застосовувати систему знань, умінь і навичок комунікації іноземною мовою (англійська) у практичній діяльності;				
	- уміння використовувати методи, прийоми і технології сприйняття, інтерпретації і передачі інформації у процесі міжкультурної комунікації;				
	- уміння виявляти і аналізувати культурні відмінності, вміння мобілізувати поведінку в залежності від ситуації міжкультурної комунікації; уміння розпізнавати бар'єри міжкультурної комунікації і долати їх, уміння адаптувати свою поведінку відповідно до норм іншої культури, уміння проявляти толерантність і емпатію у спілкуванні;				

* Розроблено автором

Додаток Р

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Слюсаренко Н., Сотер М. Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу. *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка*. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. Вип. 1/33. С. 194–201.
2. Слюсаренко Н., Сотер М. Потреба у спілкуванні як основа суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу у вищій школі (у контексті ідей В. Сухомлинського). *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 26. С. 196–203.
3. Слюсаренко Н., Сотер М. Теоретичні аспекти формування у студентів умінь і навичок міжкультурного спілкування при вивченні іноземної мови. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. Вип. 27. С. 109–116.
4. Сотер М. Сутність поняття «міжкультурна комунікація». *Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2016. Вип. LXIX. С. 73–78.
5. Сотер М. Гра як засіб формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Вип. 32. С. 155–160.
6. Soter M. Theoretical Modelling of Intercultural Communication Process. *Journal of Advocacy, Research and Education*. Vol. (6), Is. 2. Ghana, 2016. P. 87–92. URL: http://www.kadint.net/journals_n/1473284978.pdf
7. Сотер М. Теоретичні аспекти формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Nowoczesna Edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź: WSIU 2016. Nr 2 (6). S. 177–182.
8. Сотер М. Специфіка підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Педагогічний альманах*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. Вип. 34. С. 210–218.
9. Сотер М. Діалогові технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. К.: Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 259–267.
10. Сотер М. Критерії, показники і рівні сформованості готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. Вип. № 4 (59). С. 494–499.
11. Сотер М. В. Використання веб-квестів у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Харків: ТОВ «Видавництво НТМТ», 2017. Вип. 4 (84). С. 125–138.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

12. Сотер (Кульбацька) М. Співвідношення понять «міжкультурна» і «мультикультурна» комунікація у наукових джерелах. *Виховання особистості: національно-патріотичний вимір: мат. Всеукр. наук.-метод. конф. (Херсон, 16-17 квітня 2015 р.): у 2-х ч. Ч. 1*. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2015. С. 166–170.
13. Слюсаренко Н., Сотер М. Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як умова формування особистості професіонала. *Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение: мат. IV Международ. науч.-практ. конф. (Биробиджан, 28-29 октября 2015 г.)*. Биробиджан: ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2015. С. 74–77.
14. Слюсаренко Н., Сотер М. Общение как основа субъект-субъектного подхода к организации педагогического процесса в высшей школе. *Международна научна школа «Парадигма». Лято. 2015. В 8 т. Т.5: Педагогіка: сб. тр.* Варна: ЦНИИ «Парадигма», 2015. С. 238–242 URL: <http://pem.esrae.ru/pdf/2015/1/41.pdf>

15. Сотер М. Міжкультурна комунікація як педагогічна проблема. *Новітні тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір*: мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 11–15 квітня 2016 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2016. С. 252–255.
16. Сотер М. Шляхи вдосконалення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 жовтня 2016 р.). К.: УМО НАПН України, 2016. С. 466–468.
17. Сотер М. Формування готовності студентів до міжкультурної комунікації засобами технологій навчання у співробітництві. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: мат. II Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 18 листопада 2016 р.): в 2 ч. Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2016. Ч. II. С. 120–126.
18. Сотер М. Толерантність як основа міжкультурної комунікації. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 10–11 листопада 2016 р.). Херсон: Гельветика, 2016. С. 186–188.
19. Soter M. The role of cooperative learning in the formation of students' readiness to intercultural communication. *Современные проблемы гуманитарных и социальных наук*: мат. Международ. науч.-практ. конф., посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан (Астана, 9 декабря 2016 г.). Астана: Евразийский гуманитарный институт, 2016. С. 192–193.
20. Сотер М. Духовна культура особистості як основа міжкультурної комунікації. *Духовна культура в сучасній Україні: філософські та психолого-педагогічні виміри*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 27 жовтня 2016 р.). Херсон, 2016. С. 154–162.
21. Soter M. Formation of the future marine engineers' readiness to intercultural communication as transcendental intercultural personalities. «*World Science in 2016: Results*»: proceedings of II International scientific conference (Morrisville, January 26, 2017). Morrisville, Lulu Press., 2017. P. 208-211.
22. Сотер М. Шляхи подолання бар'єрів міжкультурної комунікації (на прикладі інженерів-судномеханіків). *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы*: мат. II-й Международ. науч.-практ. конф. (Баку–Ужгород – Дрогобыч, 10 марта 2017 г.). Баку–Ужгород–Дрогобыч: Посвит, 2017. С. 336–339.
23. Сотер М. Соціокультурні трансформації особистості в процесі міжкультурної комунікації. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2017 р.). Харків: Стиль-Издат, 2017. С. 79–81.
24. Сотер М. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації як запорука уникнення надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: мат. III Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. (Київ, 21 квітня 2017 р.). Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2017. С. 120–121.
25. Сотер М. Навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи (у контексті ідей Я.А. Коменського). *Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)*: мат. II Всеукр. пед. чит. (Херсон, 24 березня 2017 р.). Херсон: КВНЗ «ХАНО», 2017. С. 246–251.
26. Сотер М. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови. *Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням*: мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). Херсон: ХДМА, 2017. С. 244–248.
27. Сотер М. Автентичний текстовий матеріал як засіб підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. *Комунікативний дискурс у полікультурному просторі*: мат. Міжнарод. міждисцип. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 6-7 жовтня 2017 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. Сухомлинського, 2017. С. 214–217.

28. Сотер М. Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами Інтернет ресурсів (на прикладі інформаційного ресурсу YouTube). *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (Херсон, 15-16 листопада 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 54–58.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

29. Slyusarenko N., Soter M. Formation of readiness of future marine engineers for intercultural communication using game simulation technology. *Ukrainian Journal of Educational Research*. Lviv, 2016. V.1 No1. P. 53-57.

30. Сотер М. Специфіка підготовки студентів до міжкультурної комунікації в умовах змішаного навчання. *Теоретичні та практичні аспекти імплементації змішаного навчання у процесі підготовки фахівців з іноземних мов*: монографія / Н. Абабілова, В. Баркасі, О. Волченко та ін. Миколаїв: Ліон, 2018. С. 179-225.

31. Сотер М. Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації: навчально-методичний посібник для студентів технічних спеціальностей. Миколаїв: Ліон, 2018. 212 с.

Відомості про апробацію основних положень, висновків й результатів дисертаційного дослідження

Положення, висновки й результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах й конференціях кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова Херсонського державного університету. Основні наукові результати дисертаційного дослідження оприлюднено на конференціях різного рівня, зокрема на:

Міжнародних науково-практичних конференціях

1. «Становлення і розвиток акмеології: теоретичні і прикладні аспекти» (Житомир, 29 травня 2015 р.), форма участі – усна доповідь: «Міжкультурна і мультикультурна комунікація в акмесередовищі сучасного навчального закладу».
2. «Міжнародна наукова школа «Парадигма». Літо – 2015» (Варна, Республіка Болгарія, 20-23 серпня 2015 р.), форма участі – публікація тез: «Общение как основа субъект-субъектного подхода к организации педагогического процесса в высшей школе».
3. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (Херсон, 24-25 вересня 2015 р.), форма участі – публікація тез: «Потреба у спілкуванні як основа суб'єкт- суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу у вищій школі (у контексті ідей В. Сухомлинського)».
4. «Педагогічні основи становлення суб'єктності в освітньому просторі: проблема, пошук, рішення» (Біробіджан, Росія, 28-29 жовтня 2015 р.), форма участі – публікація тез: «Організація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії як умова формування особистості професіонала».
5. «Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції» (Полтава, 4-6 листопада 2015 р.), форма участі – усна доповідь: «Народні традиції як засіб міжкультурної комунікації».
6. «Новітні тенденції розвитку філологічної освіти в контексті інтеграції у європейський простір» (Миколаїв, 11–15 квітня 2016 р.), форма участі – публікація тез: «Міжкультурна комунікація як педагогічна проблема».
7. «Сучасні проблеми гуманітарних і соціальних наук» (Астана, Казахстан, 9 грудня 2016 р.), форма участі – публікація тез: «The role of cooperative learning in the formation of students' readiness to intercultural communication».
8. «Всесвітня наука в 2016 році: результати» (Моррісвілл, США, 26 січня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Formation of the future marine engineers' readiness to intercultural communication as transcendental intercultural personalities».

9. «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи» (Баку, Азербайджан, 10 березня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Шляхи подолання бар'єрів міжкультурної комунікації (на прикладі інженерів-судномеханіків)».
10. «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 11 квітня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Соціокультурні трансформації особистості в процесі міжкультурної комунікації».
11. «Етнодизайн: пошуки українського національного стилю/Полтава – Петриківка» (Полтава, 4–8 жовтня 2017 р.), форма участі – усна доповідь: «Значення етнодизайну у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації».
12. «Комунікативний дискурс у полікультурному просторі» (Миколаїв, 6-7 жовтня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Автентичний текстовий матеріал як засіб підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації».

Всеукраїнських науково-практичних конференцій

13. «Виховання особистості: національно-патріотичний вимір» (Херсон, 16-17 квітня 2015 р.), форма участі – публікація тез: «Співвідношення понять «міжкультурна» і «мультикультурна» комунікація у наукових джерелах».
14. «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (Херсон, 23 грудня 2015 р.), форма участі – усна доповідь: «Сучасні засоби міжкультурної комунікації».
15. «Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України» (Київ, 28 жовтня 2016 р.), форма участі – публікація тез: «Шляхи вдосконалення процесу формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами інформаційно-комунікаційних технологій».
16. «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами» (Херсон, 18 листопада 2016 р.), форма участі – публікація тез: «Формування готовності студентів до міжкультурної комунікації засобами технологій навчання у співробітництві».
17. «Духовна культура в сучасній Україні: філософські та психолого-педагогічні виміри» (Херсон, 27 жовтня 2016 р.), форма участі – публікація тез: «Духовна культура особистості як основа міжкультурної комунікації».
18. «Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід» (Херсон, 10-11 листопада 2016 р.), форма участі – публікація тез: «Толерантність як основа міжкультурної комунікації».
19. «Я. А. Коменський – видатний педагог минулого (до 425-річчя від дня народження)» (Херсон, 24 березня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи (у контексті ідей Я.А. Коменського)».
20. «Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України» (Київ, 21 квітня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації як запорука уникнення надзвичайних ситуацій».
21. «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації на заняттях з іноземної мови».
22. «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 15-16 листопада 2017 р.), форма участі – публікація тез: «Підготовка майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації засобами Інтернет ресурсів (на прикладі інформаційного ресурсу YouTube)».

Міжвузівській науково-практичній конференції

23. «Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення» (Хмельницький, 28 лютого 2017 р.), форма участі – усна доповідь: «Підготовка майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації засобами технологій навчання у співробітництві».

Додаток С
Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Додаток С.1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКА ДЕРЖАВНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ

просп. Ушакова, 20, м. Херсон, Україна, 73000, , тел./факс: (0552) 49-59-02, e-mail: ksma@ksma.ks.ua

30.01.18 № 01-31/162
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
Сотер Марії Вікторівни «Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації»,
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження М. В. Сотер протягом 2015–2017 рр. пройшли апробацію у процесі підготовки майбутніх фахівців морської галузі різних спеціальностей, яка засвідчила їх актуальність та доцільність.

Представлені навчально-методичні розробки дали змогу збагатити процес професійної підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, зробивши акцент на формуванні у них готовності до міжкультурної комунікації.

Матеріали дисертаційного дослідження М. В. Сотер було впроваджено під час організації та проведення занять з іноземної мови, навчально-плавальної і виробничо-плавальної практик, в процесі самостійної фахової підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків, а також при організації позааудиторної роботи.

Апробація результатів дослідження засвідчила доцільність, дієвість і ефективність зібраних і систематизованих матеріалів щодо підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації.

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Декан факультету

А.П. Бень

Є.В. Білоусов

Додаток С.2

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»**

 вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, тел.: (+38 048) 777-5774, факс: (+38 0482) 34-5267
 www.onma.edu.ua e-mail: info@onma.edu.ua Код ЄДРПОУ 01127799

01.02.2018 № 58/220

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертації Сотер Марії Вікторівни
«Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків
до міжкультурної комунікації»
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Процес підготовки майбутніх інженерів-судномеханіків до виконання функціональних обов'язків в умовах глобалізації сучасної морської галузі вирізняється багатогранністю, а також теоретичною та практичною складністю, що викликає ряд проблем, які потребують невідкладного вирішення. У цьому контексті дисертаційне дослідження М.В. Сотер щодо формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації є особливо актуальним, оскільки реалізація інженера-судномеханіка як професіонала досягається за наявності комплексу професійних умінь і навичок, а також знання не просто іноземної мови, а уміння міжкультурного спілкування й ефективної взаємодії з іноземними колегами у складі мультикультурних екіпажів.

Упровадження у 2015-2017 роках у навчально-виховний процес Національного університету «Одеська морська академія» розробленої Сотер М. В. моделі формування певного рівня готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації дозволило відмітити позитивну динаміку, зокрема: зростання у майбутніх фахівців більш якісного рівня готовності до міжкультурної комунікації в процесі навчання та вдосконалення в умовах вищого навчального закладу.

За результатами впровадження доробку наукового дослідження Сотер М. В. зроблено висновок, що воно має суттєву наукову новизну та сучасну практичну значущість, а тому матеріали дисертаційного дослідження доцільно використовувати у навчально-виховному процесі закладів морської освіти.

Перший проректор НУ «ОМА»

доктор юридичних наук, професор

О.М. Шемякін

Начальник навчального відділу НУ «ОМА»

М.М. Пархоменко

Зав. каф. фізичного виховання НУ «ОМА» кафедри тех. наук

В.М. Свиридов

Професор кафедри фізичного виховання і спорту НУ «ОМА»,

доктор педагогічних наук, професор

І.Л. Ганчар

Додаток С.3

Міністерство освіти і науки України
Первомайська філія
 Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова
 55212, Миколаївська область, м. Первомайськ, вул. Одеська 107,
 факс (05161) 4-24-54, код ЄДРПОУ 26231984

30.01.2018 № 24

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Марії Вікторівни Сотер
 «Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків
 до міжкультурної комунікації»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

Результати дисертаційного дослідження М. В. Сотер упроваджувалися в освітній процес Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова впродовж 2015-2017 рр. під час викладання дисциплін «Іноземна мова», «Іноземна мова» (за професійним спрямуванням), а також у ході позааудиторної роботи.

Упровадження та апробація матеріалів дисертаційного дослідження передбачали застосування науково обгрунтованих форм, методів і засобів формування готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. Запропоновані практичні матеріали, розроблені дисертанткою, підвищили пізнавальний інтерес студентів, сприяли якіснішому змістовному наповненню освітнього процесу.

Вагоме прикладне значення мало застосування навчально-методичного посібника «Іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації» та словника «Професійна комунікація у міжкультурному середовищі», який представлено у посібнику.

Дисертантка виступала з доповідями на науково-методичних семінарах кафедри соціально-гуманітарних дисциплін і безпеки життєдіяльності, теплоенергетики та технології машинобудування, двигунів внутрішнього згорання ознайомлювала викладачів з науково-методичними розробками, які спрямовані на підготовку фахівців до міжкультурної комунікації.

Експериментальна перевірка результатів дослідження засвідчила ефективність запропонованої моделі технології, доцільність її використання в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки інженерів до міжкультурної комунікації.

Результати дослідження пройшли апробацію та експериментальну перевірку, обговорювалися на засіданнях кафедр соціально-гуманітарних дисциплін і безпеки життєдіяльності (протокол від 29.12.2017 р. № 5), теплоенергетики та технології машинобудування (протокол від 19.12.2017 р. № 5/17-18), двигунів внутрішнього згорання (протокол від 20.12.2017 р. № 5/17-18) Первомайської філії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, отримали рекомендації до впровадження.

Проректор
 з науково-педагогічної
 роботи та міжнародної діяльності
 канд. техн. наук, професор НУК

Директор
 Первомайської філії НУК,
 канд. техн. наук, доцент

Є. І. Трушляков

С. М. Доценко

Додаток С.4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, 73003. Тел.: +38(0552) 32-67-05, 32-67-31; факс 49-21-14; e-mail: office@ksu.kh.ua; http://www.kspu.edu.ua
 МФО 820172 код за ЄДРПОУ 02125609 р/р 3522 7222 000120; 3521 2022 000120 банк Держказначейська служба України, м. Київ

25.12.2018 р. № 19-31/160

На № _____ від _____ 201__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
**Сотер Марії Вікторівни «Формування готовності майбутніх
 інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації»**,
 поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2015-2017 років в освітньому процесі Херсонського державного університету впроваджувалися результати дисертаційного дослідження Сотер Марії Вікторівни «Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації».

В освітній процес впроваджено методичні матеріали з підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації, зокрема вони використовувалися під час семінарів-практикумів, майстер-класів, інтерактивних вправ, рольових та ділових ігор, організації проектної діяльності студентів факультету технологій та сфери обслуговування РВО «Бакалавр», а також при проведенні всеукраїнських науково-практичних конференцій. Це допомогло заповнити прогалини студентів у проблемах міжкультурного спілкування, підвищило готовність майбутніх фахівців до міжкультурної взаємодії.

Апробація наукових матеріалів довела їх ефективність. Результати дисертаційного дослідження отримали позитивні відгуки у викладачів і студентів.

Результати експериментально-дослідного навчання пройшли апробацію та експериментальну перевірку, обговорювалися на засіданні кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова (протокол від 5.02.2018 р. № 9), отримали високу оцінку та рекомендації до впровадження.

Проректор із наукової роботи
 Херсонського державного університету,
 доктор педагогічних наук, професор

С. А. Омельчук

Корольова І. І.
 (0552)326774